

भारत सरकार	
GOVERNMENT OF INDIA	
राष्ट्रीय पुस्तकालय, कलकत्ता	
NATIONAL LIBRARY, CALCUTTA	
<hr/>	
वर्ग संख्या	072
Class No.	891.453
पुस्तक संख्या	Ph 499K
Book No.	
सं.पु. / N.L. 38	
MGIPK—11 LNLC/67--29-12-67—1,50,000	

କୃଷ୍ଣ କଥା

ଶ୍ରୀ ଭଗବାନ କାଥା ପ୍ରଧାନ ଚ. ଏକ ଦ୍ଵାଦଶ
ସଙ୍କଳିତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ।

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ ।

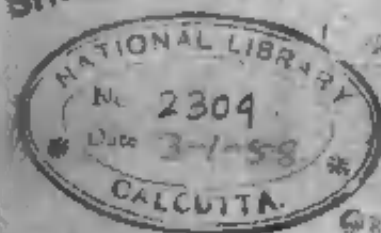
୧୧୧

ମୁଦ୍ରକ ଶ୍ରୀରାଜକମ୍ବଳ
ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର କାନ୍ତଳ ଦ୍ଵାର
ମୁଦ୍ରକ ।

୧୨୨୨୭
Price ten annas.

ମୂଲ୍ୟ ଟ. ୧୦

SHELF LISTED

ଉତ୍ସର୍ଗପତ୍ର

ଦେଉଳୀମାନେ 'ମନବଚନକର୍ତ୍ତବ୍ୟ'ରେ ଧର୍ମସ୍ବର, ଉତ୍ସର
କର୍ତ୍ତବ୍ୟତା ଓ ଅଗାଧସ୍ବେଦ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ଜ୍ଞାନାସୀନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ଅସ୍ତ୍ରା-ବ୍ରତ ଓ ଶାନ୍ତି-ପଥ ଅବଲମ୍ବନ ଦ୍ବାରା ଦୋଷ-
କଟିନସବୁ ଓ ଦ୍ବାରା ଜାତ ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟତା ସାମାଜିକସ୍ବ
ସ୍ବସ୍ବ ସ୍ବସ୍ବ ସ୍ବସ୍ବ କରୋଷ୍ବର ଛାଡ଼ା ଓ ଉତ୍ସ ଅବର୍ତ୍ତଣ
କରୁଥିଲେ ଓ ଅମର ଧାମରେ ଥାଇ ଅଳ୍ପ ସୁଖ କରୁଅଛନ୍ତି,
ଏବଂ ଯାହାଙ୍କର ଜିଜ୍ଞା ଓ ଘଣ୍ଟା ଶେଷସ୍ବରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନ
କରୁ ତାହାଙ୍କର ଦୋଷାଗୁଡ଼ିକର କରଦାୟକ ମୋର ଏ
ଛୁଦ୍ର ପ୍ରାଣରେ ଅବରତ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି:

ସେହି ଦିବ୍ୟାତ୍ମା ପରମାତ୍ମା '୪' ପ୍ରାଣବଳ୍ଲ ପଦ୍ମବେଦ ଓ
ସେହିଭେଦସ୍ବ ମାତ୍ରବେଦୀୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ 'ଉତ୍ସରଥା'କୁ
ଅର୍ପଣ କର । ନମ ।

ତଳେ ଲେଖାଯାଇଅଛି

କୃଷ୍ଣ କଥା ।

ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

ତେ ପ୍ରାୟତଃମାନେ, ଏକମତ ହୋଇ ଉଦ୍ଧାରଣ ଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀମଦ-
କାବ୍ୟର ରୂପ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି । ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଚନ୍ଦ୍ରବାନ୍ତ୍ରୀକଣ୍ଠୀ କମଳା-
ଶ୍ରୀମଣି, କମଳାକନ୍ୟା ଓ ଚନ୍ଦ୍ରବାନ୍ତ କମଳାକନ୍ୟା କ୍ରମେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ
ଜନାବେଳା, କାବ୍ୟରେ ପ୍ରଣିତର ଶ୍ରୀପ୍ରଭୁଙ୍କ-ରେଖା ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କ
ଅଧର-ନାୟିକା, ଏପ୍ରମୁଖ ଅବଲୋକନ କରି ରାଜ୍ୟର ଶ୍ରୀମଣି ଓ ପ୍ରଭୁଙ୍କ
ସ୍ୱରୂପ ଯୁକ୍ତ । କଣ୍ଠରେ ମନରାଗୁଣ, ଲଳିତାଦେବରେ ଲଳିତ,
କଳରେ କଳା, କାବ୍ୟରେ କାବ୍ୟ, କ୍ରମେରେ ପ୍ରଭୁ ଓ କମଳା-
କନ୍ୟା ମଣିହାର-ମଧ୍ୟ-ମଣି-ଅପ୍ରମାନ୍ କୋପୁର, ଏବଂ କଳା ଲଳିତ
କୁସୁମାଳା ଦର୍ଶନର କାବ୍ୟର ମନ ଶ୍ରୀଲୋକ୍ୟ-ନାଥଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ଓ
କାବ୍ୟ ନନ୍ଦିନୀ ? କାବ୍ୟରୁ-ପ୍ରାୟତଃମାନେ-କଳାକନ୍ୟା ପ୍ରଭୁଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ—
ପ୍ରଭୁ-ପ୍ରଭାବର ଶ୍ରୀମଣି, କଳା-ପ୍ରଭୁ-କଳାକନ୍ୟା ଶ୍ରୀମଣି, କଳା-
କଳିତା, କଳିତାକନ୍ୟା ପ୍ରାୟତଃ, ଓ କଳାକନ୍ୟା, ଏମାନେ କଳାକନ୍ୟା-
କଳା ପ୍ରାୟତଃ ଲଳିତାରେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ମୋହନ ବେଶରେ
କଳାକନ୍ୟାରେ କଳାକନ୍ୟା କଳା କଳା ମନେ ତଳେ ଏପ୍ରଭୁ ଶ୍ରୀମଣି
କଳା, “ଆମ୍ଭେ ଅବତାର ପ୍ରଭୁ-ପ୍ରାୟତଃ କାବ୍ୟର ମଧ୍ୟରୁ
ରାଜ୍ୟ କରିବୁ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରାୟତଃ କଳାକନ୍ୟା-
କଳାକନ୍ୟା ପ୍ରାୟତଃ କଳା କଳା ମନେ ଅବତାର ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପ୍ରାୟତଃ

ଉତ୍ସାହାବଳ ଚାର୍ଯ୍ୟ କହିବୁଁ ଏବଂ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବହୁଳ ଚର୍ଚ୍ଚା ହେବ ।
 କଂଗ୍ରେସ୍ ପ୍ରତିଷ୍ଠାପକ ସମାଜର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦେବୁଁ ।
 ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ-କଳ୍ପନା କରୁଣାପାତ୍ରର ଲକ୍ଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ କହି ଏହାକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ କରିବା
 ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଓ ସମ୍ଭାବନା ନିମ୍ନ ମାନବସେବା ପଦକ୍ଷେପ କିମ୍ବା ମୁକ୍ତିଦାୟୀ
 ପଦକ୍ଷେପ ଚୈତନ୍ୟ ଦେବାପାଇଁ ଉତ୍ସୁକ ହେବେ ।

କି ତାଙ୍କୁ ପରଲୋକ ।

“ତେଣେ କଂସ-ସୁତାପତି କହୁ ତତ ଦ୍ୱାସତୁ ହେଲୁ । କଳମଣ୍ଡଳ
 ଅପାର ପାତକୀ ହେଉଛନ୍ତି ଏବଂ କେଳିସମାଜ ସଂସ୍କୃତି ଓ ଉତ୍ସବ ହେଲୁ ।
 କଂସର ପ୍ରତିଷ୍ଠାପକ ଅର୍ଦ୍ଧେଶ ନିର୍ମମ ଚାର୍ଯ୍ୟବଳରେ ଧର୍ମର ଧାରା
 ବହୁତ ହେଲୁ । ତେଣୁ ଯେତେବେଳେ ପିତୃ-କ୍ରମାୟା କଳ୍ୟାଣ ଦ୍ୱାରା
 ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଓ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ତ ହେଲେ, କୋଟିକୋଟିର ଦ୍ୱାର ଓ ଅନ୍ତରାଳ
 ଏବଂ ନିଜ ଶରୀରର ଶରୀରର ଶୁଭା ସହ ନିଜର ପିତାମହଙ୍କ
 କୁହେଲୁ କୁହେଲୁ ଆତ୍ମହତ୍ୟା ନିବେଦନାର ପିତାଙ୍କ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନରେ
 ସମବେଦନା କାରଣ କଲେ, ଏବଂ ପିତା ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ, କାଳ-
 କଳମ୍ବୁ କହେ ଯେତେବେଳେ କଳ୍ୟାଣ ଗାନ୍ଧୀ-ନିବେଦନର ଲୋକଙ୍କୁ ଅବଲମ୍ବନ
 କଲେ, ତତ୍ପରେ ସମସ୍ତା ଧର୍ମଶ୍ରୀ ପ୍ରତ୍ୟାଶ୍ୱସନକାରୀ ପ୍ରତ୍ୟାଶ୍ୱର
 ଆଶ୍ରୟ ଉପରେ କଲେ ଏବଂ ପିତାମହ କଳ୍ୟାଣ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ସହାୟକ
 ଅନୁରୋଧ-ସୂଚକ ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବାଦରେ ସେ ନିଜକୁ ଶୁଦ୍ଧ କରି ତାହା-
 ଲର କୁପାରିଲେ । ପ୍ରତ୍ୟାଶ୍ୱର ନିବେଦନ ଶ୍ରବଣକ୍ରମେ ତାହାକୁ
 ସହାୟ ପ୍ରତ୍ୟାଶ୍ୱର କୁପା-ଲୋକ ଲୋକରେ ଅପାର କଲେ, “କୃଷ୍ଣ
 କଳ୍ପ କଲ୍ପର ନାହିଁ ଓ ଶକ୍ତିର ନାହିଁ । ଆମେ ଉଦ୍ଧୃତରେ ତାଙ୍କ
 ହୋଇ କଂସର ପ୍ରାଣ ଲେଖୁ । କୃଷ୍ଣ ଏବେ ଗମନକରି ଆସିବ
 ତାହାକି ଲୋକମାନଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଶ୍ୱାସନ ଶାନ୍ତିକର ।” କୁପାଶ୍ରମ

ଉତ୍କଳପେତ ଉତ୍କଳଦେବଙ୍କୁ ଜନନୀଭାବେ ଦର୍ଶନପରେ, ତା'ର ବୌଦ୍ଧତା ଦେଖି
ଭଗବତୀ ଶ୍ରୀକୋଣାର୍କଙ୍କୁ ଦଶଦେବ ଦୟାର ଉପସ୍ଥିତରେ କହୁଥିଲେ । ସେତେ-
ବେଳେ ଆଦ୍ୟାଶମଣ୍ଡଳରୁ ସ୍ୱାମୀ ବିନାଶର ବୋମାସେଇର ଦୈବକାଳୀ
ସ୍ୱାସକରି ତା'ର ଡୋମ୍ବରେ ଚିତ୍କଣ୍ଠାର ଚେମାକରୁ ଆବୋଲୀ ଦେଇସ୍ଥଲ
ଓହ୍ଲମାନ ଶୁଭଲଗ୍ନରେ ଉଦୟ ହେତାରୁ ଚନ୍ଦ୍ରତାରର ଶୁଖଳ ଆସେ ଆସେ
ଘିରିଲେ । ସେହି ଉଦୟରେ ବସୁଦେବ ଶୁଭଦୟାଦେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟସହେ
ସୁଶ୍ରବଣୀ କାଳସୁଦ୍ଧାଙ୍କୁ ପରମପୁରେ ବନ୍ଧନେ ଧରି ପରାଦେବେ ଗଲେ ।

ବିଷୟ ବିବରଣ

ସ୍ୱର୍ଗତ ଓ ଦେବତା ଦତ୍ତେ ? କୃଷକବିର ଚିନ୍ତା ଶୁଣି ଅବସ୍ଥିତି ତାହା ମନରେ ଗ୍ରହଣ, “କୁଳସୁ କଣ ମୋର ପ୍ରାଣ ସଂହାର କରିଦେବାରେ ?” ଦକ୍ଷ ନାୟା ଦେବମାନଙ୍କୁ ଅଭୋଦୟ । ତଥେ ଅବକା ଇମଣୀତ ମହାବଳୀ ଚୈତ୍ତ୍ୱବଦନକୁ ଚିନ୍ତା କରିଥିଲା, ମୋହନୀ କତ୍ୟା ମହାଯୋଗୀ ଶିବଙ୍କ ଓ ଦୁଃସ୍ୟ ତ ଦେବ ! ପୁଣି ତାତ୍ୟାୟନା ମହାଶୟରକୁ ଚିନ୍ତାକରି ଅସୁବିଧାକୁ ଧୃଷ୍ଟଧୃଷ୍ଟ କରିଛି । ଏମାନ ତ ପୁରୁଷପ୍ରସିଦ୍ଧ, ତେବେ ମୁଁ କହଇ ଏ କତ୍ୟାକୁ ମୋତନ କରଇ ?” ଏହୁବନ୍ଧୁ ବନ୍ଦ ମାତାତାଙ୍କୁ କୃତବ୍ୟଦଳ ହୋଇ କୁମାରକୁ ଉପରକୁ ଶେଷ ଦେଇ ଥିବା ଶିବାରେ କରୁଛନ୍ତି, ଦେବ କୃତ୍ୟ ମାର୍ଗରେ ଲବ ହୋଇ କହୁଲେ “ହେଣୁ ରୁ ଚିତା କାରିତରେ ମୋ ପ୍ରତି ଚିନ୍ତାରେ ତୋତ କଲୁ, ଦେଣୁ ରୁ ଅବଶେଷ ଦାବଦବଦରେ ଉଡ଼ୁବୁ । ତୋର ହୃଦ୍ଯା ପ୍ରସୂତ ହୋଇଅଛି ।” ଏତକ ଶେଷ ହେଉଁ ନ ହେଉଁ ଦେବ ଅନୁହିତ ହେଲେ । ତାହାର ଚିନ୍ତା କୁଳକତକ ପ୍ରାୟ ଭୁମିର । କହୁବରେ ମନରେ ଏକ ଦୃଷ୍ଟି ଗାନ୍ଧି ଅଗା, ଶକ୍ତି, ପ୍ରତିତା ମୁକ୍ତିର ସମସ୍ତକୁତ ଅନୁଚିତ-ଅନୁଚିତ-ଦୁନ ହୋଇ ଏମନ୍ତ ଅନ୍ତ ଶେଷ ସେ, ଯେ ଯେଉଁଠାରେ କର୍ତ୍ତା ପୁତ୍ର ଦେଖିତ, ସେ ତାକୁ ଯେମନ୍ତ ପ୍ରତାରେ ହେଉ ମାରିତାପାର୍ଯ୍ୟ ଶୀତ ଲୁହନ । ତାହା ଅନ୍ତ ପାଇ ଶେଷମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହିଭାବେ ତାହା-ତାହାରେ ଲୁହାୟମାନ ମନରେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏକ ସଦ୍ୟତାତ ବିଶ୍ୱର ପ୍ରତାତ କରିବାକୁ କହୁଲେ ହେଲେ ।

ଏଣେ କତକବି-ପୁତ୍ରବଦ ଉପଲକ୍ଷରେ ଜାତା ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଲାଗିଥଲା । ଦେଉଁଠାରେ ଶାନ୍ତ, ଦେଉଁଠାରେ କୃତ୍ୟ, ଦାଣ୍ଡି ବା ଦାତ, ଦେଉଁ-ପ୍ରାନ୍ତରେ ବା ଦହିପ୍ର-ସଙ୍ଗନ ଲାଗିଥିଲା । ପ୍ରତିତାପ୍ରତିତ ଜାତକକମୀଙ୍କୁ ମାତ୍ରାସ୍ତ୍ର ବଧ ସମାପ୍ତବଦରେ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଉଥିଲା । ଲକ୍ଷ୍ମଣପୁତ୍ର ପାଇ ଏକ ଅନୁତ ପୁରୁ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ହୋଇଥିଲା । କତକବି-ମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ରାବଣୀକମ, କର୍ତ୍ତା-ଚିତ-ରାଗ-ତୋର, ତତ୍ୟା-ପ୍ରମୋ-ମନୁଷ୍ୟବିତା ପୁତ୍ର ଅବକା-ପୁତ୍ର ରୁ ଚିନ୍ତାତ ଦେଉଁଠାରେ ଦେଉଁଠାରେ ।

ପ୍ରତ୍ୟାମାନଙ୍କରେ କୋଳ ବେଶରେ ସେଥିରେ ଭ୍ରମାବଦ୍ଧ ଶୁଭର
 ଯଥେଷ୍ଟ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରବଦ୍ଧ ଗୋପାଳନାମେ ପ୍ରତିପଦ୍ଧି ଦେଇ ଅନନ୍ତରେ
 ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗ୍ଗଜ ଆଦି ସେଠାରେ କହିଥିଲେ । କ୍ରମେ
 କୁର୍ବେ ଏକପଦ ବେଶରେ, ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତ କଳା-ଧର୍ମା ଶ୍ରୀମତୀ-ଶେଷ
 ଗଙ୍ଗା-ପ୍ରମୁଦା-ପ୍ରଭାବ ଚକ୍ରରେ ସାବଣ ବସ । ବେଶ ସ୍ଥଳରେ
 ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ଗଙ୍ଗାପ୍ରମୁଦା ବେଶେ ଗର୍ଭରୁ ଗୋପନିତ ହୋଇଥିଲେ ।
 କିନ୍ତୁ ସେ ଦୁର୍ଗବଦ୍ଧ ନାମ ଦୁଇଟି ମହାଜାତ । ବେଶେ ପାରିବାସୀ
 ପ୍ରତିପଦ୍ଧି ସେ ନାମ-ଚନ୍ଦ୍ରବଦ୍ଧ ଶ୍ରୀମତୀ-ପାଦବଦ୍ଧ ସଂହାରଦ୍ଵାରା
 ମୁକ୍ତ ହୋଇ ସାକ୍ଷାତ୍ ବିଦିଗ୍ଧ-ପ୍ରମୁଦାବଦ୍ଧ ବଦ୍ଧମୁକ୍ତ, ଶାନ୍ତା ଓ
 ଚନ୍ଦ୍ରବଦ୍ଧ ?

ଦୂର୍ଗାବ୍ଦ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

ଭବନାମକର ଆବର୍ଣ୍ଣ୍ୟ ଶେଷ-ଚକ୍ରରେ ହୋଇଥିବାର
 ଶୁଣିଲାକ୍ଷଣି ଦକ୍ଷିଣଦିଗ୍ଗଜପ୍ରସଙ୍ଗ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ-ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣ-ପ୍ରସଙ୍ଗଦେବ
 ଲକ୍ଷ୍ମୀନାମେ ଅସ୍ତବସ୍ତବ ହୋଇ ଭବନାମକର ମାନସରେ ସେଠାକୁ
 ଖାଦ୍ୟାତ ଦୃଶ୍ୟ । ବୋହିଲେ ସେ ଆଦିରେ ବୃତ୍ତ ଗୋପନ ଆଦିବଦ୍ଧ
 ହୁଏ, ଲକ୍ଷ୍ମୀନାମେ ଚନ୍ଦ୍ରବଦ୍ଧ ଆଦିବଦ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି । ଅସ୍ତବସ୍ତବଦେବ
 ସଂହାରଦ୍ଵାରା ଦର୍ଶନରେ ଶିଳ୍ପଦ୍ଵାରା ଏବଂ ଶିଳ୍ପ-ପ୍ରମୁଦାବଦ୍ଧ ଶୁଭଦର୍ଶ
 ଓ ଚନ୍ଦ୍ରବଦ୍ଧମାନ ଅନନ୍ତସ୍ଥିତି ବା ଶିଳ୍ପ-ଦାର୍ଢ୍ୟ ହୁଏ । ଲକ୍ଷ୍ମୀନାମେ
 ଲକ୍ଷ୍ମୀନାମେ ଗୋପାଳନାମକର ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ପ୍ରଭାବ ଶିଳ୍ପ-ପ୍ରଭାବ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ
 ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ପ୍ରଭାବରେ ସେ ସ୍ଵର୍ଣ୍ଣଲକ୍ଷ୍ମୀ ପ୍ରମୁଦା ପ୍ରମୁଦା ଆଦିବଦ୍ଧ ଲକ୍ଷ୍ମୀବଦ୍ଧ ।
 ଲକ୍ଷ୍ମୀବଦ୍ଧ ହେଉ ଗୋପାଳନାମେ ବିଶେଷତଃ ବଦ୍ଧରେ ଓ ବଦ୍ଧତଃ
 ଶିଳ୍ପରେ ସ୍ଥାପନ କଲେ । ବେଶ ବେଶମାନେ ଦୃଶ୍ୟମାନ, ମତେ
 ଲକ୍ଷ୍ମୀବଦ୍ଧ ବେଶମାନଙ୍କୁ ଦୃଶ୍ୟରେ ଏବଂ ଦୃଶ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦୃଶ୍ୟରେ

୧୯୯୯

ବେଢ଼ି ଶିଳାବତ ସୁର, କରସୁର କରବତୀ ଶୁଣି ଶିଳା ବେଢ଼ିବ
କରି ନର ବୁଝାବେ ଧାମନା ଦେବ । ଏହୁପରି କରୁଥିବୁ ଧାମନ
ବେପିକାମାନଙ୍କର ଅନୁଗ୍ରହ ପ୍ରମାଣ-ବୋଧାୟିତ କରଯୋଗ୍ୟରାଜା
ଜନ ଯଦୁପୁରୀ ତଳେ ହୋଇ ଜାତିସିନ-ବୋଧାୟିତ ତଥା ପ୍ରଭୁ
ସଦାହରରେ ବେଢ଼ିବ । ବେଢ଼ି ହିନ୍ଦୁବ଼ି ସୁରକରମା ବେଢ଼ିବ
ହା-ସନ-ଧନ କର କରହା-ସ-ଗରରେ ସମନକରୁଅଛି । ଯାହା
ସୁରସମନ ଯୋଗୁଁ ଗୋର ଶୁଣିବାରବୋଧୁର ଲବଣିକା ମୁକ୍ତାହାର
କର ବୋଧୁରମାନ ଦେଉଅଛି, ଏବଂ ପୁଣି କୁସୁମ କରସୁର ଶୁଣି
ସୁର-କରର ସୁଧାବତ ଶୁଣି ପ୍ରାୟ ପ୍ରଜାସୁମାନ ଦେଉଅଛି ।
କଟିର ଗହମାନ ମଧୁର ଲାଗୁନ କର ବୋଧୁର ଅନ୍ୟମନ୍ୟା ଲବଣିକା
କରବୋଧୁର ବେଢ଼ି ବେଢ଼ି ସରକରକରେ କରୁଅଛି, "ସାଧ୍ୟାତ ହୋଇ
ଧୀରେ ଲବଣିକା; କାଳେ କରୁବୁ ବଡ଼ ଓ କୁମର ଅନାଗ୍ରହ ଗୁଣ-ପଡ଼ିବ ।
ପ୍ରଥମେ ଶୁଣିବାର କର ପରେ ଧର୍ମସାଧନ କର ।" ପ୍ରଥେପରେ
ବୋଧାୟି-ବୁଦ୍ଧି ଆକାଶରେ ପ୍ରଜାତ ହୋଇ ପ୍ରମେଦ ଆକାଶ ଦେବ ।
କରସରପ୍ରାଣ କର ପ୍ରସାଦିତକର ଦୁରକୁ ଗିରି ମାହାମୁଖ ହୋଇ
ଲବଣିକା କରକରକରେ ପ୍ରଜାତ ବେଢ଼ିରେ ଅନୁଗ୍ରହ
ଦେବ ଏବଂ କରସୁରରେ ଲବଣିକା ହୋଇ ଶୋଭିତ-ଶାଳୀ କାଳା-
କର ଏବଂ କରସେତରେ କରକାଳକର କରକରପ୍ରାଣ ଦେବ । କୁମାର
ଅନ୍ୟଥାରେ ସେମାନଙ୍କ କରସୁମାପରେ କରମେଦ ଗାଣରେ କର ପ୍ରାଣ
କରସିତ ଦେବାକୁ ଲବଣିକା । ବେଢ଼ିବେଢ଼ି ଅନୁଗ୍ରହୀ ଲବଣି-
ବୋଧାୟିକାବୋଧୁ କରସୁରକର ଏବଂ କରକା କରବ ! ବେଢ଼ି ଗୋଣି
ଆକାଶ ପ୍ରଜାତ ଦେବ; ଏବଂ କରକରକର କରସୁମାନ କରବ,
କାହାରି ଅନ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଅନୁଗ୍ରହେ ପ୍ରଜାତ ଦେବାକୁ କର ଅନୁଗ୍ରହ-
କରକର, ପ୍ରଜାତ ଅନୁଗ୍ରହ କୋଳରେ ପ୍ରଜାତ ଲବଣିକା କରବେଢ଼ି
ବୋଧାୟିକାବୋଧୁ ଶୋଭିତ-କର ମଣିଷ; ବେଢ଼ିକା କରବର ପ୍ରଜା-
ତ କାଳ ମଣିଷ କରକର କରସୁର; ବେଢ଼ିକା କରକରକରକର ବୋଧୁ-
କରବ, ବେଢ଼ି ବେଢ଼ି କାଳ ଶୋଭିତ ଅନୁଗ୍ରହ କୋଳ ମଣିଷ

କରୁଥିଲା । ତେଣୁ ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରୁ କହୁଥିଲା, “ଦେଖ, ଦେଖ, କୁମାରର ଉପକରେ କମ୍ପ, କଷ୍ଟ, ମିତ, ତପ, କୁଳବି, କାନ୍ଥର କଳଶାସ୍ତ୍ର ଅବିଦ୍ୟା ଲକ୍ଷଣ କରୁଥିଲା ବିଶ୍ୱକର୍ମା, ଏ ମୁକୁନ୍ଦପ୍ରସାଦକୁ ଦର୍ଶନ କରି ଦେଇଁ ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟାସପ୍ରକ୍ତ ଜନ ଏହାଙ୍କ ଆଡ଼େ ଆକୃଷ୍ଟ ନହେବ ? ଦେଇଁ ସ୍ୱସ୍ତ୍ୟାସ ଜନ କୁଳମର୍ଯ୍ୟାଦାରେ ନିଜାନ୍ତର ଦେଇ ଇନ୍ଦ୍ରଦେବତାଙ୍କ ଉପସନା ଗ୍ରହଣ ଏହାଙ୍କ ସେବାରେ ନିରୁକ୍ତ ନହେବ ?” ଏକ ପକ୍ଷୀ ଅପର ପକ୍ଷକୁ କହୁଥିଲା, “ଏଥର କରମାତ୍ମକର ଜୀବନ୍ତା ବୁଝିଲୁ, କାନ୍ଦଣ ପଥ ଯା ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାମ ହେଲେ । ଦେଖ, ଯେଉଁମାନେ ଉପମାପ୍ରଦ ହେଲେ କବି-ସମ୍ଭବ ଥିଲେ, ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଆତ୍ମସେ ଅଧିକାର କାହିଁ । ତଥାପି ଯେ ଜନରେ ତେଜସ୍ୱୀ କରୁଥିବାକୁ, ଶ୍ରୀ ମହେଶ୍ୱର, ଓ ପିତୃ ଶ୍ରଦ୍ଧାକୁ ସେବା କରୁଥିବାକୁ ଏପରିକି କହୁଥାନ୍ତେ ଉପମାପ୍ରଦ ହେଲେ ହେବେ, ତନ୍ତ୍ର କହ୍ନୁକ, ତମାନ, ପ୍ରମୁଦା, ମଳକମ୍ପଦ, ଜଳାମୟ-ଲତ୍ତମକମ୍ପଣୀ, ଅତୀର୍ଥ ଓ ଅମାତ୍ୟଜାଲ କଳାମୟରେ ଗୁରୁ ହେଲେହେଁ ଏମାନେ କୁମାରଙ୍କ ରୂପର ସମକ୍ଷ ନୁହନ୍ତି । ସୁଖୀ ଚୈତ୍ୟ, କୃତ କର୍ମର, କୁମୁଦ, ଗୋକ୍ଷୀର, କାଶ, ସାଗରପେତ, ଅଙ୍ଗ, ତେଜାସବିର, ଶଙ୍ଖାମୟ, ଗଜକ, ବୃକ୍ଷକ, ବୃକ୍ଷାର, ଓ ଶଶଧର, ଏମାନଙ୍କ ପ୍ରକୃତ ପୁଣ୍ୟରୂପ ହୁଅନ୍ତା କରବାକୁ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ଏମାନେ ବୁଦ୍ଧ ଚିତ୍ତରେ । କଣ ଏମାନଙ୍କୁ ଏହାଙ୍କ କାନ୍ଥର ଲକ୍ଷ୍ୟପ୍ରଦ ତଲେ, ସେ ଅବିଦ୍ୟା ଅବିଦେବତାଙ୍କୁ ଜଣାଉଥିବ । ଉପମାପ୍ରଦ କଣ୍ଠସ୍ୱରାଜ ଓ କୁମାର କାନ୍ଥ ଦେଖିବାକୁ କାତକାନ୍ତନୟନ ଓ ମୁଖରେ କାନ୍ଦଣ କାନ୍ଥର ସଦୃଶ । କଣ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ନାଦା ମିଶ୍ରପଦା କରି କେତେକେତେ ଧନପଦକୁ ରଖିଲେ ବୋଲି କହିବ ତଲେ; କେତେକେତେ ପୁଣି ଗତିପଦର ଚନ୍ଦ୍ରା କଣ ଧନପଦର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ କହାଇ ଦିଏ ।”,

ଏହାରୁ ତଥାପତ୍ତନ କରୁଁ କରୁଁ କୁମାର ଚନ୍ଦ୍ରକ୍ଷରେ ଶୁଦ୍ଧନ କଲେ । କଣ ଚନ୍ଦ୍ରର ସୁଲିତାର ଉପ ଦେଖି ମନେ ହେଉଥିଲା, ଯେତେବେଳେ ଉପମାତ୍ମକ କାନ୍ଥାବର ଆହୁତ ଚକଟକେଁ । ହେବା-

ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଘାଟି ଲକ୍ଷ୍ମିର କରୁଣାରେ । ଚନ୍ଦ୍ରପୁର 'ହ୍ରଦାୟଦାମରେ' କୁମାରଙ୍କ
ଦୁଃଖାବେଶ ମନେ ମନେ ଧ୍ୟାନ କରି ଅନିଚ୍ଛାସତ୍ତ୍ୱେ ନିଜ ଶରୀର ବୁଡ଼ି
ଦେଇଲେ । କାଳସର୍ପର ବାୟୁକମ୍ପର, ଦୂର୍ଦ୍ଦମ ପଥରେ ସ୍ୱପନ
ଦ୍ରାଘ-ସ୍ୱପନରେ ଭରଣୀ, ଓ ଲକ୍ଷ୍ମର ବାମଦେହ ମଧ୍ୟେ ବୁଝିଦେଇ
ପ୍ରସନ୍ନ ସେମାତ୍ର କଥୋଦେଧନର ଏକମାତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ହେଲା ।

ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

ଅତନ୍ତ୍ର କୁମାର ଲକ୍ଷ୍ମିଦାସ କେତେକଦୂରରେ ଶୁଭଦର୍ଶୀ ପୁରୀ
ସ୍ଥଳରେ ବାଲକୃଷ୍ଣ ଭଣ୍ଡ ଦେଇ ଗୋପରେ ରହନ୍ତି ଦେଖ । କଳା
କୃଷିର କୁତୁହଳରେ ଖେଳା ଟୋପି ଚନ୍ଦ୍ରରେ କମଳର ପୁଲ୍ଲମାଳ ମିଶାଇ
କୋଳରେ ପିନ୍ଧିବା-ମଣ୍ଡଳିତା ଘେନି ସେ ଅସୁବ ମହୋତ୍ସବ ରୂପେ
ଧ୍ୟାୟ କରୁଥିଲା । ଲୋକଲକ୍ଷ୍ମିର ନୟ, ଗୋପକ ଗୋଳ-ମୁରାଣ ଓ
ଦାସୀର ଗଣେଶର ଦାସୀରୁଟି, କବୁରପରିପୁଷ୍ପର ଦେଶରୁଟି, ଓ
ଅବଶିଷ୍ଟର କବୁରଲକ୍ଷ୍ମି ଚାନ୍ଦାର କାଶୀକୁ ଉଡ଼ିବ କରୁଥିଲା ।
ଚନ୍ଦ୍ରରେ ପୁଣି ବୁଝିଲେ ଗୋଟି, ଦୁଃଖ, ଓ କଳିଆର ପିନ୍ଧି, ତଳେରେ କାଶୀ,
ଘାଟିର ଲକ୍ଷ୍ମର, କରତରେ ଘାଟିର ଲକ୍ଷ୍ମର ଗୋଟି, ଏବଂ କୋମଳର
ଘାଟି ଗଣେଶ ପରିଧାନକରି ଦେଲେ ଦେଲେ ଗୋଟିରୁ ପୁଣି
କରତର-କାଶୀର ଲକ୍ଷ୍ମର: କେତେ ପ୍ରାପ୍ତିପ୍ରାପ୍ତି କାଶୀରେ ଦେଖିବୁ-ଆଜି
ଦେଖିବୁ । ତାକୁ ଦେଖି ଏ କାହାର ସ୍ତ୍ରୀ ଦୋଳ ଦେହ ଗୋଟି
ଅନ୍ଧାକୁ ପଶୁଥିଲା । କେତେ ଦୃଢ଼, 'ଏ କେତେ ଅପୁଷ୍ପ ହେବ, କୋଟିରେ
ଏକେ ଘୋର ଦୁଃଖୀ ହୁଏ ?' ଅନ୍ଧା କେତେ ଦୋଳର "ଦୁଃଖୀକୁ ଦେଖି
କେତେ କାଳ ଦେଖି ଦେଖି ଗୋଟିରୁ ଘାଟିର ।" କେତେ ଅନ୍ଧା ଏହାକୁ
ଦେଖିବୁ ଦେଖିବୁ ଗୋଟି- ଗୋଟି ଅନ୍ଧାକୁ ଘାଟିର ଦେଖି ।

ଏବେ ସେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ବର୍ଣ୍ଣ ପୁରାଣ ନିଜ କୁମରଙ୍କୁ ଦେଖି ପ୍ରସନ୍ନ ହେଲା । ଆଜି ତେଣେ ଯୋଗ ସେ ପରୋକ୍ଷ ନି-
ରାକାଶ୍ୟ ମେଳରେ ପ୍ରାୟଶଃ ତଳ ଏବଂ ଉପର, "ସୁଖ-ନିବଳ
କର୍ମରେ ଶୁଣିବ ତେଣୁ ଦେଖିବାକୁ ଅସିବାପାଇଁ ନିଜ ମନ କରୁଥାଏ",
ଏବେତେକେ ଯାଇ ଅସିବାକୁ ମୋତେ ଲୋଭ ଘଟିଲା । କୁମରଙ୍କୁ ଦେଖି
ମୋର କୁକୁ ହଲୁଡ଼, ଚକ୍ରଗଣୀ, ଅପରିଷ୍କାତ କଲେ, ମୁଁ ଏହାକୁ
କ୍ଷୀରିତାର କବଳେ ।" ଏ କୌତୁକ କଥା ଶୁଣି ନିରାଶୀ ଅନୁଭବ
ହୋଇ ନିରାଶମାନଙ୍କୁ ତାହା ଗୋଟିଏ ଦିନ ହେଲା ।

ଅନ୍ୟସ୍ଥଳ ଯେ ଯେଉଁ କର୍ମ କଲେ, ଧର୍ମ କାଳକ୍ରମେ ଅବଶ୍ୟ
ତାହାକୁ ସେହି କର୍ମରୁ ଶେଷ ହେବ; ଉପରାରି ଯେ ଯେଉଁକାଳ
ଶୋଭେ, ସେହି କାଳରେ ସେ ନିଜେ ଗୋଟିଏ ଶୁଦ୍ଧ ପୁଣ୍ୟ ଶିଳ୍ପ
ହେଉଥିବା ଦେଖିଲେ, ସୁତରାଂ ସେ କର୍ମ ଶେଷ କେତେକେକେ
ଅନ୍ୟାୟ ହେଉନାହିଁ । ତାହାକୁ କୌଣସି କଥା ଅସ୍ପଷ୍ଟ ନୁହେଁ;
କଥାଟି ତାହା ନାହିଁ ସେ କିନ୍ତୁ ଶୋଷିତାପାଇଁ ମନ କଲେ ।
କର୍ମବଳେ କି ହୁଏନା ? ପ୍ରବନ୍ଧ ରାଜ୍ୟରୁ ମଧ୍ୟ ଲୋକ ଅନୁଭବ
ହେଉଥିବା ତାହା ଏହାକାଳକୁ ଅନ୍ୟ, ସୁତରାଂ ପ୍ରାୟତଃ କେତେ
କେତେ ଦେଖିଲେ ସେ ଦେଖିବାପାଇଁ ଅତୀତ କାଳରେ ଏବଂ ଏକା-
କେକେ ପୁରାଣାଦି ପିଲାଲେ; ତାହାର ନିଜ ଦେଖିବାକୁ ନୁହେଁ
ସ୍ଥାପନ ହୋଇ । ପୁରାଣ ନାମ କୁମାର ନାମ ପ୍ରମୁଦରେ ଅସିବାକୁ
ପୁରାଣ ଅନୁ କାଳ-କାଳରୁ ନିଷ୍ପତ୍ତି ପାଇ ଅନୁଭବ ଲଭିଲେ ।
କୁମାରଙ୍କୁ ଯାହାପାଇଁ କୁମାର କଲେ, କୁମାରଙ୍କୁ ସଫଳ ପ୍ରାୟ ତାହାକୁ
ମନ କଲେ । କିନ୍ତୁ କେବଳ କର୍ମାନ୍ତରାଣ ହେଲେ ପୁଣ୍ୟ ସେ
ନିଜେ ଶେଷ ପ୍ରକୃତିନାହିଁ; କୁଣ୍ଡଳ କଟିକାକୁ ଗଲେ ଲୋକଙ୍କୁ କୁଣ୍ଡଳ
କି ପ୍ରାୟ ଦେଖାନ୍ତି ? ଗୋଟିଏ ଲୋକାଣ୍ଡିନୀ ପୁରାଣର ଗୋଟିଏ
ଅବସର କୁମାର ଗୋଟିଏକାଳେ କଳାମେଘଗୁମ୍ଫା ପ୍ରକଟ ହେଲେ ।
କିନ୍ତୁ କୌଣସି କଥା ଦେଖି ପ୍ରାୟ ସେହିପରି ଓ ତାହା-
ର ମନକାଳରେ କାଳକ୍ରମେ କାଳ କୁମାରଙ୍କୁ କିନ୍ତୁ କି

ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ । ପ୍ରତିବାସିନୀମାନେ ତେଜସ୍ବୀ ଓ କୁଶିତ ହୋଇ ପୁରୀ
ସହର ତାଳି ରହୁଥିବାର ଦେଖିଲେ । କିନ୍ତୁ ତତ୍ତ୍ବେ କୁମାର ଶାନ୍ତି
ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ ଓ ଦୁଃଖୀଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ
ଲେଲେ ।

ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳ ନାମକରଣ-ଦିଗସ୍ଥ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ସେତକ ଦେଖି
ହିମ, ଲକ୍ଷ୍ମି ଓ ମହର୍ଷି ଦଉଡ଼ୁଥିଲେ ସମବେଗ ହେଲେ । ଉତ୍ତର-
ବୋଲାଇଲ ଶାବରକଣ୍ଠୋତ୍ତର ଦକ୍ଷିଣାଞ୍ଚଳ । ଦୁଆବାଲ, ଚନ୍ଦ୍ରବଳ,
ବାସୁକ, ବାଦାୟ ଇତ୍ୟାଦି ଶବ୍ଦ ଶବ୍ଦ ଶବ୍ଦ ଶ୍ରବଣକଲେ । ଶ୍ରୋତବ୍ୟ
ଦୂର୍ଭବମସ୍ତକା, ଉତ୍ତମ ଓ ସମାନ୍ତର, ଆକାଶକୁବଚନା ସମସ୍ତେ
ମହାଶାସ୍ତରେ ସୁଖ-ସେବ୍ୟ ଶବ୍ଦସ୍ଥ ଅନ୍ତରାତ୍ମା ଚଲେ । ଶୁଭ ମୁହୂ-
ର୍ତ୍ତରେ ଦ୍ଵାହାସ ମହତଂ କଲେ, ମହର୍ଷି ଶେଷୋଦାରଣ କଲେ ଏବଂ
ସର୍ବଭୂତି ଦେଉଳରୁ ସମସ୍ତେ ନାମ ଦେଇ ନତେ ନୂଆଁ ହେଲେ
ଏବଂ ତମଦେହୁ ନୂଆଁ କଲେ । କୃଷ୍ଣଶଂ ଚିତ୍ରା ଉଦାରଣ କଲେ,
ଲକ୍ଷ୍ମି ଶ୍ରବଣକଲେ, ଓ ମନ ନିରାତ ଉତ୍ତର ଗଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରବଳ କୃଷ୍ଣ-
କାମନାହାସ୍ୟ ଦର୍ଶନ କଲେ । ତତ୍ତ୍ଵ ସତ୍ତ୍ଵ, ଦେବତା ଓ ଶରଣ
ମୁକ୍ତହସ୍ତରେ ଦାତବ୍ୟ ଦେଉଳାତ୍ମକ ଗ୍ରାହଣା ଶବ୍ଦ କଲେ ।

ଏ ମହୋତ୍ସବରେ ଯୋଗ ଦେବାପାଇଁ ସ୍ୱଲୁକ୍ତ। ହୋଇ ଜାଣି
ସ୍ୱପ୍ନ ମାତ୍ର ଦେହରେ ବ୍ରତରେ ଦେଖାଦେଇ । ନିଶ୍ଚୟକୁନିକେ
ଜାମ ଦେବ-ଅନ୍ତ-ସଙ୍ଗରେ ଗୋପାମୁଦାମିଳନ ଶୋଭା ଧାରଣ କରୁଥିବା
ତାଙ୍କର ବହୁଗୁଣ ବରଦତାତ୍ତ୍ୱ ଓ ରୁପବାନ୍ତ ଅମାତ୍ୟସୁନ ଶୋଭା
ଗାଉଥିବା । କାହାଣୀର ଅନ୍ତରାଳରେ ଅପାର ଦୃଷ୍ଟିରେ ସ୍ୱର୍ଗ
ସାବିତାଙ୍କି ପ୍ରଭାତାନ ଶୁକ୍ଳରେ ବେନ ଗମନ କରୁଁ ଚରୁଁ ଜାତ ଜାଣି
ହୋଇଥାନ୍ତି, “ରେ କୁମରମନେ, ଅସୁ, ତଳେ ତଳେ ଦୁଃ ଶାନ୍ତପାତ୍ର
ଏ ଜାତ ଶୁଣି ଦେହ ବୋଇଲା, ‘ଅନ୍ତର, ଏ ତ ପ୍ରଭାତ କରୁଛି
ଏହାର ବହୁଗୁଣ ବର ଶରଣା; କରାଣ, କରାଣ, ।’ କହୁ ବାହୁଁ ହେ
କରଣେ ନ କର ଦେବ କହୁ କରଣେ ମାତ୍ର ଅନ୍ତର ଜାତପାତ୍ର

କଲେ । ତତ ମଧ୍ୟସ୍ଥିରେ ତାହାଙ୍କ ଶିରରେ ପାଟିଶାଢ଼ୀ ବାନ୍ଧିଦେଲେ ।
 ତାହାଙ୍କୁ ନିଜ ଉଦ୍ୟମରେ କୃଷ୍ଣକାମ ସୁଦର୍ଶନରେ ବାନ୍ଧିଲେ ।
 ତାହାଙ୍କୁ ହେଲେ କଳାକର ଯେତେ ଅନ୍ଧକାର ତାହାହେଉ ଶିବଶକ୍ତି
 ଦୌମୁଖ ଅନ୍ଧକାର ନି ଧାର-ପ୍ରତାପରେ ଧରଣରେ ଦାନ୍ତେ, ସେହିପରି
 ତାହାଙ୍କୁ 'ବୁଝ' ତାମ ଦାନ୍ତ ସଂସ୍କୃତ ଶେଷକ କର ସବୁଜଗତୁରୁରେ
 ତମକ ଆଦ୍ୟମୟ ଅନ୍ଧକାର ଶାନ୍ତିପୁଣ୍ୟା ସେହି ଅନ୍ଧକାର କାତରୁ ଅନ୍ଧକାର
 ସେକର କର ଆସୁଅଛନ୍ତି ।

ପଞ୍ଚମ ପାଞ୍ଚଲେଖ ।

କଳାକର-କଳା ଚିତ୍ତବ୍ରାତ୍ତ ଯଶୋଦା-ଦିନୟ ନମେ ଚିତ୍ତବାକୁ-
 କାରିଲେ । କଳାକାରରେ ଗମନ କଳାକେଳେ କଟି-ପଟରେ କଳିଣୀ କଳିଣୀ
 ଧୃତ କର ଚିତ୍ରାକର୍ଷଣ ହେଲେ । କଳାକରେ ପ୍ରମଦମାଳତୀ କୁଟିଳେ-
 କୁଳିଳ ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ କେଳାସୁମାର ହେଲେ । କଳାକୃଷ୍ଣ ଓ କଳାକର୍ଷଣ
 କର୍ଷଣ-ମତମୋହନ ହେଲେ । କଳାକୃଷ୍ଣର କେତକ, କୋକିଳକଣ୍ଠ-କଳ-
 କେତକ, କିଶୋରକେତକ କୁଳୁମ ସୁଖମର ଶୁଣିତା ପ୍ରମୋଦ କର
 କଳ-କଳାକୁ ଉପହାସ କଲା । କେତକେତେ କିଶୁକ ନୟନାଞ୍ଜଳରେ
 କୁର କଳ-କଳର ପ୍ରାୟ ବୁଲନ୍ତି, କେତକେତେ କା ଧୂଳରେ କୋଳ
 ହେତାରୁ ମାତା ଆଦରରେ ହେତବେଦ ମିଶରେ କଳି କୁଅଛି ।
 କର୍ଷଣ କାଣୀ ଶୁଣି କଳିଲେ ମାତା ସ୍ନେହରେ କାନ୍ତ କରନ୍ତି ।
 କେତକେତେ କା ଚକରେ ଯାଇଁ ଦେଖି, ଏକ ଯଶୋଦା ଦୃଢ଼ରେ
 କର ମାଣି ଧାର୍ଯ୍ୟକାର ଦେଖି ଶୋଭାମାତେ କେତକ ଦୃଷ୍ଟି କୁମାରକୁ
 ମାତାଙ୍କ କ-ରେ ତୋଳି ଦିଅନ୍ତି । ତହିଁ ଅଛି କର ମୁକୁତ ଶାଂବର
 କରନ୍ତି । ତହିଁରେ କୁଳୁମର କେଉଁ ଯୋଗ୍ୟ ତାହାପ୍ରକାର ହେଲେ

କହନ୍ତି । କେତେ କହେ, 'ଆରେ ମୋ ବାପା, ହିତଦନ୍ତ, କଳାକର
 ତୋ'ଠି ମୁଁ ମରାଯାଏ, କାହିଁ କି କାହାକୁ, କିଏ ତୋତେ ଏତେ ଅଭିମାନ
 ଶିଖାଇଲା ?' ଆଉ ତେଣୁ କାଗରେ ଡେଇଁ କହେ, 'କେଶ୍ୟାମାଳିକା,
 କୃଷ୍ଣକୁଳଦୀୟା, ମୋ ନର୍ଦଦମାଳ, କୋଟିଭୂଷଣସ୍ତ୍ର, ପୁରାଣାଳ, କି
 କିତ କପଟା, ତୁ ଏବ ଧାର-ପଦପେଶା ।' ଅନ୍ୟ ଗୋଟି କୋଳରେ ଧରି
 କୋଲେ, 'ଏ ମୋର କୁହୁମତର, ତନ୍ତ୍ରର ଡୋର, କଳାଳ ସ୍ତରର ତମୁର
 ତରା, ଏ ଗୋଷାକାଳ ଦୁଇରାଗଣ, ନତ କି ଉପକର ଏ ତୁର ପାଇଲେ ।
 ଆଉ ତେଣେ ତାହା କାଟରୁ ନିଜାଲ କେଲି ମୁଖରେ ତମୁର ପଦ, ଏକ
 ତରଫ ହେଲେ ଶାନ୍ତିକଳା ଅନୁରୁପ କର ତମୁର ତରଫକୁ ନିଜାକର କହେ,
 କୁମାର 'କେତେ ଏ ପୁରାକୁ କି ପୁଣ୍ୟରେ ଅର୍ଥନା କହନ୍ତି, ମୋ
 କାଳଅପର କିଏ ହେ ହେତ, ତୋ'ଠି ମୁଁ କୁହୁପଦ' ।'

ଏହୁପରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କେତେ ଯେ କାଳକାଳର କହନ୍ତି, ତାହା ସମୁଦ୍ର-
 ତରଙ୍ଗର ଅବଳମ । କିନ୍ତୁ ଅତି ଶୋକ କରିବାକୁ ଉଷୋକା ମାତ୍ର
 ଦାମଲାକ୍ଷ୍ମୀ ତୁଣ୍ଡରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଶଙ୍ଖାଇଲେ; କିନ୍ତୁ ଶାଳାମାତ୍ରକେ ଜାମଳା-
 କ୍ଷ୍ମୀକୁ ତନ୍ତ୍ରର କର ମୁରୁର ଦୁଇରାଗୀ ଶାନ୍ତିପ୍ରସ୍ତ କୁହେର-ପୁଣ୍ୟଦୁଇ
 ଶାନ୍ତିପ୍ରସ୍ତ କଲେ । କିନ୍ତୁକାଳପରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କୁମାର କୋପରେ କିତକଣ
 କଲେ । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୀରାଜ ସଖୀମାନଙ୍କୁ ଫଳକର କାହା ଗରେ ପଶି ଲବଣୀ
 ଶାଲେ, କାହା ଗରେ ଯାଇ ଦୁହେଁ ଯିଲେ । କେତେ ଗୋଟି ଯାଇ
 ଉଷୋକାଙ୍କ ଡାହାଣେ ଏକଥା ଗୁହାରି କର, କେତେ କି ଏହା ସ୍ବେଦଗନ୍ଧରେ
 ସହଜ । ତେଣୁ ଗୋଟି କୋପ ଓ ଶୋକକର କହନ୍ତା, 'ଏ ପ୍ରାଣରେ
 ଆମ୍ଭେମାନେ କିପରି ରହୁକୁ'; କୃଷ୍ଣପ୍ରଭାପ କି ହେହେଲାତାହିଁ; ଏ କଥା
 କାହାକୁ କହୁକୁ, କିଏ କି ଶୁଣିବ, ତାହାର ତ କ'ଣକୁ କହୁ ନାହିଁ, ଅନ୍ୟ
 କିଏ ଏଠାରେ ଅବୁ ହେବ, କିପରି ଯେ ମଘରରେ ଗଣେ, କିପରି ସେ
 ଲବଣୀ ଶାଲପଦ, କାହା ତଳ ଆଶ୍ରୟର କଥା । କଥାକା ସୁଦର ଶ୍ରବଣ
 ହେଲା ସ୍ବେଦ, ଏହା ଗୋପରେ ତରା ପଡ଼ୁଛି, ଏପରି ପୁଅର ଆଉ
 କାହିଁ ଦେଖାତାହିଁ, ଜାତାତକାର ଅଭାବି କର ଜାତାପ୍ରକାର କୁଅ
 ଆଉକୁ କର ସେ କଳା କାଳରେ କୋଳକୁ ବୁଝାଏ, କଳାଏ । କାହା

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଆଗରେ ଗାତ ହୋଇ ଏତେ ଚିତ୍କାର କରୁଛି
ଶିଶୁଟି ?”

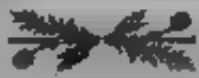
ଆଉ କହେ କଟଲା, “ମୁଁ ଘରେ ବୁଝୁଛି ଗୋପରେ ଘୋଡ଼ା କି
କି ମୋ ଘରେ ଘୋଡ଼ା ଲାଜା କେତେ ଦୁଃଖର ଗାଲିବାକୁ ଲାଜା;
ସେ ଗାଲିବା ଗାଲିବା ଦେଖିବା କୋଇ କିଏ ଏହିତେଣୁ କାନ୍ଦୁ କଥା
କୋଇଲି; ମୋତେ ତ କଥାରେ କାନ୍ଦୁ କାନ୍ଦୁ କୋଇଲି; ସେ ପୁଅ
କଥା କହୁନା, ତା କଥା କହୁଲେ ମନରୁ ଦୁଃଖ ଗାଲିବା ଲାଜା ।”

ଆଉ ସଙ୍ଗୀତି କୋଇଲି, “କିତେ ମୋ ଘରେ ଘୋଡ଼ା ଘୋଡ଼ା
କିଲେ; ମୁଁ ଯେଉଁ କହୁଛି, କୁହୁଛି କି ଗୋପରେ କୁଅ ହେଲା ?
ଏହା ଶୁଣି ଶିଶୁଟି ମୋ ଆଗରେ ଘୋଡ଼ି ଅବାକି କଲେ, ତାହା କେଣି
ମନରେ ମୋର ଏତେ ଆନନ୍ଦ ହେଲା ଯେ, ଶିଶୁର ଦୁଃଖକଥା କେଣି
ଏବଂ କରତଳେ ଲେଖି ଦେଲା, ଶିଶୁର ମୁଁ ମୁଁ । ଗାଲିବାଟି । ମୁଁ କି
କିହୁଟିମୋ ଗାଲି ଲେଖି; ସେହି କଥାରୁ ମୋର ମନେ ହୋଇଛି ଯେ
କିହୁଟିକୋ ସମୟରେ ପ୍ରାୟ-କାହା କାହାକି ବୁଝୁଛି ଗୋପା
ହୋଇ କିତେ କିତେ ଲେଖି କଲେ; କେଣିର ସତେ ଆଣି ଅହୁଟିକି
କୁଣି ହେବ, ଏବଂ କିଲେ କିତେ-କେଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କେଣି ହେବ,
କୁହୁଟିମାନେ ଆଜି ଦୁଃଖ-କିହୁଟି ଗୋପା କିହୁଟି ଗାଲି କାହିଁ କାହିଁକି
ହେଉଛି, କାଲି କାହାକିରେ ମନହାଣ ଗୋପା ସମୟରେ କିହୁଟିକି
କିହୁଟି କିହୁଟି ?” ଏ କଥା ଶୁଣି ସତେ ଗୋପା କହୁଲେ, “କୁହୁଟିକିରେ
କିହୁଟି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ଘାତ, ଆଜିଠାରୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କେ ଆଉ କିହୁଟି
କୋଇଲିକାହିଁ । ଯେ ଅତେବ ସୁକୁଚ କିହୁଟି ଏ, ତାହାର କିହୁଟି କେଣି-
କାହିଁରେ ଲାଗେ । କିହୁଟିକି କିହୁଟି, ସେହି ଆଜିଠାରୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର
କିହୁଟି ।”

ଏହି କୁହୁଟିକିର କଥାକଥନ କହି କହି ଶିଶୁଟି କୁହୁଟି କିହୁଟି-
କିହୁଟି କିହୁଟି କିହୁଟି କିହୁଟି କିହୁଟି କିହୁଟି କିହୁଟି କିହୁଟି କିହୁଟି
କିହୁଟି । କାହିଁକି ଶିଶୁଟି କିହୁଟିକି କିହୁଟି କିହୁଟି କିହୁଟି କିହୁଟି କିହୁଟି କିହୁଟି

ସେଇଦିନ ହୋଇଥିଲା । ସେଇଦିନରେ ଧୂଳିଧୂସର । ଚାରିଶାସ୍ତ୍ର
କଟିରେ ଅମ୍ଭର ଜାଣି ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଶାଳ ଶିଶିରବିନ୍ଦୁ ପ୍ରାୟ
କିନ୍ତୁ ତହିଁ ହୋଇ ସଫିରବିନ୍ଦୁ, ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କମଳରେ ଲୁପ୍ତ ଶେଳିବନ୍ଦର
କଳାହୋଇ ପ୍ରାୟତଃ ଚଳପ୍ରଚଳ କରୁଛି, କୃଷ୍ଣକୁ ଡାକ ଶୋପିତା-
ମାନେ ମୁଣ୍ଡପତଳରେ ଆଦର କରି କହିଲେ, "ରାଜିଆ, ନାଟକର;
ଲବଣୀ ଚେହେଁ ।" ତହିଁ ଗୋପାଳନେ କରରେ ତାଳି ଧରିଲେ; ତଦ-
ନନ୍ତର ତଳ ତଳ ନାଟରେ, କହିତା ଚଣ୍ଡିକା ଓ ଦୁଇ ଦୁଇଶୁ
ତଳ ଉଠିଲା । ସେ ନାଟକର ଶୋପାକୁ ମୁଣ୍ଡ କରି ଓ ଉପର
ପକ୍ଷେ ହେଲା । ନାଟ୍ୟ ସମ୍ବଳିତୀ ଆଦି ପାଠ୍ୟର ପାଠ୍ୟ, ଶୁଭା, ଶୁଭାରେ
ଦେଲେ ଏବଂ ଉପଶାସ୍ତ୍ର ସ୍ୱେଦାପିତ ପ୍ରାୟ ପାଲଟାମାନେ ମଣେଷ
କଲେ । ଏବେ ସମ୍ବଳି ତନେକର, ମା' ଘାତର ହୋଇ ଲୋକସ୍ୱର
ତହିଁ ଦେଖି ଗୋପାଳ କୁମାରକୁ ତାଟେଇ ଯଶୋଦାଙ୍କ ଆଗରେ ଉଭୟ
କରିଲେ । 'କାହିଁ ସ୍ୱଳ୍ପବୋଲି ପରୁ ମା' ତନୁତ ଦେଇ କୋଳରେ
ପୋଇଲେ । ତତ୍ତ୍ୱରେ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରେ ପୈତମର୍ଦ୍ଦନ କରି ଶାନ୍ତପ୍ରସନ୍ନରେ
ମାର୍ଜନକଲେ ଏବଂ କୌଷ୍ଠୟ କାଳ ପିଲାଦିନେ ଅନ୍ୟତମ ଶେଷଦାହେ
ଜାଣର ଆତମନାତ ଶୁଧି ସମାପ୍ତ କଲେ ।

ତେଲେ ତହିଁ ତଲୁକା କରେ ତାଲମତା-ସ୍ୱର ଆଶୁର ସ୍ୱପନାହିଁ ।
ଉପରବତ ତନୟ-ନମସ୍କରରେ କହନ୍ତି, "ମୋର ବୁଝି-ହବେତ ଦେବେ;
ବୋଟିଏ ବୋଟି କଟିରେ ମୁଁ ବୋଟିଏ; କିଏ ସରଳ-ତାଲ ଲେଖିବ,
କଳିଆଧାରା ଗଣିବ, ହିନ୍ଦି ଲବଣ ସଂଖ୍ୟାକର, ଅନ୍ୟ ଗଣ୍ଡାପ୍ରସ
ପର୍ଯ୍ୟାପାଦକ ଏସମସ୍ତ ନା କେହି ଦୟାରେ; ତହିଁ କୃଷ୍ଣମହମା
କେହି କଳିଆଧାରାହିଁ । କୃଷ୍ଣଦାମ ମୂର୍ତ୍ତିମତ ଅମ୍ଭତତ୍ତ୍ୱ, ତାହା
ତଦ୍ୱତସ୍ତମାଣ ଭୂତାରେ ଅନ୍ତଃଶାସ୍ତ୍ରୀ ପାପି-ପାପ ଧୂମକର ଦାୟଦ-
ପାହୁରୁଆ ଗାହାଦ କୃଷ୍ଣସ୍ୱର ଅମୃତ-ଧାର ଗର୍ଭେ କଲେ ।"

ଶଶି ପରିଚ୍ଛେଦ !

‘ଅନ୍ତର ବଳେ ଦେଶର’ କଳସମୟ ସଙ୍ଗରେ ସେଇ ଜାତୀ
 ଲୋକେ ଥିଲେ । କେତେକେ କେତେକେ ଗୋପସୁତମେଢ଼ରେ ନିଜର
 କେଉଁ ପକାନ୍ତି, କେତେକେ କେତେକେ କୁହନ୍ତି କିନ୍ତୁ ନଦେଇ ନିଜକୁ
 କଳାନ୍ତି, କେତେକେ ବା କାହା ସଙ୍ଗରେ କୋଇଲିର କଣ୍ଠକରେ
 ବସି ମାତାବିତାରେ ଅଳ୍ପ କରନ୍ତି । କେତେକେକେ କାନ୍ଦି କହୁଥିବା
 କଣ୍ଠ ଯେ ସମୟେ କାନ୍ଦୁଥିବା କହନ୍ତି; କେତେକେକେ ପୁଣି କହୁଥିବା
 ନିଜକାନ୍ଧରେ ବସି ରୁଦ୍ଧ ମାଗନ୍ତି; ‘ଜନ୍ମମାମୁ ! ଶୁଣ ଅପ; ମୋ ବାହୁ-
 ମଧ୍ୟରେ ଟିକାଟିଏ ଦେଇଯାଅ’ କିନ୍ତୁ ନିଜ କୁମାର-ଦତ୍ତାତ୍ରେୟରେ ମରି
 ଅନ୍ତରରେ ଶୁଦ୍ଧ ମାୟା କୁମାରଙ୍କ ମନ ଗୋଟି କରନ୍ତି । ଅନ୍ତର
 ମଧ୍ୟରେ ସେ “କୋପନ-ପୋଷଣ” କାନ୍ଦି-କାମୁସ୍ତା ହୁଏ
 ହୋଇ କୌତୁହରେ ରହିଥାନ୍ତି । ଶେଷେ ସେ ବସା ରହି-
 ଯାଉଥିବା ଦେଖି କୋପନରେ ମହାସ୍ତ୍ରାନ୍ତ ହେଉଛି ।

ଶିଶୁଙ୍କ ଉପରେ ଅନ୍ତରର ସ୍ନେହପ୍ରଣୟ ଯେତେ ଜଣେ କେତେ
 ଯଥୋକାଶରେ ଅଭିମାନ କରୁ କରୁଥିବାବେଳେ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ
 କହୁଥିବା:—“ଦେଖ ନିଜର କି ସୁଖ କାହିଁ ! ଏ ପୁଅ ପୁଣି କୁତା-
 ଦଳକୁ ଗାଳୁଛି; ପୁଅ ଉପରେ ଏତେ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ! ଗାଳୁଥିବା ଧନକୁ ଧନ !
 ଶ୍ୟାମାଲ କି ହେଉ ! କୋଟି ଲକ୍ଷୀ ଡାହାଣର ନରଣସେବା ପାଇଁ
 ଲାଗୁଛି, ସେ ପୁଣି ବନଗମନ କରୁଛନ୍ତି । ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନ ପରବର୍ତ୍ତେ
 କେତେ ଲକ୍ଷ କରୁଛନ୍ତି, ଉତ୍କଳନଗରମଣ୍ଡଳରେ ଗଣ ଡାକିଦେ
 ଯାଉଛନ୍ତି । ନିଜାତ୍ମର କର-କାନ୍ଦୁ, ବା କର-ଆବନ-କର ପ୍ରତି ଶ୍ରେୟସ-
 ଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ପୁଣି ଦେଖିବା ଧନକୁ ଧନ । ପୁଣିକି ଓ କଥାକ କଥାକ
 ଅଭିମାନକୁ । କାହାକୁ ନିଜ ମନେ ଦେଇ ଓ ବାହ୍ୟମୁଖେ ସମାପ୍ତ
 ହେଉଛି । କଣ୍ଠକଣ୍ଠରେ ଶେଷ କହି-ସଂସାର ଅନ୍ତ !

କଥା ଗାଥା

ଅକଳଙ୍କ-କଳାକରଣିତ ଶ୍ରୀମୁଖ, ଏ ରୂପମଧୁର ବହୁ ଦେବେଦାନଯାଏ,
ଦିଏ ଗର୍ବିଷ୍ଣ । କୁମାର ଆମର ଦୋଳଧରେ, ଆମେ ତାକୁ ଗଞ୍ଜକରେ
ଦଶାର ଲକ୍ଷଦେବତାରୁ ଅଧିକ କରୁଥାନ୍ତି । ରୂପଶ୍ରୀ, ସୁରଙ୍ଗ ଅଧର,
ସୁହାଣୀ-ଉଜ୍ଜୀ, ମନୋରମ ଲଲଟ, ସୃଷ୍ଟିର ବଦନ ଓ ଚରୁର କଥା
ଲେବକୁ ମୋଡ଼ିତ କରେ । ସବୋପର ଧନ୍ଦାକୁଡ଼ି ବୁଲିବା ଧୀରେ
ଧୀରେ କିଛି ବ୍ୟ-ବ୍ୟାଦକୁ ସିଦ୍ଧ କରୁଛି । ଏମନ୍ତ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତ ଚମତୀ, ଧବତୀ, ନୀଳୀ, ପରମଳୀ ଗାୟନାଦକୁ ଡାକିଲେ
ଦାସ ? କାତ କାହାର ଆସୁଛି କୁହେ; ଦେଖ, ଶ୍ରୀମନ୍ତ ଶ୍ରୀହର କେତେ
ପଶୁପତ୍ନୀ ଦେମନ୍ତ ସୁନର ବହୁଛନ୍ତି ।

ଅନ୍ୟ କେହି କହିଲେ, “ନେତେକେତେ ମହାକୁଡ଼ି ଘରେ ବଢ଼ିଲେ,
ତେତେତେକେ ଯେତେତେକେ ଭଣ ଦେବ କଠାକ, ଲଜ୍ଜା, ସିଦ୍ଧା,
ସର ଓ ବାଡ଼ରେ ପାଙ୍କର ଫୁଲ ଦେଖଣି । ଗୋଧନ ଜରଣିରେ ବସେ
ଗାଲିରେ ଚଢ଼ି; ଚାହାର ଯେ ଖବିଦା, ତାହା ସେ ଜଳରେ ବସେ
ସେ ଚିନ ଦେବ ?” କୁମାର ତଳକୁ ଚମତ କରୁଥିବା ଏହିପରି କାଳୀ
କଥା ପକାଇ ଗୋପୀନାଥ କେହି କେହି ସହର୍ଷ, କେହି କେହି ବା
ଦମର୍ଷ ଦେଲେ ।

ଜାନପାତ ସହ ବଣା ରାଣ୍ଡି ରାଣ୍ଡି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜଣାସୁରକୁ ବୁଣିଲେ
ଦିଅଁ ବଧ କଲେ । କହୁଚିନ ଘରେ କଳର ଅଣ ଚିତ୍ତ ପ୍ରାଣ ନେଲେ ।
ଦୁଣି ଅଗାକୁ ଚିନ୍ତାସ କର ଗୋପସୁତମାନଙ୍କୁ ଚକ୍ରତ କଲେ । ଏ ଚିତ୍ତ
କଥାମାନ ସେମାନଙ୍କର କେତେ ଦାଶୋର ଲକ୍ଷନାହିଁ । ତାଳକ-ପାକ
ଦୁହରୁ କାଳକୁ ଯେପରି ଗୋଟି ଗୋଟି କର ଶସାର ଚାଷେଷ କଲେ,
ଦେଖେ ବାଳଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ଜଣ ଜଣ କର ମାର ସେହିପରି ନର-ରାକ୍ଷସ-
କୁଳ ନର୍ମଳ କରବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେହି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କୁଞ୍ଜବିହାରୀ
କୁଞ୍ଜବାଦନରେ ତେଜାବ ସଙ୍ଗରେ ଜାଗାସୁତରେ ପହାରି କରୁଥିଲେ ।
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅତି ଚମତକାର; କେହି ବାଳକ କାଳି ବାଳି ଯାଉଛି, କେହି

କାନକା କୋଳରେ ଶରୀରରେ ଶରୀରୀୟମାନ କୋଳାବଳି ତଥ୍ୟେ
ହାର ହୋଇଥାଏ । ଗାରୁଡ଼ିଆନ୍ତି ମୋତ ନାସାରେ ଗୋବିନ୍ଦ ରଙ୍ଗ-
ଅଧରର ସନ୍ନିବେଶ ହେବାକୁ ସେହିପରି ଭବିଷ୍ୟତ, ବିଶିଷ୍ଟାବେଶୀ
ମଧୁର ନାୟକ କରୁଥାଏ, କରରେ କୁଳକର-କରୁ ଓ ଅବରେ
ପରାଧି ଗୋବିନ୍ଦ ତରଳତ ଏବଂ ରଙ୍ଗମୁଖାଳି କରୁଲୁଗାମାନ କର
ସୁଖମ ହୋଇଥାଏ । ଉତ୍ତରକୁତ କରମାନ କରରେ ଭବିଷ୍ୟତ; ମଧୁ-
କରମଧିନ ପୁଣି ତାହା ମହାସୁଖରେ ତୁମ୍ଭେ ପରାଧିରେ ତୋଳ ହେଉ-
ଥାନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକକମରେ, କେତେ କେଶୁଶଳରେ ଗାତ କରୁଥାଏ,
କିଏ କାହାକୁ କର ପରାଧିଆଳି ତନାଉଥାଏ; କିଏ କରାଧିକ ଦେଇ
କରୁକରୀତ କାହା ନାଟ କରୁଥାଏ, କେତେ ଧରଣୀ, କମଳୀ, ମଳା,
ରସମଳୀ, ତୁମ୍ଭା, କରୀପୁରୀ, ତରଳା, କୁହୁପରୀ ପ୍ରଭୃତି କେତେ
କମ ଧର କେତେପ୍ରକାରର ଗାୟନକର ଡାକୁଥାନ୍ତି । ଅଗ୍ରଗାମୀ
ସୁଲେଖକର ପରାଧି ପ୍ରତ୍ୟେକକର ତାନିଆ-ମଣ୍ଡଳମଧ୍ୟରେ ଯଦୁ-
କରମା ପରାଧିଆନ୍ତି ।

କରୀପୁରୀକରୀୟ ପରାଧିଆ ଧେନୁମାନେ ସନ୍ଧ୍ୟାସମରେ ଗୋଷ୍ଠ-
କରୀୟାଳ ସହ ଗୋଷ୍ଠକୁ ପେରୁଲ କେତେ ସନ୍ଧ୍ୟାଶି-ତୁଳସୀରେ
ମିଳନ-ଆଶା କାହା ହେଉ । କେତା-ପୁଣିତ-କେତାସ ପରାଧି-କର-
ହାର କରମନୋରେସ ଶ୍ରୀକର-ଶୋଭାମୁତ ପୁଣିକର ଗାତକରୀୟ-
କରୀୟ । କେତେଶିତ ନୃପ-କରୀୟ-କାଶ କେତେଶିକୁ ପିଲ
କରକରୁକି କର-କରତ କରୁକର । ମୁଖର ପ୍ରସନ୍ନ କର ଦେଶ
ମାନକ କେତେ ଶାନ୍ତି, ମାନକ-ପୁଣିତ କେତେ ମଧ୍ୟ କେତେକଦେବ-
କର କେତେ କେତାକୁ ଲଜାକର । ପ୍ରତ୍ୟେକ-ସ୍ଵାଧୀନକରୀୟ
କେତେକମାନେ କେତେକ କର; ପ୍ରତ୍ୟେକ କରକରଣ ଅଧିକର କର-
କର କେତେ ପ୍ରସନ୍ନ କରମାନେ ଆନନ୍ଦରେ ଅଧିକ ହେଲେ ।
କେତେ କର ଓ କାଳ-କରୀୟକର କରୀୟାମିତା ପ୍ରଭୃତିର ପ୍ରସନ୍ନାତ
ମୁକ୍ତିକରୀୟ କର ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ତରେ କରକରଣର ଅଧାକର କର

ବେଢ଼ି ଭକ୍ତ ଚରଣଚିନ୍ତାମଣି ଶ୍ରୀମାତା ଦର୍ମପଥ ପରିହାରୀମୁଖ୍ୟ ବ୍ରହ୍ମ-
ଦର୍ଶନପାତ୍ର ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ବେଢ଼ି ଭକ୍ତ ପୁଣି ଦର୍ମ-ବିଦ୍ୟା-ବେଢ଼ି
ବେଢ଼ି ଭକ୍ତି-ମଙ୍ଗଳକୁ ନୂଆ ପାଠ, ଅଗ୍ରାନ୍ତ-ବିଚାର-ବେଢ଼ି ଭକ୍ତି-
ଭବନର ଭାବ, ସଦାବି-ବିଚାରୀ ଓ ସଦାବି-ବିଚାରୀ ମଣି-
ଦର ପୁତ୍ର-ପୁତ୍ର ବ୍ରହ୍ମ-ସ୍ବରୂପ ସମସ୍ତ-ବିଷୟ ସାଧନରେ ବ୍ରହ୍ମ-
ସୁଖୀ ବ୍ରହ୍ମାବେଶ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପଦାବଳୀର ପ୍ରଦୀପ ଦିଲା ।

ଯେଉଁଠାରେ ଭକ୍ତି ଓ ପ୍ରେମ ଭକ୍ତି ଓ ଲବଣାଳୁ ପର-
 ସ୍ପନ୍ଦର ସମ୍ମୁଖୀନ କରେ, ସେଠାରେ ଯେ କେତେ ହାତସ୍ପର୍ଶ-ବିଶେଷ
 ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ଯେ କେତେ ଅନନ୍ତଭାବେ ଉଠୁଥିବା ହୃଦ,
 ତାହା କିଏ ବୁଝିପାରେ ? ତାହା କେବଳ ଭକ୍ତ ଭକ୍ତାନ୍ତର କଥା-
 କଥା-କେଶବେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରନ୍ତି । ଦେହ ଭକ୍ତ ଭକ୍ତସ୍ପର୍ଶ ଦୃଢ଼ରେ
 ଭକ୍ତ-ଅବସରଦାୟ ଭବନର ପ୍ରାଣନାଥ ବୋଲି ଜନନୀ କରେ;
 ଦେହ ବା ମନଭବନକର୍ତ୍ତା ତାହାଙ୍କଠାରେ ସମର୍ପଣର ତାଙ୍କ
 ଭବନରେ ପରାଣ ପରେ । ଦୁର୍ଗାଦାସାରେ ମଧ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ କର୍ମ-
 ଭକ୍ତମାନ ଅନୁପରାଧର ଶିବୁକୁ ପ୍ରାଣର ଏକମାତ୍ର ଅସ୍ଥାନ ଦେବତା
 ବୋଲି ମଣିଲେ, ଏବଂ ସବଲ୍ଲ, ଶିବୁକୁ ଶିବୁ, ମନଦାୟୀ,
 ମୋହନୀ, ମନ୍ତ୍ରୀ, ଦର୍ଶନ, ଭାବନା, ମୁକ୍ତି, ମରତ, ଏବଂ
 ଯୋଗ ଓ ମୁକ୍ତି, ଏହି ଯୋଗାଯୋଗମାନ କିମ୍ବେ କିମ୍ବେ ସାଧନ-
 କରାକୁ ସେହିଭାବରେ ନିବିଡ଼ ଦେଖେ । ସେତେ ସୁଧା-
 ଭାବନା-ସ୍ବର ମୁଖାନ୍ତରେ ହୃଦ ସୁଧା ନାହିଁ କେବଳ, ସେହି
 ପରି ଭକ୍ତ-ଭାବନା-କର ଯୋଗାଯୋଗ ସ୍ବର ଅନ୍ତର ଅଭାବ
 ଓ ଅଭାବ । ସେ-ପ୍ରତି-କର ଓ ସ୍ବର-ନି-କର ହୃଦ କେବଳ
 ଏହିଭାବେ ସ୍ବରକୁ ଦେଖି ନିଜ କର୍ମ ସମାପନାନ୍ତେ ମହୋତ୍ସବ କରା
 ଶୁଭା ଶୁଭେ । *Acc. no. 2304 Af. 1-1-58.*

Acc. no. 2304. 453-1-58.

As-712/-

ସେମାନଙ୍କ ମନ ମୋଡ଼ିବାପାଇଁ ତଳାମେଘ ଦେଖି ଧରୁଥିଲେ; ସେ ଦେଖିବେ
 ଦଳାପମୁକୁଟ ଲାଗୁକୋଡ଼ି ମୋଡ଼ିବାର ତଳାମେଘଟି, ଚିତବସତ
 ଝଟକ କରୁଣା, ଶିଙ୍ଗି ମଞ୍ଜୁକେତ ମଧୁର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ, ଏବଂ କଥାଗୁଡ଼ିକ
 କାହିଁଥାଏ । ଏ କାହିଁଥାଏ କାହାର ଶ୍ରବଣ-ତତ୍ତ୍ୱକୁ ତ ରୁଚଇ ? ଏ
 ତଳାମେଘ-ଦର୍ଶନରେ କାହାର ମନ-ମନ୍ତ୍ରବେଦ ଧା ଧାତଇ ? ତତେ
 ଚିନ୍ତେ ନଟବର ବେଶ ହୋଇ କଥାରେ କସ୍ତୁରୀ-ଚିତା ଓ କର୍ମରେ
 ଲୁଣ୍ଠିକ ଘେନି କଥାରେ ଓ କଟାକ୍ଷରେ ଗୋପାଳକଙ୍କର ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭୁ-
 ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ । ତେଣୁ ଯଦି ସ୍ୱର୍ଗାଚାରୀ ହୋଇ ପଦକପାଳରେ କସ୍ତୁରୀ-
 ଚକ୍ର ଘେନି ବେଦବିଶ୍ୱା କରୁଥିଲେ ବେଦବିଶ୍ୱାସୀ ତେଣୁ କମଳ-
 ଦୁର୍ଗା ବାଣି ଗୋପାଳରେ ବୁଲୁଥିଲେ । ତେଣୁ ତେଣେ ନନ୍ଦନ-
 ରାଜନରେ କାହାଣୀ ସାମାନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କରେ କାହିଁ; ଦକ୍ଷିଣାତା ଶୁଣି
 କାହିଁ ଯେତେ ବଳକୁ କାହାରେ, ଗୋପାଳନାମେ ସେ କାହିଁ କଣ୍ଠରେ
 ଶୁଣି ସେହିପରି ସବନକୁ କାହାର ହୁଅନ୍ତି ।

ତତେ ରାମକାଳରେ ବେଢ଼ି ଗୋପାଳ ଅନାହିଁ ଶୁକ୍ଳ ସତ୍ୟ-
 ଶ୍ରବଣେ ଦୋଇଲେ, — ‘ଦୁଇଦିନ ଲୋକଙ୍କରେ ବୁଝେ ମୋତେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
 ରୁଚଇ କହିଅଛି ।’ ଗୋପାଳ ଶୁଣଇ କଲେ, — ‘ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କି
 ଅଛି ? ଗୋପାଳ ଗୋପାଳ କର୍ମ, ସେ ଗୋପାଳ କଲେ କର୍ମ,
 କ କଲେ ଅଧର୍ମ; ମୋର ଦୁଇଦିନ ଯଦି ଗୋପାଳ କହିଅଛି,
 ତେବେ ଗୋପାଳ ସ୍ୱର୍ଗାଚାରୀ ମାନ କହିଅଛି ।’ ତତପରେ ଗୋପାଳଙ୍କର ଅନ୍ୟ
 ଗୋପାଳ କହିଲେ, — ‘ଏତେ ସ୍ୱଳ୍ପ ବୁଦ୍ଧି-ବଳରେ ଏତେ ଲଜ ସ୍ୱର୍ଗାଚାରୀ
 ଧାରଣ ଓ ଗୋପନ କରୁ ବୁଝେ ଏ ସମାଜରେ ଧାରଣ ମାନେ ଅସମ୍ଭବ
 ହେଉଅଛି; କିଏ ବୁଝୁଛି ଗୋପାଳରେ ? ଏଥିରେ ଗୋପାଳ ଶୁଣଇ
 ବେଢ଼ି, — ‘ଫଳ ତ କେବେ ଲାଭକୁ ଲାଭ ହୁଏ ? ଅପର ପକ୍ଷ ପକ୍ଷ
 ହାତରେ ଧରିଥିଲେ, ଏବେ ଏପରି କଥା କହୁଅଛି କହଇ ? ଏ ଗୋପାଳ
 ଏପରି ବେଢ଼ି ତେବେ ଅଛି, ସେ ମୋର ଦୁଇଦିନର ପ୍ରତିଷ୍ଠାପଣ
 କହିଥାଉ ? ହେ ଗୋପାଳ, ମୋର ଦୁଇଦିନ ଗୋପାଳ କହିଲେ

କହୁର କଥା କି ହେବ । କୁହୁ କୁହୁ କୁହୁ କୋଇଲେ,—“ତାହାଙ୍କ
ତାହାଙ୍କ, ଅଧିକ କଣ କହୁଛି, ଆଜିଠାରୁ ମୁଁ କୁହୁର ସେବକ—
କହୁ ହେବ । ଗୋଟି ଚମକିତ ହୋଇ କହୁଛି—“ମୁଁ ସିନା ଅଶେଷର
ସେବକା ଭକ୍ତ । ଦେହର କୃପା କରନ୍ତୁ, ଆପଣଙ୍କଠାରେ ମୁଁ ରହିଯାଏ ।”

କହୁକହୁର ଆଉ କଣେ ଗୋଟିରୁ କୁହୁର କୋଇଲେ,—“ଜ୍ଞାନ ଓ
ଭକ୍ତିବଳରେ ଚଳିବତା ହୋଇ ସ୍ୱପ୍ନାରେ କେତେ କଥା କହିପାରି,
କୁହୁ ପାଠା କରୁଅଛ; କିଏ କୁହୁର ଅବଳା କହେ ? ଜ୍ଞାନବଳରେ
ଶବ୍ଦର ଅମରକୁ କହିବର ଭକ୍ତିରେ ମୋତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କର । କୁହୁ-
କୋଇ ଶୁଣି ଗୋଟି କହୁଛି,—“ଜ୍ଞାନ ଓ ଭକ୍ତିବଳରେ ଧରଣୀରେ
ଆମ୍ଭ କରଣୀ ଏବେ କହୁ ହୋଇପାରେ । ଆମ୍ଭର ଗୋବିନ୍ଦରେ
କୁହୁର ଦେବ ଅଛିର କୁହୁ । ଅବଳାଶବ୍ଦକୁ ହେଲା କରୁନାହିଁ ।
ଭକ୍ତିବଳର ଦାନପାଇଁ ମୋରର ଅନୁରୋଧ କହୁ ହିଁ ଅପଣର ଏକମାତ୍ର
ବେଳା ।” କୁହୁ କହୁଲେ,—“ମୋର ଭକ୍ତ ହିଁ ସମ୍ଭଳ; କୁହୁ ମୋତେ
କଥାରେ କୁହୁ ଅ କଲ; କୁହୁର ଭକ୍ତିର ଅବେଶର ଭକ୍ତି
ଆସୁଛି ହେବ ।”

ଅନ୍ୟ କଣେ ଗୋଟିକାରୁ କେଣି କୁହୁର କୋଇଲେ ଏହିପରି
ସାରମର୍ତ୍ତ କାଣୀ କହୁଲେ,—“କୁହୁର ମତ କହୁକହୁ; ମତ
କହୁମତରେ କଥାକାଳରେ ସ୍ୱପ୍ନ; କୁହୁ କୁହୁର ଦେବତାରେ ସ୍ୱପ୍ନ
କିହୁ-କୋଇଲ ଧର କୁହୁକାଶ କଲ; ପୁଣି କୁହୁର ଅବେଶର ପଲ୍ଲବ
କଲେ ତାହା କହୁର ରୁଚ୍ୟ ସଦାକାଳରେ କୁହୁ ହେଲା, ମାତ୍ର ମତରୁକିତ
ଓ କାହାଣୀକହୁକହୁ, ହୋଇ କାହିଁମତ କଲେ ପ୍ରକୃତ ଅନ୍ତରେ
କହାଣୀଗ୍ରାସ୍ତ ହେଲା; ତହିଁ କହୁକହାଣୀରେ ଶିବାସିଦ୍ଧ୍ୟ କଲ
କହାଣୀକହୁ କହୁ-ରହାଣ ହୋଇ କହରେ କହାଣ ହେଲା; କହୁରେ
କହୁକହାଣ କହୁ ପ୍ରାୟ ମୋ କାଳ କହୁର କହ କହୁଅଛି । କାଳକ୍ରମେ ମତ

ସେ କେତେକେତେ କେତେକେ ଧାରଣ କରେ, ତାହାର ଉପମା ଦାଉଁ
 ତ ସୀମା ନାହିଁ ।” ଏହା ଶୁଣି ଗୋଟାଁ ଭକତରେ ବହୁତ,—“ମୁଁ
 ମନପ୍ରାପ୍ତ ଅପରାଧୀରେ ସମର୍ପଣ କରିଅଛି, ଯାହା ଲଜ୍ଜା ଅପର
 କରୁଛି ।” ଭବିଷ୍ୟତର ସ୍ବେଚ୍ଛା-ଭାବରେ କେବଳ ଲୋକ ଦେଖୁଛନ୍ତି
 ସବୁଠାରୁ ମନ କରେ, ଭକ୍ତ-ରାଜ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସେହିପରି ହୋଇ ନିଜର
 କଲେ;—“ମୁଁ କୁମ୍ଭର ମନମହାବଳରେ ମନମତ ହୋଇ
 ତାହାକୁ ଚିତ୍ତରେ ସେବା କରୁଥିବି, ଏତଦ ମାୟୁକ୍ତ, ଅଛି କିଛି ନା ।”
 ଶ୍ରୀଗୋଟାଁ କହୁଛନ୍ତି,—“ଅପରାଧୀ ଭକ୍ତର ହୋଇ କିପରି ସେବା ଦେବେ ?
 ଏବେ କୁହିଲ, କୁମ୍ଭମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତାଙ୍କୁ କାଟେ, କିନ୍ତୁ ଗୋମତ ଗୁରୁ
 ଫୁଲକୁ ଖଟେ । ସେ ସବୁକ୍ଷମାକୁ ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତ-ସ୍ବଚ୍ଛା ହୋଇ
 ଭକ୍ତକୁ ଏପରି ଅସ୍ବାସନା ଦିଅନ୍ତି, ସେହି ତ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଏକମାତ୍ର
 ଠାକୁର ।”

ଅନ୍ୟ ବ୍ରଜବାଳାକୁ ବ୍ରଜବତ୍ସାବ ମଧୁର ହୃଦରେ ବହୁରେ,
 “କୁମ୍ଭର ତ ସୌସନ୍ଦ୍ୟ ! କର୍ମମୟ ଗୋବିନ୍ଦାସନା-ସଭାରେ ଭକ୍ତ-
 ରାଜାଙ୍କର କୁହାଇ କୁହେ ଗୋବିନ୍ଦର ଶିବରୂପ । କୁମ୍ଭକୁ ସ୍ବତଃ କହିଅଛି,
 ତହିଁରେ ପୁଣି ପରାବଦ୍ୟା-କଳାବରର ଉଦୟ ହୋଇଅଛି । କୁହେ
 ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ପାଶ କାନ୍ତି ପ୍ରସନ୍ନ ଓ କୁସୁମ ହୋଇଅଛି । କୁହେ କୁମ୍ଭର
 କୁମ୍ଭରେ ମୁଁ ସଦା ଚର୍ଚ୍ଚମାତ୍ରି ରହୁଅଛି ।” ଗୋଟାଁ କର ଗୋଟାଁ ଭକ୍ତର
 କଲ,—“ପ୍ରସନ୍ନ, ସେହିପରି ସଦା ବିରାଜି କରୁଥାନ୍ତୁ !”

କୁଷ୍ଠ-ଗୋଟାଁଙ୍କର ଏହିପରି ଶେଷାଂଶ-ବାଣୀ କିଏ କହୁ ଶେଷ
 କରିବାକୁ ଶକ୍ତ । ଗୋଟାଁ କହୁଛନ୍ତି ଶେଷରେ ସାଧୁ ରହିବ ଉତ୍ତମାଦେ
 ଏହାକୁ ସାରରର୍ଥ ମଣିବେ । ଶରଣାଗତ ଏହାକୁ ଗାଠକରେ ମଧ୍ୟ
 ଏହାର ସ୍ବତଃ ଦାଉଁ ଚାଣିବେ ? ପଦ ପୁଣି ତଳରେ ଲୋକ ଦେଖିଥିଲେ
 ଶୁଦ୍ଧା ସେ ତାହାର ସ୍ବତଃ ଜାଣିପାରେନାହିଁ; ତଦ୍ ଉପର ଦେଖେ
 ଶରଣାଗତ ବ୍ରଜେ, ମାତ୍ର ଅକର୍ମଣ୍ୟରୁ କେତେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବେଶ ? ତଦ୍-

ହୋଇ ଗଂଗା ଯେତେ କୋମଳରେ ବାଉଁଶ ମଧ୍ୟ ମାଟି-ମାର୍ଜା-
କାଶି-ପାଣି ଦୂରୀ କରେ ତ ?

ଯେତେବେଳେ ସତ୍ୟପରାୟଣ ଭକ୍ତ ତାହାଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିର ଦୃଶ୍ୟ
ଓ ତାହାଙ୍କ ଚରଣକୁ ଶୁଭର ଶୋଭା ଦେଇ, ଯେତେବେଳେ
ତାହାଠାରେ ଭଗବାନଙ୍କର ତ ସୁଖ ଜାତ ହେଉଅଛି ! ଯେତେବେଳେ
ଭକ୍ତ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପଶୁଥିଲେ କେଣି ତ ଦେଖିଲାପରି ହୋଇ
ଅସମ୍ଭବରେ କୋଣିଆରୁ ଶୁଣୁଥିବ ଓ ଅଳ୍ପ କେବଳ କଟକାଣୀ
କହୁଥିବ, ଏବଂ ଭଗବାନ ତାହା କେଶରେ ଦେଖୁଥିବେ ଓ କଣ୍ଠରେ
ଶୁଣୁଥିବେ, ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ତ ସ୍ୱର୍ଗସୁଖ ଜାତ ହେଉଅଛି !
ଯେତେବେଳେ ଭକ୍ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭକ୍ତ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲଜାବଳ ତ ହୋଇ
ହେଉଥିବେ ବାଣୀ କହୁଥିବ, ସେ ସମୟରେ ଭଗବାନଙ୍କର ତ ଲଜସୁଖ
ହେଉଅଛି !

ଅଶ୍ୱମ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

ଯେତେବେଳେ ଭକ୍ତ କଳହଂସଗଡ଼ରେ ହଂସପ୍ରାୟ ଗମନ କରି
ପୁରାବନନା କାଳରେ ହଂସବ-ନିସ୍ତୁଳ ପ୍ରାୟ ଘଣ୍ଟାଘଡ଼ ବାଜିବ ତଦୁପାଏ
ଏବଂ ଭକ୍ତରେ ପଶ୍ଚିତାସବ ଭଲ ଉଦାହରଣ ସତରେ ଲବ୍ଧହୀନ
କଟାକ୍ଷରୀର କର ଦୂରରୁ ସୁଧାବୁଦ୍ଧି-ଦୃଷ୍ଟି ନିଶ୍ଚୟ କରୁଥାଏ, ପୁଣି
ମାୟାବଦ୍ଧ ଖସାଇ ଦୃଢ଼ଭାବ ଭଳି ପ୍ରଦର୍ଶନଦୃଶ୍ୟର କର ଶୋକ ପ୍ରାର୍ଥନା
କରୁ କରୁ ସବତତ୍ତ୍ୱ ହେଉଥାଏ, ଯେତେବେଳେ ଭକ୍ତ ନିଶ୍ଚୟ
ଭଗବାନଙ୍କର କାମକରୁଥାଏ । ଯେତେବେଳେ ଭକ୍ତ ଭଗବାନ ତଦୁପା
ହୋଇ ଉଦାହରଣ ସତରେ ଅଟାଏ, କେବେ ବା ଚକ୍ରପାତକ କରେ,
ଯେତେବେଳେ ଭଗବାନ ଭକ୍ତ ଶାନ୍ତିର ପରି ବାହୁକ ହୁଅନ୍ତି । କଳହ

ଅନୁଭବ କଥା କିନ୍ତୁ କଥାରେ ତପସ୍ବି କହୁଥାନ୍ତେ ? ଏ ସମସ୍ତ ଅନୁଭବର
 ବିଷୟ, କହୁଥିଲେ ତେ ଦେବେ ସୁଖର ଉଦୟ ହୁଏ; କିନ୍ତୁ
 ସୁଖର ମନେ ଏକଥା ଶୁଣିବାକୁ ଉଚିତ୍ ହୁଅନ୍ତି । କୁଣ୍ଡ ଉପକାର ଏବଂ
 ଗୋପା କିନ୍ତୁ ବିନା ଏ କଥାର ଅନୁଭବ-କାରଣା ଥାଉ କେହି ଜାଣି ।
 କହୁବା, ବୁଝିବା, ମୋହବା, ଦୁଃସ୍ବିତା, ରସିତା, ଗୋପିତାପାଇଁ କରତାର
 ଶେଷର ଉପକାର ଏବଂ କିନ୍ତୁ ସେ କେତେକାଳରେ ଲାଭ, ତାହା କେହି
 କହିଥାନ୍ତେନାହିଁ ।

କୃଷ୍ଣ କୌଣସି ଏକାନ୍ତତା ଗୋପାଳ ସୁବେଶୀ ଦେଖି କହୁ-
 ଶବ୍ଦରେ କହିଲେ,—“ତୁମ୍ଭେ ଏ ଜଟିଳତା କେତେକାଳରେ ମୋହ
 ଲୋପି ମୋର ମନସ୍ଥାପିତ ଦୁଃସ୍ବିତାପାଇଁ ଅମୋଗ ଅସ୍ତ୍ର ଉଦ୍ଘାତ କରୁଅଛ,
 କୁମ୍ଭକୁ ଉଦ୍ଘାତ କାହିଁ ?”

ତତ୍ପରେ ଅନ୍ୟ ଜଣକୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ,—“ଗୋ କୁମ୍ଭକୃଷ୍ଣ,
 କୁମ୍ଭେ ମୋର ଗହ୍ବର ପ୍ରାଣ, ଗହ୍ବରଗର୍ଭର ଶରୀରକୁ ତୁମ୍ଭେ
 ଆତ୍ମାକୁ ପରପ୍ରାଣ କରୁଅଛ ଏବଂ ଉପମାନଙ୍କୁ କଳକ କର
 ସେମାନଙ୍କର ସ୍ବଧ ପାରିଅଛ । ତତ୍ପରେ କୁମ୍ଭେ କେତେ କିନ୍ତୁ ଧ୍ୟାନମୟ
 ମୌନ ଗୋପାଳ ପରି ଶୁଭପାତ୍ର ଅଛ । ମୋର ଆତ୍ମବିକାଶ କେତେ କାଳ-
 ଠାରେ ସ୍ବତଃ ଶ୍ରୀ ଅଜିତାରେ ନାଟ କୁଳା ବିଫଳ ହେବ ?” ଏହା ଶୁଣି
 ମୌନ ଭକ୍ତ ଉତ୍ତର ଦୁଃସ୍ବିତା କହି କରକାଳର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବର୍ଷଣକଲ ।

ତତ୍ପରେ କେତେକ-କାଳିନୀ ଥାଉ କେତେ ଗୋପାଳତାକୁ ଗୋପ-
 କରୁ କହିଲେ,—“ତୁମ୍ଭେ ସୁଦୃଢ଼ର ତପସ୍ବୀ ଦ୍ବାରା କୁମ୍ଭକେତେକ
 ଅଜ୍ଞରେ ଦେଇ ପ୍ରସବ କରକରୁଅଛ, ସେଥିରେ ମୁଁ ମୁଗ୍ଧ ଏବଂ
 ମୋର ସୁଦୃଢ଼ କର୍ଣ୍ଣ କଲ, ଏବଂ ମୋର ମନ୍ତ୍ରମାୟାର ଉପସ୍ଥାପନ
 କଲ । ଏ ଉପକାର ଲୋକାଦ ଆବଶ୍ୟକ ହେବନାହିଁ ?” ଏ କଥା
 ଶୁଣି ଗୋପାଳ କହିଲେ,—“ହେ କୁଷ୍ଠ, କେତେକ କହୁଥାନ୍ତି ଧ୍ୟାନ

ଉତ୍କଳା ଚଣିତ ଭଲେ, ଯେତେ ପ୍ରମାଦ ଚଢ଼ିତାର ପ୍ରଦାନ ଅଛି, ଆପଣ
 ତେଣୁ ଦେଖି ତଳେ ମୁଖ ତ ଦୁଇଟି, ଦୁଇଟିରୁଁ ଥାଏ ହୁଏ । ତାହା
 ଚିତ୍ତ ହୋଇ ଅବଳାଦ ହୁଏ ! ଅବାଳ ପାତ ଦେଖିଲ ପରି ଆପଣଙ୍କ
 ଦେଖିଲେ ଅପାରିତ ପ୍ରେମ ହୃଦୟରେ ଲାଗିତ ବନ୍ଧାୟ କାହାଣୀ ଭଲ
 ଭାବେନାହିଁ ।

କୌଣସି ଲକ୍ଷଣେ ହେମାଳୀ ଉତ୍କଳକୁ ଶୀତ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଆପଣ-
 କର ଭର ଲୁଗାପାଉଁଶିକାର ଦେଖି ସଦୃଶ ସଦୃଶ୍ୟତା ଶ୍ରୀହରି
 ହୋଇଲେ,—“ହୁଏ ତେଣୁ ନବହୃଦୟକୁ ଲୁଗା ଶୁଦ୍ଧିରେ ତ ମୁଁ
 ହୁଏର ଅନ୍ତରାଳ ଦେଖ ଦେଖିନାହିଁ ? କାତରରେ ଭଲ ଦେଖିଲେ
 ତଳ ତଳ ହୋଇ ପ୍ରତ୍ୟେକରେ ଦେଖିଥାଏ, ସେହିପରି ହୁଏର ତମ୍ବା-
 ପାତ ଦେଖିଲେ ହୁଏର ଆନନ୍ଦରେ ହୁଏ । ତେଣୁହାର ମୁଁ ଦେଖି-
 ପାରୁଛି । କେତେକେ ଯାହା ଉତ୍କଳ, ମୋତାରେ ଯାହା ପ୍ରକଟ ହୁଏ ।
 ତାହାମାନଙ୍କୁ କୁହୁମକୁ କେତେକ ଦେଖିଲେହେଁ ଯାହା ସୁଦାସିତ ଓ
 ମହୋଦୟ ହୋଇ ଜୁମରକୁ ଆଦର୍ଶରେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲକ୍ଷଣ ଅନ୍ୟ-
 ଯାତ ମୋର ଅଧିକତର ମୁଖ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରେ ।”

ସୁଖି କାହାଣୀ ଭକ୍ତତରୁ ବହୁଲେ,—“ହୁଏର ଲକ୍ଷଣ ଉପାସନା
 ଯାତ ତଳ ମୁଁ ଅଧିକ ପିତାପିତା ହୋଇଅଛି ।” ଅନ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ରକୁ କହୁଲେ,—
 “ହୁଏର ଲକ୍ଷଣ କର୍ମ-ସମ୍ପାଦନରେ ହୁଏତାରେ ବନ୍ଧନପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ
 ମୁଁ ହୁଏର ଲକ୍ଷଣେ ତମ୍ବା ହୋଇଅଛି ।”

କାହାଣୀ କାହାଣୀ ପ୍ରକାଶା ତଳ ମୋହନ କହୁଲେ,—“ଅନ୍ୟ-
 କେତେକ-ତାରେ ମୁଖ-ପଦରେ ନୟନ ଦୁଇଟି ଲାଗିଲେ ସମ ବଦଳୁଛି ।
 କେତେକେକେ ସମରେ ଅନ୍ୟ-ବ୍ୟକ୍ତି ଫୁଟିଅଛି । ବ୍ୟାଧାତାଙ୍କ ଏ ଲକ୍ଷଣ-
 ହୁଏତେକେକେ ଦେଖିଅଛି । ଏ ଦେଖି ଲକ୍ଷଣ ସୁସନ୍ଧାନ-ସୁଦାନ ନୟନ
 ଲକ୍ଷଣ ହେଉ ।”

ଅନ୍ୟ ଜଣକୁ ଶୁଣାଇ କହଲେ,—“ନବମୁକ୍ତନାଶେଷ-ବିଦେହର-
 ଉତ୍ତରେ ସହସ୍ରାଣ ନିକଟ ଅଗ୍ନେନ୍ଦ୍ରଣ କହି ‘ତାହା’ର ଯେମନ୍ତ ବୁଝି
 ତାହାର ଯେମନ୍ତ ପୁଅ’ ଏ ଉକ୍ତିର ସତ୍ୟତା ପ୍ରତିପାଦନ କରୁଅଛି;
 ଏହାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟତମ ଦୃଶ୍ୟରେ ଚନ୍ଦ୍ରିକା ଯାଇ ମୋର ଶ୍ରଦ୍ଧା କରୁଅଛି,
 ମାତ୍ର ବେଶ କୃତଜ୍ଞ ଅଶା କର ଯେଉଁର ବାଧା ପାଏ, ତା ପ୍ରାଣୀତ-
 ଲକ୍ଷ୍ମୀ ବା ବୁଣାପତ୍ର ପ୍ରାଣୀ ପ୍ରତି ଲେପର ଦ୍ୟବତ୍ତାର କଲେ, କୁହେ
 ସେହପରି ମୋ ପ୍ରତି ପ୍ରସନ୍ନ ହେଉନାହିଁ।” କୁତ-ଲତ୍-ବାଣ-ବର୍ଣ୍ଣ-
 ବଦାଣ ସମ ମନହାତ କର ଗୋଟି ଉକ୍ତିର କଳ,—“ହେ କୃଷ୍ଣ !
 କୁସୁମାରେ କୁମଳର ପ୍ରୀତି କ୍ଷଣକାଳସ୍ଥାୟୀ; କିନ୍ତୁ ସମକ୍ଷରେ ଉପକାଳର
 ଅପର୍ଣ୍ଣ-ସ୍ଥତି କଳାପେଶ-କୋଳରେ ବହୁତ ଭୁଲ୍ ତଥ୍ୟ; ସୁତରାଂ
 କ୍ଷଣିକ ସୁଖରେ ବାହାର ଆଶା କୁଏ କି ?”

କେହି ଗୋପୀମୁଖିକୁ ଅନାଇ ଶୋକମୁଖି ପୁରୁଷୋତ୍ତମ-ବୋଲରେ
 —କୁମ୍ଭର କୁପ-ସ୍ଵରୋଚ୍ଚର ଯତନ ସୁଦର; ଏଥିରେ ତାହା ସୁଦ୍ଧକର,
 ଦେଶ ଶୈବାଳ, ବଦଳ ବମଳ, ନୟନଲୁଗଳ ଶଫା, ଓ ନିଶ ବନ୍ଧା-
 ଲବ ସମ ଫେରା ଚାଲିଛି । କୁତସ୍ତର ଉଚ୍ଚ ବୁଝେନା କୁପ ଅନ୍ତରାଳରେ
 ପ୍ରସନ୍ନ ରହି ମୋର ନେତାଜନକର ହୋଇଅଛି ।”

ଆଉ ଜଣକୁ କହଲେ,—“ଉପ-ବଦଳିଣୀରେ ଜଗତ-ଚରଣୀ
 ଗତିଶିଳାର ଦେଖି ନିମେ ଲକ୍ଷ୍ୟର ହୋଇ ଉକ୍ତି-ଉକ୍ତିରେ ତରଣୀକୁ
 ବୁଲେ ପାଇ କରୁଛ ।”

ଜଣେ ନବମୁକ୍ତ ବ୍ରଜବାଳିକାକୁ ସ୍ଵପ୍ନାହ କହଲେ,—“କୁମ୍ଭର
 ଉକ୍ତି ଅବିମିଶ ଓ ନିର୍ମଳ, ମାତ୍ର ଦୁଇଟି ଉପଦେଶ ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇ କି
 ହେବୁ କୁମ୍ଭର ଉକ୍ତି କଥାକଥୁର ପରସ୍ପ ପରି ମୁହରେ କର୍ଣ୍ଣ ଓ
 କପିଳ । ତଳେ ଉପରେ କର୍ଣ୍ଣ ଓ କପିଳ ବୋଲି ତାହା ତାହାର
 ପ୍ରିୟ ବୁଝେ ? କୁମ୍ଭର ଶବ୍ଦ ଆଦ୍ୟରେ କପିଳ ହେଲେହେଁ ପ୍ରସନ୍ନ
 ଦ୍ରବକୁଳ ହୋଇଯିବ ।”

“ଅନ୍ୟ ଗୋପୀକୁ ଶୁଣିବ କହିଲେ,—“କସ୍ତୁରୀ କାନ୍ଥରେ କାନ୍ଥର
 ଘର ଘୁଣ୍ଟି ସୁଆରର ଆକଳ ଆକାଶରେ ନିଶ୍ଚଳରେ ହୋଇ ରବି-
 ଲମ୍ବରୁ ମୁକ୍ତି ହୋଇଅଛି । ମୋତେ ଦେଖି ନ ଦେଖିବ ପର ହୋଇ
 ଓ ମୋ କଥା ଶୁଣି ନ ଶୁଣିବ ପର ହୋଇ ମୋର ଅନ୍ୟ ଅନ୍ତର-
 ଗାଥକୁ ବ୍ୟର୍ଥ କରିବ କି ? ମୋର କଳାରୁପ ଦେଖି ଅବା ମୋ କଥାରେ
 ଆଦର ନିହଇନାହିଁ ! ଏହାହିଁ ପର ପର ଦୋଳ ଶୁଭ୍ରାଅ, ତେବେ
 କୁଟିଳକୁଟିଳ, ଦୁଃଖ ଛୁଲିତା ଓ କଳାମେଘୀ ଅମ୍ଭର କଳ-କେତବ
 ଅନ୍ତରେ ଆଡ଼ିବର ଦୁଃଖାହୁଁ କି ? କହୁକହୁଣ୍ଡରୁ ମୋର ଅନ୍ତ
 ଏବେ ଅନ୍ତର ଶୁଭ ନିଶ ? କଳାକୁ ହେଲା କରଦଳାହିଁ ! ମନେ
 କଳାକଣ ହୋଇ କଳାକଣ୍ଠର କଥାକୁ ଆଦର କରିବାରେ ମନ କଳା-
 ଲକା ଅବଶ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ।”

ଜଣେ ଗୋପୀକୁ ସଦୃଶ ରୂପରେ ଶୁଣିବ କହିଲେ,—“ଶ୍ରବଣ
 ହୋଇ ଘୁଣ୍ଟି ଦୁଃଖରେ ବସାବୁକୁ ଧରି ଏବେ ସ୍ୱପ୍ନାବସ୍ଥାମାନଙ୍କର
 ଶିକ୍ଷାମାନ ଚଳାଚଳରେ ହେଉକି କି ହେଉକି ପ୍ରମତ ପ୍ରକାର
 ଶେଷ ପୁରବର । ଆତ୍ମର ଲକ୍ଷ କଥା ଦୃଢ଼ରୁ ଲକ୍ଷ କରଦଳାହିଁ;
 ଏହିକ ମନେ ରହିବ ।”

କୃଷ୍ଣ ଓ ଗୋପୀ ଏହିପରି କୌତୁକରେ ଭଜି ଚାଲିଲେ । ସେମା-
 ଲର ଦୃଢ଼ ରୂପ-ପ୍ରକାର କଳ-ବୁଦ୍ଧି ନା ନିକଟସ୍ଥରେ ଅବଦେ ।
 ହେବୁରୁ କେତୋଟି ମାତ୍ର କଥା କେଇ ମନୋହର ଗୀତ ରଚନା
 କରି ବସୋନେ ରଚିତରୁ ରଚିତ । ସୁଖରୁ ସୁଖରୁ କଳ-
 କୁମ୍ଭ-କଳକୁ ସେହି ପ୍ରମୋଦ ଦିଅନ୍ତି, କୈବଲ୍ୟରୁପ ବହୁକଳ-
 ଗାୟକ ଶୁଣୁ ଗୋପୀ ରଚନାକୁ ହେବୁରୁ ଆଦର ଦେଲେ ।

ପରମା ଅପ ହବଅର୍ଦ୍ଧାନ୍ତେ ପୁରଣିଆକାତ ବେଗେ ମହାତ କାକୀ-
ଗହନେ ଅସ ବଦନ୍ତ କହନାତ୍ ସେ ପରମର୍ଥ ବେଗ । ବେଦି ଗୋପା
ପରମାସ ବଦ ବହୁରୂପେ-“ବେଦିଗୋପା ବଦ, ସେ ବେଦି ଗୋପ-
କୁସୁମ-ବେଦିଗୋପ-ମଳ ଶୁକ୍ଳାନ୍ତ ମାବନ୍ତ ।” ବେଦି ଦେହ ଦେହ-
ବୋଲେ,—“ଆମ୍ଭେ ଜଳବେଦି କରବା ପାଇଁ ଆଜିପାଠୁ କେ ହେଲେ;
କୁସୁମାବଦୟୁକ ଆମ୍ଭ ସବୁର ମୌଳିକେ କରାଥାଉ ।” ଆଉ ଜଣେ
ପ୍ରହରାଦ କଲ,—“ଏହାକୁ ବଣ ବୁଦନା ବହୁକ ? ତାକୁ ପୁରାକରବା ପାଇଁ
ବେଦିଗୋପାରେ ପର କୁସୁମ-ଅଞ୍ଜଳି ଦେବ ହୁଏ! ହୋଇଥାଉ ।” ବେଦି
ବହୁକ,—“ସେ ଜାଣି-ମସ୍ତକପରେ କର ହୋଇ କି ସୁଦର କାହୁଁକି ।
କେବଳ-ମଳ-ବେଦି କରୁଥିଲେ ବେଦି କରବା ହିଁ ମାୟ; ତାହାକୁ ବହୁକ
ବେଦି ଅଞ୍ଜଳି କ ? ବହୁକ କରବା ମହାଦାବନଳ ଅନ୍ୟ ବେଦି ଶିଳାରେ
କ ? ବେଦି ପଦେ ଅନ୍ୟ ବେଦି ହୋଇ ତାରେ କ ?” ଅନ୍ୟଜଣେ
ବହୁକ,—“ବେଦିକ, ବାଜବନ୍ତ ବାଦ ତାହାକୁ କର ବହୁକ ବାସ୍ତବ ।”
ଆଉ ଜଣେ ବୋଲେ,—“ବହୁ କରବାକାନ୍ତ; ଆମ୍ଭେ ବହୁମୌଳି
କାହୁଁକି କ ?” ବେଦି ଗୋପା କାହର ହୋଇ ବହୁକ,—“ବହୁ ମୋର
ମର୍ତ୍ତମାଳକୁ କଣ କରୁଅଛ ! ମୋତେ ଅନ୍ୟ ବର ମୋର ବେଦି-ପୁରଣକ
କାହିଁବେଦିକ; ତାହାକି ସେବଣାକି ହୋଇ ହିଁକା ସେ କୁହାକର
ଆମ୍ଭେ ବହୁମୌଳିକ କରୁକି । ତାହାକି ବେଦିଗୋପା ମନରେ
ପ୍ରଦାୟ କାହିଁ ।” ଏହା ଶୁଣି ଅନ୍ୟ ଏକ ସହକର ଯାହାକା ବେଦି
ବହୁକ,—“ତାହାକାରେ ଏକ ପ୍ରକାର ବହୁକାକି ବହୁକ କାହିଁକ ? ଏକ
ବେଦି କଥା; ବେଦି ବେଦି ବହୁମୌଳିକ ପ୍ରକାର, ବହୁକା ପ୍ରକାରକୁ
ଆମ୍ଭେ କାହୁଁ ବେଦି ବହୁକ କୁହା କରୁକି ! ଅନ୍ୟ କେବଳାକେ ବହୁକ
କାହିଁ ବହୁକେ ଶୁଣି ପେଦର ବହୁକ କରବାକିକାହିଁ, କୁସୁମାକେ
ବେଦିକ-କରକକୁ ପ୍ରଦାୟ କର ମଧ୍ୟ ସେହୁକେ ବହୁକ କରବାକାହିଁ ।
ସମସ୍ତେ ବହୁ, ବହୁକ ‘କାକୀ-ମର୍ତ୍ତମ’ କାମ ସବୁ ଶାସ୍ତ୍ର ଏଠାରେ
ପ୍ରଦେଶ କରୁକେ ।”

କଟକରେ କାଳୀନ୍ଦ୍ର-ବିମଳୀର ସ୍ମୃତି-ବାଦୀ ଶ୍ରୀ କଟୁଣପିଠି
କଟୁଣୀରେ କାଳୀନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଆଦର୍ଶ ଦେଇ ତିନି ନବେକଶ୍ରୀ ଗୋପରେ ପଦ୍ମ
କରେ । କଳସକୁ ଆକରଣ ଓ ଦୁର୍ଗାରେ ଅନେକ ବାଦପଣ ଯେ
ଏବଂ ଶତକର କମଳ ବାସ ସମାପ୍ତ ହେଉଛି ତର ଉଦ୍ଧାର କୁ
ଘାଟ ପଣ୍ଡା, କରେ ।

ବାଳିନୀ ସେହି ଦିନଠାରୁ ମହାଦଶରୁଆରୁ ମୁକ୍ତ ହେଲା । ହଂସ,
ଚକ୍ର, କାବନ୍ଧିକ, ବୋକ ଓ ହଂସରାଜ ଚର୍ଚ୍ଚିତେ ସନ୍ତାନ ଶିଳା କଲେ ।
ଜଳରେ ବସ, କୁମୁଦ ଓ କୁଳଦସ୍ତ ଗୁରୁତ୍ବ ଦେଲା । ବାଳିନୀ ଦମ୍ଭା-
ଦିବାସରାଜ ହୋଇ କନ୍ୟା-ମନ ଭୋଷ କଲା । ଚକ୍ରଚକ୍ର ଦୁଆବର
ଗୋଲା-ହଜୀର-ମନ୍ଦର ହେଲା । ମୁକ୍ତମନ ଶ୍ରୀରାଜରେ କର୍ମି ତ ହୋଇ
କୁମୁଦର ଚାନ୍ଦ-ଦର୍ଶନ ଦର୍ଶନ କଲା । ଜଳକର ବୋଧକ ପଞ୍ଚମାକରେ
କାଳକରୁଣ ଉଦାୟନ ଏକ କାଳକର ମଧ୍ୟର ମର୍ମରୁକ କଲା ।

ଦୁଃଖଭୟକାଳରୁ ବୁଝିବା ପରେ ଦେବତା ଚରଣପ୍ରସନ୍ନା କୁଳ-
ଜଳତରଙ୍ଗେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବ୍ୟୁତ୍ଥାପନା ଚେଷ୍ଟାମାତ୍ରା କୌଣସି-
କ୍ଷୀରପଦ୍ମା କୁଳଜାଳତରଙ୍ଗେ କୋକିଳବଦନା କୁଟିରବଟାକ୍ଷୀ ବୁଝି-
କ୍ରମେ ଦୁର୍ବଦ୍ଧାବସ୍ଥା ଗୋପିତା କାଳୀରେ ସ୍ଥାନ କରାଗଲା ମତ-
କରି ଉପର ଶ୍ରେଣୀର ଏକ କୁମ୍ଭର ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ ଗତଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି
ସ୍ବୟଂ ଦଶରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ପ୍ରେତରୂପରେ କହିଲେ, “ଆଜ୍ଞା
ପ୍ରମୁଦାକୁ ଅବଦାନ କରିବାକୁ ସିଦ୍ଧା ।” ଶ୍ରୀ ଗୁଣା ଦୃଷ୍ଟି ଦୃଷ୍ଟି ଉତ୍ତର-
ଦଲେ —“ କାହାରି ମୋର କୁଷ୍ଠପ୍ରଣାମରେ ଅତି ହିଂସା; କାଳୀ-
ମନ୍ଦିର-ପରଦରୁ ଗୁଣା ଦେଖିବାକୁ ନିତି ମନ କରୁଥାଏ; କିନ୍ତୁ
କାହାରି ପତ୍ନୀ ଶାସନାହିଁ; ତହିଁରେ ବୁଝି କାଳେ କାଳରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା-
ବେଶରେ ପଡ଼ିଯିବ ।” ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗୋପୀମାନେ କହିଲେ, —“ ଆମର
ମଧ୍ୟ ସେହି ରୂପ; ଆଜିକାଲି କାଟକାଟରେ ଶୁଣିବାକୁ ଉଦ୍ଧୃ ଗପିଗଣ;
ଦୁଃଖ ଦେହେଦେହେ ଆସି କି ଦୁଃଖ ନାହିଁ ଗୋପୀରେ, ଶ୍ରଦ୍ଧାବେଶରେ

ନିଶେ କହିଲା, “ସୁଇ ଗୋ, ଗୋପରେ ଗୋଟିଏ ଦିନରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ
 ଗୋଟିଏ; ସେ ଅନ୍ତର, କେତେ ରଙ୍ଗ କୌଣସି ଜାଣନ୍ତି କେହିକା;
 ଏପରି ସବୁକିଛି ଶକ୍ତି କରୁଥିଲେ, ଶକ୍ତି ହିଁ କେତେକିଛି କରୁଥିବ ।”
 ଏ କଥା ଶୁଣି ଆଉ କିଛି କହିଲା, —“ତା, ତା, ଏ ଦିନର ଗୋଟିଏ; କିଛି
 ଲକ୍ଷ୍ମୀର ପାଇଲେ ଗୋପର ନିଜ ଲକ୍ଷ୍ମୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ପ୍ରମୋଦ କରେ, ନିଜ
 ଅମୃତାକରର ଦଶା ସେହିପରି ହୁଏ ।”

ଏହିପରି ତାହା ପ୍ରକାର କୌଣସି କଥାମାନ କହୁ ଗୋପ-
 କଥାମାନେ ଲକ୍ଷ୍ମୀରେ ଭବ୍ୟ ହୋଇ କୁଣ୍ଡଳରେ ମନବଦ-
 କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀରେ ସମର୍ପଣ କରି ସ୍ୱାକ୍ଷରୀ କରେ ।

ବିଶ୍ୱମ ଚରଣେତ ।

ସୋନ-କିନ୍ତୁ-ମୂର୍ତ୍ତିମଣି କୁମୁଦନର ଶ୍ରୀମତୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେତେ
 ଅନନ୍ଦରେ ବସନ କରେ । ଭୁଜମାନେ ତାଙ୍କର ଦମକ-ସୁଦାସ ପରି
 କରୁଥିଲେ ଶୁଭ କୁଲୁକ୍ତି । ମନବଦନର ପ୍ରିୟତମା ଓ ସୁଖ-
 ସୀମା କାମା ଶିଳ୍ପକରେ ସହଜରେ ନିବୁଦନା; ତାଙ୍କର ପୁଣି କିଛି
 ଶ୍ରୀମତୀ ହୋଇଗଲେ ? ମନବରେ ନିବୁଦନା ଶୈଳୀପୁଣ୍ଡ
 କରୁଥିଲେ ଅନନ୍ଦରେ—କୁମୁଦନା-କୁମୁଦ ମହାମନୋରମ ହୋଇ-
 ଥିଲା । କିନ୍ତୁପରିମଳ ଦର୍ଶନମଣି କେତେକାନ୍ତପୁଣ୍ଡ, କେତେକେ
 ମହାପୁଣ୍ଡ ଜାତ ହୁଏ । ସୁରାଜ୍ୟପତି, କୁରାଜ-କେତେ ଶ୍ରୀମତୀ-ଆଦି
 କେତେ, ସବୁକିଛି ମୁକୁନ୍ତପତି ଜାତ, ଏ କୁଳର ଆଖିରେ କେତେକେ
 କୁଳପୁରେ ଲାଗି ରହେ । ଦମନାକୁ କେତେକେ କୁଳର ଅମୃତ ନାମା,

କୁହାବୁଦ ଲୋକତନ୍ତ୍ର ଓ ଜାତିମୁକ୍ତିର ପ୍ରସାର କୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ-
 ଗ୍ରାମ ପ୍ରଶାସନ ଦଳପତି, ବଣଜୟ-ବିମ୍ବ-ବ୍ୟବ-ବିକ୍ରୟୀ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ, ବିଶ୍ୱ-
 କୋମଳ ବେତକଲୋକପତିର ବେତକାଳୀ, ଏମାନଙ୍କର ପଞ୍ଚାୟତ କାର୍ଯ୍ୟ ?
 ହୋମର ବିଚାର କାର୍ଯ୍ୟ କୋଳ-ପଞ୍ଚମୀ ସ୍ୱପ୍ନର, ଶା-ବିକ୍ରୟ
 ମଧ୍ୟରୁ, ଓ ପଞ୍ଚାୟତ-କଥା ଶୁଣି ସୁଖବର । କୁହାବୁଦର, ମୁଖ୍ୟ-ପ୍ରକାର
 କୁ, ଏବଂ ପଞ୍ଚମୀ-ବିକ୍ରୟ, କାଳକର୍ମୀକାରୀ କଳ-ବେତକର, କୁହା-
 ପ୍ରକାର ଓ କୁହାବୁଦ ମଧ୍ୟ, ଏବଂ କଳ-ବିକ୍ରୟର କାଳ ପ୍ରକାରରେ
 କଳକର୍ମରେ ଅବଲମ୍ବ, କଳର ଅବୁଦ୍ଧ କୋମଳ ବର, ମଣିପ୍ରକାର
 କଳକର୍ମ ଓ ପ୍ରକାର କଳକର୍ମ ପ୍ରକାର କୁହାବୁଦ କଳକର୍ମ କୌତୁହଳୀମାନ
 କର୍ମରେ କୁହାବୁଦ ।

ଅପରାଧୀମାନଙ୍କ ଶୁଦ୍ଧି ପ୍ରକାରକାରୀ ପ୍ରକାର ପ୍ରକାରକାରୀରେ
 କାଳକର୍ମରେ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ, କଳକର୍ମରେ କଳକର୍ମ-
 ମାନ କଳକର୍ମରେ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ । କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ
 ଗ୍ରାମ ପ୍ରକାରରେ କୁହାବୁଦ; ମନ କୁହାବୁଦ, କୁହାବୁଦରେ
 କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ । କାଳକର୍ମ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ ମହାକର୍ମରେ
 ଏବଂ କୁହାବୁଦ-କଳ-କଳ ମାନ ପ୍ରକାରରେ ଓ ପ୍ରକାର; କୁହାବୁଦ
 କୁହାବୁଦରେ କଳକର୍ମରେ କୁହାବୁଦ କଳକର୍ମରେ କଳକର୍ମରେ
 ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମାନ କଳକର୍ମରେ କାଳ-କଳ ମେତକର୍ମରେ କାଳକୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଓ
 କୁହାବୁଦ କଳ କୁହାବୁଦ । କୁହାବୁଦରେ କାଳକର୍ମ କଳକର୍ମ କେବଳ
 ଓ କାଳ କଳକର୍ମ କଳ ପ୍ରକାର ପ୍ରକାର ଓ କାଳ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ ।
 କୁହାବୁଦରେ କଳକର୍ମରେ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ କାଳକର୍ମରେ କଳକର୍ମରେ
 ଓ କଳକର୍ମ କଳକର୍ମ କୁହାବୁଦ । କୁହାବୁଦରେ କଳକର୍ମରେ କଳକର୍ମରେ
 କଳକର୍ମ କଳକର୍ମ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ
 କୁହାବୁଦ କଳକର୍ମ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ
 କୁହାବୁଦ କଳକର୍ମ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ
 କୁହାବୁଦ କଳକର୍ମ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ କୁହାବୁଦ

ଭୋଗଲମ୍ବାନେ ଆଦରଣୀ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଅନ୍ୟ
 ଶାନ୍ତ ହେଉ ନରେ ଏବଂ କୃଷ୍ଣ ଉଦୟାସିର ଉଦୟରେ ନମସ୍କାର
 କରି ତୁମ୍ଭକୁ ଲାଗିଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରଚନ୍ଦ୍ରର ପଥ ଗୋଟିଏ ନିଜ ନିଜ ବସନ୍ତ
 ଉଦୟାନ ଚନ୍ଦ୍ର ଏବଂ ପ୍ରାତଃ ସମାପନାନ୍ତେ ହସ୍ତରାସ-କୌରୁବରେ ନାମ-
 ପ୍ରଦାନ କଥାପତ୍ର ଅଟେ ତହିଁ ଦିନ ଖାଲି ଖାଲି
 ଅସ୍ତର ହେଲେ । କଳ୍ୟାଣପତ୍ର ମହାମୟ ହୋଇ କଳସର ତହିଁ
 ସ୍ବରୂପରେ ପଥ । ଧନ୍ୟ ସେ ନାମକ-ସ୍ବରୂପ-ଧାରଣୀ ଗୋପା-
 ଲୀଳାମାନ୍ଦବର ଚନ୍ଦ୍ର ! ସେମାନେ କୃଷ୍ଣକଥା କହୁ ନବରସ ବୃଷ୍ଣଭକ୍ତରେ
 ମାତାଅନ୍ତ ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ଚନ୍ଦ୍ରରେ କୃଷ୍ଣ-ନଳ-ମାତ ଆଦର୍ଶ ଆନ୍ତ ।
 ଧନ୍ୟ ସେ ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ, ନାମକସ୍ବରରେ ଉଦୟାଦୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀର ସେମାନେ
 ଅଭିମାନରେ କେତେକେତେ ଏ ହାତରେ ପିନ୍ଧି ସେ ହାତରେ ତାହାକୁ
 ଧରୁଥାନ୍ତି । ସୁନ୍ଦରେ ପଢ଼ିବେ ଗୋପୀମାନେ ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ,
 ପୁରାତନ କମଳଚରଣ-ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଲୁପ୍ତର ହୋଇଅଛି ଏବଂ ପାଦ-ଲେଖରେ
 ସୁଦ ଗୋପୀଅଛି, ତେତେବେଳେ ସେମାନେ କହାରେ ତଳହୋଇ
 ଉପରେ ନିରାପତ୍ତ ଅସ୍ତ୍ରପ୍ରସାଦ ଲଭିଲେ । ପୁରପୁରାତନ ଗୋପ-ନାଟ
 ଉପରେ ସୁଦା ଗୋପୀକୁ ଯେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ, ତ ସ୍ବର୍ଗାବଳରେ ଗୋପୀ ଗୋପୀ-
 ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସେ ସଦାବେଳେ ସୁନ୍ଦର । ତେବେପତ୍ର-ସୁନ୍ଦରେ ତେ ସହଜରେ କଣ
 ହୁଅନ୍ତିନାହିଁ, ସେ ପୁଣି ନୂଆକଳାମାନ୍ଦବର ତାଙ୍କୁ ତହିଁ ବେଶିଆନ୍ତି !
 ଧନ୍ୟ ଗୋପୀ, ଧନ୍ୟ ଗୋପୀ ! ଧନ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଧନ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ !

ଏକାବଶ ପରଲୋକ ।

ଗୀତବ୍ୟସ ଗୋପରେ ଶାନ୍ତା କରୁ କରୁ ଖମ୍ବେ ଶ୍ରମରୁ ଉପସ୍ଥିତ
 ହେଲ । ତଳ ଦୂର ହେବାକୁ ଲାଗିଲ । କହୁଁ କହୁଁ ପଥ ନ ଗୋଟିର ।
 ଗାହା କର୍ମରେ ଯେଉଁ ଦଶା ଆସ, ବୌଦ୍ଧ ସ୍ବଭାବେ ତାହାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ

କର ହୁଏନାହିଁ । ଦେଖ, ପଦ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଆସନ, ଶକ୍ତିଙ୍କର ଆବସ୍ଥା, ଏବଂ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ, ପୃଥିବୀର ଲୋକଙ୍କର ପୃଷ୍ଠା ତାହାକୁ ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସେ ହସ୍ତରେ ଧରିଛନ୍ତି; ଏମାନେ ବେତେ ବେତେ ପ୍ରଭୁ; ଗତେ ଜଗତରେ ପଦ ଅବସ୍ଥା ଲାଭିଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ସେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ କାଳରେ କେତେ ତାହାକୁ ଉପିବାରିଲେନାହିଁ, ସଦୃଶ କପାଳରେ ଗାନ୍ଧୀ ଶୁଭ, ସେ ତାହା ଶ୍ରେୟ-କର; ପ୍ରଭୁତ-କର୍ମର ଓ ଶ୍ରେୟକର ସେ ଲବନ କର ପାରିଲେ ନାହିଁ, ତା ତାହାକୁ ସେଥିରୁ ବେତେ ଶକ୍ତି କରୁଥିଲେନାହିଁ । ସମସ୍ତେ କୁଣ୍ଡଳରେ ସୁମୁଖ, କିନ୍ତୁ କୁଣ୍ଡଳରେ କର୍ମରୁ ହୁଅନ୍ତି ଓ ସୁଖକାଳରେ ଶାନ୍ତିର କର୍ମରୁ-ଚନ୍ଦ୍ର କୁଣ୍ଡଳକାଳରେ ଅଗ୍ନି-ପାତ୍ର କର ଅସ୍ତ୍ରାନ୍ତର ହୁଏ । କଳାକର-କର ଶକ୍ତିର କଣାପାଏ ଏବଂ ଶକ୍ତିର ପଦର ଅନ୍ତର ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରାଚୀନ ଦୁର୍ବଳ ଓ ଜଳ ମଧ୍ୟରେ ସୁଦୀର କଣାପାଏ, କାରଣ ଜଳ ମଧ୍ୟ ସମୟରେ ଅଗ୍ନିରେ ଶାନ୍ତି ଦେବାର ଦେଖାଯାଏ । ଶ୍ରେୟମାତେ ଶାନ୍ତିରେ କୁଣ୍ଡଳକାଳ ପଦର ସେ ତାହାର ଉପାୟ କଥା କରେ । ତୋଷି-ଦୁର୍ବଳକାଳ ବେତେକ୍ରମେ ଅନ୍ତର ଲାଗି ହୋଇ ସୁଖରେ କୁଣ୍ଡଳ । କିନ୍ତୁ ବେତେ-ସମ୍ପଦି ଦେବ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗକୁ ଗତିକଲେ । ଅଗ୍ନି ଶାନ୍ତିରୁ ମହାଭୟ କର ସୁରେ ସୁରେ ନିଜର କାନ୍ତି ଉଦୟ କଲେ । କହୁଁ କହୁଁ ସେପାର ନାହିଁ ମାତ୍ର ପଦରୁ । କେତେ ଶାନ୍ତିରେ ଦମ୍ଭକାଳର ହୋଇ କର ଯୋଡ଼ିଲା, ବେତେ କ୍ରମରେ କରପୁର ନିଜ କର୍ମରେ ଶାନ୍ତିକୁ ବହୁତ ନିଜ କର । ଶାନ୍ତିକୁ କର କରତା କହୁ, ଶ୍ରେୟମାତେ ପଦରୁ ହୋଇ ବିକଳରେ ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଲେଖିଲେ । କେତେ ଶାନ୍ତିରେ ଆକୁଳ ହୋଇ ଦୁର୍ବଳ-ନାନ୍ଦ-କୋଳ ଆଶ୍ରୟ କଲା । ବେତେ କର ନ ଥାଇ ଶାନ୍ତି ଲାଭକୁ ତୋଷି ପୁର ମଣିଲା ଏବଂ କୁଣ୍ଡଳୀ କର ଶ୍ରେୟ ଜାତରେ ନିଜରୁ ହେଲା । ଶିଶୁ ମନ୍ତ୍ର ସ୍ତବରେ ମୁହଁ ଶୁଣି ଶୁଣିରେ ଶୁଣି ହୋଇ ଶୋଇଲା । କାଳକଳାକତା ଶାନ୍ତିରେ ତାକୁ ମାତ୍ର କାପମାଆ ଶେଷରେ ଗରମ ହାଇ ପୁର-କ୍ରମା ବରେ । ବେତେ କର ନିଜର ପଦରୁ ମନ୍ତ୍ର ଶାନ୍ତିରୁ ଶୁଦ୍ଧ । ବେତେ କୁଳ-ସୁପାତ୍ର ମନ୍ତ୍ରସ୍ତ୍ରାୟରେ ଲୋକାଳ ତାହାକୁ ନିଜର ଅନ୍ତରାଳ କଲା । ବେତେ ଶାନ୍ତିର କରକୁ ମନ୍ତ୍ର ଲାଭକର ପଦକରେ ପ୍ରାଚୀ କଲା ।

ତାହା କହୁତ ନାଥବାରୁ ସମସ୍ତେ ମନରେ-ବେଦ କହେଥା କଲେ ।
 ଲୋକେ ତନ୍ତ୍ର-ତନ୍ତ୍ର-ସ୍ପେଷ୍ଟ ଡାକା କଲେ । ତାହା ଆଗରେ ହସନ୍ତା
 ହସିଲା, କେତେ ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକର ପରି ନୃସିଂହର ଗାଦିଲା ।
 କେତେ କେତେ ଗୁରୁରେ ଶ୍ରୀ, ଉଦୟରେ ହୃଦାଞ୍ଜଳ ସେବା କରି ଚିନ୍ତା
 କରୁଥିଲେ କୌଣସି ମନେ ବାଧା କଲେ । କେତେ ସକାଳେ ଶଯ୍ୟାରୁ ଉଠି
 କହିଲା, 'ଓହୋ, କାଲି କି ଜାତି କଲା; ଏ ଘୋର ଜାତି
 କେତେ ଗୁଡ଼ିକ ।'

୩୮

ବଦନାଳୀ ବୁଦ୍ଧବଦନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚୌଷେଇ କଲେ ପଥରେ କେତେ
 ଶିଳରେ ବସନ୍ତର ଶିଳସାଣ ଓ ଅନ୍ତର୍ଲରେ ଅନ୍ତର୍ଲ କରି ଲୋକ ଲୋକରୁ
 ଗୁଡ଼ରେ ଲୁଚି ପଥରେ ଚାଲିଲେ ଲୋକଙ୍କୁ ଏକ ନାନା କେତେ କହି
 ଲୋକାମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ସମ୍ପାଦନ କରୁଥିଲେ । ତତ୍ତଳ ଚୌଷେଇ ଲୋକ
 ଆଗରେ ନଥା ଲୁଚିଲେ କଳ୍ପସକାଳ କେଶି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପରିଚାଳନାରେ
 କହିଲେ, "ଲୁଚି କି ଲୁଚି ମାତ୍ର କି ପାଖରେ ଲୁଚିଲେ, ମୁଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ
 ଲୋକ କହିବାରୁ ସେ ଲୁଚିଲେ କାହିଁଲା କୋଲି ଖୋଜୁଛନ୍ତି, ଏ କି
 ଏ ଠାରେ ଆସି ଲୁଚିଲେ ।" ଏକଥା ଶୁଣି ଲୋକ ଲୋକଲା,—"ଏଠାରେ
 କହିବ କଥା କେଉଁଠାରେ ସମ୍ପାଦନ ଥିଲେ, ଯେତେ ଶାନ୍ତିରେ କହିଛନ୍ତି,
 କେତେ ମୋ ପାଖରେ କଥା ଆସି ବସୁନାହାନ୍ତି ।" କୃଷ୍ଣ କହିଲେ,—
 "ଲୁଚି ବୁଦ୍ଧବଦନ ଅନ୍ତର୍ଲ ଲୋକାଳା ଓ ହୃଦୈଷଣ ଲୋକ କହିବାପାଇଁ
 ମୋର ଯୋଗ ନାହିଁ । ମୁଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଚୌଷେଇ କି କହିବାହାଁ; କି ଚୌଷେଇ
 ଘାଟରେ ଲୁଚି କହିବାହାଁ, କି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶିଳରେ ଲୋକ ଲୋକାଳାହାଁ,
 କେତେ ଲୁଚିଲେ ଲୁଚିଲେ କି କହିବାହାଁ କେତେ କହିବାହାଁ ।"
 ଲୋକ ଲୋକ କଲା,—"କେ ଲୋକାଳା, ଅପଣ ଏ କେତେ କେଉଁ
 ଘାଟକୁ କେତେ କେତେ କହିବାହାଁ; କେତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରେ କେତେ
 ଏ ଲୋକାଳା କହିବାହାଁ; ଏକ ଆପଣ କେଉଁ ତାହା ଲୋକ କି
 କହିବାହାଁ ।" କୃଷ୍ଣ କହିବାହାଁରେ କହିଲେ,—"କେତେ କେତେ କି କେତେ,

ଦେଖ ଏପରି କର ଦେଇ ପାରିଲେନାହିଁ; ଶେଷ, ମୁଁ ଇନ୍ଦ୍ର ସମକ୍ଷରେ
ଜଳନ୍ତର ଉଦ୍ଧୃତ ।”

ଅନ୍ତରାଳ ଶିରୀଷ ଦେଖାନ୍ତୁ ତଳେ ହୋଇ ଯାଇ ଅନ୍ୟ ଚକ୍ର
ଗୋଟିକୁ କବଚକରେ କଢ଼ିଲେ, “କୁମ୍ଭର ତଳ ଶୀତକୁ ଇସ୍ତ ନାହିଁ ? କୁମ୍ଭେ
ତମ୍ଭରୁ ତଳେ ତହିଁ କୁମ୍ଭକୁ ଏ ଉତ୍ତର ଦାହରେ ରଖିବୁ ? କୁମ୍ଭର
ପ୍ରସ୍ତର ବନ୍ଦନ ଦେଖି ମନେ ହେଉଛି, ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ସୁଫଳ ପାଇବ ।
ମୋର କଲେବର ଶୀତରେ କମ୍ପୁଅଛି, ଶୁଣିବ କୁରୁ-କବ-ଶିଖର ଦାହ-
କରି ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା ପୂରଣ କର ।” ଗୋଟି କହିଲା, “ଆପଣଙ୍କର
କେତେ ଶୀତହାରୀ ନାହାନ୍ତି; ତଥାପି ମୋର ଚକ୍ର-କ୍ଷଣରେ ମନ ବଢ଼ୁଛି
କାହିଁ ? ଆପଣ ଆପଣ ଆପଣ ଆପଣ ଦାହ ମାରନ୍ତି ଏବଂ ଦାନ ଉପକାର
ନାହାନ୍ତି ପ୍ରସ୍ତର କରନ୍ତି । ହେ କୁମ୍ଭ, ଆପଣ କୁମ୍ଭର କୁମ୍ଭ, କୁମ୍ଭର
ଦେହର ନାନାଦଳରେ ବସେ, ମାତ୍ର ରସ ଶେଷ ହେଲେ ନାହାରି
ପାଖକୁ ଆଉ ଅପେକାହିଁ, ଏବଂ ଅଶ୍ୱିନେଷ ହୋଇ କାହାର ଦେହେ ବୁଦ୍ଧ
ତାହା ସେନେନାହିଁ; ଆପଣ ଦେହର ଦାନ ଲାଭର ଦୃଢ଼ତାରେ ତହାରି
କଲେବର କୁମ୍ଭର ଦାନ ଦେବା ଶେଷ ହେଲେ କା ଲାଭରେ ଶିଳପ
କାମା କରିବେ ଆଉ ଆପଣ ଧର୍ମକୁ ଆଦେଶନାହିଁ ଏବଂ ଦେବେ ଶୁଣି
ଆଉ ଯଦିବେ ତତ୍ତ୍ୱସ୍ତର ଦୃଢ଼ତାତ ମଧ୍ୟ କରନ୍ତିନାହିଁ; ଆପଣଙ୍କର
ଆକର୍ଷକ ଚକ୍ରପୁର ଶେଷ । ଇନ୍ଦ୍ର-ବସ ଦେବ ହେଉଥିବା ଯାଏ ଦୂର୍ବେ
ହେଉ କରୁଥାଅ; କୁମ୍ଭେ ବୁଦ୍ଧ କୁମ୍ଭକୁ ଉପାସନାହିଁ, ଆପଣଙ୍କର କୁମ୍ଭ
ଇନ୍ଦ୍ର ଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଦେହରେ ଦାନ ଶେଷ ।” ଇନ୍ଦ୍ରର ଏପରି
ଅଭିମାନ-କାଣୀ ଶ୍ରବଣ କରି ଇନ୍ଦ୍ରଦାସ ଶୁଦ୍ଧ ହୋଇଲେ,—
“କୁମ୍ଭପରି ଇନ୍ଦ୍ର ମୋର ଜୀବନ, ଦେହ ଦେବେ ଶେଷ ହେଉଥିବାବେଳେ ତ ?
ଅଭିମାନ ବ୍ୟାଧି କରି ଇନ୍ଦ୍ରପରମେଶ୍ୱର ହୁଅ ଏବଂ ଦେବତାଗଣ ବୁଦ୍ଧିବୀ
ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପରିହାର କରି ଏକାକେକେ ପ୍ରକାଶ ଓ ସ୍ୱରୂପ ହୁଅ ।
କୁମ୍ଭର ଶୁଦ୍ଧତା ପ୍ରକାଶ ଉଚିତ ହେବା ଅମର ମୁଁ କୁମ୍ଭପାରେ ସମସ୍ତ
ହୋଇଅଛି । କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମୁଁ କୁମ୍ଭର ସାଧନାରେ ସମସ୍ତ ହେଲୁ, ମୋର

ପ୍ରେମମୁଖି ଦର୍ଶନକର କୁମାରୀ କୁଅ । ଏହୁପରି ଶାନ୍ତିସିଦ୍ଧାନ୍ତର ପ୍ରସ୍ତାବୀରେ
 ଗୋପାଳର ସ୍ୱପ୍ନଦାଶ ଉପକାଶ ଶୁଭୁଷ ଗୋପାଳ ଦୁହସ୍ତରୁ ଆରଜକ
 ଦର ଓ ତାହାର ସତକୁ ଅନ୍ଧାରୁ ଦର ଯୋଗି-ପଦ-କୁର୍ବିର ନଟକର-ମୁଖି
 ପ୍ରକାଶ କରେ । କିନ୍ତୁ ପରଶ୍ରବଣେ ମେଲଣି ମାପି ସମଜ କରକାକୁ ମନ
 ଦେଇ ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ-ପ୍ରୋତ୍ସାହିତ ଦୃଢ଼କର ଉପକାଶକୁ ଶିର ଓ ଶୁଭକ ଦର-
 ଦେବ । ଉପକାଶର କିନ୍ତୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଉପକାଶକ, କାରଣ ସ୍ୱେଦୁର୍ଦ୍ଦ ଅଗତ-
 ଦୁର୍ଦ୍ଦ ସମସ୍ତକୁ କରକରୁ ଉଦର କରକାରେ । ପ୍ରେମ କାହାକୁ ଦର
 କରକା ? ଦୁରକା ମକର କାନ୍ଦୁ କାନ୍ଦିଦକାଏ, କିନ୍ତୁ କୁସୁମରେ
 ଅପ୍ତାନ ଦର ଦୋମକକୁ ଦୋମକ ସମ୍ମାନ କାଦ କରେ; ଅରକର
 କୁସୁମରେ ଗୋ କରେ ମିଳନ ମନରେ ପାନକ ଦୁଏ । କୁସୁମତୀ ମଧ୍ୟ ସେହି-
 ଶିବାନ; ସେ ପ୍ରକ୍ତ ଦର୍ଶନରେ କରେ ଓ ନିର୍ମମ କୁଅନ୍ତ, ମାତ୍ର
 କୁସୁମରେ ଏସବୁର ପ୍ରକ୍ତ ଏବଂ କିନ୍ତୁ କରେ ଉପକାଶ କୁଅନ୍ତ । ମାତ୍ରମାତ୍ର
 ତାହାକୁ ଅନୁପରାଶ କର ସେହି ବ୍ୟବହାରର ଅନୁକରଣ କରଥାନ୍ତ ।
 ପୂର୍ବ-ମର୍ଦ୍ଦିକାପା ପ୍ରେମର କାୟ; ପ୍ରେମ ଭଲ କାହାରି ସନ୍ତୋଷପ୍ରାପ୍ତ
 ହୋଇନପାରେ । ଅସ୍ତ୍ର-ପରମ୍ପରା ମିଳନ ଅର ପରଶ୍ରବଣ କୁସୁମରୁ କୁସୁମ ।
 ଗୋପାଳୀୟ ଏହିକ୍ରମେ ଗୋପା-ଦୁହସ୍ତରେ ଅବଦାନର ଗୋପା
 ଉପକାଶରେ ପ୍ରାପ୍ତକରୁ ସମଜ କରେ ।

ଉପ-ଦର-ଦାର ଦର ଶିବିର କୁସୁମେ କୁସୁମରେ କୁର ଗୋପରେ
 କରକର କୁଅନ୍ତ । ଉପକାଶ କରେ ଉପକାଶ ଅବଶ୍ୟକ କରକ, କାହା
 ଦାର ମଧ୍ୟ ଅବଶ୍ୟକ କୁଅନ୍ତ, କାନ୍ତ ଉପ ଗୋପାଳୀୟ ଅବଲମ୍ବନ ଦର
 ମନ ଅନୁପାରେ ଉପକାଶ କରକର କୁସୁମରେ ଓ ଅସ୍ତ୍ରାକର କୁଅନ୍ତ ।
 କେତେକେକେ ଅବଶ୍ୟକ ଅବଶ୍ୟକରେ ଗୋପ ପର ଅସ୍ତ୍ର କୁଅନ୍ତ
 କୁଅନ୍ତ-ଦାର ଉପକାଶ କରକ । କେତେକ କା ଉପକାଶ ଅବଶ୍ୟକ କେର
 ତାହାର ଗତ କର କରକ ଏବଂ କର କେର କୁଅନ୍ତ ଦୁର କରକ ।
 ମଧ୍ୟକର ଗୋପର କୁସୁମରେ ଅବଶ୍ୟକ ସମ୍ପର୍କ କରେ, ଉପକାଶ କର-

କାଳ ସେହିପରି ଭଗ୍ନ-ଦୁର୍ବଳରେ ଜରତ ବଡ଼ାର କରୁଛି ଏବଂ ଶୋଷା-
କାରୀ ଗୋପାଳଙ୍କ ପଳରେ ସେହିପରି କାଳ ଜିଅନ୍ତି ।

ଏ ଅନନ୍ତ ସମୟରେ କିନ୍ତୁ ଜଣକ ନୁହେଁ । କୁଷ୍ଠନାମ ଛୁଁ ଶାର
ମାଣ । ଅତିଏକ, ତେ ସାଧୁଜନମାନେ, କୁଷ୍ଠରୁପ ଧ୍ୟାନ କର; କୁଷ୍ଠକରତ
ଭାବ କର । କୁଷ୍ଠକଥା ଶ୍ରବଣରେ ଶୁଣ । ତଳକୁ କୁଷ୍ଠ କୋଇ ମତ;
କୁଷ୍ଠ କାର୍ଯ୍ୟରେ ତତ୍ପର ହୁଅ, କୁଷ୍ଠ-ଲେଖ ଗାର୍ଲ କର ତ୍ରୟୀ ଥୁଆ ଏବଂ
କୁଷ୍ଠ-ପ୍ରାନ୍ତରେ ପ୍ରାଣ ଶକାସୁବଦ୍ଧ ଉତ୍ସର୍ଗ କର ।

ଭାବଣ ପଦ୍ଧତି ।

ଶିଖିବ ଅନ୍ତେ କୁସୁମ ସମୟ ଦୂର ଦୂର ଅସିଲ । ଦକ୍ଷିଣ ପଦ
କଟିବାକୁ ଲାଗିଲ । କସନ୍ତ-ଦୁଇ ମହାମନ୍ତ୍ର ହୋଇ ପଞ୍ଚମରେ ପୁର କୋଇଲି ।
ଗଜକର୍ମକୁ ବୁଝାଇ ଅନୁରୋଧ କଲ କମଳ, ରସାଳ, ଗୋବତ୍ସ, ଜଗନ୍ନାଥ ।
ଓ ଅଶୋକ ଏହି ପଞ୍ଚସଖ ମାନବର ଚକ୍ରପାତ ଗୋବତ୍ସା ପାଇଁ ତଦର୍ଶିତ
ହେଲା । କେତକ-କୁଡ଼ ପ୍ରକଟିତ ହୋଇ ମୁଦଳ-ମତ ରେକଳ ।
କୁସୁମକଣ ମାଧବକୁ କୁସୁମଧକୁରୁପେ ହଜାଇ ଚର୍ଚ୍ଚିରେ ଭ୍ରମରଶ୍ରେଣୀକୁ
ସୁଖ କର କସନ୍ତ ପଞ୍ଚପଦରେ ମଦନକୁ ପୁଲକ୍ୟୁଟିଏ
ଉପହାର ଦେଲ । ତାହାକି ପାଟି କରବାଇଶ୍ଚାସୁ ରଜକୋଷରେ
ଆଇ ସମସ୍ତଙ୍କର ପୁଣି ଉପାଦାନ କଲ । କସନ୍ତ-ଦୁଇପଦ
ଶ୍ରେକରଣ ହେଲା ଜାଗେରୁର ପୁଷ୍ପ, ଚତାତା ହେଲା
ମନଦେହପ୍ରାଣ-କରକର ପଣ୍ଡା, ଏବଂ ଧୂପଗନ୍ଧ ହେଲା ମଣିଷାବର
ସୌରଭ; ପୁଣି ଶଙ୍ଖୁଆ ମଧୁପ ଚକଳ-କଦମ୍ବରେ ଶଙ୍ଖୁନ କଲ ।
ତଳାତଳ କୁଡ଼ କୁଡ଼ ଗର୍ଭ ଗର୍ଭ ପ୍ରକଳବରେ କୁଡ଼ ତାଳ ଲାଉଲ ।

ବସନ୍ତ ପ୍ରାଣୀ ମୋତ-ମତ-ମତ ହେଲା । ଅଳ୍ପକର୍ମୀ ପ୍ରେମ ମାତ୍ର ଲବ୍ଧିର
ମତ ଛଡ଼ାଇ ଏବଂ ଲବ୍ଧିକାତରୁ ତାହା ଅଳ୍ପକୁ ଅବର୍ତ୍ତଣ କରି ନକରି
ଅଗ୍ରଭବତ ମହମାତ ପରବସ୍ତୁ ହେଲା । ପ୍ରେମ ହେତୁରୁ ସିନା ଗୋପାବଳ
ଶିବ ଶିବାଙ୍କୁ ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗରେ ବୋଧହେଲା; ପ୍ରେମ ହିଁ ଦେବୋତ୍ତର ବସନ୍ତରୁ
ସ୍ଵାମୀବାନ୍ତ କରି ତାହାକୁ ଦେବୋତ୍ତର କରିଅଛି; ସୁତରାଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ
ବାବଦ ସେବକ ପାଞ୍ଚକୁ ଓହ୍ଲାଇବା ପ୍ରେମ ପକ୍ଷରେ କିଛି ନିଷିଦ୍ଧ କଥା
ହୁଏତ୍ ? ପ୍ରେମ-ବେଦରେ ଡୋଇ କହୁହେଉଛନ୍ତି; ସେ ବାହାକୁ
କ୍ଷମ କରି ନାହିଁ ଏବଂ କାହାର ସୈନ୍ୟ ଛଡ଼ାଇ ନାହିଁ ? ଅର୍ଥକୁ ବାଆ
କରି ବା ମଦକୁ ବସନ୍ତ ପରି ପ୍ରେମକୁ ପ୍ରକୃତ ସହାୟ । ଏବେ ବା ପ୍ରେମର
ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଲବ୍ଧିକୁ ବୁଡ଼ି ନାହିଁ କରେ, ତହିଁରେ ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରକୃତ-ସ୍ତ୍ରୀ
ସ୍ଥାନ କାନ ବା ଦୁଷ୍ଟର ସାହାଯ୍ୟରେ ତାହାକୁ ପଞ୍ଚନାହିଁ ହୁଏ ।
ମନୋରମ କୌତୁହପ୍ରସ୍ତ ସରସ ବସନ୍ତର ଅନ୍ତରାଳରେ ଏବଂ କୁସୁମ-
ହାସିନୀ ଶୋଭାସୁଖୀର ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ପ୍ରବେଶରେ କିଶୋରୀ ଗୋପକାଳୀନାଦେ
କାହାରିକାଗିଣୀ ହୋଇ ମନ ଫୁଲୁଣୀ କରି ପରସ୍ପରକୁ କହିଲେ—“ସଖି !
କୁଳାବତ ଦେଖିବା ସୁନ୍ଦର । ବସନ୍ତ ପ୍ରବେଶରେ କୁସୁମ-ବିକାଶ ମନୋହର
ହୋଇଥିବ ।” ଏହିପ୍ରକାର କଥାକାର୍ତ୍ତୀ କରି କିଶୋରୀଏ କଦମ୍ବହାର
ପାଇଁ ତରଳର ହୋଇ ବାହାର ହେଲେ । ଅପର ଦେବ କୁଳାବତ
ଦେଖିବା ପାଇଁ ଅକାଶପ୍ରାୟ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । ସୁକ୍ଷେପ ଓ ସୁଦୃଶ୍ୟ
ସାଧନାରେ ଯେ ଅନ୍ତର ସାହାଯ୍ୟ କରେ, ତାହା ସାଧନାମାତେ ସ୍ଵାମୀର
କରିବେ । ସୁତରାଂ ଗୋପିକା-ଲଳନାଦେ ସାଧନାରେ ସୁଯୋଗ ପାଇଁ
କୁଳାବତ ଓ ବସନ୍ତ କାଳକୁ ମନେ ମନେ ଅଭିଷେକ କଲେ ଏବଂ
ପ୍ରେମ-ଦଳ ସାହାଯ୍ୟରେ ଲଗନାଦଳର ଅନୁସନ୍ଧାନ-ପାଇବା ଆଶାରେ
ସୁଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରସାଦ କଲେ ।

ସେମାନେ ଯେଉଁ ମଧୁର ରୂପଣ ଯେନି କଦଳୀମଣି-ଉଦେଶ୍ୟରେ
ବାହାରିଲେ, ତାହାର ପୃଷ୍ଠ ଚିତ୍ତ କରିବି ଚିତ୍ତକଳିତା ଦ୍ଵାରା ଅଭିଷେକ
କଲେ ଅଭିଷେକ ହେଲା । କାହାପାଇଁ କଦଳୀମଣିରୁ ସିନାବେଳେ ସୂର୍ଯ୍ୟ

ଅପ୍ପସମାଦେ ନାହିଁ ତ ଏହେ ତୋର ବଶନ୍ତନାହିଁ । ତବ ପଲ୍ଲବା-
 ଦୁଳାରେ ବୁଲିବବେଳେ ଅପ୍ପସମାଦେ ବୁଲିଯାଏ ଉଦ୍ଧାୟ ହେଲେ,
 ଏବଂ ଘୋଡ଼ାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଚୋପ ସୁଖ ସମାପ୍ତ ହୋଇପାରି
 ଉଦ୍ଧାୟ ଉଠି-ଉଠି ଶେଷରେ ସ୍ୱର୍ଗରେ ନୃତ୍ୟାଦିତ କରି ପ୍ରତ୍ୟୁଲ୍ଲ ମନରେ
 ଭାବ ପଡ଼େ । ସୁଖି ପ୍ରତ୍ୟାକାମାଦେ ଭୁବରେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ
 ରହନ୍ତେ । ସୁଖି ଶେଷରେ ଅପ୍ପସମାଦେ ଚୋର ଚପର କୁହାଯାନ୍ତେ ।
 ଉଦ୍ଧାୟ ନାହିଁ ତେବେ ସେମାନଙ୍କ ନାମୁର ଉପମାରେ କରେ
 ଚୋର ଶତକୁ କୁହାଉଁ ମନେକରେ । ଚନ୍ଦ୍ରବତ, ବଦନ୍ତସ, ଚନ୍ଦ୍ରବତ,
 ମେଦୁ ଓ ଶଙ୍ଖ ଚେତେ ଚେତେ ଭୟରୁ ଗହମାଣରେ ସେମାନଙ୍କ ଉପମା-
 କୁପେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତୁଅଛନ୍ତି ଚୋର, ସେମାନେ ଉଦ୍ଧାୟମେ ସୁରେଶଙ୍କ
 ଅସନ, ଚନ୍ଦ୍ରାଙ୍କ ନାଭି, ଶିବଙ୍କ ଲୁଗା, ଦେବତାଙ୍କ ନିକେତନ ଓ
 ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ପାଦମଧ୍ୟ ଖୋଲି ଲୋକରେ ପୁରୁଷ ଓ ଆତ୍ମା ହେଲେ । ଚିତ୍ରବତା-
 ମାନେ ଯେଉଁ ସୁଧାଞ୍ଜଳ କରନ୍ତି, ତାହା ଗୋପାଳିକାର ପଦାଦି ସମାପ୍ତ
 ହେବେ ! ସେମାନେ ଅଙ୍ଗରେ ଯେଉଁ ଘାରିଜାତ ମଣ୍ଡିତୁଅଛନ୍ତି, ତାହା
 କେତେ ଚପକରି ଗୋପାଳିକାର ସରି ଖୋଲିଅଛନ୍ତି । କାନ୍ତି ଶମ ଶର-
 କାନ୍ତି ନୁହେଁ; ତେଣୁ ସେ କାବ୍ୟମ ସୋଭରେ ଚୋର ଚପକ ଚେତେ-
 ଦ ଚେତାଲବରୀ ହେଉଅଛନ୍ତି । ଗଳପ ଚନ୍ଦ୍ରର ଲବ ଗାଦ ଅନଳରେ ଅଙ୍ଗ
 ଦହଇ, ପୁଣି ତ ଉଦ୍ଧାୟ ସ୍ୱର୍ଗ-ଶେଷମାନାଦୁପରେ ବହଇ । ତାହାପଣ
 ଅଙ୍ଗୁଳସବୁମ ଖୋଲିକରାଇ ଲହା ହେଉ ଚୋର ତ ଦେଖାଇ ଦିବ-
 ସରେ ଚନ୍ଦ୍ରପତ କଲେ । ଏହାକୁପେ ଯେତେକ ସ୍ୱର୍ଗଚାହୀ ସମସ୍ତେ ବୁଦ୍ଧରେ
 ଉଦ୍ଧାୟ ପ୍ରମାଣିତ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କୁ ବୁଦ୍ଧପ୍ରମାଣ ଗୋପାଳିକାଙ୍କର
 ଉପମାଦେ କଲେ ଗୋପାଳି ଗୁଣ ନାହିଁ, ଚନ୍ଦ୍ରାଦି କପତା, ବଳତା, ଲତା
 ପଦାଞ୍ଚଳରେ ଚର୍ଚ୍ଚିତନାହିଁ, ସେହି ହେତୁକୁ କେବଳ ଏହିପ ଉପମାରେ
 ଅବତାରଣ । କଦଳ-ଲତା ଫୁଲପତ୍ର ଧରି ଗୁଣିଲେ ଯେତେକ କପଟ
 ଦେଖାଯାଏ, ସକାଳେମାନେ ଗମନକାଳରେ ସେହିପରି ମହଦେବ-
 ମୋହନ ହୋଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ବୁଦ୍ଧାବତରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ।

ପାଞ୍ଚାଶମିତ ମାଧ୍ୟମରେ ସ୍ବେଦର ଗୋଷ୍ଠ କରନ୍ତି । ଉପମାସୁଦ୍ଧମ
ପୁନଃ କାମିନୀମାନଙ୍କୁ ପୁନଃ ସ୍ବେଦକୁ ଶିକ୍ଷାଦେ । ଗୋପାମାନେ
ପୁନଃପୁନଃ ଉପମାସୁଦ୍ଧମ ଗୋଷ୍ଠ ଶିକ୍ଷାଦେ । ଉପମାସୁଦ୍ଧମ ଗୋଷ୍ଠ
କରନ୍ତି, — “ନା, ନା, ଏପରି କରନ୍ତି; ପୁଣ୍ୟେଇରେ ଦୁଃଖ ପାଇବ, ବୁଦ୍ଧ-ଆତ୍ମାକୁ
କେରୁ ମୁଣ୍ଡ ଦେଲୁ ପ୍ରାୟ-କୁମାରଙ୍କର କଣ୍ଠ ଦେବ ସିନା ।” ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ
କାଳିନ୍ଦ୍ର ଶେଷି ଶେଷି ଗୋପା କହନ୍ତି, “ଏ ତଳକୁ ମୁଣ୍ଡ କରନ୍ତି କାହିଁକି ?”
ଶେଷି ଗୋପା କହନ୍ତି, — “ରୁମ୍ଭର ଉପମାସୁଦ୍ଧମ ଦେଖି ଅନ୍ୟମାନେ ତାହାର
କୁଦସ୍ୟ ପାଟିକର, ଏବଂ କୁଦସ୍ୟ-ଶରଣରୁ ଅନ୍ୟମାନେ ପ୍ରକାଶରେ କେରୁ
ମୁଣ୍ଡ କରୁ ରୁମ୍ଭ ପ୍ରମାଦ ପୁଣି ଦେବାପାଇଁ ସେ ଶ୍ଳାକୁଷ୍ମକୁ ଉପମାସୁଦ୍ଧମ
କରୁଅଛୁ ।” “ଏ ପୁଣି ଗୋପାସୁଦ୍ଧମ ଗୋପା କେତେ ଦେବାପାଇଁ କି ?”
ଏହା କହି ସେ ତାହାକୁ କୋମଳରେ ଆସ ମଳହାସ ମୁଣ୍ଡ ।

ଗୋପାମାନେ ଏପରିକି କେରୁମାନେ କରୁ ଅନୁରୋଧ ଦେଇ
କେରୁ ଏବଂ ଉପମାସୁଦ୍ଧମ ଦେବାପାଇଁ ଅନୁରୋଧ କରେ । କେରୁ
କେରୁମାନେ, ପ୍ରାୟ ପ୍ରାୟ ଦେବାପାଇଁ କେରୁମାନେ କେରୁମାନେ ଆସ;
ଗୋପାମାନେ କେରୁମାନେ ପ୍ରାୟ ପ୍ରାୟ, ପ୍ରାୟ ପ୍ରାୟ ତାହାଙ୍କର
ସ୍ବେଦ ଶେଷିକାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅନ୍ୟ କେରୁ କେରୁ କେରୁ କେରୁ, କେରୁ
କେରୁ କେରୁ କେରୁ କେରୁ ଅନୁରୋଧ ମଧ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ପ୍ରାୟ ଦେବାପାଇଁ ।
ଦେବାପାଇଁ ପ୍ରାୟ କେରୁ କେରୁ ମଧ୍ୟ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାୟ ପ୍ରାୟ ଦେବାପାଇଁ ।
କେରୁ କେରୁ ମଧ୍ୟ ମଧ୍ୟ କେରୁ ପ୍ରାୟ ଦେବାପାଇଁ, ପ୍ରାୟ ଅନୁରୋଧ
ଦେବାପାଇଁ ତାକୁ କେରୁକର କେରୁମାନେ । ପ୍ରାୟ ଅନୁରୋଧ କେରୁ
କେରୁମାନେ ।

ଅନ୍ୟ କେରୁ ପ୍ରାୟ କେରୁ ପ୍ରାୟ ! ଏ ପ୍ରାୟ-କେରୁମାନେ ଅନୁରୋଧ-
କେରୁମାନେ ଅନୁରୋଧକର ପ୍ରାୟକେରୁମାନେ ପ୍ରାୟକେରୁମାନେ କେରୁମାନେ
କେରୁମାନେ କେରୁମାନେ ଗୋପାମାନଙ୍କ କେରୁମାନେ ପ୍ରାୟ କେରୁ ।

ତାହା ଗୋପୀନନ୍ଦନଙ୍କୁ ଦେଖିଛନ୍ତି । ଦେହ ଦେହ ଦେଖୁଥିଲେ, ଦେହ ଦେହ ପଦ୍ମଦାହାଳୀ କୁପୁଷ୍ପକରେ ବଜାଉଛନ୍ତି । ଦେହ ବରରେ ପୁଲକିତ ଦେହ ଉଜ୍ଜାସରେ ଗହ୍ୱର ବଡ଼ ଜାତି କଣ୍ଠିକାରି ହୋଇ ତ ତ କଥା କହୁଥାନ୍ତି, ଦେହ ପୁଲକିତରେ ପୁଲକିତ ଗହ୍ୱର କୁପୁଷ୍ପକରେ ବଜୁଥାନ୍ତି । ଦେହ ବା ପୁଲ-ଅଭିଷେକ ବା କୁରୁଦେବ-ସୁମରରେ ଶ୍ରୀଧରଙ୍କୁ ଦେଖୁଥାନ୍ତି ।

ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ଶୁକ୍ଳ ପରାଦ ପରାସ୍ତ କଟାକ୍ଷରେ ଶୁଣି କହନ୍ତି ଡୋପ କର ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ,—“କୁମ୍ଭେମାନେ ଏ ପୁଲକିତମାନ ତୋର ଅପରାଧ ଦେହରେ ତାହାକି ଓ ବିଚିତ୍ରତା ତୋର କାହିଁକି ? ଏ ତ ଅଭୟର କାର୍ଯ୍ୟ, ଅଳ୍ପ କାଳରେ ଯେ ଏହା ଅତି ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ଦେବ ! ଏପରି ଅଳ୍ପକାଳ କାହିଁକି ହେଲା ? କୁଳ ଦେବତାଙ୍କୁ ଗଣି କରିବାପାଇଁ ମୁଁ ଦେବେ ଯଦୁ କରିଥିଲି । କେଉଁ କହୁଥାନ୍ତେ କୁମ୍ଭେମାନେ ଜଣେ ଜଣେ କର ଏହାକୁ ଏଡ଼େ ରକ୍ତକ୍ତ କଲ । କିପରି ମୋର ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ କରଲ ? ତାହାକି ଦେହର ଉପ ଏହା ସହଜ ! ରତ୍ନ ରତ୍ନ ଆଜି କାହିଁ ଯିବ ଦେଖିବା ।” କୁଷ୍ମ-କଥା ଶୁଣି ଜଣେ ଗୋପୀ କହୁଲା; “ଆଜି ଶୁଭରେ ଥିଲେ, କିଏ ଆମ୍ଭର କଣ କରିବା ? ଯେ ଅମୃତ ଖାଇବାକୁ ନାଏ, ଗୁରୁ ଚିତ୍ତ ତାହାକି କଣ କରିବ ? ଏପରି କାହିଁକି ହେଉଛନ୍ତି ? କିଛି କଥା ଦେବା, ଶାନ୍ତ ହୁଅନ୍ତୁ; ଉକ୍ତିକରି କରି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅଧିକ କରନ୍ତୁନାହିଁ ।” କୁଷ୍ମ କହୁଲେ;—ମୁଁ କହାଣି ଶାନ୍ତ ହେଉନାହିଁ, ତାହାମୁ-ସଖି ଚକାର କହୁଛି, ଏକଥା ମୋର ପ୍ରମାଣ । କୁମ୍ଭେମାନେ ଅଜି କାହିଁ ଯିବ । ତାହାକୁ ଦେଲେ ଶୁଣିବ କୁମ୍ଭେମାନେ ଭବିଷ୍ୟତ, ତ ତହଲିକା କରାନ୍ତି ।” କପଟି-କୁଷ୍ମ-କଥାରେ ଅଧିକ ପାଦପିଣ ଓ ଅନୁସନ୍ଧାନ ହୋଇ ଉକ୍ତବୁଦ୍ଧମାନେ ପୁଲ ମାନେ ମାନେ ଦେଲେ, “ଦେବ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଉପକାତ ! ଅମ୍ଭେମାନେ ବରଣ କରୁଛୁ ଓ ଅର୍ଚ୍ଚନା କରୁଛୁ, ଆମର ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଏହା ଉପାକାତ କରୁ କରୁ ଶୁକ୍ଳବ ପଦ-ପଦରେ ଉପାକାତ ଦେଲେ ଏହା କରୁଥିବ ଯିବରେ ଉପାକାତ ପ୍ରମାଣ

କଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରପରେ ସେ ପ୍ରେମ-ପ୍ରସନ୍ନକୁ ରହୁ ରହୁ ଅନାଇଁ ଫିରାଉଁ
ଗୋକୁଳ ଆଡ଼େ ଅନ୍ତସର ହେଲେ ।

ତେତେବେଳେ କମଳବନ୍ଧୁ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ଅସ୍ଥାବଳରେ ଅଧଃପାତ
କରିବା ମାତୃହରେ ପ୍ରତାପିତ ହୋଇ କହିଥିଲେ ! ସ୍ବେଦାଳ ଚୌମାଳ-
ନୌବଳ-ସନ୍ଦେହ ପରି ଲଜ୍ଜାବଳ ହୁଏଲ ଶରୀର ପ୍ରକାଶ ହୋଇ
ଉତ୍ତମରେ ସୁଅନ୍ତ ଓ ଲଜ୍ଜାବଳ ପଡ଼ିଲେ । କୃତ୍ତିକାବଳ ବଳାବଳ-କଳା
ପ୍ରକାଶି ଆସିଲେ । କୃତ୍ତିକାବଳ-ବଳା ଉପସ୍ଥିତ ହେବାକୁ ବହୁତ ଦୂର
ନ ହୁଏ । କୃତ୍ତିକାବଳେ କୃତ୍ତିକାବଳ ହୋଇ ବୋଲିଥିଲେ କଲେ । ବୋଲି-
ଶୋବ-କାଳ ମାତ୍ର ଆସିଲେ । ଅଜ୍ଞଶୋବ କର ଶୁଣ ହୋଇଥିବା ଅନୁରୋ-
ଦର ବାଲ୍ୟସ୍ବ ପ୍ରକାଶ ଶରୀର-ବ୍ୟାଧି ସୁଦର ଶିଖିଲେ । ଦେବଆଳରେ
କମ୍ବୁଦ୍ୟାଶ ଶୁଣିଲେ । ଗୋପାଳମାନେ ଧ୍ୟାନ ହୋଇଲେ କଲେ । ଶୁ-
ଦ୍ଧ ଲଜ୍ଜାବଳ ଅବତାର କହିଁ କହିଁ ପ୍ରସନ୍ନର ଅଳ କଲେ । କୃତ୍ତିକା
ସନ୍ଦେହ ପରି କଳେବର ଅଳକାରେ ପ୍ରାୟ କିଛି ଦେଖିପାରିଲେ-
ନାହିଁ । ଶୁଭରକୁ ପ୍ରସନ୍ନ ମିଳିଲେ ଓ ଦେବକର ସୁଖ ଜାତ ହେଲେ ।
କଳାବଳ ଓ ଦୁର୍ବଳ ଜଳ ପ୍ରକାଶ ହେଲେ । ଅଳକାରେ ତମେ ସମ୍ବୁଦ୍ଧାସ୍ବ
ସନ୍ଦେହୀ ଓ ଅନୁରୋଦ ହୋଇ କାଳପରି ଅଳକାରେ ହେଲେ ।
ଏଣେ କଳମା ହୁଏଲକାରେ କମଳ ଗୋପାଳଲେ, ନା, ଗ୍ରାସ କରୁନା-
ଥାଉଁ ତମ ତରଳୁ ସରଳାଲେ ? କଳିକାଳ ଉତ୍ତରେ କଳ ଶରୀ ପ୍ରାୟ
ଉତ୍ତର ହୋଇ ଆସି ଲେକମାନକୁ ଚୋଷ କଲେ, ଦୁଷ୍ଟ ତମ ଶସ୍ତ୍ର
ପକାଲେ; ଦଳକର ଶେ.କଳାପ ଶାନ୍ତ ହେଲ ଏବ କମ୍ବୁ, ଶାନ୍ତ,
କାଳସୁସ୍ବ ପ୍ରକାଶ ଅଧର୍ମସୁସ୍ବର ପରି ନିବର୍ତ୍ତିତ ହେଲେ । କୃଷ୍ଣ-ପୁ-
ରୁରେ କୌତୁହଳୁଲ୍ଲ ଶରୀ କଳକ-ବ୍ୟାଧିରେ ଶାନ୍ତ-କାଳିକା
ବୋଲରେ ଧରି ଗରଜରେ ଶୋଭା ପାଇଲେ । କୌତୁହ-ସନ୍ଦେହ
କଳ-କଳାବଳରେ କଳ ରଜତ-ସନ୍ଦେହ ଶୈବର୍ଷ ଧାରଣ କଲେ
ଏବ ନିବର୍ତ୍ତମାନେ ଚର୍ଚ୍ଚିତେ ସୁଦ କର୍ଷଣ ହେଲେ ପରି ଲେଖଲେ
ହୋଇ କଳକପ୍ରାଣକର ହେଲେ । କଳୋଦୟସ୍ବ କଳାବଳ-ଶୋବ
ଦେଖି ମହାସୁଖୀ ହୋଇ ମନକୁ ବୁଝି ଶୁଣି କଲେ ।

ଦୁଇ-ଦିନରେ, ଶୁକ୍ର-ଶୁକ୍ର, ପ୍ରତ୍ୟକ୍ତ ଦେଇ ମନର
 ସୁଖଦାଶକୁ ଶତସ୍ଥର ଦର୍ଶନ କଲେ । କଷ୍ଟର କାଳର ବରଣୀୟ
 ଶୈବୀୟ, ଦିବ୍ୟ-ବେଦନା-ବୋଧକୁ ପ୍ରଶରତର କରୁଥାଏ ବୋଲି
 ଲକ୍ଷ୍ୟାନ-ବିଶ୍ୱାସ । ଦୁଇଦିନ-ସାତନାରେ ନିରାଶକୁ ପରିଣତ ହୁଏ । ଏହି
 କିରପରେ କଳି ବେଦି ଗୋଡ଼ା କଳି ତଳକୁ ଅନାଦିକାହିଁ । କୁସୁମ-
 ସମୟ ମହାସୁଖମୟ, ପୁଣି ସୁନ୍ଦର, ତହିଁରେ ପୁଣି କୋକିଳ ସ୍ୱରର,
 ଏସ୍ତରେ ଦେଇ ଲକ୍ଷର ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେବ ? ତଥା କଳି ଏକାନ୍ତରେ
 କୁଣି ଗାଦାର ପ୍ରାଣନାଥ ଲକ୍ଷ୍ୟାନଙ୍କୁ ଅଭିମାନରେ କହିଲା,—“ହେ
 ଲକ୍ଷ୍ୟାନ, ଆପଣ ବେଳେ ଗାଧାଣ-ହୁଏ ସେ, ଏ ବସନ୍ତକାଳରେ
 ମୋର ହୃଦୟକୁ ଲଜ୍ଜା କରୁ ଦୂରରେ ରହିଅଛନ୍ତି; ଆପଣ କଣ ଏ
 କହୁଛନ୍ତି ତେଣୁକାହାନ୍ତି, କୋକିଳ-ଗାନ କି ଶୁଣୁକାହାନ୍ତି, ମନଦେବ
 କି ଦେହରେ ଲଜ୍ଜାକାହିଁ, କଣ କୁସୁମଦାସ-କିଶୋର ଦେହକାହାନ୍ତି ?
 ଆପଣ ନିଜେ ଗୁଣବତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, କି ସେ ଦେଶରେ ଦୟାଳୁ ନାହିଁ ?
 ଏହାର ଉକ୍ତ ମୋତେ ଚିତ୍ତ ।” କଳିର ପ୍ରାର୍ଥନା ଯେପରି ଲକ୍ଷ୍ୟାନଙ୍କୁ
 କହିଲା,—“ଆପଣ କାଳପାକ ସେହରେ ପାଳି କୁସୁମକାଳରେ ଲଜ୍ଜା-
 କୁହାନ୍ତି ଦେଲେ ।” ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ଲକ୍ଷ୍ୟାନ ପ୍ରସନ୍ନମୁଖ ହେଲେ,
 ମାତ୍ର କଳିର ଆଖିରେ ଅନ୍ତରରେ କୁଳିଷ ପ୍ରାୟ ଗଳଥା ଘାତ-ରାସ ବ୍ୟଥା
 ଅନୁଭବ କରି ତଣ୍ଡୁଳୁ ତାଳି ଯେପରି କହିଲେ,—“କିସାହ, ତୁ ଘାଲ
 ଫୋର ଲଜ୍ଜାକୁ ଧାନ୍ୟ ନା ଦେଇ କହ, ମୁଁ ତୋ ପଛେ ଘରେ ଗଲି ।”

ଅନ୍ତର ଲକ୍ଷିକେଶବର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବସନ୍ତପତନ ପିନ୍ଧି ଅନେକ
 ତର୍ପ୍ତସତତକାଳ ବିଲେପନ କରି କମଳକୁ ଗନ୍ଧ ବାନ୍ଧି ଯେତେବେଳେ
 ଗୋପତାଣ୍ଡରେ ବୁଲୁଥିଲେ ଏବଂ ମନ ଜାଣି ତାହା କୌତୁହ ବଢ଼ା
 କରୁଥିଲେ, ତେବେତେବେଳେ ଶୋଭାମାନେ ଦୁଃଖ ଓ ଅଭିମାନ ଭୁଲିଯାଇ
 ନିର୍ମଳ ପୀୟୁଷ ଭେଗ କରୁଥିଲେ ।

ଉତ୍କଳ ଉତ୍କଳ ।

ଉତ୍କଳର ଉତ୍କଳରେ ଉତ୍କଳର ପ୍ରଭୁ । ଶୋଭା ଦେଇ
 ଶୋଭାଦେଇ କାଳିଦାସ ପ୍ରଭୁ ହେଲା; ତାହାର ଅନ୍ତ ଉତ୍କଳ-
 ନଳରେ ଉତ୍କଳ ହେଲା ଏବଂ ତାହାରେ ଉତ୍କଳ ଶୁଷ୍କ ଓ ଶୀତ ହେଲା ।
 ଉତ୍କଳ ଅନ୍ତର ଚିନ୍ତା-ଚିନ୍ତାହୀନ ହୋଇ ଉତ୍କଳ ନିଜକୁ ନିଜୋକ୍ତି ବାହାର
 କରାନ୍ତି ଏବଂ ତାହାର ଅନ୍ତ ପ୍ରକାଶ ଦିନାନ୍ତରରେ ହେଲେ
 ହୁଏ । ଉତ୍କଳକୁ । ଅନ୍ତ ନିଜେ ପ୍ରାର୍ଥନାରେ ଉତ୍କଳର ଦର୍ଶନ-
 ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଉତ୍କଳ ହେଲା, ମାତ୍ର ଦର୍ଶନ ନିଜେ ଉତ୍କଳ ଓ ତାହାର
 ହେଲା । କେତେ ଉତ୍କଳ ଉତ୍କଳ-ନିଜକୁ କିନ୍ତୁ ନିଜ ହେଲା ଉତ୍କଳର
 ଉତ୍କଳ ଓ ତାହା ମଞ୍ଜୁ ପ୍ରଭାବରେ ଉତ୍କଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ପଦେଶରେ
 ପରି ରହିଲା; ଉତ୍କଳ ଓ ପ୍ରେମ ତାହାର ଏକମାତ୍ର ମନ୍ତ୍ର ଓ ମହାତ୍ମା ।
 ଦର୍ଶନ ନିଜେ ଓ ମନୋବାହୀ ପ୍ରଭାବ ଦର୍ଶନରେ ଉତ୍କଳର ଉତ୍କଳ
 ପଦେଶ ଶୋଧ ପ୍ରକାଶରେ କେତେ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପରିଗଣ, ଏହା କେତେ
 ଆଦି ନିଜେ ଉତ୍କଳ ହେଲା,—‘କି ମାନବୀ ଦର୍ଶନ ବୋଲି କେତେ-
 ଠାରେ ଉତ୍କଳର ନିଜେ ନିଜ ପଦେଶରେ ବାହାର ହେଲା ?’
 କେତେ କୃଷିରାଜ୍ୟରେ କୃଷିରାଜ୍ୟ ହୋଇ ମନେ ଦେଶବାସରେ
 ଶିଳା ମନରେ କୁରୁ ପ୍ରାୟ ହେଲା । ଅନ୍ତ ନିଜେ କୃଷିରାଜ୍ୟ ଅନ୍ତମନ-
 ବାହାର ମନ କେତେ ମନବର—ଦୃଷ୍ଟିରେ ବୃତ୍ତ ପ୍ରାୟ ଅନ୍ତର
 ରହିଲା, ମାତ୍ର ଅନ୍ତରାତ୍ମକ ଚିନ୍ତାରେ ଉତ୍କଳ ଚିନ୍ତା ଉତ୍କଳ-
 ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଉତ୍କଳ ପ୍ରାଣୀଙ୍କୁ ନିଜେ ।

ପୁଣି କେତେ ପ୍ରାଣୀଙ୍କର ଉତ୍କଳ ଉତ୍କଳର ଦର୍ଶନ ଉତ୍କଳର
 ଅନ୍ତରେ ଉତ୍କଳ ହୋଇ ତାହାର ପ୍ରାଣ ଉତ୍କଳରେ ପ୍ରାଣ କଲା
 ଏବଂ ଏକାନ୍ତରେ ଚିନ୍ତା କରୁ କରୁ ଉତ୍କଳ ହୋଇ । ତାହାର-ଉତ୍କଳ
 ଉତ୍କଳର ଉତ୍କଳ ପ୍ରେମରେ ମେଘ ରହିଲା । କେତେ ପ୍ରେମରେ

ଦେଖେ ତୋର ନିଜକୁ ଭୁଲିପାଇଁ ଏକ ମୋହ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦିଅନ୍ତୁ
କୃଷ୍ଣପ୍ରାପ୍ତିରେ ମତ ଦେଇ । ପୁଣି କେତେ ମୋହବଳରେ କୃଷ୍ଣ ସଙ୍ଗ ଲଭି-
କରି ଅଭବମୟ ସଙ୍ଗସୁଖ ଶେଷକଲ; କୃଷ୍ଣ ସେ ଲକ୍ଷକୁ କହିଲେ,
‘ଏହିପରି ହୃଦୟରେ ମୁଁ କେଳି କରୁନାହିଁ’ ନିଜର ବାଣୀ କରେ;
ତୁମ୍ଭେ ଏ ହୃଦୟକୁ ଏହିପରି ଲବରେ ମୋଡେ ତାଳକର ।’

ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏହିଭାବେ କହୁଛନ୍ତି ଧରି କାହା ଶ୍ରବଣରେ
ପ୍ରାଣ-କୃଷ୍ଣ ଓ କାହାଶ୍ରବଣରେ ଆକାଶ-କୃଷ୍ଣ ତୋର ପ୍ରାଣପାତ୍ର
ସକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବାସନ୍ତୀ ଶ୍ରୀରାମାଜ କଲେ । ଭଗବାନ କେଉଁ କରୁଛ-
କିନ୍ତୁ ଭଗବାନର କରୁନାକରେ କରୁନା କର ତାହାର ହୃଦୟକୁ
ଶୁଦ୍ଧିକରି ପ୍ରାଣ କରନ୍ତି; ପୁଣି କେଉଁ ଲକ୍ଷର ଶବ୍ଦରେ ଭୋଜ
ତୋର ତାକୁ ଦେଖିଲେ କୋଳରେ ଦେଖନ୍ତି; କେଉଁ ଲକ୍ଷରେ
ଦାସପ୍ରାୟ ଅନୁଗତବଳ କର ତାହାର ସୁଖ ଓ ଅନନ୍ଦ ବର୍ଣ୍ଣନା
କରନ୍ତି; କାହାକୁ ପ୍ରାଣ ପ୍ରାଣ ହାତ ଧରି ଦେଖିଲେ ତୋର ନିଜକୁ ।
ହୃଦୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ମଳ ନ ହେବାପାଇଁ ଭଗବାନଙ୍କର ଆଧ୍ୟାତ୍ମ
ମୁଣି ସେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏନାହିଁ; କେଣ କରୁଣାପାତ୍ର
କିନ୍ତୁ ମାୟାମୟ ଦୂରବର୍ତ୍ତ ଓ ଉପଦେଶ ସ୍ଥିରବର୍ତ୍ତ ହୃଦୟର ତମ-
କର ଓ ସ୍ଥିରତା ଆଣିବାପାଇଁ କିନ୍ତୁ ଅସମ୍ଭବ ମାତ୍ର ମଧ୍ୟ-
ବେଳ ଶେଷମାନ୍ତି; ଅମଙ୍ଗଳାୟତରେ ଯଦି ଦେଇ ଯିବାବେଳେ କିନ୍ତୁ
ଲକ୍ଷ୍ୟପାଏ, ମଙ୍ଗଳମୟତା ବିଧାନରେ ଅମଙ୍ଗଳ କାହା ଅସିଲ;
କିନ୍ତୁ ନରକରେ ଯାହା ଅମଙ୍ଗଳ, ତାହା କେବଳ ମଙ୍ଗଳର ନିକଟ
ଏକ ମାତ୍ର ମୁଖ ତାହା କେବଳ ଅସମ୍ଭବ ସୋପାନ । ସନ୍ତାନ-
ମାନଙ୍କ ଅସୀମ ଅନୁଗତ ବିଧାନର କି ଭଲକା କରନ୍ତୁ ?

୧୫

ଭୁବନା ଶ୍ରୀ କା ଲକ୍ଷଣ ପୁରୁଷର କେତେ ଅସମ୍ଭବ
ନରକାର କେବଳବେଳ ପ୍ରାଣପାତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ପ୍ରତି ଶୁଦ୍ଧିକ କରନ୍ତୁ
କରିଥାନ୍ତୁ ଓ ଲକ୍ଷଣ ପୁରୁଷାର୍ଥ ପାଇଁ ଲଭିବ କେବଳବେଳ ଅସମ୍ଭବରେ

ସନ୍ନିଭାପନ କରୁଥିଲେ । ଉତ୍ତାପମୟର ଜଣେ ଉପୁଷ୍ପ ପ୍ରକଟ
 ପୁରୁଷ ଉଦାସନା ଶେଷରେ କରୁନ, ଚନ୍ଦନ, ପିତୁରାଦ ତଦା ଦେଖ
 ଯାଉଥିବାବେଳେ ଜଣେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଦାସାବୁଦାସ କରତାଳ ଦେଇ
 ହସି ହସି ପରୁଷଲେ,—‘ରେ ଠେ, ତୋର ଆକୃଷ୍ଟ ଦେ ବରଦେଶ
 ପରି ଦିଶୁଛି; ତାହାପରେ କଣ ପଡ଼ୁଛି କରୁଛି ? ଏବେ ହେବ
 ବୋଲି କାହାର ମନରେ କଥା ?’ ପୁଣି ଗୋଟିଏ ଦର୍ପଣ-
 ଆଗରେ ଧରି ସେ କହିଲେ,—‘ଏଥିରେ ଦେଖ, ଦେହ କପରି ଚନ୍ଦ-
 ଚନ୍ଦନ କୋଇଛି; ଏ ରୂପ ଦେଖି ନେ ଆଖି ସଫଳ ହେଲା, ତୋର
 ସଖୀ ଅର୍ପାକୁ ଯାହାକୁ ଧୂଳା କରୁଛି, ସେ ଏ ରୂପକୁ କପ ଦେଇ ବନା-
 ପନା କରୁ ।’ ଏହିପରି କହୁ କହୁ ତାହାଙ୍କର ପୁରୁ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତ ସେଠାରେ
 ଆସି ମିଳିଗଲେ । ସେ ତତ୍ତ୍ୱ ମନ୍ତ୍ରା ଗ୍ରହଣେ ଓ ଉକ୍ତ-ପଣ୍ଡିତ; ଏହି-
 ଲବର ଦେବଦେବୀ-ପୂଜକର ରୂପ ଦେଖି ସେ ହୁଏ ଓ ଦିଶି ହେଲେ,
 ମାତ୍ର ପୁଣିଆ ଦେବୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀରେ ଏହିପରି ସରସ ଗନ୍ତ ବାଦ୍ୟ
 ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉଲ୍ଲେଖ,—‘ତୋର ଦେହ ଦେବେ ଚଣ୍ଡି-ଚଣ୍ଡିରେ ମଣି-
 ହୋଇଅଛି, କୃଷ୍ଣଭକ୍ତ ଦେବଦେବୀର ଅଗ୍ରାଧିକାରୀ ପୁଣି ତଥା
 ଓ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଗୃହଣ କରି କୁ ତ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଗାନ୍ଧିକାରୀ ? କାହ-
 ଦେଶ ବାଦକୁ ତହିଁ ଶକ୍ତିର ପ୍ରାୟ ହୋଇ ତରୁ-ତୋଟରେ ପଶିନ-
 ପାଇଁ ଧର୍ମାବସ୍ଥାକୁ କୁ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତ ଜନକୁ ଉତ୍ସବର ଆକୃଷ୍ଟାଣରେ
 ଲୋକ-ଲୋଚନ-ଅଗୋଚରକୁ ପଦାର୍ଥଦାୟକ ଦେଖା କରୁଛି, ମାତ୍ର
 ପରୋପକାରରେ ଦେଖି ଅଗ୍ରାଧିକାରୀ ମମ ପ୍ରାକାର କରୁଛି, ତହିଁରେ
 କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ? ଦେଖ, ଯା ଯା, ଯାହାର ଅଗ୍ରାଧିକାରୀ କରୁଛି,
 ତାହାର ଅଗ୍ରାଧିକାରୀ ତର । ଏ ଲଗାସକା ଗୋର ଲୁଟଣ ନୁହେଁ, ତର-
 ନୁହେଁ ଅଟେ, ଏହା କୁ ଅଗ୍ରାଧିକାରୀ ଦେଖିପାରିବ ଏବଂ ଦେବେ-
 ଯାଇ ଏ ବାଦ୍ୟ ଦର୍ମିକାଣ୍ଡ କୁଆ ଗୋର ତୋର ମନେ ଦେବ ।’ ଏ ଉକ୍ତ-
 ଦେଶ ତଥା ପୁଣି କର୍ମଜାଲବଦ-ଦର ଦେବେ-ଦ-ପଦରେ
 ଲିଖିତ ।

ପୁଣି ତଥେ ସ୍ତ୍ରୀ ଉଦାସିନୀ ସାର ଦେବତାଠାରୁ ଦେବୁଷ୍ମକ ।
ସମସ୍ତ ରାତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳର ଚକ୍ରଃ ଅଜ୍ଞାନ କରମଣିର ପଦ ସମାଜ ମରାସ
ଚନ୍ଦ୍ରାବସ୍ଥା; କେବେ ଆଲୁକାସ୍ଥିତି ସ୍ୱପ୍ନ ଏବଂ କଦାଚରୁ ସ୍ୱପ୍ନଚନ୍ଦନ-
ଞ୍ଜିବା କିନ୍ତୁ ଲଭି ମାଲସ୍ଥା, ଅଧର ଦିବା ଓ କରୁନ ଉଷ୍ମେନ
ହୃଦୟର ଏବଂ କସ୍ତୁର-ଉଦ୍ୟାନ ଶିଥିଳ ଦେହାବସ୍ଥା; ତୋର ଆସ-
ଧନ-ଶ୍ରମଗୋଷ୍ଠୀ, କନକରତ୍ନା ସଦନ-ସଞ୍ଜ ଘରରେ ଯେତେବେଳେ,
ଶୁଣି କଲକେଳେ ତରୁଣ ସ୍ତ୍ରୀ ନଦେହରୁକାରୁ ସେ ସେହୁଦିନି ତୁଳ-
ନା ଗୁଣସ୍ଥଳ । ଏହି ସମୟରେ ତଥେ କୃଷ୍ଣପ୍ରେମିକା ସର୍ଗୀ ଯାହାରୁ
କେଣି ଦେଖିଲେ,— “କାଲି ଘରରେ କେଉଁ ଦେବର ଆସନ୍ତାବେଳେ
ମାତସ୍ଥଳ ? କି କହୁ କହୁ ? କଥାପାଇଁ, ତୁ ଦେଖନ୍ତୁ ାଲ
କୃଷ୍ଣକମଳୋତ୍ପଳ ଦେହର ଲଜ୍ଜା ମାତ୍ର ପାଇଲୁ । ତୋର ଶୁଣିବୁ
ଅନୁମାନ କରୁଛି, ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ-ଅତ୍ୟାଚାରରେ ତୋର ଅପାହ୍ୟାସ୍ତ୍ରର ଲଜ୍ଜା
ପ୍ରହାର ଅଛି, ତୁ ନକହୁ ପକ୍ଷେ ମୁଁ ସବୁ ଦୁଇଲକ୍ଷଣ; କେବଳ ତ
ଦେଖିଲେ ହେଁ ତୋହର ଆଖି ତୋ କାର୍ଯ୍ୟର ସାକ୍ଷୀ, କୃଷ୍ଣସୁନା-
କରୁ ଚୋର ଯେ ଏତେ ତଡ଼ାର କରୁ, ଆଜି ସେ କଥାର
ଛତାଇତୋର ଆଖି ଦେଖିଲେ; କଲ ଲେ ଉତ୍ତରୀ ! ତୋ ମନରେ
ଏବେ କପଟ ଆଏ ! ତୁ କହୁ ଏକ, କରୁ ଅନ୍ୟ । ଆଉ, କୈବ-
ଳୀପୃଷ୍ଠ-ବୈଷ୍ଣବ-ଶାନ୍ତ-ଦାସିକାତ ଯେତେପ୍ରକାର ମତର ପୁର-
ବଧି ଅଛି, ସନ୍ଧ୍ୟାଠାରୁ ସକାଳପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଥ ଏକ ଏକ କର ସେ
ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ମତରେ ତୋର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଦେବର ପୁର କରୁଥିଲୁ ?
ଦେଖ, କହୁ କିତେ ଏକମାତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଉଦାସିନୀ କହିବା-
ଭାବ ଏହି ଦେବତାର ପୂଜା ତୋତେ ଶିକ୍ଷା ଦେବ; ତୋର ହୃଦୟ
ଯେତେ ଲଜ ଓ ଉଦାର ଦେବ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ସ୍ତ୍ରୀ-ଦାସିନୀ ମତରେ
କେତେ ପ୍ରକର ଦେବ ।”

ଏବେ ଶୁଣି ଶ୍ରୀମତୀ ଯାହାରୁ ଦେଖ; ଅବନ କରୁଟ-ଧୂଳିରେ
ପୁଣି ଦେଖ; ପ୍ରାଣିମାନେ କାଗଜ ଓ ଚଟାଣ ଦେଲେ, କୋକିଳ-କର-
କାକ ଶୁଣିଥାନ୍ତେ ଘନ ଘନ ଶୁଭାଶ, କୋକିଳିଆ ମନରୁ ବିଭବ

ହୁଏତ ଦୂରରେ, ଦେବାଦୟରେ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଶବ୍ଦଶବ୍ଦ କାନ୍ଧି,
 ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସ୍ନାନକୁ ଲାଭାନ୍ତି, ପୂଜାର୍ଚ୍ଚନା ଦୂରମ ଚର୍ଚ୍ଚିତ
 ରକ୍ଷିତ ହେଲା, କୁସୁମବନ ପେଡ଼ି ଗନ୍ଧବଦ ଧୀରେ ଧୀରେ ପ୍ରକାଶିତ
 ହେଲା, ଶାନ୍ତନୁ ସମୀପରେ କୃତୟ ଶାନ୍ତନୁ ହେଲା, ବସନ୍ତମାନେ
 କଳକଳନ କଲେ, ଗନ୍ଧିତର ଦୁଷ୍ଟ ପ୍ରାଣିମାନେ କୁଳ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ
 ପୁଷ୍ପ ସ୍ନାନମାନଙ୍କରେ ଲୁହାନ୍ତି ହେଲେ, ବହୁଆଳ ଓ ବହୁରାଜ ପ୍ରସବ-
 ପ୍ରସବ ହେଲା, କମେ ଶଶିତାରାଜା ଅଗ୍ରଦଶା ଲଳିତଲେ, କୁଳ-
 ପାଳିକା କୁଳଦୟାମାନେ ପ୍ରସବ-ପ୍ରସବ ଶରୀରୀର କର ଗୁହ୍ୟକର୍ମରେ
 ନିରାପ୍ତ ହେଲେ, ଗୋଧୂମପାଳକମାନେ ଗୋଧୂମ ଦୋହନ କଲେ,
 ବହୁମନ୍ତବର ଆରମ୍ଭ ହେଲା ଏବଂ ଅଳଙ୍କାରମାନେ ତାଳେ ତାଳେ
 ନାଚ ତାଳେ ତାଳେ ଶିଳ୍ପିତଧର ଲଳି, ସଞ୍ଜେମାନେ ଶୁଦ୍ଧ ଗୁଣ
 ପ୍ରସବ ପାତକରେ ଓ ମନାମୟ ଉତ୍ତରାଦିକର ଦାନ ପୁରଣ କଲେ,
 ଶୁଆସାରୀ ଦେବୀର ରାଧାକୃଷ୍ଣ-ନାମ ଲାଭରେ ପତିତାକୁ ଲାଗିଲେ, ଦେବୀ
 ଦେବୀ ତନୁମୟ ଧରଣୀକୁ ବଳକ-ଆଲୋକ-ରଶ୍ମିରେ ରକ୍ଷିତ କଲା,
 ତଦ୍ୱାରରେ କୁସୁଦ ଶୋଭା ଓ କମଳ ହସିଲା, କୁମରମାନେ
 କୁମର-କୋପ ଶୁଦ୍ଧ କମଳ-କୋଳରେ ବେଳ କଲେ, କେତକାଶ
 ପ୍ରାଣୀମାନେ ଶୁଦ୍ଧ ଅମର ପଥ ମଣ୍ଡିତାରୁ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ବ୍ୟାପାରରେ
 ଲାଗିଲେ, ବାଳକବାଳିକା ପାଠଶାଳାରେ ଗୋଥୁ ଧର କୁଷ୍ଠଦଣ୍ଡ
 ଗାଲିଲେ, କୃଷକ ଶେଷରେ ବର୍ଣ୍ଣଣ କରୁଁ କରୁଁ କୃଷ୍ଣବସରେ ଖାତ
 ରସି ଲଳିତା ଶାନ୍ତ ଅନନ୍ତରେ ଉପାଲିଲା, ଗୋପାଳମାନେ ଗୋରୁ
 ଦହଡ଼ାକୁ ଶୁଦ୍ଧଦେଇ ତର-ଓରରେ ଦୋଳ ଖେଳୁଁ ବା ତାଳରେ
 ଖାଳମାଲୁଡ଼ି ଖେଳୁଁ ବୃନ୍ଦାବନରୁ ଗନ୍ଧେ ଗନ୍ଧେ ଗାଲିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।
 ଶାନ୍ତରେ, ମେଢ଼ରେ ଓ ଏକାକୀୟ ସ୍ଥଳରେ କର୍ମ କଲବେଳେ କୃଷ୍ଣ-
 ତରୁଣ-ଗୀତ ଏହାକୁପେ ଶାନ୍ତ ହେଲା, ଏବଂ ଉତ୍ତରାଦି କଳ୍ୟାଣଙ୍କର
 ବ୍ୟାଧିରାଜ, ମାତଙ୍ଗ, ଓ ଗୁଣେଶ୍ୱର ପ୍ରଭାକୃତ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ବଦ ହେଲା ।

ପଞ୍ଚବର୍ଣ୍ଣ ପରଲୋକ ।

ଅମେ ମଧୁକାଳ ଶେଷ ହେବାକୁ ଶୀଘ୍ରସମୟ ମହୁଅସିଲା । କର-ମାଳି-କର ଅଗ୍ନିପ୍ରାୟ ମହାପ୍ରାଣର ହୋଇ, ସହାୟ-କୁମିରେ ସମର-ବୋଟକ ପରି ଗହଳ-ପାଦକୁ ନୟାଇଲା । ପୂର୍ବପର୍ବତ କାନ୍ଥର କୃଷ୍ଣ-ନର୍ତ୍ତକ ପ୍ରମୋଦ ଭଳି ପ୍ରମି ପ୍ରମି ଚାଲିଲା । ତେ କୃଷ୍ଣ-ପଦକ-ମତ-ପରି ସନ୍ତାପୀ ହେଲା । ମିଥ୍ୟା ପୃଷ୍ଠାକୁ କୁରଙ୍ଗ-କବୁଜ-ପରିକାକୁ ବଳି ଯାଇ ଦିଶିଲା । କେଉଁଠାରେ କେତେକ ଫଟ୍-ଫଟ୍ ଶବ୍ଦ କରି ଫୁଟିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପୂର୍ଣ୍ଣକାଳ କୁମର ପାମରସେବକ ପମ ଡାପରେ ଜର୍ଜର ହେଲା । ନଗରର କୃଷ୍ଣ ହେଲା ଏବଂ ସରସୀମାନେ ସଲିଳ-କାହାଣୀ ହେଲେ । ଭକ୍ତରଙ୍ଗ-ବେହେ ପରି ମସ୍ତକ-କଳ୍ପ-ମସ୍ତକମାନଙ୍କର ଶବ୍ଦର ଶ୍ରୀର ଓ ଦୁଃଖ ହେଲା । କଳ ନପାଇ କରରେ ମହାବହୁକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଲା । ମହାଶୟନରେ ପଡ଼ି ପୋତ-ମୁଣ୍ଡର ଉଡ଼ି ଗୁଡ଼ିଲା । ପରିମାତ୍ରକ ଘୋରୀ ଧାତ ଉଲ୍ଲସର କୁହୁରୁରେ ଉତ୍ସୁକ ମୌନସ୍ବରରେ ନସି-ଉଡ଼ିଲେ । ପ୍ରାଣରସାପାଇଁ ପ୍ରାଣ ପରକୁ ଦେଇ ତୋକମୁଖ ଜର୍ଜରରେ ହିଞ୍ଜୁରାୟାରେ, ଶୋଇ ଧକେଇ ହେଲେ । କୃଷ୍ଣକୁଳ ମଧ୍ୟ ଏ ଆତତ-ବିପତ୍ତିରେ କଳାପି-କଳାପତଳେ ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ । ସମୟ ବିପଦରେ ସମଦୁଃଖୀ ହୋଇ ପ୍ରାଣିମାନେ ବୈଷ୍ଣବ ଚ୍ୟାନ୍ ପରଶିଲ ମିତ୍ର ହୁଅନ୍ତୁ, ଏବଂ ଗୁରୁପଦର ଅଧୀନ ହେଲେ, ଲବ୍ଧ ବିପଦ ଓ ମୃତ୍ୟୁ ସଂକର୍ଷିତା ଭୁଲିଯାନ୍ତୁ । କସ୍ତ୍ର ମେରୁଁ କନଳତା ଶୋଷକୁ ଏତେ ତୋର କରୁଥିଲା, ତାହା ଏବେ କାର୍ଯ୍ୟ ଅନ୍ତର ହୋଇଗଲା । ହିଙ୍ଗାସନାତେ କୁଞ୍ଜେ କୁଞ୍ଜେ ହିଁ ହିଁ କଲେ । ଶ୍ବସରେ କଳାଗ୍ନି କରପଦରେ ମାଳମାଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଅର୍ଜୁନକୁଶ କୁସୁମ ମଣ୍ଡିତ ହେଲା; ପଶୁକମାନେ କମଳ କରୁଁ କରୁଁ ତାପ ହେବା ଶ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ବଟବୃକ୍ଷ-ତଳରେ ଚପିଲେ । କୃତଶ୍ୟାମ ଶୟଳ ପ୍ରାୟ ମଧୁନସିମାତେ ମଧୁ ପଡ଼ିଲେ । ମହାକାଳ ପ୍ରାୟ ଆମପଦ-

ପାଦର ମଧୁରସ୍ପର୍ଶ ପଦ୍ମପଦ ଚରଣଦଳରୁ ଭାବ ଚଳେ । ଦେଖି
ସୁନ୍ଦରୀ ସୁକୁଣ ପଦମ ଚରଣମାନ ସ୍ନାନେ ପ୍ରାପ୍ତ-କରିଲେ
ଅର୍ପଣ କଲେ । ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଭବ୍ୟ ଅନୁଗ୍ରହ କରିଥିଲେ, ସେମାନେ
ଦର୍ଶନରତ ଅଙ୍ଗରେ ବୋଲିହୋଇ ଧାରମଣ୍ଡିତ ସ୍ୱରରେ ଭକ୍ତି ଗୀତ,
କବିତା, କେଶୁ, ଗୀତା, ନାଟ ନୃତ୍ୟାଦିରେ ହିତମାନ ହୁଏଲେ । ଦେଖି
ଦେଖି ତତପ ପିତାମାତା ମାତ୍ର ଆନନ୍ଦରେ କାନ୍ଦୁଥଲେ । ଦେଖି ଦେଖି
କୌଣସି ଶତ୍ରୁର କଲେ । ସ୍ୱେଦବସୁରେ ତାହାର ଚରଣରୁ ଶାଳବୃକ୍ତ
ଅନ୍ତର ଦେଖିନାହିଁ । ଦେଖି ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷମାର୍ଗ-ଦେଶରେ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଦୋର
ଦୟାବେଶରେ ଗଳରେ ଘୁଞ୍ଚିଲେ । ଦେଖି ଦେଖି ମହାବଳେ ହୋଇ
ଶୀତଳ ଶେଷରେ ଓ ଶୀତଳ ପଦେ ରହିଲେ । ସନ୍ତେପଣ
ଅଳ୍ପ ଶୀତଳକୁ କ୍ରନ୍ଦ୍ୟ ବିନା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ସୂଚିବନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ଚରଣ ଦୋର ସଦୃଶ ଗୋପାଳରା ଚରଣାତ୍ମା ବସିବା-
ଗାୟି ତଥ୍ୟ ଦେଲେ । ଦେଖିକଳା-ଲୁପ୍ତତା ସୁଶୀଳା ପ୍ରେମଶୀଳ
ପ୍ରସନ୍ନଚରଣା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚରଣ-ସ୍ପର୍ଶରେନା କୃଷ୍ଣଚରଣ-ଅଦର୍ଶ-ଦର୍ଶନୀ
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷମାନେ ଚରଣାତ୍ମା-ଗୁଣାତ୍ମା ପରି ଧୀରେ ଧୀରେ ପଦ ବଳବେଶେ
ଅନୁଶୀ-ହରଣୀ ଅଳ୍ପ ଗୋପାଳ ଦୋର । କିଛି ଶୀତଳର ଚରଣ ଓ
ବାସେଣୀ ସୁଗନ୍ଧ ମନ୍ତ୍ରଣ ଧୂର ବଳ । ପାର୍ଶ୍ୱପଥରେ ଚରଣ ଦେଖି ପଦ
କଣ୍ଠାଦ୍ୟ-ପଦ୍ମ ଦୃଶ୍ୟ ପଦବେଶେ ପଦକୁ ପ୍ରାପ୍ତ କଲେ । ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷମାନ-
ମାନେ ନାଳିନୀକୁଳରେ ପ୍ରବେଶକରି ଦେଖିଲେ, ତାଳିନୀ ବେଶେ
କଳାକଳ୍ପକୁ ନିରାକରୁଛନ୍ତି; କିରଣ କୁରଙ୍ଗ-କଟାକଟର ଚରଣ;
ସରଳ-ରେଖା କବଳ ପ୍ରାୟ କୁସୁମପତ୍ରରେ ମହାମହୋଦଧି; ତୋକ-
ସିନ୍ଧୁର ବାହିଁ ଏକାଠି ଦିଶିଛନ୍ତି; ଦେଖି କେମାନେ କଳେବର
ସ୍ଥିର ପଦ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷମାନ ଯୋଗାଦି ମାନକୁ ଭୟ କରିଛନ୍ତି । ଦମକଦମା
ପଦରେ ପଶ୍ୟ ମାତ୍ର ଚରଣମାନେ ଚରଣ ଦେଲେ; କଳାକଳ୍ପ-
ଦୟାବ ଦେଖି ନିଶ୍ଚୟ ଦେଖିନାହିଁ; ଦେ ମାହାରୁ ସୁଖରେ କଳିଆଦ

ଆହୁକୁ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ଦେଖିଲେ ଶେଷ ଅର୍ଥାର୍ଥ ଓ ଅସ୍ଥିର ହୁଏ; ସୁମୁଖ, ସୁଦେହ ଓ ସୁଦେହ ଶୋଭାପ୍ରମ ସ୍ୱଳ୍ପର ହୋଇ ପଡ଼ାଇ 'ଲବ ପାଇବା-ପାବୁ ମରବା କଲ' ସ୍ୱଳ୍ପ ସମସ୍ତଙ୍କର ଶରୀର ବଞ୍ଚିଲା; ଚଳନ୍ତ-ସଚଳ ଶୋଭାପ୍ରମଦେବୀଙ୍କୁ ଶେଷ କରିପଡ଼ାଇ ମନରେ ଲାଗିବାର ଦୂରତାରେ ଲାଗିଲେବାହିଁ । ମଳମଣିମୟ ସ୍ଥଳରେ ଚଳନ୍ତବାରା ଚଳନ୍ତରେ ଚଳିଲା ପ୍ରାୟ ଏବଂ ତାହାକୁ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ସୁଖର ମୁହଁକୁ ଗାନ୍ଧୀ ମାରି ପକାଇଲା । ଦେହ ନଳକରଟ ପ୍ରାୟ ଚଳନ୍ତେ ବୁଝିଲା, କାହିଁ ଯିବୁ ବୋଲି ଚଳନ୍ତ ଦେହ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ପାଖି ତାହାକୁ ଶୋଭିଲା; ଏହିପରି ଚଳିବାଦ ଶ୍ରୀକାଳ ପରେ ସଦଳ ଶୋଭା କମଳଦଳରେ ତାଲୁକାଣ୍ଡୁ ସ୍ଥାପି କମଳ ଶୋଭା ମହାଶୟନରେ ଚଳାଇଲେ ଏବଂ ଚଳନ୍ତେ କର ଦେଲେ କରବାଦ ହୋଇ ଲାଗିଲା-ଚଳନ୍ତରେ ପ୍ରମଣ କଲେ; ଅବଶେଷ ମନେ ମନେ ନିଜ ନିଜ ଦୁଃଖ ଲାଗାଇ ଅନ୍ତରରେ ଅଶ୍ରୁ ଚଳ କାମବା କଲେ; ଚଳେ କହିଲା, 'ହେ ଅଶ୍ରୁତୋଷ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଏହି ଅବସରରେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଅଣିଦେବେ କି ?'

ଏହିପରି କରୁ କରୁ ସଦାସ ସଦାକର ସଦଳ-ଚଳନ୍ତ-ଶ୍ରୀମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କୃତାବଦରୁ ବାହାରି ବସୁରାକଲେ, 'ସେପିକାମାତେ କୁଳରେ ବସେ ରହି ଶରୀର ଶରୀରେ ଯମୁନାରେ ଚଳନ୍ତାହା ବହୁଶକ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କର ବସନ ହରିଶ କର କରନ୍ତାକରେ ଗୋଟି କର କହି କୌତୁହ-ପଣ କରିବା ଏବଂ ଲାଗରେ ଲାଗା ଲାଗାଇ ରଚନାଲତା ଲାଗିବା ଲାଗିବି ଲାଗିବି ସଦା ସଦା ପ୍ରକଟ କରାଇବା ।' କେହି ଏହିପରି ପାଣି ଦେବକୁ ଚାନ୍ଦିଆନ୍ତେଲେ, 'ରୁଣେ ଦେବଦେବ ଲାଗିବି ଅନୁରାଗ ଦେବ-ଆସ ।' ଚଳନ୍ତ-ଆନ୍ତରେ ପକେ କହି ଅନୁରାଗ ଅନୁରାଗେ ଲାଗାଇ ବୁଝିଲେ ଥିଲା । ବଶାବଦମୟା କରମାଳୀ କଦମ୍ବ ଉପରେ ବସ ଅନ୍ତର ବାହାର ଚଳନ୍ତେ ନିଶ୍ଚୟ କର ମୁହଁ ଦେଲେ । ଦେପିକା-ଲାଗେ ଚଳନ୍ତାହା, ଲାଗାଇ କୁଳକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲେ, ବାହାର ପକେ-

କହେ ନାହିଁ । କେହି କେହି ହୋଇ ଅନ୍ଧ ବୁଦ୍ଧିଆ ପ୍ରାୟ ବୁଝିଲେ : କେହି କହିଲା, 'ବସନ୍ତମାତେ ଅମ୍ବର ଚଳଣିତା-ପୁଣ ସହ ନପାରି । ନାହିଁ ସୁଲଭଗଣି ।' ତ-ଏ କହିଲା, 'ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତ-ଏ କଲା; କାହାକୁ ପଚାରିବା; ଏପାକୁ ତ ପରି କେହି ଅଧିକାରୀ; କଣ ପଦର ପେଟପତ୍ତ ? ତା କନ୍ଦୁର ହେବ ?' ଅନ୍ୟଜଣେ କହିଲା, 'ହଁ ହଁ, ମୋର ମନକୁ ଅରା; ସେହି ସେହି କହିଲୁ; ଏ ଆଉ କାହାର କାମ ନୁହେଁ ।' ଏହିପରି କଥା ହେଉଁ ହେଉଁ ଜଣେ ଭାବେଲା ଅନ୍ଧ ଦେଲା; ତହିଁ ଯୋଗାଏ ଦେଖିଲେ, 'କହ୍ନାଉ କହମୁହୁଣ୍ଡରେ ଡୋଳି କରି ପଡିଛନ୍ତି; ଶର-ଇନ୍ଦ୍ର-ଶିଖି ମୁଖ, ଅଭିଜିତ-ପଦ ଅନ୍ଧ, ପାତପତ୍ର ଓ ମୟୁରପୁର ବୁଝିଲୁ ଉଡୁଳି କହିଅଛୁ ।' କୁଷ୍ଠଙ୍କୁ ଦେଖି ଲଜିତ ହୋଇ କଳହ-ସୀ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ପୁଣି ଜଳରେ ଡଳିଲେ ଏବଂ କୁହାକୁହି ହେଲେ, 'ସଜାନ୍ତ, କନ୍ଦମୁଦ ଅଜିତ ଅନ୍ଧଙ୍କୁ ଶୀତାପୁଷ୍ପା ପରି କଲେ ।' ଉପାୟ ନାହିଁ ଜାଣି ହାତ ଟେକି ଡାକି ବୋଲିଲେ, 'ବସନ୍ତ ଜେଲ ଏତେ ହଠାତ୍ ଲଗାଇଲେ, କାହିଁକି ? ଉକ୍ତ କରୁଛି, ଏତେ କଷ୍ଟ କରି ଅମ୍ବମାତେ ବସନ୍ତମାତେ ପଞ୍ଚୁ ।' ଏ ଉପାୟକରତ ଚକ୍ରକରେ ଚିପିକିତ ନହୋଇ ଗୁଳିକରୁ ଗୁଳିକରରେ ଗୋଲିଲେ, 'କୁମ୍ଭମାତଙ୍କର ଏ ତ ମନଦୁଲ୍ଲଭ; ଜଳଶୀତାକର ପଦ୍ମ ସମୁଦାୟକକୁ ଘୋଳିଆ କଲା; ଏତେ ଅହଞ୍ଜା ହେ, ମୋତେ ପୁଣି ସେଇ ଡୋଳି ଦେଲା; ଆଜି କୁମ୍ଭର ଅମ୍ବର ନ୍ୟାୟ କହିବା; କଥା କ-ସଂସାଏ ଶାରି; କ-ସଂସର ମାୟୁ ଆଉଁ ଥାଉଁ ମୋତେ ସେଇ ବୋଲି କହିଲା; କୁମ୍ଭର ଏତେ କହାୟ !' କୁଷ୍ଠକଥାରେ ଛତା ତ କରି କେହି ଯୋଗା କହିଲା,—'ଅମ୍ବମାତେ ସବୁ ଡାଣ୍ଡ, ସେହି-ପାଣ୍ଡିତ କର୍ମିତା ପୁଅ ବିକରୁ ଅମ୍ବମାତଙ୍କ ଘରେ ସର-ଇବଣ୍ଡା-କହେ-ନାହିଁ; କେଉଁ ଅଭିଜିତର କେଉଁ ଗୋପାରେ ତଳ-ଇତିତର ତ ହୋଇଛି ? ଅଜିତପଣ-ଓ ପିତଳ ବସନ୍ତର ହରଣ ହୋଇକଥା; ହେ କୁଷ୍ଠ, ଏତେ ଭଲ ଏତେ ଉତ୍ତମ କାହାର କଲେ, ପାଳନ-ପଣ୍ଡରେ ଛତା ସେଇକଥା ହେଲା, ତେତେ ଗୋପରେ ଆଜି କେତେ ଉଡୁବୁ ?'

ସ୍ବଦେଶୋଦ୍ଧାରକମାନେ ପ୍ରତ୍ୟାସ୍ତବଦେଶରେ କହୁଲେ; ‘ବୁଦ୍ଧର ବସନମାନ ତତନ ଆଣି କତନ୍ତୁଲସରେ ପକାଇଲ; ଆମ୍ଭେ ଅନ୍ୟସ୍ଥାନରେ ବସିବୁ; ଆମ୍ଭଙ୍କୁ କାର୍ଯ୍ୟକ ଦେଖ ଦେଉଛ ? ବୁଦ୍ଧମାନେ ସେ ଯାହାର ବସନ ଆସି ଉଠିବେ ?’ ଶେଫା ତର୍ଜ କରି କହୁଲ, “ନମ ନଂ, ନମ ନଂ” ପରି କଥା ହେଉଛି, ସମସ୍ତ ତ ଆପଣଙ୍କର ଇଚ୍ଛା; ପତନର ଦୟା ଦେଖ ହେବ ? ଅନନ୍ତର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ଆଦେଶକୁ ଶିଷ୍ୟୋଦ୍ଧାରୀ କରି ଶୋପିକାମାନେ ଅନାୟତ୍ତ ହୋଇ ଜଳରୁ କାହାରିଲେ ଏବଂ ଅତୀତମାନ କାଟକରି ସଲହ ଅବତର ଦେଶରେ ବସନ୍ତଦେଶରେ ପାଇ ଛୁଟାହେଲେ । କଦବକାନ୍ତ କନ୍ୟାମାନେ କନ୍ୟାସ୍ତୁ ପ୍ରାୟ ଜଗର୍ତ୍ତ ବସନରେ ଶୋଭା ପାଉଲେ । କୁଷ୍ଠ କହୁଲେ, ‘ମୋର କୋଲ କଲ; ଶେଷ ଅପରାଧ କଲ, ସେଥିମଧ୍ୟ ଶିରରେ କର ହେଉ ଜଳଦେବତାଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କର ।’ ତତ୍ତ୍ଵ ଶୋପାମାନେ କହୁଲେ,— ‘ଆମ୍ଭମାନେ କେବଳ ଏକ ଜଗତ୍ତୋଷୀ ଜାଣି, ଅତିଏକ ହେ ଉପକାଳ କୁଷ୍ଠ, ଆପଣଙ୍କୁ ହିଁ ଉପକାଳ’ ଏତଦ୍ଧ କହୁ ସେମାନେ କରୁଥିବା ଚୋଳି ଶିର ମଇଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ । କପାଳ ଲୁଗାଙ୍କର ଲୁଗାବ୍ୟାସ-ସ୍ବତ ଦେଖି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅଛି କେତେ ଏବଂ ଶୋପାଙ୍କରେ କହୁଲେ— ‘କାଲୁକାଞ୍ଚୁଶିରରେ କମଳ ଚଢ଼ାଇ ମତେ ମତେ ତ ତର ମାମିଥିଲ ସେ, ଆଜି ଏତେ ଦୃଢ଼ତା ହେବ ? ତପନ ଶ୍ରେୟ ହୋଇପାରି ।’ ଏହିପରି କହୁ ଶ୍ରୀରାମ ସଦୃଶ ହୋଇ ସମସ୍ତଙ୍କ ସେ ଯାହାର ବସନ ଦେଲେ । ଶେଫାଙ୍କର ବତନମଣ୍ଡଳ କଦଳ-ଦର୍ପଣ ପରି କୁକୁଳ ହୋଇ ପ୍ରସନ୍ନ ହେବ । ଉତ୍ତରରେ ସେମାନେ ଆପଣା ଆପଣା ଦାସ ପାଲଟି ଅବତାହୁନ—ତ୍ରିୟା ଶେଷ କଲେ ଏବଂ କୁରୁକ-ପରଜାତସ୍ବତ ନୟନ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗୋପକୁ ଗମନ କଲେ ।

କାଳିନ୍ଦୀକୁଳିୟା କଦମ୍ବକୁଳିୟା କଦଳ-କାଳିୟା କାଳମ୍ବୁକୁଳିୟା
ଶାବିରକୁଳିୟା ମଣିମକଳକୁଳିୟା କେତୁବଳକୁଳିୟା କୁଟିଳକଳ

ଅବତାରଦାୟା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ-ବଦନାୟା ପ୍ରଜାପତି-ସଙ୍ଗମେନ୍ଦ୍ରାୟା ମୋହନ-
ମୁରଲୀୟା ବସବୀନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କବିମୁଖରୁ ଓହ୍ଲାଇ ଯୋଗେ ଯିବାର
ନିଷିଦ୍ଧ-ଦେଶରେ ଭିକ୍ଷା ଦେଲେ, ସେହି ଧନଶ୍ରୀବଦନର ସମ୍ବଳମାନଙ୍କର
ସମ୍ବଳ ହେଉ ।

ଶୋଭାପରିଚ୍ଛେଦ ।

ନମେ ନିଦାମ ଜାଳ ଶେଷ ହେଲା ଏବଂ ବର୍ଷା ପ୍ରବେଶ କଲା ।
ଏକଲବ୍ୟ କାଳ-କରାଳ କାଳକା । ଅନ୍ଧାରରେ ଭିତର ହୋଇ ନିକଟ
ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦିଅ । ଉଦାତ୍ତ ବରଦ ଧାରାକୁ ଏକ ଗଣିତ ପ୍ରକଳ ଅବତାରରେ
ଦିଶ ଦେଖାଦେଲାଣି । ଦିନୁର ପଦପଦ ପଦ-ଦୋଳରେ ଚମକିଲା ।
ନେମ ଦେବେବେଳେ ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଗର୍ଜନ ସହ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଦିମୁଖରେ ଉଠାଇ
ଶେଷରେ ଦିନୁପାତ କବର ପତନରେ ଭିତରୁ, କେତେବେଳେ ବା
କଟ କଟ ଟୋପା ପକାଇ ପକାଇ ସବୁ ଧାରରେ ଭଲ ଅସରାଏ
ଜାଳିଦେଇ ଧରାଧୂଳି ମାରିଦେଲା । ଦିନୁ ଅବସରରେ ଲଗୁଡ଼ିଆ
ଗଟେ । ‘ଖଣ୍ଡଲଗାଣ’ ପରେ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ‘ସବୁ ଲଗାଣ’ରେ
ଅବର ସବୁ ଧଳସୁଣି ହେଉଛି ବୁଦ୍ଧିକାଳମାନେ ମନୁଷ୍ୟରେ
ବୁଦ୍ଧରେ ଲଗିଲେ । ଦେବାରମାନ ଅଶେଷ ପ୍ରକାର ଗୀତରେ
ପୁଣି ହେଲା । ଦୟା ପ୍ରକଳ ହୋଇ କୁଳଟା ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ବୃତ୍ତରେ
ଦିଶୁ ଏବଂ ତହିଁର ହୋଇ କାହାକୁ ପାଶରେ ଯୋଗଦେଇନାହିଁ । ଶର୍କିଳା
କୁଳଦଣ୍ଡ ପ୍ରାୟ କୁଳଗଣା ତରୁ ପ୍ରବଳହେଲା । କମଳଦଣ୍ଡ କମଳଦଣ୍ଡରେ
ବୁଦ୍ଧିର ଧରଣ ହେଲା । କୋଟ ମିଥୁନ ଉଲଧିତ୍ୟ ଦେଖି ଅନନ୍ତର
ହେଲେ ଏବଂ ଦୃଢ଼ମାନେ ମାନ-ସୁଖକୁ ପମକଲେ । ମହା କଳ୍ପର ମଣ୍ଡଳ
ମାତେ ସୁଖରେ ମଧ୍ୟ ହୋଇ ଜାଳାଣିରା ରୁଣ୍ଡରେ । ଶୈଷସାଧୁ

ଓ କଳାକା-ବର୍ଣ୍ଣର ଉନ୍ନାୟ ବଢ଼ିଲା । କଳ-ଅବଳ ଶୁଭର ଓ ବଦନବଦନ
 ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ଡଢ଼ାଲ ଗୁଣର-କଳ-ନୟନରେରୁ ହେଲା ଶ୍ରୀ ଭବନ, ପାଗ
 ମଣି, ମାଳର, ବେତର, ଚମ୍ପା, ଗିରିମଣି, ସୁଆ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରଭୃଷ୍ଟ-
 କୁସୁମ ମନୋହର ବେଶଭୂଷା ଧାରଣ କରି ଭ୍ରମର-ସୁନ୍ଦରରେ ଧୃତିକ
 ହେଲା, କୁସୁମରୁ ସୁବାସ ଦେଇ ମୃଦୁଳ ମନ୍ଦସମୀର ସବଦନକୁ
 ଶମନ କଲା । ନଗରର ଉଦାତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଶୀତଳ ହେଲା, ମାଟି
 ଦୁଇଦେଶୀ ଦେଶରେ ଯଦି ଯେଉଁରୁ ହୁଏତାଦୃଷ୍ଟ, ବରଦାତା
 ପ୍ରେମିକ—ପ୍ରେମାକୁସୁମ-ମାଟି ବୁଦ୍ଧିକର ତା ପକ୍ଷରେ ସେତେବେଳେ କଷ୍ଟ-
 ହୁଏ ହେଲା । ଅର୍ଦ୍ଧନ ବୃକ୍ଷରେ ମୟୂର ଓ କଟାସମାଦେ ତାଣ୍ଡବଦୃଷ୍ଟ
 କଲେ । ତାହୁଁ କରନ୍ତର ମନ୍ଦଗୁଣାସରେ ବାଳିତାକୁସୁମିଲା ।
 ଦେବେ ବେବେ ଅବାଧରୁ ଭୁଲିଯା ପଡ଼ି ଘଡ଼ ଶବ୍ଦରେ ପଡ଼ିଲା
 ଏବଂ ପବନରୁ ଶକ୍ତିହୀନ ହେଲା । ତହୁଁ ମାରବ ବା ଅସି ଶରୀରି
 ସିତ ହୋଇ ଡରି ପମସ୍ତେ ଆବାସସ୍ଥଳରେ ବୁଦ୍ଧିଅଭ୍ୟାସରେ ଅଶ୍ରୁ
 ବେଲେ । ତଳେ ତଳେ ହେଉଣି ହୋଇ ଦୁଇଟି ହେବାକୁ ବେବେ
 ବେବେ ଦବସରୁଦନ କଲି ହେଲାକାହିଁ ।

ଏହି ପ୍ରାକୃତ୍ୟରୁରେ ତଳେ ଜଣେ କହେଣୀ ପଥରର ଏକା ଶମନ
 କାନ୍ଥ ଚାହେଉଛି ଚାହୁଁଥିଲା । ତାହୁଁକା କାଳରେ ସେ ବେବେ-ବେବେ
 ଶୁଣି ତାହା ହେଲା, ମଣ୍ଡୁକହାକ ଶୁଣି ଚମକି ପଡ଼ିଲା; ପୁଣି ମେଘ-
 ଦମନରେ ତାହାର ଝମକ ଆସିଲା; ଏମାନେ ଏବେ ଏବେ ତାହାର
 ହୃଦୟକୁ ବଳା ପରେ ବଳା କଲେ । “ମୁଁ ହା-କଳାହାଣ୍ଡି ଆ ମେଘ
 ହାବାହାରେ ପଡ଼ିଲି” ମନରେ ଚିନ୍ତାକର ସେ କାଳର ଶବ୍ଦରେ
 ଘନ ଘନ ଜାଣାସ ଶୁଣି ପ୍ରଭାତକାଳରେ କଣ୍ଠରେ ବୁଲିଲା; ପଥର
 ବେବେବେବେ କି କି, ବେବେବେବେ ଦୁଃଖିତ । ସେ ବେବେବେବେ ତା
 ଅସହାୟ ଶବ୍ଦରେ ମୁରୁଜପାଣିର ଡାଳିଲା । ଶରୀରର ଗୋଟିଏ କଣ୍ଠକୁ କଣ୍ଠ
 କାଣ୍ଡରେ ବସୁଡ଼ି ପଡ଼ିଲା । ଏପରି ଶୋଚନୀୟ ଅବସ୍ଥାସତ୍ତ୍ୱେ ବେବେ-ବେବେ

ମେଘ ଉଡ଼େ ଉପସ୍ଥେୟ ମାନସନାହିଁ । ପଥର ଉପରୁ ଏବେ କଣ
 ଭରଜା, ନା ସମନ ଭରିପାରିଲା, ନା କାହିଁ ରହିପାରିଲା ! କାସ-କନ୍ଦର
 କାହିଁ ଯେ, ସେ ସେଥିରେ ଯାଏ ରହୁଛି ? ମେଘ କଳିତ ରତ୍ନକୋକିଳ
 ବାହାର କରି କରକା-ଦୁଃଖକୋକିଳ ସଜ୍ଜ କରିଲା । ସରଳମୟ ଯେ
 ଆକାଶରୁ ବହୁ ପଡ଼ିଲା । କାଳକୃଷ୍ଣକାର ରସତାମ୍ବୁଜନା ପ୍ରାୟ ବଡ଼କା
 ମେଘଜାଳଜୀ ଦ୍ଵାରା ପ୍ରତିଶ୍ରବଣରେ ଶୁଣିତ ହୋଇ ରସ-ବିନ୍ଦୁ-ବୁଦ୍ଧିରେ
 ପଥରକୁ ଚିତ୍କାର କାଳଦେଲା । ମେଘ କୋକିଳେ ଚଳି ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ପଥର
 ମନେ କଲା, ଯେପରି ମେଘ ବାହାରୁ ପ୍ରାୟ କରକାପାଇଁ ଚାହିଁ ନ ଭଲ
 କିଛି ଲୋକାକର । ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ କଳବ ଶକ୍ତିପ୍ରାୟ ସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ଗିଳିଦେଲା
 ଦେଖି ■■■ ଚିନ୍ତାଚକରେ ରୁଡ଼ିଲା ଏବଂ ଜଳନ-ଧରକୁ 'ସାତ ମଧୁସୂଦନ'
 କହୁ ଉପକାଳକ ଚରଣରେ ସମର୍ପଣ କଲା । ମେଘ ଗୁଡ଼ିଗଲା । ନୟ-
 କର୍ଣ୍ଣର ଝଙ୍କାର-ଶବ୍ଦରେ ଶୁଣିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମହାମଣ୍ଡଳ କର୍ମ-ମନସ୍ତୁ ହେଲା ।
 ପଥର ଆଉ ଖର୍ଚ୍ଚସତରେ ଶୁଣିପାରିଲାକାହିଁ । କରଣ ଖର୍ଚ୍ଚସ୍ଥିତିରୁ
 ପଥରର ବାସ-ଦେଶ ବହୁତ ହେଲା ଏବଂ ତେ ଦେଖିଲା ସେ ତାକୁ
 ହସିଲା । ଏହିପ୍ରାୟ କଷ୍ଟରେ ଶୁଣି ସେ ନୟ ଚିତରେ ଯାଇ କପଟିର
 ହେଲା । ତରଣୀ ସେ ପାଉରେ ଥିବାର ଦେଖି ତାହାର ଚିନ୍ତା ଯାକିଲା ।
 ଏହି ସମୟରେ କାନ୍ଦକ-କାଶ ଯେତାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କହିଲା,—
 “ହେ ବାହୋଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ଲୋକାରେ ପାରିହୋଇ ପାଇଥାନ୍ତୁ, କିନ୍ତୁ
 ଦାଉଡ଼ି ତ ନ-ହାନ୍ତୁ, ଶୁଣିବା କା ଲୋକାସ୍ଥେ ଉପାୟ କରିଥାନ୍ତେ; ଦେଖିବା ତ
 ପଛର ଘାଟି ମାଲି ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ; ଏ ମେଘ କରଣାରେ କପଟ ବାହାର ଆସିଲା;
 ନକରପାଏ ଦେଇ ଯାଅ; ହୀ ପୁଅ ନକାକୁ ବୁଡ଼ିରେ ରଖି ତାଳପାତ ତ
 ହେବେ ତଲା, ଏବେ ଏବେ କଷ୍ଟି ହେଉଛି କାହିଁକି ?” ଦେଖିବା
 କରଣ-କାଶର କୋମଳ ବାଣୀ ଶୁଣି ଟିକିଏ ସୁଖୀ ଓ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ
 ନକରରେ ଘାଟି ତଟାଇଲା । ପ୍ରାଚୀନାଳରେ ପ୍ରବାସୀ ନୟ ପାର ହୋଇ
 ବୁଡ଼ିଲା ଶୁଣିଲା । ସେମ-ଉତ୍ତମ ଶୁଦ୍ଧ-କମଳ ବୁଡ଼ାଇ ଓ ସୈର୍ଯ୍ୟ-ଉତ୍ତ
 ସୁଖ-ଶାନ୍ତରେ ମିଶିବାପାଇଁ ଧର୍ମ-ସ୍ଵାୟତ୍ତ ଦୟା ସାଗର-ସନ୍ଦମସ୍ୟାରେ

ଧାର୍ମିକ । ବାଜ-ପୋରବର-ରକ୍ତିତ ସୁତପ୍ତି ଧରଣୀରେ ନଗର ରାଜ-
 ଗୋପକବନ୍ଧୁ ପ୍ରବନ୍ଧିତ ହୋଇ ମନୋହର ଦିଶୁଥିଲା । କାହାରି ଖୋଲା
 ଭାବରେ ନଥିଲେତେ ଦୂର କୁହୁ ମନୁନାଦର ହୋଇଥିଲା । କେବଳ-
 ଭାବୁକାର ପରି-ଭାବରେ ଗତର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ପୁଣି ମେଘୋତସ୍ନ
 ହେଲା; କାଳିକା-କଳା-କଳେବର ନଗରରାମର ରୂପଣ ଧାରଣ
 କଲା । ମସକା-ସୁତ କେବଳାପରୁରେ ଶ୍ରୀକୃତାବଳ-ନରରେ ଲୁପ୍ତ
 ହୋଇ ପଥକର ଆଦର ବର୍ଦ୍ଧନ କଲା; ଭଜନୀ ହରିତ ବାସ, ବଳନଶ୍ରୀ
 ମୁକୁତାମାଳ, ମଧୁର ବୋଷ ମନମୁଗ୍ଧ-ଧୂତପରି ପ୍ରଜାପ୍ରାପ ହେଲା ।
 ଗାହାର ବହୁଶାମୁକ ବୃଷ୍ଟି ସକଳ ପୃଷ୍ଠି ରକ୍ଷା କଲା ଭଜ-ସୁତକ-ପିତ୍ତ
 ଗୋଷ୍ଠ କଲା । କେବଣୀ ନଦ ଏ ଗୋଷ୍ଠ କେଣୀ କେଣୀ ଦୂର୍ଗରେ ବୃଷ୍ଟରେ
 ପ୍ରବେଶ କଲା । ସ୍ଥାନର ଦର୍ଶନରେ କୁଟିକେଶରୀ କୁରୁକପୁଣୀ ପାୟୁଷ-
 ହାସିନୀ କୁଳବତୀ ପଦପ୍ରାପ ମତରୁ ସମସ୍ତ ଦତ୍ତା ତ୍ରୁତ ସ୍ଥାନୀ-ସେବାରେ
 ବସୁକ ହେଲା । କେବଣୀ କହଲା, “କାଳୀ ପରାଡ଼ା, ପ୍ରାମାଣ୍ୟ-ନ-ଗଣ-
 ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅଗାଧର-ମସ୍ତକପୋଡ଼ା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏପରିକେ ପାଇ ମୋତେ
 କରୁଣା କଲେ, ସେ ସତ୍ୟ-କର୍ମୀ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ମହିମା କେତେ କହୁଛି;
 ଶିଶୁ କାହାକୁ କେଉଁ ବହୁରୁ ଲାଗିନାହାନ୍ତି, ଭକ୍ତପ୍ରିୟ କୃପାସାଗର
 କାହାରି ପାରେ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ନୁହନ୍ତି, କେଉଁ କଥାରେ କାହାକୁ ଡାକିବୁ
 ଲକ୍ଷ୍ୟ କେହି; କୃପାସାଗର ପତି କୃପାକଟାକ୍ଷରେ କୃପା ନ ଡାକିଥିଲେ
 ମୋର ଗତି କଣ ହୋଇଥାନ୍ତା; ମୁଁ ନଦରେ ବସି ଯାଇଥାନ୍ତି କି ମୋ
 ମଥାରେ ଚକ୍ର ପଡ଼ିଥାନ୍ତା । ବୁଝେ ଅତି କାହା ପାରେ କହିଥାନ୍ତା ?”
 ସ୍ଥାନର ଅନନ୍ତଲଗ୍ନତ କଥା ଶୁଣି ସାଧୁ ଶେଷ-ଅଭିମାନରେ ମୁଖ
 ଗୋଡ଼ାଇ । କେବଣୀ ସ୍ଥାନ ମନୋହର କୁରି ଅନେକ ସମ୍ପଦ ବତନ କହୁ
 ଡାହାକୁ ପ୍ରସନ୍ନ କଲା ଏବଂ କହୁଲା “କୁଞ୍ଜବିହାର କୃପା ଲାଭ ବୁଝେ
 କଥାଲି ଶୋଭନା କରୁଅଛ ?” ଏହିବୃତ୍ତେ କେବଣୀମାନେ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ
 ଭକ୍ତ ମନମୋହନ ସୁଦ୍ଧରେ ରହି ମହାପ୍ରଭୁରେ ବର୍ଣ୍ଣାରୁ ପାପ କଲେ ।

ଉତ୍କଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭକ୍ତ-ଗୋପିକାମାନଙ୍କୁ ବିଦଗ୍ଧ ଭକ୍ତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚନ ଦେଇ
ଚର୍ଚ୍ଚକାଳକୁ ସୁଗଳୟ କରି ।

ହେ ସୁବଳମନେ, ଏ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ-ପୀୟୂଷ ସନ୍ତତ ସାନ କର । କହ ଏ
ପୀୟୂଷ ବାଣିକା ପାଇଁ କହୁତ ଶ୍ରୀମତୀକାର କରୁଛନ୍ତି । ଦେଖି କୁଟିଳ-କୁଟି
ଲେକମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଏ ବୃନ୍ଦାବନ-ଜଳା ବର୍ଣ୍ଣନାକୁ ମନମନେ ଆଦର
ନକରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ବ ଏ ସଂସାରରେ ବୃଥା । କୁଟ ବଳେ ପ୍ରସନ୍ନ
କଲେ ଚୌଷସି ଯଶ ହେବନାହିଁ; କେବଳ କୃଷ୍ଣଭକ୍ତ ଲେକମାନଙ୍କ
ମୁଖରେ ହୃଦାନ୍ତ ଲମ୍ବାଇବା ॥୧॥ ଦେହେ କୃପଣ ଭବି ସେବେ ଅଳ୍ପ
କଥା ହେଉଁଲେ ମଧ୍ୟ ଚୌଷସିରେ ତକତ ହୁଏନାହିଁ, ଦେହେ କାଳି
ମନ ସେବେ ଭୀତି ଶୁଣିଲେ ମଧ୍ୟ ଚୌଷସି ପ୍ରକାରେ ଦୁଃଖନାହିଁ,
ଦେହରେ ସଂସାର-ବିକାର-ଅନଳ-ସନ୍ତାପ ସେବେ ଦେଖା କଲେ ସୁଦା
ନାହିଁରେ ବିନାଶପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏନାହିଁ; ଏହି କାଳଅର୍ପ-ଭଣ୍ଡର ସବୁ ଏକମାତ୍ର
କୃଷ୍ଣନାମ । ଗୁପ୍ତିକରଣ କୃଷ୍ଣନାମକୁ ନିରାକଲେ ଭକ୍ତ ବିମଳ ହୁଏ ନାହିଁ,
କାରଣ ପର-ନିନ୍ଦାରେ ତନ ନେତାପାଇଁ ବିଧି ରାହାକୁ ପୁଣି ଭବିଷ୍ୟ,
ରାହାକୁ ଦେହେ କହିଲେ ଏକଥା ଅନ୍ୟଥା ହେବନାହିଁ; ଶାବର-ସନ୍ତୋଷ
କଲେ ସୁଦା ନମ୍ବ କେବେହେଁ ମଧୁର ହୁଏନାହିଁ; ଅନ୍ଧାରକୁ ଦୂଧରେ
ସୋଇଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା କେବେକେଳେ କଳା ଶୁଦ୍ଧିନାହିଁ; କର୍ମ-ରାଗ-
ଦଳରେ ରସୁନାଗତ ଛତାଇ ହୁଏନାହିଁ; କେବେ ସେବେ ଉପାୟ କଲେ
କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର କପରି ସୁକୁର ହେବ ? ତନ୍ତ୍ର ଧାରା ଯତ ଏବେକ ଭଗନ୍ନା,
କହୁଁ ଶୁଣୁ ଶଳାଲେକଙ୍କ ନିନ୍ଦାରେ ଭଗନ୍ନା, କେବେ ସେଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ମୁଖରେ
କଟା ହୁଅନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ଶଳମାନେ କିଛି କହୁଥାନ୍ତେନାହିଁ
ଏବଂ ଉତ୍ତମ କଥାର କବାସି ନିନ୍ଦା ହୁଅନ୍ତାନାହିଁ । କେନ୍ଦ୍ର କହନ୍ତି,
ପୂର୍ବପାରେ ବିଷ ଅଛି, କେନ୍ଦ୍ର କହନ୍ତି 'ଲେନ-ପୂର୍ବ-ପର-ପର-ପର'ରେ
ବିଷ ଅଛି, ଅନ୍ୟମାନେ କହନ୍ତି ଶଳପ ସେନାପୁତ୍ରରେ ଓ ନାଶର ଦେଶ-
ପଟରେ ଉଦ୍ଧୃଷ୍ଟର ବିଷ ବିଦ୍ୟମାନ; କିନ୍ତୁ କେବେ ତାହା ବିଷ ସଂସାର-

ପାତ୍ରୀର ପଥରେ ଘଟଣାର ପଛରେ, ସେ ଯଦି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣନାମାମୃତ ପାନ କରେ, ତେବେ ତାହାର କୌଣସି ରନ୍ଧା ରହେନାହିଁ, ସେ ଯଦି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କରୁଥିବା କରୁଥିବା । କମଳାର ତଥାକାର ରକ୍ତକବ-ସନ୍ତାପନର ମନ-ରକ୍ତକ-ସନ୍ତାପନର ରକ୍ତକବର ଦୂର ନାମାମୃତ ଦାନ କରି ସବୁକି ଶେଷ କରିଥାନ୍ତି ।

ହେ ଅନନ୍ତନର ଦାଦାନକରଣର ରକ୍ତକବର କୁଦାଦତ ପାତ୍ର-କରୁ ନିଶ୍ଚୟ ! ଆପଣ ରକ୍ତକରେ ପ୍ରତି ସମ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ ? ହେ ଅନନ୍ତନର, ରକ୍ତକରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକୁ ଦେଇ ତାହାର ସମସ୍ତ ଆଶିଷ-ପଦାନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ? ଏହା ପ୍ରକୃତର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ? ତାହାକୁ ତରଣତରୁ କୁସୁମର କରେ ସେ ରକ୍ତକର ନ ପ୍ରତି ଅନନ୍ତନର ନାଟ କରିବା, ତାହା ନ କରି କାର୍ଯ୍ୟ ତାହାକୁ ସ୍ୱପାଦନର ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟରୁ ପ୍ରଥମ ? ଯେହୁ ଦେଖି ଅନନ୍ତନର ନାଟ କରେ, ଏବଂ ରକ୍ତ ସମ୍ଭାର-ସମ୍ଭାରରେ ଜଳକରଟ ପରି ହେଉଥାଏ । କେତେକେଲି ମୂର୍ଖ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବୁଝି ହୋଇ ସେ ହୋଇଥିଲେ ବିଦେଶଯାତ୍ରୀ କରେ, କେବେ ବା ବଧୂର ରକ୍ତ ପରି ଅନନ୍ତନର ହୋଇ ମୁଖର ଆଶିଷରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରେକାର୍ଯ୍ୟ, ଏହେତୁ ଦେଖିବା ଅଦୃଶ୍ୟରେ ରକ୍ତ ହୋଇ ନିଜର ସ୍ୱପାଦନରେ ନାହିଁଥାଏ, ଏବଂ ଉଦ୍ଧୃତଶାଳା ମୁଠାରେ ଧରି ମାଙ୍କଡ଼ ଧାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ଅନ୍ଧାର ଦୃଷ୍ଟି ଦେଖି ସତର ବିଚଳିତ ହେଉଥାଏ । ଏ ପ୍ରକାର କଳା ଦୃଷ୍ଟି, ହେଉ, କାର୍ଯ୍ୟର ରକ୍ତକବରରେ ବଢ଼େ ?

ତହିଁ ବଳ ଦୃଷ୍ଟି ପୁଣି ଅଦୃଶ୍ୟରେ ଅସତ । ରକ୍ତ କୃଷ୍ଣନା-କୁସୁମରେ ଅତି ପବନର ସୁଖ ମଳ ସ୍ୱଚ୍ଛ, ମାତ୍ର କେତୁ ତାହା ରକ୍ତକର ମୁଖରେ ମୁଖରେ ଦେଖିବା ରକ୍ତକାର୍ଯ୍ୟ । ଯଦି ରକ୍ତ ମଧ୍ୟ ମାଳାକାର ଦେଖି ତାହା କେତେ ନ ପିନ୍ଧି ପରି ପାଇଁ ରକ୍ତକ କରେ । ପାତ୍ରୀର କର୍ମ ଅତି ରକ୍ତକ, ସେହି ତାହା ସ୍ୱଚ୍ଛ କରେ । ରକ୍ତ ସେ ମାଳାକୁ କଣରେ ରକ୍ତକାର

ସପ୍ତବଶ ପରଲୋକ

ଆଜି ଯୋଦ୍ଧା ସାମନ୍ତୀ ପ୍ରେମିକ ସୁମାରରେ ବେତେକଣ ଅଛନ୍ତି ?
କଟକରୀକ ତ ପ୍ରାୟ ମୁଣ୍ଡିପମସ୍ତକ ଭଣ୍ଡିଲୁ । କୃଷ୍ଣ ଲମ୍ପରେ ଗୀତ
ଭଜନା କଲେ ତାହା ସେମାନଙ୍କର ମନକୁ ଭୂତେ ନାହିଁ : ସେମାନେ
କଣ୍ଠରେ ଶୁଣି ଚାହାକୁ ଗରସ ମତେ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମୋହ-ମଦମୟ ଓ
ଶୋକୋପହତତର ହେଲେ, ତାହାର ଭଜନା ବୁଦ୍ଧିର କୁଅନ୍ତା, ମାତ୍ର ଭକ୍ତ
ତ ସେତର ଦୋରପାରେ ? କୃଷ୍ଣ ଗୀତ ଶୁଣି ସେ କଣ୍ଠଭଙ୍ଗମାନେ
ଝିସ, ପଶୁ ଓ ମହାପାତ୍ରୀ ପରି ପଥାନ୍ତମେ ଅବୋଧ, ବୁଝାବୁଧ ଓ
ମହାମୁକ ହୁଅନ୍ତି । ବେତେକ ଜନ-ଉପକରଣ ବେତେକ କପରେ
ତିକ୍ତିର ପ୍ରାୟ ଦିଶନ୍ତି କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟ କଦାପି ବୁଦ୍ଧିବାହିଁ ।
ସେମାନେ ଅଜ୍ଞରେ ଅଜ୍ଞେୟ ଶୁଭ ମାର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଚିହ୍ନଟ ପରି ଦିଶନ୍ତି,
ଏବଂ ଭଜନ ପାପ କାହାକୁ କାଣିତାକୁ ପଡ଼ନ୍ତି ନାହିଁ । ଏପରି ମୂର୍ଖ-
ମାନଙ୍କଠାରୁ ଗୀତ ରଚନା କରାଯାଉ ଅପରି-ଶୟ ଆଉ ନାହିଁ ।
ଏପରି କଥା ଅବେକ୍ଷା ଶ୍ରୁତିରେ କାତମାତ୍ର ମହିତା ଭଲ ।

ସପ୍ତବଶ ପରଲୋକ :

ବର୍ତ୍ତମାନେ ଶରତ ଆସନ୍ତି ହେଲା । ଚନ୍ଦ୍ରର ଚଳନାମରେ କୃପଣ
ହୋଇ ଶୁକ୍ଳ ଦିଶିଲା ଏବଂ ବେତେକ ଗର୍ବିତ କର କବଚ ନହୋଇ
ଭବୁତ ହେଲା । ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳ-ଧରଣୀ-କର ପୂର୍ବର ଦିଶିଲା । ଚନ୍ଦ୍ର-ପୂର୍ଣ୍ଣ
ପ୍ରକାଶ ଚନ୍ଦ୍ରର କଲେ । ଚନ୍ଦ୍ରକେରୁ ଚନ୍ଦ୍ରର ଦୃଷ୍ଟିକଲ । ଚନ୍ଦ୍ରକେରୁ
ପ୍ରକାଶ ହେଲା ଏବଂ ବୋହେ-ସଂସାରର ଚଳରେ ବେଳକଲେ
ସପ୍ତବଶ ଦେଶ-ରାଜ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଅଜ୍ଞ ଚଳିଲ କଳ ଉପରେ ଶୀତା କଲ ।
ସପ୍ତବଶର ଶୁଷ ଓ କଠିନ ହେବାକୁ ପୁଣି-କୃତ ବମନରୁ ହେଲା

ଜାଣିବାଟି ବର୍ତ୍ତମାନର ହୋଇ ପୁରୀ ହେଲା । କୁହୁ ଅଙ୍ଗରେ ପାରିବାସ
ପରି ବେଦାଂଶରେ ପଦ୍ମଶାଳୀ ଶୋଭା ପାଇଲା । କୁମାରୀ ପାଠ ପୁର-
ସକ୍ତେ ଶୁଭ ଚରମରେ ପଡ଼ି ନିଶ୍ଚଳିନୀ । ଶେଷରାତ୍ରୀର ଶିଳପ-
ପ୍ରତି ପୂଜିବାକୁ ଲାଗିଲା । କାଶିପୁରୀ ଶ୍ରେଷ୍ଠମର ପ୍ରାୟ ବାୟୁରେ ତଳି
ତଳି ସଂଗ୍ରାହଣ ହେଲା । କୁମାରଙ୍କୁ ବଧୂର ରାଜବଂଶର ଶୋଭା ଧାରଣ
କଲା । କାଳାଙ୍ଗୁଳୀ କାଳା ପ୍ରାୟ କଳାପିତ୍ତର ଅଙ୍ଗରୁ କଳାପ ପଡ଼ାଇ
ହେବା ଶୁଦ୍ଧ ମୌଳିକର ଅବଲମ୍ବନ କଲେ । ହଂସମାତେ ମାନପର
ତ୍ୟାଗକଲେ । ଶୁଦ୍ଧମାତେ କଣ୍ଠରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ-ସ୍ବାମ-ସ୍ବାମରେ ଗଢ଼ିତ କର
ଶାଳିପୁର ମୁଖରେ ଧର ଗରତରେ ଉଡ଼ିନ ହେଲେ । ବୃତ୍ତାନ୍ତର
କଳାପୁର ଓ ଅନନ୍ତମହା ହୋଇ ଶାଳିପୁରୀ ନୁହେଁ କଲେ । ଶେଷପଦ
ଶେଷରୁ କୁମାରପାତ୍ର ପରିଧାନ କଲା । ଶେଷ-ପୁରୀରେ ଗୋରୁଚର
କୁମୁଦମଞ୍ଜରୀ କଳାକର ଶ୍ରେଷ୍ଠମ ପୌରଣ୍ୟ କଳାଶ କଲା । ଦକ୍ଷିଣ-
ପଦରେ ଅଗସ୍ତି ଚାନ୍ଦ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଶେଷରୁ ଶାଳିପୁର ପାତ୍ରମାନଙ୍କ
କଳରେ ଗଳରେ ବନରେ ବୁଦ୍ଧାରେ ଅବଶ୍ୟମୟ ପ୍ରାୟ ଶୋଭା ଦେଖି
ଉଠିଲା; କହୁଲେ ଯାହା ଗୋଷ୍ଠ ହେବ ମାଟି ସଂସ୍କର ନାହିଁ ।

କମଳନେତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତତେ ପାଣିରେ ଦେଖିଲେ, କୁମାରଙ୍କୁ
ଗରମରେ ପୂର୍ଣ୍ଣକଳାରେ ବସନମାନ; ଶିବରାତ୍ରୀର ଧରମଣ୍ଡଳ କୌମୁଦ-
ଧରଣର ହୋଇ କର୍ମରମୋତ ଶୁଭ ପ୍ରାୟ ପରମପୁର ହୋଇଅଛି;
ମନେ ହେଉଛି ଶିବ ଶାଳିପୁର ହେଲା । ଯାହାର ପଦ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ
ସେ ବେଳେ ଶେଷର ବେଳେ ଶୁଦ୍ଧା ଲୁଗାପତ୍ର । ନେତେ ଗୋଟି
ଉପ ଓ ମହତ୍ତ୍ବ ଦୋଷ ହେଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ଉପର ଓ ମହତ୍ତ୍ବର
ବ୍ୟକ୍ତି ସମକ୍ଷରେ ଉପପ୍ରାୟ ହୁଏ ଏବଂ ଯାହାର ପରି ସୁଧା ଅନୁଭୂତ ହୁଏ-
ନାହିଁ । କଳାକର ଲାଭ ଅନ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ ପଦାର୍ଥ ଶୁଦ୍ଧ ନାହିଁ ମନେ
ସଦେହ ହେଉଛି । ହଂସମାତେ ପରମର ଦେଖାଦେଖି ହୋଇ ନପାରି
ମହତ୍ତ୍ବରେ କଳର କଳୁଷ । ହୃଦୟର ମୁକ୍ତିମାନ ସୁଧା ଦେଖା

ହେଉନାହିଁ । ତପ୍ତର ଉଷ୍ମାମିତ ଯୋଗୁଁ ଗଡ଼ଦାଳରେ ଶୁଣାପାତ
ଦେଉଳିଠାରେ ହେଉଛି ନଣା ଯାଉନାହିଁ । କୌମୁଦୀ-ଲେପସଦଳ ପୁର
ଦୁଇରୁ ଶୁଣି ହେଉନାହିଁ । କୁଞ୍ଜର ଚକର ଗଣାତ ଧବଳ ଦଶନ
କ ଦେଖି ଏବେ ତେଣେ ଆସଣ ଦଳ ଖୋଜୁଅଛି ।

ଏ ଖେଳ ବର୍ଷରେ ଶୁଦ୍ଧ ମୁଲ୍ୟବାଣୀ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ସହ
କହିବାକୁ ପଛୁର କର । ତେଣୁ ବେଶଦୟାଶ ବର କଦମ୍ବମୂଳରେ
ଫିଲ୍‌ଲ ଗୁଣାରେ ଭବ ହେଉନାହିଁ ତର ଦେଖୁଥିବି ଧାରେ ଧାରେ
କାଳିକାକୁ ଲାଗିଲେ । ଶୁଣିବାଣୀ ଅଳ୍ପଦୂରକୁ ଗଲେ; ସାବ ବସରେ
ଓ ମାନବ ପ୍ରାଣରେ ଯେଉଁ ପରମଧୂକ ଅତି ଗୋପନରେ ଅବିରାଡ଼
ଧୂଳିତ ହେଉଅଛି, ଅନ୍ତର୍ମୁଖୀ ଭକ୍ତ ଭଲ ଅଟେ କିଏ ତାହା ଯଦି
କହିପାରେ ? ତାହା ଶୁଦ୍ଧ କରପାରିଲେ ଭକ୍ତ ଆତ୍ମଜନ ହୋଇ
ଅନାୟତ ଓ ପାଗଳ ହେଉଛନ୍ତି; ତାହାର ମାୟାବଳୀ ଶିଶୁର ହୋଇ
ଭୂମିକା-କାଳସମ ଛୁଇଁଲେ ହେଉଥାଏ; ମେଢ଼ୁବୁଝି ଶ୍ରୀମଦ୍‌ସୌମ୍ୟ-
ଦୟାରେ କୁଞ୍ଜରେ ଗଲେଲେ; ଏବଂ ଲାଗିଥିବି ଶରଣେ ମିଳାଇଥାଏ ।
ଶିଶୁବନ୍ଧୁର ମୁଗ୍ଧ-ମୁଗ୍ଧାୟନ କେବଳ ଗୋପିକାଲଳମାତେ ଶୁଣିପାରିଲେ,
ଶୁଣି ଶୁଣି ଓ ଗଣନ ହେଲେ । ଫୁଲିଦେଲେ ଯେପରି କାଷ୍ଠାକୃଷ୍ଣ
ଅଳ୍ପ ଭଲ ନମାସ କାନ୍ଧକୁ କାନ୍ଧି ସତେରେ ଉଷ୍ମକୁ ଗମନ କରେ,
ହେଉଥିବି ଗୋପିକାତେ ମୁଗ୍ଧାୟନ ଫୁଲି ମୋହ ଲାଗିଥିବେ ଜଳାଜଳ
ପଦର ରେ ଗଡ଼ରେ ଦୃଢ଼ପାଶକୁ ଅପହାତ ହୋଇ ଧାଇଁଲେ ।

ରାଗତର ପ୍ରେମିକ ପ୍ରସାଦ-ବନ୍ଧୁର ବଡ଼ ଅଭିତ ଶବ୍ଦର ସ୍ତ୍ରୀ ।
ପ୍ରସାଦ-ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯାହା ପଦ୍ୟ ପଦ୍ୟେ ଓ ପଦ୍ୟାୟୀ, ଭକ୍ତଦୃଷ୍ଟିରେ
ତାହା ଏକାକି ଅପରିହେୟ ଓ ଅପରିହାୟୀ ବର୍ଣ୍ଣନା । ଦେଖ,
ଗୋପିମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତେ ସେ ଅପରିହେୟ ଭାବ ଲାଗି ହେଲା । କେହି
ଦୃଷ୍ଟିରେ ହେବାପାଇଁ ବସି କରଇ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ମୁଗ୍ଧାୟନ ଧରା

ଲଗାଇବାକୁ ସେ ତାହା ତାହା ନ ପାରି ଅସମର୍ଥ ହେଉଥିବା ଧାର୍ଯ୍ୟ ।
 ବର୍ଣ୍ଣାସୁନ କାହାକୁ ଲୋକେ କରାଉ ସେ କଷ୍ଟରୁ ଉଦ୍ଧୃତ ହୋଇ
 କରୁନଥିବା ଲଜ୍ଜାକରୀ ଦୃଶ୍ୟରେ କଳ୍ପଲତା ଗୋଟିଏ ବଞ୍ଚିରୁଣି
 ଲଗାଇବା ଓ କରୁନଥିବା ବଞ୍ଚିରେ ଗଢ଼ିବା । କେହି ସେହି
 କଷ୍ଟରେ ଉଦ୍ଧୃତ ହୋଇ ବାହାରେ କଳ୍ପ ଧରି ଅନ୍ୟ ସମ୍ଭଳ କର୍ମ ଗୁଡ଼ିକ
 ଅସମ୍ଭାଳ ବେଗଭାବରେ ଲୁଚି ଶରଣ ପାଇଁ କରୁଥିଲା । ଗରମର ଗରମ
 ଶୁଣିବା, ଶାନ୍ତ ହୋଇ ଓ ଦୂରର ମଞ୍ଜୁଳ ଘର ଦେଖି । ମଣିଷମାନଙ୍କର
 ସୁଖୋପର ବେଗରେ ବୋଲାଇବା ହେଲା ।

କାମିନୀମାନେ ଏହିଭାବେ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ଦମ୍ଭ କରାଇ ଏମାନେ
 ସେବାଟେ ଏକ ଧାକରେ ଭଜନ୍ତିଲେ । ଯେତେ ସହଯୁକ୍ତମାନେ ସହଯୁ-
 ଯକ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସାଜସଜାଣି କେତେ ମାର୍ଗରେ ଯାଇ ସଙ୍ଗମସ୍ଥଳରେ
 ଶିର ହୁଅନ୍ତି, ଘୋଡ଼ାମାନେ ସେହିଭଳି ଅବସ୍ଥାରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଭେଟି
 କେତେ ଭାଗବତ୍ ଧୀର ଶିର ହେଲେ । ଭବନାନଳର ଅବାହନ ଓ
 ଅର୍ଦ୍ଧକପାଳ ଏବେଗୁଡ଼ିଏ ରକ୍ତକର ଏବେଗୁଡ଼ିଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦେହ-ସିନ୍ଧାସନ
 ସଜ୍ଜିତ ହୋଇ ରହିଲା । ଜଳାଂକାମାନେ ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଚନ୍ଦ୍ରମଣ୍ଡଳ ବେଶ୍ଵତ
 ଭଲ ପ୍ରାୟ କୃଷ୍ଣଙ୍କ କଳଶାକୁଣ୍ଡରେ ବେଶ୍ଵତ କରି ତହିଁ ନାଶ ପ୍ରାୟ
 ଅଭୟକେଶବଳେ ସେ ମୋହନମୁଖିକୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।
 ଚନ୍ଦ୍ର-ପ୍ରସିଦ୍ଧ-ଉଦ୍ୟୋଗ କୃଷ୍ଣ-ମୁଖଦଳକୁ ନିଶ୍ଚୟତଃରେ ଅନାହିଁ
 ଅନନ୍ୟମନ୍ଦା ହୋଇ ଚରଣାଘ୍ର ପାନ କଲା । କେହି ମହାମନ୍ତ ମନ୍ତ୍ରଣ
 ପ୍ରାୟ କୃଷ୍ଣମେଧ ଦେଖି ଆନନ୍ଦିତ ହେଲା । କେହି ଚନ୍ଦ୍ରାକ୍ରନ୍ତ
 ସ୍ଵେଦପୁତ୍ର ହୋଇ ଶ୍ଵବରେ ଶେଷିତ ହେଲା । ତାହାର ଶ୍ଵେତାଘ୍ରବା
 ଶ୍ଵେତୁରୁ ନୟନ ଶାରଦା କୃଷ୍ଣରୂପ ଦର୍ଶନ କରି ସନ୍ତୋଷ ଲଭିଲା ।
 ଦର୍ଶନ କରୁଁ କରୁଁ ବାହାର ଆଦର୍ଶରୁ ଉତ୍ତଳ ଦେଶଜଟରେ
 ଲେପକରୁଥିବା ଦୃଢ଼ହେଲା । କେହି ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ମନ୍ଦ୍ରାପ ଦାସକର
 ପ୍ରାୟ ପ୍ରାୟ ପ୍ରାଣିତ ହେଲା । ଏହିଭାବେ ଭଜବାଳାମାନେ ଶେଷ, ଚନ୍ଦ୍ରକୁ

ଓ ମନକୁ ଚନ୍ଦ୍ରାଣୀ କରି ସେମାନଙ୍କ ବାହାଘରର ଦୁଃଖକୁ ନିବୃତ୍ତ ଓ ଅନୁଚିନ୍ତନଦେଶ ଅନୁର୍ଯ୍ୟମୀ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଦେଖାଇ ଦର୍ଶିଲେ ତାହାଙ୍କର ବରଜଗାନ୍ ଅବାହନ କରବାକୁ ସାଧିଲେ ।

ଏହା ଦେଖି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହିଲେ “କ୍ଷେତ୍ର ଶୋଡ଼ିବାମାନେ, ଭୁମ୍ଭେମାନେ ଏହେ ସାହସିନୀ ହୋଇ ଏବେ ପୂର୍ଣ୍ଣରେ କାହିଁକି ଏଠାକୁ ଆସିଲ ? ସୁରକ୍ଷା ଲାଭ ହେବାରହେଁ ନିର୍ଭୟରେ କୁଳଶୀଳଙ୍କର ଭୁମ୍ଭେମାନେ କପଟ ପର-ତ୍ୟାଗ କରି ? ଭୁମ୍ଭେମାନଙ୍କ ଦୁରତ୍ତ ଦେଖି ମନେ କରୁଛି, ଭୁମ୍ଭେମାନେ ଅବେ ଅଜ୍ଞାନ, ସଂସାର ଓ ସମାଜକୁ ଅବହେଳାକରି ସ୍ବେଚ୍ଛାସ୍ବରୂପେ ହେବାକୁ ଭୁମ୍ଭେମାନଙ୍କୁ ନିଏ ଶିଖାଇଲା ?” ଶୋଡ଼ାମାନେ ଉତ୍ତର କଲେ, “ହେ ଚେଣୁଧାରୀ, ଆପଣଙ୍କର ଦେଶପୁରୁଷଙ୍କୁ ଏହା ଶିଖାଇଅଛି ? ସେ ନିଜ ଇଚ୍ଛା କରି ନିଆନ୍ତା, କାହିଁକି ଆମ୍ଭେମାନେ ଅବାହନ କାଟି ଦିଅ-ଆନ୍ତ ? କାହିଁକି ଶୁଭ ଓ ସ୍ବାମୀ ପ୍ରତିପାଦ ? ମୁରଲୀ ଶ୍ରୀ ଚଣ୍ଡିରେ ଶୁଣି କୁରୁକା ସାବ୍ ମେଢ଼ିତ ହୋଇ ଅପମାନ ଦେଖିବାପରେ ଧାଇଁ ଆସିଲୁ । ଏବେ ଦେଖୁଛି ଅମ୍ଭର ସମସ୍ତ ଶ୍ରମ ତପତ; ହେ ଇନ୍ଦ୍ରବାଜ, ଆପଣଙ୍କର ରୁପଶ୍ରୀ ଦର୍ଶନ କରି ଆମ୍ଭର ଦୁଃଖ ଅନଳରେ ଫେଟେଇଛନ୍ତି ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ହେଲଣି; “କୋଟି ପାତ୍ର ପାତ୍ର” ଜାତି ପୁଣି କାହିଁକି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ନିବେଶ କରୁଛନ୍ତି ? ହେ କୃଷ୍ଣ, ଆମ୍ଭେମାନେ କୁଳ, ଶୀଳ ଓ ଲଜ୍ଜା ତ୍ୟାଗ କରିନାହିଁ; ସୁତ, ସ୍ବାମୀ, ପିତା, ମାତା, ପୁତ୍ର ଓ ବନ୍ଧୁ ସମସ୍ତ ଆତ୍ମଜନ-ଠାରେ ଏକାଧାରରେ ଦର୍ଶିତ କରୁଅଛୁ । ସୁସାସ୍ତ୍ର କେତେବେଳେ ଆପଣ କାହିଁକି ଏପରି ‘ଚରୁଚର’ ପଶୁରୁଛନ୍ତି ? ସୁସାସ୍ତ୍ର ଅଜ୍ଞ ବୋଲି ତ ସୁସାବିତାବ ସମସ୍ତେ ଅଜ୍ଞ ? ସେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅଜ୍ଞାନତା ଯୋଗୁଁ ଲୁଚା କୋଲେ, ସେଥିପାଇଁ ନ ଆପଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ପରତ୍ୟାଗ କରିବେ ? ହେ କୁରୁକା ! ଆପଣ କହା ନ ଦେଖାଇଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସବୁଆର୍ତ୍ତ ନଷ୍ଟ ହେଲୁ; ଚର୍ଚ୍ଚମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ କେଉଁଠାକୁ ଯିବୁ ଏବଂ କାହିଁକି ବା ଶୁଣୁ, ତାହା ବହୁ ଦିଅନ୍ତୁ; ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଚରଣରେ ଭଜୁ

ଓ ପ୍ରେମରେ କୋ ଚଢ଼ିଅଛି; କେନ୍ଦ୍ର ସନ୍ଦିଦାତନ ପ୍ରତି ସମ୍ପର୍କର ଚଳ
କନ୍ଦରେ କେବେ ଭୁଲିବ ତ ? ଆଶ୍ୱେନାଦେ ପର ଅପଣନ୍ଦର ଦୟାରେ
ଭାଲିତ ଓ ହେତୁରେ ଶୀତ; ହେ କୃଷ୍ଣ, ସମ୍ପର୍କାଦନ୍ତ ଦୟା କଲୁ ।”

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଅନୁଗତ ବସ୍ତ୍ରର କର ଦୃଷ୍ଟି ଦୃଷ୍ଟି କହଲେ.—“ଗୁଣିଲି,
କୃଷ୍ଣେ ମାତେ ମୋର ପ୍ରାଣ; ମୋର କରରେ ଅମୃତ ଲେଖାଲି । ଅସ,
କର୍ତ୍ତମାତ୍ର ଗପକେଲି କରତା; ଅସ ଭକ୍ତବ୍ରତ ଅସ, ମୋର ପଦଲିଖ-
କର ଅପାର ଆଦର ସମ୍ପାଦ କଲ; ଦୃଷ୍ଟି ଅଦରରେ ମୋର ଅନନ୍ତ
ଓ ଗୁଣ ପ୍ରୀତି ପ୍ରମୋଦନ ହୁଁ ମୋର ଏକମାତ୍ର ଭବେଶ୍ୟ ।” ଏ ଅମାନ୍ୟ
ସାକ୍ଷ୍ୟଦାତା ଶୁଣି କାଟିକମାତେ ରସକେଶି ଶେଷ ଅଭୟ କଲେ । କେନ୍ଦ୍ର
କାଶା, କେନ୍ଦ୍ର ମର୍ଦ୍ଦକ, କେନ୍ଦ୍ର କୋ, କେନ୍ଦ୍ର ଭୟାବ୍ୟ ଏବଂ କେନ୍ଦ୍ର କା ବଶୀ
ଧରଣ; କେନ୍ଦ୍ର ଗୋପୀ ହର୍ଷରେ ହୃଦୟଶୁଦ୍ଧି ଲେଖିଲେ; କେନ୍ଦ୍ର ତାତେ
ତାତେ କଲିକାଳ ଦେବ ପାଦ କର ପ୍ରସାଦେଶ କଲ; କାହାର ହୃଦରେ
ଦୟା ସୁମର ଶିବର କଲ; ଏବଂ କେନ୍ଦ୍ର ଅଭିଷେକ ଦେବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣମାତେ
ହେଲା । ସେହି କାଳରେ ଓ ସେହି ଜଳରେ କୋଟି ପ୍ରାଣାଶ୍ରୟୀ ସୁଖ-
ଦୟାମାତେ, ସେ ତାଳର ଓ ସେ ପ୍ରକର ଶୋଭାପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କିଏ ଲେଖି-
ପାରିବ ? ସାହାର ଲଳିତରେ କୋଟି ଲଳି ଅନ୍ତଃସହକାରରେ ସେବା
ଦାତା ହୁଅନ୍ତୁ, ଏବଂ କୁବେର ଯାହାର ଅଭିଷେକ କଲେ, ସେ ପ୍ରଭୁକୁ
କେହିଦିଆ ଅପ୍ରାପ୍ୟ ଓ ଅସମ୍ଭବ । କେବଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଭକ୍ତ ସେ ପାମାତ-
ସହ କାଳକ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଦେଶ କର କଳହାର କଲେ । କାହାର ମହ
ଭରସ ନଥିଲା; ସମସ୍ତଙ୍କର ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତ କଳେବର କଳାକର କଲେ କେ
ଭୁଞ୍ଜିଲ । ପରାହୁଁ ପ୍ରତି-ଧରଣରେ ଭଲ ହେଲେ । ସେ ପିତା ପଣ୍ଡି
କଳାକରକୁ ଯାହାମାନ ତା ଜନନ-ମୂଳକୁ ପୃଷ୍ଠ-ଅନିବାରଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକୁ
ଦେଖୁ କର ସୁଦର ଘଟିଲେ । ସେ ପାମାତ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରୀ ଯକଶ୍ୟାମ
କଳକେଶ୍ବର ଭୂପରେ ମର୍ଦ୍ଦକ ଲଳିତେ ଶୋଭାପାଲେ । ସାହାର ଭାସର
ଆରମ୍ଭ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ସୁରାସାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସ୍ବ ଦୋର ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧାକଳ ।

କଳକଣ୍ଠା ଗୋପିକାମାତେ ସୁଧାର ଶାବକରେ; ସପନ ପରିତପ୍ତ
ତାହାର ଅର୍ଥକଳ ଓ ପାଦ ଚାତରାତ କରି ତାହାର ସମର୍ଥନକଲ ।
ବେଦ୍ୟ କାହାକୁ ତାକମାନ-ଲକ୍ଷରେ ଉଣା ନ ଥିଲେ । ସପ୍ନ-କାହାଣୀ
ପର-ବିଦ୍ୟାପର ଚୋରକାଳମାନଙ୍କର ଦୁକନ୍ତ ରବରେ କରୁନବ ହେଲ
ଏବଂ କହୁନ ସୁତର ତାକମୟ ଚହାଲ ସେ ଅବ୍ୟକ୍ତ ରବରେ ତିରୋତ
ହେଲ । ତନ୍ତ୍ରବିମୁଖର ଦମକଦୁକନ୍ତର ଶମସନ-ପ୍ରତରମ୍ଭ ଧାରଣ କରି
ଆକତମୟ ହେଲ । ନୂରୁ, କହଣ ଓ କଳିଣୀ ମଧ୍ୟ ସପରସ ଗୁରୁଣ କରି
କେତା ଚ୍ୟାବଦୁବକ କରୁଛନ୍ତି କଲରବ କଲେ ।

ହେ ସ୍ତେନିକରଣ, ଏକମତରେ ଓ ଏକପ୍ରାଣରେ ତାହାଙ୍କର ଶାହାଜ
ଶବର କରି କୁଳଶାଳିନୀତ୍ୟାଗରୁବକ ତାହାଙ୍କ ଅନ୍ତେ ଧାବନା
ହୁଅ, ଏବଂ ଗୋପିକାଶ୍ରେଣୀରେ କଣ୍ଠାହୁମାତ ହୋଇ ଉଦ୍ୟ ସନ୍ଧ୍ୟା-
ଲକ୍ଷରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ।

ଅସ୍ତ୍ରାବଳୀ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

ଅସ୍ତ୍ରାବଳୀ

କୁସୁମମଣ୍ଡିତ ଶରୀରର ଗୋପୀ-ବୃଷ୍ଟ ରାଗରେ ସୁଦାସ କୁସୁମ
ଦୁଷ୍ଟିକର ଏକ ଦୁଷ୍ଟିରେ ସପନୀତା ବେଶିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବେଶି
ବେଶିକରେ ଏମାନେ ବେତନାମାନଙ୍କରେ ପଲକପଲ ହୋଇଛନ୍ତି ?
ଏମାନେ ଶୟନରେ କଣ୍ଠମାନ ରୁଡ଼ି ରାଗର ଅବସରକୁ ଗୋପ-
ବର୍ଣ୍ଣନ କରି ମହମୁସ୍ତକରେ ଅବଶ ହେଲେ । ପ୍ରସ୍ତୁତିର ପ୍ରମୁଦ ଦେଶାବଦ
ହୋଇ ପୋରର ପିତରଣ ଭରୁଥିଲା ଏବଂ ଶୀତଳ ଗପବଦ୍ଧ କାଳିନ୍ଦୀ-
କନ୍ଧରେ ତଡ଼ି ରୁଡ଼ି-ବଦ୍ଧ ବରୁଥିଲା । କରମିତ ଗୋପିକାମାତଙ୍କର ମାନସ
ପ୍ରମୋଦକାରୀ କଳିଣୀ-ନୂରୁ-କାବ ସେ କୁଳାବଦର ମୁଖରତ ବଦ୍ଧ-

ସ୍ଥଳ । କାହାର କଣ୍ଠ ଗୁମ୍ଫା-ଦଳଦା-ସ୍ଥଳକୁ ନିଜା କରୁଥିଲା, କାହାର
 ସ୍ଥଳ କୋକିଳ ପଞ୍ଚମକୁ ଭଣିଥିଲା । ଭଜନାଳ ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀ କେଉଁ ରୂପରେ
 କିଏ ପ୍ରସନ୍ନା ନଥିଲା ? ସେମାନେ ଇନ୍ଦ୍ର, ଯାଜ୍ଞ, ବୃଷ ଓ ପୃଥ୍ବୀ ନଥିଲେ ।
 କେତେ ବହୁସରେ ବଡ଼ ନଥିଲା କି ସାନ ନଥିଲା । ସମସ୍ତେ ବୃଷଭାରେ
 ଅନୁଗମିଣୀ ହୋଇ ଚିତ୍ତସ୍ଥ ଚାରିପଟେ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନେ ଯେପରି
 ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସେବକରେ ଭାଗ୍ୟମୟ । ସମସ୍ତେ ଅଶେଷ ହୋଇ ଦେଶସଜାଡ଼
 ବୃଷ-ମାଦସ-ମାଦସ-ହଂସ ହୋଇ ଚିତ୍ତରେ ବସି କଲେ । କାହାର
 କୁଣ୍ଡଳକୁଳଦେବୀ କୁଣ୍ଡଳପତି କି ବ୍ରଜର ଶେଖର ବ୍ରଜ ଜଗନ୍ନାଥ ।
 କେତେ ନିଶ୍ଚାସ ନେବାକୁ ସୁଦ୍ଧା ଭୁଲି ଯାଇ କୁଣ୍ଡଳ ନିଶ୍ଚଳରେ ରାସ
 ଥିଲା । କେତେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ହେଉ ସୁଖ ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ସର୍ବସାମୀ
 ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ କର; ଉପମା ନଦୀର ଅନ୍ତରାଳ ଗୁଡ଼ିକ ଏମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ
 ଦିଲା । କେତେ କୁସୁମକୁସୁମ ରଜତପଦମଣ୍ଡିତ ସୁଖ-ଦେଶର ଲକ୍ଷ୍ମୀ
 ବୃଷ-ମନରେ ଚଳିଲା । କେତେ ଲେଖଣୀ ମୁଣ୍ଡରେ କେତେକ ଗାଡ଼ି
 ଗୋଟି କେତେ ହୋଇ ଚାଲିଲା । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ମୁଣ୍ଡକୁ ଆଶ୍ରୟ ନେଇ
 'ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ରାଜ' ପ୍ରାୟ ହେଲା । କାହାର ଅନାଦିନୀ କାଳିନୀ-
 ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସମ ବୃଷ ହୋଇ କଟୋଳନରେ ଚାଲୁଥିଲା ଏବଂ ସୁଦୃଢ଼
 ମାଳି ଶଲ୍ୟ କମ୍ପୁଥିଲା । କାହା ଦଗାଧର ଗଜପତିର କୁଳମୋହନ
 ହୋଇ କୁଣ୍ଡଳ ମନ ଚଳାଇଥିଲା । କାହାର ସିନ୍ଧୁଗଡ଼ର ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ
 କଳ୍ୟାଣ ପ୍ରାୟ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ନିଜା ହୋଇଥିଲା । କେଉଁ ଗୋପୀର
 ଗଜପତିର ଦେଶ ଦେଶରୁ ଚାଲି ହୋଇ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷରେ ଚାଲୁଥିଲା ।
 ଏବଂ ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ହୋଇ ଅନୁଗମ
 ଥିଲା । କାହାର କଣ୍ଠରେ ଦର୍ପଣ-ସୁନ୍ଦର କୁଣ୍ଡଳ ଶଲ୍ୟ ଥିଲା, କେତେ
 ଶୁଭର ଚାଲୁଥିଲା ଏବଂ କେତେକ ଶଲ୍ୟ ପଡ଼ୁଥିଲା । କେଉଁ ଗୋପୀର
 ଦାସୀମାନେ କାଳିନୀଙ୍କୁ ବଳି ଦେଖାଉଥିବା ହୋଇ ଦଳ-ପ୍ରତିଦଳ
 ଧାରଣ କରୁଥିଲା । କାହାର କାହାଣୀ କାହାଣୀରୁ ଚାଲି
 ଶୁଭକର୍ତ୍ତା ବସୁଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ହୋଇଥିଲା । ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଗର୍ଭ-

ମୋତିହାର ସେହିତ ମେଘରେ ଯାଉଥିବା କବିତାବଳୀ
ହେଉଥିଲା । ଭାବୁକ, ବଳା ଓ ହାସ୍ୟ ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର ପ୍ରାୟ ଡାକ୍ତରୀ,
ତା ପଦାବଳୀରେ ଉପାସନା କରା କରୁଥିଲା ? ଏହିପରି କେତେ
କମଳାବଳୀ କେତେ କେତେ ଅଭିଜ୍ଞାନ କୃତୀ କରୁଥିଲା ।

ନୂଆଦିଆ ଘୋଷଣାକାରୀ କେତେକେତେ ପ୍ରକାର, କେତେ-
କେତେ ପ୍ରକାର, ଚଳପଥ, କେତେ ବା ଚଳନାଦୀ ଆଦି ଘାତୁଥିଲା ।
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାବଦ୍ଧ ପ୍ରକୃତବର୍ଣ୍ଣନା କରୁଥିବା କବିତାବଳୀରେ
ଅତିଶ୍ରୀତ ଚଳଚ୍ଚିତ୍ରର ପ୍ରାୟ ପ୍ରକାରୀ କେତେ ପ୍ରକାର ବା କେତେ
ପ୍ରକାର ପ୍ରକାର କରୁଥିଲା ? କେତେ ଅନାଦରେ କୁପୁରୁଷ, ପତ୍ନୀ
କାଳରେ ଲଳନା-ପୁଷ୍ପ, ମେଘର ଗୁଣରେ ଆନନ୍ଦପୁଷ୍ପ । ସେହି
ଆନନ୍ଦପୁଷ୍ପର କଳାପ୍ରାୟ ଚଳିଥିଲା ପ୍ରକୃତ କେତେ ଉପାୟ କରୁଥିଲା !
ସେହି ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକୃତ କଳା ପ୍ରାୟ ଆନନ୍ଦ ପ୍ରକାରୀରେ ସେ ଅନାଦ
କାଳରୁ ପ୍ରକୃତବର୍ଣ୍ଣନାରେ କେତେ ଲଳନା-ପୁଷ୍ପ-କଳା-ପ୍ରାୟ କରୁଥିଲା-
କଳା ! କଳା କଳାରେ ଆନନ୍ଦ-ପ୍ରକାରୀ ଅନାଦକାଳପ୍ରାୟ
ପ୍ରକୃତବର୍ଣ୍ଣନା ହେବା ଅସମ୍ଭବ; କଥାଟି ପ୍ରକୃତ କଳା ନକଳା କଳା-
କଳା କବିତା ପ୍ରାୟ ଉପାଦାନ କରି କିତ କେତେକେ କଳାବର୍ଣ୍ଣନା ।
ଆଜି ସମ୍ବେଦନାରେ ସେହି ଉପାଦାନ । ମୋହନକର ମନମୋହନ
କବିତାରେ ପ୍ରକୃତ ବୃକ୍ଷବର୍ଣ୍ଣନାରେ ଧାରଣ କରି ଏକ ପ୍ରକୃତବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରକ-
କାଳମାନେ ନାଦ, ସ୍ବର, ସ୍ବର, ମୂର୍ତ୍ତିତା, ତାଳ, ତାଳ, ଲୟ ଓ
କାଳକାଳ ସମ୍ବେଦନାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସନ୍ତୋଷରେ ନବ ଲଳିତ ହେବା
କଲେନାହିଁ; କୌଣସି କଳା ମାତ୍ର ଅସ୍ବର ହେଲେନାହିଁ । ଏହିପରି
କୋପାବଳୀ ଆଦି ସମ୍ବେଦନାରେ ମନିଷୀକୁ କରୁଥିଲା ।

ସମ୍ବେଦନା କବିତାରେ । ସେ ପ୍ରକୃତବର୍ଣ୍ଣନା କ କରେ, ଏକ ଡାକ୍ତରୀ-
କର ଲଳା କଳା ସେହି କବିତାରେ ? ପରା ପିତା ଲଳିତାରେ କ, ବା

ଅନୁରାଗର ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଯାଉପାରେ କି ? ତାହାର କୃତ୍ୟ କହିଲେ
 'କେବଳ ତତ୍ତ୍ୱକୁ କହିଲେ ତା କପୁତକୁ କୋଳରେ ଧରିପାରେ କି ? ସେ
 ଜଳେ ପଡ଼ିବୁ ନହେଲେ, ଏବଂ ସେ ନବଦୁର୍ବାଦଳ-ଶ୍ୟାମ ବେଶୁଧାୟ
 ରାସବଦ୍ଧାୟ ଏ ମାନବ ଚକ୍ଷୁରେ ଦର୍ଶନ କରିପାରେ ? ହେ ଭ୍ରମାନ୍ତେ,
 ଭଗବତ୍ କୁପାରେ ରୂପମାନଙ୍କର ଦୃଢ଼ତା ଶୁଦ୍ଧ-ଶୀତା-କାନ୍ତଶୀ ଗୋପିତା-
 ମାନଙ୍କ ଦୃଢ଼ତା ରୂପ ଶୁଦ୍ଧ ଶୁଦ୍ଧମରେ ଉତ୍ତମିତ ହୋଇ ତାଙ୍କେ ତାଙ୍କେ
 'ଦର୍ଶନ ତତ୍ତ୍ୱ ଏବଂ ରାସ-ସୁଖିନୀ ମଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରେମରସରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ
 ଶରଣ, ନିଶ୍ଚଳ ଓ ପ୍ରଶାନ୍ତ ହେଉ ।

ଭକ୍ତବଂଶ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

କୀର୍ତ୍ତା ଶେଷରେ ଗୋପନାୟକମାନେ ମଣ୍ଡଳୀ କରି ତହିଁ ଚନ୍ଦ୍ରକର
 ଓ ମହାମାରରେ ଅଳକାମୟ ହରିତାକୁ ଲାଗିଲେ । କାହାର ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ
 ସ୍ୱେଦରାସ କିନ୍ତୁ ଚନ୍ଦ୍ର ହୋଇ ଲାଗିଥିଲା; ମନେ ହେଉଥିଲା ବେଶ-ରାସ-
 ଦଳ-ରାତରେ ମୁଖଚନ୍ଦ୍ରକୁ ସ୍ୱେଦାନ୍ତର ତାହାହୁଏ । କାହାର ସ୍ତ୍ରୀକୁ
 ଅଲୁକାସିତ କୁହନ୍ତେ କୁହନ୍ତେ କପୋତ-ଦେଶରେ ପଡ଼ି ପୌଣ୍ଡିନୀପା ତତ୍ତ୍ୱକୁ
 ଶୁଦ୍ଧ ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ କରି ଶ୍ରୀମଦ୍ ବରୁଣଙ୍କର ଦୃଶ୍ୟ ଧାରଣ କରିଥିଲା ।
 କାହାର ଚୂର୍ଣ୍ଣକୁଳିଳ ଚନ୍ଦ୍ର-ଚନ୍ଦ୍ରକାରେ ଚକୋରବତ୍ତ ତା ପଦ-
 ଶୁଦ୍ଧରେ ଭ୍ରମରବତ୍ତ ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଖେଳୁଥିଲା । କୁଣ୍ଡଳୀ ବାହୁଲ୍ୟ ଶୁଦ୍ଧ
 ଶ୍ରୀମଦ୍ କେନ୍ଦ୍ର ଉଦୟାସକାଶ ସୁଲଳରେ କାହାର ଭଲ । କେବଳ ଅଭିଶମ-
 ବାଲ୍ୟ କରତଳରେ କଣ୍ଠ ଦେଇ ଅର୍ଦ୍ଧଶାୟିନୀ ହେଲା ।

ସପ୍ତକାନ୍ଦୋର୍ତ୍ତ ବୃଷ୍ଟିରୁ ଭାରି ଗୋପୀନୀନେ ଯେତେବେଳେ ଆସ-
 ଶୁଣ-ଉଧାନରେ ଚନ୍ଦ୍ରପତ୍ର ହେଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ମନ ପୁଣ୍ୟ-ପୁଣ୍ୟ

ଅନୁରୂପର ଅଧୀନ ହେଲା, ତେଣୁତେଣେ ସବୁକିଛି କୁଳକଳ୍ପନାଦ୍ଵାରା
 କେବଳ ନିଶ୍ଚୟ ଘୋଡ଼ାରି ଲବରେ ଅଭିଷେକ ହେଲେ ଏକ ସମସ୍ତଙ୍କ
 ସଙ୍ଗେ ପ୍ରତି ପାଦ୍ମର କର ଧରି ସେଠାରୁ ଅନ୍ତର ହେଲେ । ଛାନ୍ଦାନ୍ତରରେ
 ଲୁଗା କରୁଁ କରୁଁ ଘୋଡ଼ାରି ପ୍ରୀତିସାଧନାର୍ଥ ଘୋଡ଼ାକାଥ କହଲେ,—
 “ସଖି, ଦେଖ ଦେଖ, କୁଞ୍ଜବନ କି ମନୋହର ହୋଇଅଛି; ଏ କୁଞ୍ଜ-
 ବିରରେ କତିବର କତିସକାଳୁ କୃଷ୍ଣ କୃଷ୍ଣବସ କପିଧୂଳି ପ୍ରାୟ ଶୋଭ ପାଇଛି;
 କୁଞ୍ଜ ଅନୁସନ୍ଧାନେ ଯେଉଁ କୌଣସି କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ କରୁଣାଶାବର-
 ଲାଗ କମ୍ବୁ-ବନ୍ଧ-ଧର ପଦ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ, ସେହୁପରି, ଦେଖ, ସେଠାରେ
 କୁଞ୍ଜବାହାର ପଶିମାନେ କମ୍ବୁବନ୍ଧା କୁଞ୍ଜରେ ଧାଡ଼ିଧରି କପିହଂସରୁ ଶ୍ରୀ-
 ଶ୍ରୀ ‘କମ୍ବୁ-ବନ୍ଧ-ଧର’ ପଦ ଶିଳ ହୋଇଅଛି; ଦେଖ ଦେଖ, ଏ କୁଞ୍ଜ
 କମ୍ବୁବନ୍ଧ ହୋଇଅଛି ! କହଲ ଲାଗ କେତେ ଫୁଲରେ ଏ ଏକେ ଚୋର
 ଚାଲୁଛି ? ଚନ୍ଦ୍ର-ପଦ-ଦୁର୍ଲଭା କୁମୁଦ-ମଣ୍ଡିତ ହୋଇ କି ଅପୂର୍ବ
 ଶ୍ରୀଧାରଣ କରିଅଛି !” କୁଞ୍ଜ ବାଣୀ ଶୁଣି ଘୋଡ଼ା ଦୃଷ୍ଟିରେ କହୁଥିଲା,—
 “କୁଞ୍ଜ ବନବାସୀ ସୁଖ ଶାନ୍ତିରେ ଶାନ୍ତି କରିବା ପ୍ରାୟ ଘୋଡ଼ା ଘୋଡ଼ା ହୋଇ
 କେତେ ଶାନ୍ତି କରିଅଛି !” କୁଞ୍ଜବାହାର ପଦ ସ୍ଵରୂପ ସଙ୍ଗେକର କରି
 ମୁଦିତ ହୋଇଥିବାରୁ କେଣି ଘୋଡ଼ା ସାତରେ ପ୍ରଶ୍ନ କଲା, “ଏ ମଧୁ-
 ଯାମିନରେ ଏ କାହିଁକି ଶବ୍ଦ କରୁଛି ?” କେହିଠାରେ କେହି ଶବ୍ଦ
 କରୁଥିବାରୁ ଦେଖି କାମିନୀ କହି ଉଠିଲା, “ଅବାହୁ, ଅବାହୁ, କାହିଁ-
 କେହି ଚିତର ବାହନ ଉପରେ ଆବେଦନ କରି ଚଳନ୍ତି ମଣ କରୁଛି ।”
 ପୁଣି, କୌଣସି ଅନ୍ଧକାରମୟ କୁଞ୍ଜ-ମନ୍ଦିରରେ ଦିଗଂଗୁ କୌଣସି ଶବ୍ଦ-
 କହୁ-ହୁଣି ଛେଦକର ପଦେ ହୋଇଥିବାରୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ପ୍ରକାଶ
 ଲାଗରେ କହୁଲା,— “ଅବାହାର ବକାବର କହୁରେ କୁଞ୍ଜରୁ କି ବାହାରି-
 ବାରୁ ବକାବର କୌଣସିକର ବହାର ବାହାକୁ ଧରୁଅଛି ପଦ ?”
 ଲମ୍ବୀର ଶ୍ରବଣ ଉଦ୍‌ଘୋଷା କେନି ଶ୍ରବଣ କରି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହୁଲେ,
 “ହେଉ କଥାକଥାରେ ଦେବପଦକୁ ମନେପ କରବ କି ? କୁଞ୍ଜରୁ,
 ମୁଦୁସଙ୍ଗରେ କୁଞ୍ଜ-ସ୍ତ୍ରୀର ସଙ୍ଗେହି ଛେଦକ କରି ଉଦ୍‌ଘୋଷ ହୋଇଉଠେ”

ଅସୁ-ପ୍ରକାଶରେ ମନର ପ୍ରସନ୍ନତା ଘଟେ ଏବଂ ମନର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷତା-କାଳରେ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରମଣୀୟତା ସମୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ଏ ଦୃଷ୍ଟି ରୁମ୍ଭେ କହିଲେ
ଦେବେ ପ୍ରୀତିପଦ, ନରସ ଚାର୍ଯ୍ୟକ- କା ମୋହାନ୍ତ ମାତବର ଦୃଷ୍ଟିରେ
ଚେତନ ଶିଳାମୟ ଓ ସ୍ଵାଭାବ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୁଏ ।”

ଏହାପରେ ନାନା ପଥା କହୁ କୃଷ୍ଣ ଓ ଗୋପୀ ନାନା କୃତ ଓ କରମ୍ଭ
ଅବସ୍ଥାରେ ଦର୍ଶନ କରାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏକ ସ୍ଥାନରେ କୃଷ୍ଣ କହିଲେ,—
“ସମଗ୍ର ପ୍ରାୟଦେଲେ କସ୍ତୁରୀରେ ବସିବାର ଗୁଣିମାନେ ପରସ୍ପର ପ୍ରିୟ
ହୁଅନ୍ତି । ଯେଉଁ ମାନବର କଳେବର ମୋର କଳେବର ସଙ୍ଗେ ସମାନ,
ସେମାନେ ମୋର ଅତି ପ୍ରିୟ; ଏହା ରୁମ୍ଭର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦେଖିବୁ କି ନାହିଁ
ବେଢ଼ାଣି । କୁନ୍ତଳ-ମସ୍ତକ ଗମନ ମୋର ମିତ୍ର, ତାହାଠାରେ ମୋର
ଅପାର କରୁଣା । କେବଳ ଏହି ଦେହରୁ ତାଳିଆକୁ ମୁଁ କହୁ କହୁଅଛି ।
ତାଳିତା, କରୁଣ, କୁନ୍ତଳ ଓ କଳେବର ଏମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ମୋତେ
ଅତିଶୟ ପୁଣ୍ୟବଶ । କହୁ ରୁମ୍ଭ ଅଜାତର ଯେଉଁମାନେ କହନ କହିଛନ୍ତି,
ସେମାନେ ଏ ପ୍ରିୟମାନଙ୍କଠାରୁ ମୋର ଅଧିକ ପ୍ରିୟ । ରୁମ୍ଭର ଇନ୍ଦ୍ରିୟସାଜ
ହୃଦୟ ଓ ସୁର-ମୁନ-ସେର ଶୋଭାମୁଖି ଯୋଗୁ, ଦମନା, ରୁମ୍ଭେ ମୋର-
ପାହା ପାହା ମୁଁ କି ଉପମାଦେଇ କେଉଁ ଗୁଣରେ କହଇ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଥା
କେତକ ରୁମ୍ଭ ଦେହପରି ତୋର ହୋଇଥିବାରୁ ତାକୁ ମୁଁ ମନ୍ତ୍ରକରେ
ରଚନ । କାର୍ତ୍ତିକ ରୁମ୍ଭର ସୁଭଜାଅଧର-ମାଧୁର୍ୟ ବହନ କରୁଥିବାରୁ ମୁଁ
ତାକୁ ମାଳି କରାକୁ କଲଣାଏ । ରୁମ୍ଭେ କର-ଚରଣର କହୁ ରଙ୍ଗ
କଣକହୁଠାରେ ଅଛି ତୋର ମୁଁ ତାକୁ ଶିରେବୁଣଣ କରାଏ ।”

ଏହାପରେ ଏକାକୀରେ ଯତରାଶି ଯାଏଁ କହୁଁ କହୁଁ ଗୋପୀଗୋପୀ
ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚତଳରେ ବସିଲେ । କୁସୁମ-ସୁଦେଶ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସ୍ଵପ୍ନରେ ବଦ-
ଲରେ ଫୁଲ ଗୋପୀ ଗୋପୀକୁ କୁସୁମରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । କହୁଁର ଉଚ୍ଚତଳ
ବୋଲି ତାହାର ଦୟାକରତାରେ ପଶ୍ୟକୀ ଅବଦଳେ; ଦର୍ଶନ-ଶକ୍ତି-

ଉତ୍କଳ-ପଦକରେ ବସ୍ତ୍ର ସ୍ବୟେ ମନସ୍ତପିତ ଭେଷି ଦେଶପାତ ଚାଲିଲେ ।
 ତଳ ନୟନ ସୁନ୍ଦରୀ ପୁଣି ଗୋପୀନୟନରେ ଅନ୍ତର ଦେଇ ତାହାକୁ
 ଶଙ୍ଖନ-ଦୃଶ୍ୟ କଲେ ଏବଂ କହିଲେ “ଧାତା ଏହାକୁ କୌତୁହଳ ବଦଳେ
 ସୃଷ୍ଟି କରିପାରି ଶାନ୍ତ ନୟନେ ଦ୍ଵାଦ ଧୋଇଥିଲେ, ହାତରେ ଗଣିଥିବା
 ପଦାର୍ଥ ନୟନେ ଖୋଜିଲେ ଶକ୍ତିରୂପ ଧାରଣକଲ ଏବଂ ତାଳନମେ
 କରାଧନା କେନ୍ଦ୍ର କେନ୍ଦ୍ରରେ ଅନୁକରେ ବୁଝାନ୍ତିକିଲେ ପ୍ରସା-
 ରରେ ସୁକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନକଲ । ତୁମ୍ଭା ବସ୍ତ୍ର ମହେଶ୍ଵର ସେନେଶକୁ ଦେଖି
 ଶବ୍ଦକଲେ ଏବଂ ସୃଷ୍ଟିପାଳନାର୍ଥ ତାହାର ସାହାଯ୍ୟ ହୁଏତକଲେ । ଏହି
 ଦେଶରୁ ଗର୍ଭି ତୁମ୍ଭର ଏ ଅନୁକୂଳ କରୁକଲେ । ଏହାପର ସାହାଯ୍ୟର
 କିଏ ପାଞ୍ଚିତ ହେମୋଦୀପକ କୁସୁମଧର କୁସୁମଧରକୁ ଉଦ୍ଧୃତକର ?
 ତେ ଏ ଦିବ୍ୟରୂପ ଲବକରେ, ଶକ୍ତିକୁସୁମରୂପ ତାହାର ଅଟଳ ଦୃଢ଼ତ୍ଵରେ
 ଗୋଟିଏ କୁସୁମରେ ସୁଦା ଦେଶର କରୁକ ଉଚ୍ଚେତାହିଁ; ତଥାପୁରରେ
 ରଚିତକିତ ପାମନ୍ୟ କଥା, ଲମ୍ବପଦକୁ ମଧ୍ୟ ସେ ଗହ୍ବର କହିଥାଏ ।
 ଏହି ଦେଶର ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀକିତା ମୁଁ ଆଜି ଭୁବର ପଦପାମୀ ହୋଇଅଛି ।”
 ଦେଶର ଉତ୍କଳା କୁଟୁମ୍ବରୁ ଶୁଣି ଗୋପୀ ନୟନ କଲ କହିଲେ,—“ହେ
 କୁଷ୍ଠ, ମୋର ଏ ଦେଶର ଦେଶର କି ପୁଣି ଅଛି ? ଆଦେଶର ଦେଶ କଥା-
 ମାତ୍ରକେ ଆଦେଶରୁ ସକଳ ସ୍ଵର୍ଗ ଗର୍ଭ ଅଛି ଓ ମାର ତାରୁଅଛି । ସେ
 ଦେଶ ଆଗରେ ପୁଣି ଏ ଗୁରୁ ଦୟାକର ଏତେ ପ୍ରସାଦ ! ହୁଏ, ଏ ପମସ୍ତ
 କେତକ ଆଦେଶର ଦୟା ।” କୁଷ୍ଠ କହିଲେ,—“ପ୍ରାଣିମାନେ ଯେତେ-
 ତେତେ ଭୁବ୍ ନାମକୁ ଶମା ନାମର ଅଗ୍ରଣୀକର ଉଦ୍ଧୃତାନ୍ତି, ତେତେବେଳେ
 ମୋର ଦୃଢ଼ତ୍ଵରେ ଆଦେଶ ଓ ପ୍ରାଣରେ ଦୃଢ଼ତା ତାରୁଅଛି । କିନ୍ତୁ ମୋର
 ଆଗ ଏବଂ ମୁଁ ନିଜେ ତହିଁ ।” ଏହିପରି ଉପସର୍ଗଦାଣୀ ଦର୍ଶି ଦର୍ଶି
 କୁଷ୍ଠର ପ୍ରହସନେ ଦୃଢ଼ତ୍ଵେ ପ୍ରଜାତକଲେ ଏବଂ ତେପିକାର କର
 ଧର ଆଣି ଦେବର କର ଶ୍ରେଣରେ ଶୟନରେ ପଡ଼ିଲେ । କେତାକର
 ସମ୍ପାଦକୁ ଉଦ୍ଧୃତ ଉପନୟ ଦେବର ଉପନୟକ ଦୟା ଓ ଉଦ୍ଧୃତ
 ପ୍ରାଣର ଦୃଢ଼ତାରେ । ତେଣେ ମନସ୍ତପିତ ହେତେ ଦେଖି-

କେବେହିଁ ସସୀମ ଅସୀମର ଚିତ୍ତଦର୍ଶୀ ହେଲେ ପାରେବାହିଁ, ତେଣୁ
ସେହିଭାବୁ ଭଗବତ କଥାରେ ଶିଖାଇ ଓ କାହିଁରେ ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତୁ
ତତ୍ତ୍ୱାବଳୀ ଧୀରେ ଧୀରେ ଆବର୍ତ୍ତଣ କରନ୍ତୁ ଏବଂ ତତ୍ତ୍ୱାବଳୀରେ
ତାହାର ସ୍ଥାନ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରନ୍ତୁ ।

ହେ ସାଧୁଜନମାନେ, ଯାହାର ତମ-ରକ୍ତ କଳ୍ପତ-ଅନ୍ତରାର
ଅନ୍ତରେ ଦୂର ଦୂର, ସେହି ଗୋଡ଼ା-କୁଷ୍ଠ ପାଦପଦ୍ମକୁ ଧ୍ୟାନକରି
କେବଳୁ ସାଧନା କର ।

ବିଂଶ ପଞ୍ଚୋତ୍ତମ ।

୧୫୭

କୁଷ୍ଠାବଳୀରେ ଫୁଲସେଇ ଉପରେ ଗୋପାବଳୀରେ ଗୋପାବଳୀ ବାମରେ
ସେଇ ଉପରେ ଉପରେ କର । ସେ କେବଳ ଶିଖାଇ ଦିଅନ୍ତାନ୍ତ । କୁଷ୍ଠାବଳୀ
ପ୍ରାୟରେ ସୁଦର୍ଶନରେ, କାଳୀନିମିତ୍ତ ଧ୍ୟାନରେ ତତ୍ତ୍ୱାବଳୀରେ, ନବନିମିତ୍ତ
ପାଦରେ କଦଳୀରା, ମର୍ଦ୍ଦପଦ୍ମରେ କୋଷରେ ତତ୍ତ୍ୱାବଳୀ-ଶିଖାଇ କା
ଅର୍ଦ୍ଧସାଧୁରାବଳୀ ଅର୍ଦ୍ଧସାଧୁରାବଳୀ ପଦ୍ମରେ ଗୋପାବଳୀ ଶିଖାଇ ପାଦରେ କଦଳୀରା
ହେଲେ ଏବଂ ତତ୍ତ୍ୱାବଳୀ ଓ ଅନ୍ତର ଗୁଡ଼ିକ ପାଦରେ ଏବଂ ପଦ୍ମାବଳୀ କର
ରେ, ତତ୍ତ୍ୱାବଳୀ-ଶିଖାଇ କେବଳ ତାହାର କୁଷ୍ଠ କେବଳ ଗୋପାବଳୀରେ
କାହିଁ । ଶିଖାଇ ଗୋପାବଳୀ କରରେ କର ଦେଇ ଓ ତାହାର ବଦ-
ତତ୍ତ୍ୱାବଳୀ କଦଳୀରେ କୁଷ୍ଠାବଳୀରେ ଗୋପାବଳୀ ମିଳାଇ ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ଏହି-
ପରି ଶୁଦ୍ଧକର ହେଲେ ।

*ସେ ‘ସେହିହିଁ !’ ରୁମ୍ଭକୁ ମୁଁ କଣ କୋଲି ଭାବିବି ? ତୁମ୍ଭେ ମୋର
କୁଷ୍ଠାବଳୀ ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତୁ, କିନ୍ତୁ ସେ ତ ମରଦକାୟ, ଏବଂ କେବେ
ତାକୁ ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତୁ । କଦଳୀରା କଦଳୀ, ମାତ୍ର ତାହା କାଳପାଦ

ଆଦର୍ଶ, ମୋ କଳାକାରୀ ପ୍ରତିମା ହୁଅନ୍ତୁ, କିନ୍ତୁ ସେ କି ନିଜକୁ
ବେଶଯାଏ ନାହିଁ; ହାତର ନାମ କଣ୍ଠରୁ ଶୁଣି ନ ହୋଇଥିଲେ, ରୁନୁକୁ
କଣ୍ଠମଣ୍ଡଳ ଦାନ ଦେଇ ମାନ୍ୟତା । କରୁଛି ତତକାଳ ଶୁଣି ଶୁଣିବେଳେ,
ସୁତରାଂ ତାହା କଣ୍ଠକେତୁକୁ ମୋର ଦୁଇଟି ଥୋଇଛୁ; ଉଡ଼-ଉଡ଼ିନ-
ଭେଳା ହୋଇ ପାରିବୁ, କିନ୍ତୁ ନିଜ ଡାକ ହୋଇଗଲେ କିଏ ଭେଳାକୁ
ହେଲା ନ ଭେଳେ ? ନିଜର କି ନିଜର ବେଳେ ଧନ ପଦ ପାଏ, ଭେଳ
ତା ମୁଁ ତା'ବୋଲି କହୁଛି ? ରୁନୁର ମୋର ପ୍ରୀତି ଅନୁମେ । କୁମୁଦ-ଚନ୍ଦ୍ର-
ପ୍ରୀତି କହୁଲେ କହରେ: କାହିଁ ଗଲେ, କାହିଁ ସୁମେ ! ମେଣ୍ଟରେ ପୁଣି
କିନ୍ତୁ ବେଳେ ତାର ସେଇ କୀର୍ତ୍ତା କରୁଛି । କମଳ-ସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରୀତି କି
ଭବୋତ୍ସବ । ତଳକୁ ଛୁଇଁଲେ ମାତେ ସୂର୍ଯ୍ୟ କମଳକୁ ବଡ଼ ପଦାଏ, କମଳ
ପୁଣି ଦଳରେ କେତେ କୁମଳ ଗେର ବେଳୁଥାଏ । ମଧ୍ୟକର କୁସୁମମଧୁ
ତୁମ୍ଭାଦି ଅନ୍ୟ କୁସୁମ ଶୋଭିତ; ତାହାର ଗାଲ ରୁନୁର କାହିଁ । କମଳ-
ଦୁଇଟିରେ ତାହାର ସମାଜ ପ୍ରୀତି । ପ୍ରାଣାଧିକ, କଣ୍ଠକୀରକ ପ୍ରକୃତି
ବେଳେ ସାମୁଦ୍ରିକ କଳେ ମୋ ସୁସାଧ୍ୟ କହୁଥାନ୍ତି, ତାହାର କାରଣ
ପ୍ରମାଣକ ମଧ୍ୟରେ କେହି ଭେଦନ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ମଧ୍ୟ ସତ ମିଛ କହ
କହିବା ସ୍ବଭାବରେ ମନ ମୋହନ୍ତି; ଅନ୍ଧତା ପ୍ରଜ୍ଞ ଓ ଅପତ୍ୟ ପ୍ରେମକୁ
ଅଛି ସୁସାଧ୍ୟ ଶକ୍ତି ନିତ୍ୟ ଓ ସତ୍ୟ ବୋଲି ମଣି କେତେ ପ୍ରକୃତ: କରୁ-
ଥାଏ, ବେଳେ ସେହି କଳେ ଶୁଣିଥାଏ ଏବଂ କଣ୍ଠରୁ ସାମୁଦ୍ରିକ ପ୍ରଜ୍ଞାତି
ରୁନୁର କରୁ ଅପତ୍ୟକୁ ତଥା ସୁସାଧ୍ୟକୁ ମୁକ୍ତ କରୁଥାଏ । କିନ୍ତୁ କୋଟି
କୋଟି କଲ୍ୟାଣୀ ରୁନୁର ମୋର ଯୋଗ କେତେ ଭାଗ ହୋଇଛି କି ?
କଳକର ଅର୍ଥସ୍ନାନ କଥାରେ ରୁନୁର ମୋର ସମ୍ପଦ ହୋଇ କରୁ ବେଳ
ନାହିଁ; କେଣୁ କଳେ ଉପମାର ପୁଣି କରୁ ପ୍ରକାଶ କରୁଛି କେ ରୁନୁ
ମୋର ବେଳେ ପାଖ, ଦୁଇଟି ଏହାର ରୁନୁ ଏବଂ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଏହାର ଚନ୍ଦ୍ର ।
ଭକ୍ତ-ଶବ୍ଦ-ଆଦିରେ ସେହିରେ ଯେଉଁ ନାମ ଶବ୍ଦ ଓ ରଚନାଦି ତାହା
ହୁଏ, ତାହା ଆଦମକାୟ ହୋଇ ମୋର କାମନା ପୁଣି କରେ ।"

କୃଷ୍ଣବାଣୀ ଶୁଣି ଶ୍ରୀମତୀ ଗୋପାଳା ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ—“ହେ କୃଷ୍ଣ, ଯାହାର କୁପାତ୍ତିକୁ ନାମର ଏତେ ମାହାତ୍ମ୍ୟ, ସେ ତାକୁ ଦାସଭାବେ ବାଜାବେଳେ ଏ ଦାସୀ କି ଡୋହୁପାରେ ? ଶ୍ରୀମତୀ କୁହାକୁ ସୁନା କରେ; କୁସୁମ ପୂର୍ବରେ ପଞ୍ଚ ନଗ୍ରର ଯାଏ, ସେ କେଉଁ ବଡ଼ଲେବ ଶିରରେ ତ ଦସେ ? ଭାବୁର କେଉଁ ମହତ ରୁଣ୍ଡଅଛି, କିନ୍ତୁ ପଦାଶ୍ରୟ ତାକୁ ଦଣ୍ଡ ନ ଦେଇଛି ? ଅମୃତ-ଶରୀର କଳାକଥା କଳଙ୍କକୁ କୋଳରେ ଧରିଅଛି । ପ୍ରଭୁ-ମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଅଳ୍ପ; ତାହା ମହତର ଆହ୍ୱାନରେ ଉଠି ହୋଇଯାଏ । ହେ କୃଷ୍ଣ, ଏ ତଳକିର ପ୍ରତି ତଳେ ଢେଲେ କରୁଣା ରହିଥିବେ; ଆପଣଙ୍କର କରୁଣାହିଁ ଏ ଯୁଦ୍ଧାଦି-କ୍ଷୁଦ୍ରଜନପଣରେ କରୁଣାପିତ୍ତ ଅଟେ । କେତେ କୁମୁଦ ଓ କେତେ ତାରକା ଅଛନ୍ତି ସତ୍ୟ, କଳାକଥାର କଳାଏ ସୁଧା ବେକାରକୁ ଡୋହ କରାଯାଇଁ ନଥାଏ, ସକଳ ଶ୍ରେୟ ମେଘକୁ ଆଶା କରାଯାନ୍ତି ସତ, କିନ୍ତୁ କହ ଏ କାରି ଭୂତକର ସନ୍ତୋଷଦୟାଦିଆଁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ।” ଏହା ଶୁଣି କୃଷ୍ଣ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ, “କାହାକୁ କାହା ସଙ୍ଗରେ ରଖି କରୁଛ; ଅସ୍ତିତ୍ୱରେ ରହି ଛାଡ଼ି କଲେ, ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଥୋଇ ବର୍ଜିତ ହୁଏ କାହିଁକି ? କାହାର ପ୍ରସାଦ ରହିବେ କିଣେ ନାହିଁକି ? ଶେଷମାନେ କୁହ ନାମକୁ ଆଗରେ ଓ ମୋ ନାମକୁ ପଛରେ କହ କଳି-କଳ୍ପ ଓ କଳି କୁହୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦୃଷ୍ଟି ହୋଇ ତହିଁ ଯାଇଛନ୍ତି । ତୁମ୍ଭର ନାମ-ଶକ୍ତିରେ ମୋ ନାମ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ।”

ଏହିପରି ଅନେକ ସ୍ୱେଦସ୍ୱପ୍ନର ଦର୍ଶନ ଗୋପାଳା ଆଗରୁ କହି ଶୁଣୁ ସେଠାରୁ ଉତ୍ତର କଲେ । କଳିକଳିତା ନିତ୍ୟେକ ସ୍ଥଳରେ କୁହୁ-ମନେକରେ ଗତି କରୁ କି ? କଳାମେଘ ଆଗରେ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ସିଂହର ହୋଇ କାଳକଳରରେ ଖେଳିଉଠୁ ନି ? ଅବା ଅନଳ ଅଜପାଲ ଯୋଗେଶ୍ୱରଙ୍କର ଯୋଗ ଭଙ୍ଗ କରାଯାଇଁ ଧନୁଷର ପକାଇ ରହିବୁ ଆଗରେ କହ ପାରିବୁ ? କଳିକଳି କଳିକଳି ପ୍ରାଣ ତରଳପଦ୍ମ-ତରୁଣୁ ଗମନବାକରେ ଉଦ୍‌ଧୃତ ପଡ଼ି ହେଲା । ମଧ୍ୟ ତ କଳି-

କେତେବେଳେ କି ତାହା କିଛି ସେ କମଳ ମୁଖରେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷିତ ହେଲା । କୁସୁମିତ
ବନ୍ଧୁ ପ୍ରାୟତଃ ସୁଲଭ ହୋଇ କିଶୋର କଥୋରାଜ ଉପରେ ସୁମର
କାନ୍ଦିଲା । କେହି ଲଜା ପୁର-ପାଖୁଡ଼ା ଘୋର ଦୁର୍ଗମ-ବୃକ୍ଷି କଲା ।
କେହି ବ୍ରଜର ପ୍ରାୟତଃ କେତେ ଘୋର ଘୋରାବୃକ୍ଷରୁ କମଳା କଲା ।
ଲଜାଟିଏ ଗର୍ଭ୍ୟାଦ୍ ହୋଇ ତରୁ ଉପରକୁ ଉଠି ଥିବାର ଦେଖି କୁସୁ
କହଲେ, “ଦେଖ, ଏ କଥା କୁସୁମ-ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ମହାଶୋଭା ହୋଇ
ତରୁ ଉପରେ କିପରି କମଳାୟ ଉଠିଅଛି ।”

ଅନ୍ତରାଳ କହୁଡ଼ିକାର ଅନ୍ତରେ ଉପର କିପରିରେ ଘୋରା କୁକ୍ଷ
ହୋଇ କହଲେ,—“ପାଦ ଆଉ କଳ୍ପନାହିଁ; ମୁଁ କିପରି ସମସ୍ତ କହୁଛି ?”
କିନ୍ତୁକିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁ କହୁଛି କହୁଛି କହୁଛି କହୁଛି,—“କେତେ କରନାହିଁ, ମୋର
କେତେ ଅବଲମ୍ବିତ କର ।” ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଏହା କହି କିନ୍ତୁ ପ୍ରାୟ ପଞ୍ଚ ଦେଖା-
ଇଲେ ଏକ ଘୋରା ଗାୟା ଅବଲମ୍ବି କଲା ।

କିନ୍ତୁ କି ଏପରି କିଛି କରପାରେ ! କେ ସାଧୁକମଳାରେ, କିପରି
କିଛି ଦେଖି, କିନ୍ତୁ ଏ କୁସୁମାକାଶରେ କିପରି ପାରି ।

ଏକଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

କେତେବେଳେ ପ୍ରାୟ ଅବଲମ୍ବିତ କିପରିକା କାଳରେ କୁସୁମାକାଶ ମଧ୍ୟେ
ମଧ୍ୟେ କିପରିକା,—“କେଶୁପାଣି ମୋତେ କି ସ୍ୱେଦ କଲେ ! କହୁଡ଼ିକ-
କାୟକକୁ ମୁଁ ମୋ ପ୍ରାୟ କିପରି ଅବଲମ୍ବିତ କଲ ! ମୋର ଅଗ୍ନିକୁ ଧନ୍ୟ !
ତାହାର କେତେ ପ୍ରିୟ କାହାନ୍ତି, କିନ୍ତୁ କେତେ ତାହାର ମତ ହେଉଛି କି
ପାରିଲେ କି ! ମୋତେ କିପରି କିପରିକା ପ୍ରାୟ କହୁଛି !
ଧନ୍ୟ ମୋ ଲଜ !” କିପରିକା ପ୍ରାୟ ମଧ୍ୟେ, ମାତ୍ର କାହାରି ମତ ସମ୍ପର୍କରେ

ନାହିଁ । ଗଦାପତ୍ତନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଘୋଡ଼ାର ଗଦା ତାଣି ତାହା ଖସି କହିବା ପାଇଁ ଶୋଷିତ ହୋଇଥିବା କଲେ, କାଳର ଗଦାକୁ କହିଲେ ମହାଅଗ୍ରଗଣ୍ଠ ଏବଂ ଗଦାକର ମୂଳତାପଣ । ଗଦା ଦୂର କଲେ କାହାରି ସୁଖର ସନ୍ତେକାହୁଁ; ଏହି କଳି ଯୁଗର ଦୟାମୟ କହିଲେ, “ଦୁଃଖେ ଏହଠାରେ କିପରିକଲି, ମନରେ ତହିଁ କିଛି କହି କହିନାହିଁ; ମୁଁ କୃଷ୍ଣ ମତ୍ସ୍ୟ କହି ଅଛୁ ।” ଏହୁପରି ଅନେକ ମଧ୍ୟର ଦେବ କହି ମାୟାମୟ ହୁଏ କୁଣ୍ଡ ଅଗ୍ରଗଣ୍ଠରେ ଅଗ୍ରଗଣ୍ଠି ହେଲେ । ନିଜର ଦେଖା ଓ ଅଗ୍ରଗଣ୍ଠି ଦ୍ଵାରା ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟି କରାଯାଏ, ତାହା ଶିଖାରଦେବୀ ଶବ୍ୟାଦ୍ଵାରା କରାଯି ଆସୁଥିବୁ ଏହାକୁ କହିବା ତାହାଦ୍ଵାରା ଦେଖି ଦେଖି କିପରିକଲି ଫଳ ଉଠିଥାଏ । କୁଳକର୍ମର ଫଳ ଶେଷକରି ଗୋପୀ କିପରିକଲି ଶିଖା ଅର୍ଜବତରୁ ଏବଂ ଏହା ପରିହାର କରୁ, ଏହା କାମନା କରି କୁଳକର୍ମର କୁଳ କରାଯାଏ ତତ୍ୟକ୍ଷ କିପରିକଲି ତାହାକୁ ତାହା କହି ନା ଦେଇ ମନେକରିକଲେ ତାହା ସାଧନ କହିବା ପାଇଁ ଗଦାକର ହେଲେ ।

ଏଣେ ଗୋପୀ ଦେବୋତ୍ତମୁଷ୍ମ ନକଲେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅକାର୍ଯ୍ୟ ପରି-
ରହିଲା । ନାହିଁ ଲେଖି ଦେଉଛି କୁନ୍ତଳ ସାମନ୍ତ-କୋଇଲେ ଆଶାକର
କାଳ କାଟେ ଏବଂ ଚରିତ୍ରାମରେ ହୃଦୟରେ ଚଣ୍ଡିମାଣ ସଞ୍ଜୟକରେ,
ସେହିପରି ଗୋପୀ କୃଷ୍ଣ-ଆଶାରେ ଅପେକ୍ଷା କରି ଭରୀ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଦାମରେ ଫର
ଈଶ୍ୱରୀୟ ମୁହୂର୍ତ୍ତକୁ ରଖିଲା । କେବଳା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସେହି; କହୁଁ କହୁଁ
କୋମଳ ହୃଦୟ ଓ ସୁରାଜ ଅଧର ବ୍ୟା-ତୁଣ୍ଡରେ ଆଶାରେ ଚଳିବାକୁ
ଲାଗିଲା, ଏବଂ କୋକିଳ-ଜଡ଼ି କବୁଜରୁ ଅଶ୍ରୁଜଳ ଶୋବାଦେପରେ
ଫଳିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଭରଣ ସମାଜ କେବଳ ତକାର ଚଢ଼ିଲା,—
“ହେ ଗୋବତ୍, ପ୍ରଭୁ-ଦୟା-ଦୟାରେ ପୁଣ୍ୟସମ କୋଇଲେ କି କହୁ ନ
କଲେ ? ହେ କରୁଣାସବଳ, ମୁଁ କହୁକି ଭରଣା କରଣ; କିନ୍ତୁ ମୋର
କ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭା ଯେ ଅପଣ ସେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ ତାଣ କରି କରୁଣା-ଦୃଷ୍ଟରେ ନବଶ-
ୁଦିତ ଉଦାରଲେ; ହେ କରୁଣାମୟ, ସମୁଦ୍ର ପ୍ରାୟ କାହିଁକି ମୋତେ

ଶୁଭରେ କରୁଥିଲେ; ତେ କବିତା, ବସନ୍ତପ୍ରାୟ ଶ୍ରେମନ୍ତାକୁ ମୁହଁ
 ଉଡ଼େକରେ ! ସେ ଗାନ୍ଧୀକୁ ସ୍ମୃତିପାଠ କରିଆସ, ଗାନ୍ଧୀର ଗାନ୍ଧୀକୁ
 ବିରାଜିତକରେ କରୁନା ଉଡ଼େ କି ? ପ୍ରଭୁ ଯଦି କେବଳ ଅବଧ କରନ୍ତି,
 ତେବେ ଗାନ୍ଧୀ ଅଧି ଗୋଲ ଭ୍ରମ ହେବା କେବେ ମାନ୍ୟ; ତେ ପ୍ରସ୍ତେ, ବିର-
 ଶ୍ରେୟ ଅମର କରନ୍ତି ସହଜ ? ଗାନ୍ଧୀକୁ ବା କରନ୍ତି ? କରନ୍ତିର ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ଚିନ୍ତା
 ଚିନ୍ତାର ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ପରି; ସେ ଅନ୍ତରାଳ ■ କରନ୍ତିର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟକରେ, ସେ ଗାନ୍ଧୀକୁ
 କରନ୍ତିବାଏ; କରନ୍ତିକରନ୍ତି କଳେକରନ୍ତିର ପ୍ରସନ୍ନରଣ ପରି କରନ୍ତି ଉତ୍ତମ
 କରନ୍ତିର ଶ୍ରେୟ ହୁଏ; କରା ଗାନ୍ଧୀ ମଲେ ଗାନ୍ଧୀର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଜାତେ, ମାନ୍ୟ
 ଏ ଗାନ୍ଧୀ ଜାତ ଗାନ୍ଧୀ ଆର୍ତ୍ତ ଜାତକୁ କରନ୍ତିର କରନ୍ତିର କରନ୍ତିକରନ୍ତି; ତେ
 କରନ୍ତି, କରନ୍ତିର ସେକରନ୍ତି ଏପରି ଶୋକ କେନ୍ଦ୍ର ■ କରନ୍ତିର କରନ୍ତିର ?
 ସେକା କରନ୍ତିର କରନ୍ତିର ଗାନ୍ଧୀ ପୁଣ୍ୟପ୍ରାୟ ପ୍ରଭୁମାନଙ୍କର କେନ୍ଦ୍ରର କରନ୍ତି;
 ଆପଣ ପ୍ରଭୁ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଏପରି ଅବେଶର କରେ ! ଏଠାରେ ମୋ
 ପ୍ରଜ୍ଞାରେ କେନ୍ଦ୍ର ଗାନ୍ଧୀ; ଏ ଗୋର କରନ୍ତିରେ କେନ୍ଦ୍ରରକ୍ତ ମିଶ୍ର ?
 କମିନା ଏହିପରି କାଳର କରନ୍ତି କରନ୍ତି କରନ୍ତି କରନ୍ତି କରନ୍ତି ମାନ୍ୟ କରନ୍ତିର
 କରନ୍ତି କରନ୍ତି ।

ତେଣେ କୋକିଳମୁଖୀ ଶୋଷିତାମାନେ କୁଣ୍ଡଳୁ ନ ବେଶି ଦୁଃଖିତା
ବେଳେ ଏବଂ କୁଣ୍ଡେ କୁଣ୍ଡେ ପ୍ରବେଶକର କୁଣ୍ଡଳଦ୍ୱାରା ଶୋଷିତା
ଏହିପରି ସେବକକଲେ, “ହେ ମୋହର, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବାହୁଁବ ଇନ୍ଦ୍ରେଣି
କଲେ ? ଆମ୍ଭମାନେ ତ କୁଣ୍ଡ ବୋଧ କରିଚାହୁଁ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଏବେ
କିସର କଲେ ବାହୁଁବ ? କୁଣ୍ଡଳାକୃଷ୍ଣ ବେଳେ ପ୍ରଭୁ-ପଦ-ଲକ୍ଷଣର ବ
କ୍ଷଣ ହୁଏ ? କୋକିଳ ଶ୍ରୀଣୀ ଶୋକ ବେଦା କଥାଲେ ସହଜରେ ଅସକଳ
ବୋଧଥାଏ; ତ୍ରମ୍ଭର କୁଣ୍ଡଳକୁ ଦୁଃଖକରି ଲାଏ ‘ସ୍ତାୟକର ମାନେ ଆଜ
ପାଖ ମାବେକାହିଁ; ବାଦ ବାଦେ ପିଦକୁ ଶୋଷିତା କାଳକ୍ଷେପେ ଶୋକହ
କରୁଛନ୍ତି କଲେ, କୋକିଳ-ସଦି ଅହର୍ଣ୍ଣ ଅହେତକ, ସେ କେବେକେଲେ
କଲେ ଶ୍ରବେକାହିଁ, କହା ବେଳେ ପ୍ରକଟ ହୁଏ, ପୁଣି ସେହି ଶୋଷିତା

ସେଇ ସେ କୁଟିଳ ନାମର ବଣ ହେଲେ, ସେ ବଣଟି କାହାର ଶଙ୍ଖ-
 ଲକୁ ପକ୍ଷଭୁବରେ ଘରନାଲଦଏ; ବହୁ କୃଷ୍ଣ, ଆପଣ ଏହିମଣି ଶୁଣି ତାଙ୍କ
 ଦେଇ ଆତ୍ମମାନଙ୍କୁ ବିଚଳ କରୁଅଛନ୍ତି । କାନ୍ଦନମଧ୍ୟରେ ରହନ୍ତା ଅର୍ଦ୍ଧରେ
 ଆଦମରେ ମାତ୍ର ତଳ କିଏ କାହାକୁ ଏହିପରି ମାରେ ?” ଶେଷାମାତେ
 ଏହି କଥା କହି କହି ରହି ରହି ପାଦପମାତଙ୍କୁ ଧୀରେ ଧୀରେ ଚାଲିଗଲା
 କାନ୍ଦେଇ ।

“ହେ ପାଦପମାତେ, କୁଳଶତ୍ରୁତତ୍ତ୍ୱ ଚରମାକ୍ଷ ବେଶ୍ୟାକୁ
 କଲେ ? କୁଳଶତ୍ରୁ କଣ—କାଳରେ କହନ୍ତୁ ଆସି ଦୁଇ-ସମୁଦ୍ରରେ
 ବୁଡ଼ିଲୁଁ ସିନା ? କୁଳ, ଶୀତ ଓ ଲହା ଶୁଣି କପଟିଆର କି କପଟ କୁଟ୍ତି-
 କରେ ପଡ଼ିଲୁଁ ! ହେ କଦମ୍ବ, କେନ୍ଦୁ ନବର କଦ୍ଦ, ଭୁବୁ ମୁକ୍ତିଦା, କୁମ୍ଭ
 ପୁଲମଜାଦା, ରୁମ୍ଭ କୁମ୍ଭମଜୁକ୍ତାଦା କାହାନ୍ତି ? ସେ ଅପଦାତ ପଣର
 ତ ପ୍ରମାଦ ଘଟାଇଲେ ! ହେ ତମାଳ, କୁଦଳସୁଦଳ-କେଶି ଏ ବାଟରେ
 କାହାରି ସଙ୍ଗରେ ମତ ଉଠାଟରେ ତଲେ କି ? ତାଙ୍କ କଥା କୁମ୍ଭକୁ ବଡ଼
 କହିଲୁଁ; ଆତ୍ମମାନଙ୍କୁ ସେ କେବଳ ଚପଟରେ ନାଶ କଲେ । କମଳ
 ଯେପରି କଦଳ କୋଷ ପାଟଳନାହିଁ, ବାସୁକୀର ସେହି ପ୍ରକାର ଆତ୍ମ-
 ମାନଙ୍କୁ କଲେ । ଦକ୍ଷିଣ କଦାପି ଅଦକ୍ଷିଣ ହୁଏ ନାହିଁ, ଏବେ ଜାଣିଲୁଁ
 ସେ ପ୍ରକୃତ ଶତ୍ରୁ; ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଏ ସନ୍ତାନରେ କୁମ୍ଭର ପଦାକୁଳୁତ ଅଛି
 ତା ? କୁମ୍ଭେ ଯେ ତାଙ୍କର ମିତ୍ର; କଳାରେ ତ ଦୁଇଟି ଦେହ ସମାନ ।
 ବୁଝି ମଧ୍ୟ କୃତବେଶରେ ଦ୍ୱିଜପଦ ଧାରଣ କରିଅଛ; କେଶୁକୁଁ କାହାରି
 କୃତବ୍ଧି କୋମଳ କୁହେ । କେହି ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ବିଚଳ ନାଶୀ ଶୁଣିନାହିଁ ।
 ତମ ଅବଳରେ ପାଦପା କେତେରେ ଅନୁତ ମଧ୍ୟ ଗଲେ ହୁଏ ।” ତଦ-
 ଚକ୍ରର ଅଶୋକକୁ ଅନାଇ କହିଲେ, “ହେ ଅଶୋକ, ଆତ୍ମମାନଙ୍କର
 ଶୋକ ଗ୍ରହଣ; କଥା ନ କହି ମୁଁ ହେଲି କଣ ? ହେପରି ବନ୍ଧୁ ଓ
 ମନକନ୍ତ୍ର ପଥାବସେ ଅପୁଣ୍ୟ ତନ ଓ ଅଶୁଭହେ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ପୁଣ୍ୟ-
 କେ ଓ ମନକନ୍ତ୍ର ହୋଇ ନାମ ଗଲେଛି, କହୁଁ ତୁ କୁହେ ହୁଏ

ଶୋକବର୍ଦ୍ଧନ ହେଲେ ସୁଦା ଭୁବ୍ବର ଅଶୋକ ବୋଲି ନାମ ଦେବ ରହି-
ଅଛି । ଯେ ଦୁଃଖ ଦାୟକରେ ଶୋକ ଅଶେଷ, ଅବଦେବ ଚନ୍ଦ୍ର ଅବସର
କରି ଗାନ୍ଧାରୀ ଅକାଳରେ ଅଶୋକ ନାମ ଦେଲେ କାହିଁକି ? ” ଚନ୍ଦ୍ର
ବ୍ୟାଘ୍ରମାତେ ଖୋଧାର ହୋଇ କଷ୍ଟେ କଷ୍ଟେ ଯାଇ କରୁଣାକୁ କହିଲେ,
“ଶୋ କରୁଣା, କୁହାଯିବୁ ସମସ୍ତ କରୁଣା ଶୁଣିଲେଣି; ଦୋଷ ତ କିଛି
ପରିଚାହିଁ; ତଥାପି ସେ ନିଶ୍ଚୟ କର ଅନୁମାନଙ୍କର ସବୁ ପ୍ରଶ୍ନରା ଘଣ୍ଟି-
ଲେଣି । ଏ କଣ ଦାୟିତାମାନଙ୍କ ଉପରେ ସେ ଏବେ ବଦଳା ହେଲେ
କାହିଁକି ? ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ର ମଣିକୁ ଦୃଢ଼ ଭଲେ ମଧ୍ୟ ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣବର ମୁହେଁ
କି ? କେହି କୃଷ୍ଣ-ସମ୍ପାଦ ଦେଇ ଅନୁମାନଙ୍କର ମନୋବ୍ୟାଥା ଛଡ଼ାଇ
ପାରିଲେ କାହିଁ । ତୁମ୍ଭେ ତ କଠୋରହୃଦୟ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ହେଲ କି ?
ଭୁବ୍ବରରେ ଯେତେ କାର୍ଯ୍ୟସିଦ୍ଧି ହେବ କାହିଁ । ଭୁବ୍ବର ଏ ଉପକାଶ
କି କହେ; ବାଣୀ ପରୁର ପରୁର ଦଣ୍ଡ ଶୁଣିଲଣି, ଅର୍ଥତ ତୁମ୍ଭେ ତହିଁ
କହିନାହିଁ । ଶ୍ରୀରାମ ଅନୁମାନଙ୍କୁ ଅବୋଧ କାରୁଣ୍ୟ ଗ୍ରାସ୍ତ କରିବାରୁ ସିଦ୍ଧା
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟମାନେ ଏତେ ପରି ହେଲୁ ।”

ଏ ସମ୍ବାର-ଉଡ଼କରେ କେତେ ବଳପୂର୍ଣ୍ଣଦୃଷ୍ଟି ପୁରୁଷ କହୁଛନ୍ତି
ପ୍ରାୟ ମୁଗ୍ଧ ଉତ୍ତେଜନ କରି ନାହାନ୍ତି ! କେତେ ଶୋଭାବନ୍ତ ନିଜନା-
ଦୁଷ୍ଟତା ନୟନ-ଦାସ-ଦାସ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି ! ଶୁଣୁ ହାସ୍ତ, ଉପବଦ୍ଧବାଣୀ-
ଶୁଣୁକୁ ଏ ସବୁର ଚନ୍ଦ୍ର ସହମାର୍ଗ ଦେଖାଇଦେଇ ପାରେ ? କରୁ-
ଲକା ବୋଧାମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର ଦେଇ ଶରତ ରହିଲେ, ମାତ୍ର ଏ କୋଟି
କୋଟି ନୟନାଙ୍କୁ ଶ୍ରେୟ-ପଥ ନ ଦେଖିଥିଲେ ସୁଦା ମହାଶୟ ପରି କପ-
ଥକୁ ପୁରଥ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଦେଇ ଅସୁଖୀ କୃଷ୍ଣ ରୋକଙ୍କର ସୁଖ-
ନାଶ ପଡ଼ାଇଅଛନ୍ତି ।

ଶୋକାହରୁତ ବୋଧାମାନଙ୍କର ପାଦ ଉପ ପୂରିଲ କାହିଁ ।
ବଦେବର ଭାବର ହୋଇ ତମିରାକୁ ନିଶ୍ଚୟ କେତେବେଳେ ସ୍ମୃତ-
ମୟ କହିବ । ବ୍ୟୋମବଳୀ ବଦନେ ହେଲା । କେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧ-

କହୁଥିବ କଣ୍ଠରେ କାବ୍ୟକୁଟୁମ୍ଭ ହେଉଛି ନାହିଁ । କେନ୍ଦ୍ର ମସ୍ତକରେ ପଡ଼ିଯାଇ
 କୁଣ୍ଡଳାମୟ ଲବରେ ଧରି ପଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା; କେଶବ-ସ୍ଵେଦ ମନରେ
 ପଡ଼ିବାକୁ କାହାର ମନ ଆହୁରି ଅଧିକ ଚୋଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । କେହି
 କହିଲା, — “ହେ ଦୁଃଖଦର, ଏତେ ଦୁଃଖ କାହିଁକି ଦେଉଛନ୍ତି ? ଅନୁ-
 କମ୍ପାକୁ ଆପଣ କେଉଁଠାରେ ଖୋଜିଲେ ? କଷ୍ଟ କାଳରେ ସେ ଅନୁ-
 ମାନଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଲା ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ କାହା ଏକାଦେବତାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଦେ-
 ଶୁଛି ?” କେହି କହିଲା, — “ହେ ଦୁଃଖଦର-ଜଗ-ଭଣ୍ଡର ମନରାଧକ,
 ହେ ଦେଖି-ଅଭା ଦକ୍ଷିଣ, କାମିନୀମାତଙ୍ଗ କିନ୍ତୁ ମଧ୍ୟରେ ମାରି ଆପଣ
 କେବେ ତଳେ ଯିବ-ଶ୍ରୀ ଲାଭ କରିବେ ? କେତେ ଥର କଷ୍ଟକୁ ଉଦ୍ଧାର
 କରି ଏବେ କଥାରେ ସବୁ ସୁଖ ସାରିଦେଲେ । ଆପଣଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ-ହେ-
 ଶନ କରବର-ସ୍ଥାନ ବା କୃପଣର କାଳ ପ୍ରାୟ ପ୍ରଜାପତିର ଅସୁବିଧା ହେଲା ।
 ଏବେ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରବଦନର ଦର୍ଶନ ଦେଇ ଅନୁମାନଙ୍କ
 ହୃଦୟକୁ ସୁଖ-ସନ୍ତପ୍ତ କରିବୁ । ଜ୍ୟୋତିଷ ପାତଳ ହାତରେ ଶାସ୍ତ୍ର ଦେଇ
 କିଏ ନିଜର ଶ୍ରୀ ଶାସ୍ତ୍ରର ଶୁଭ ବାମନା କରେ । ସେହିପରି ଆପଣ ଅନୁ-
 ମାନଙ୍କ ଦିବ୍ୟ ହାତରେ ଦେଇ କିଛି ଭଲ କରୁ ନାହାନ୍ତି ? ଭକ୍ତ-ପତି
 କୁଣ୍ଡଳ ନ ଧରିବୁ କାହିଁକି କାହାକୁ ଉଦ୍ଧାର-କୁଠାରରେ କାଟିଦେଲେ ?
 କୁଳଠାରେ ଉପବାସବର ପ୍ରୀତି ଆଦି ବୋଲି ଲେଖି କିଛି ଅପଣଙ୍କର
 ସୁଖ, କାହା ଆଉ କାହିଁକି ରୁଟିଲେ ? କୌଣସି ଗୋଟି ହେବୁ ଅନ୍ଧ-
 ବାତ ନାମର କାହାଣୀ କି ? ସେଥିପାଇଁ ଆପଣ ହସିଲେ ■ ? କଥାଟି,
 ବାଣୀରେ କି ଚନ୍ଦ୍ରାରେ କାହାର ଅନ୍ଧାର ଅନ୍ଧାରରେ ପ୍ରକାଶ ହେଲା
 କି ? ନେତ୍ରର ଜଳରେ ପିଚିକିତୁ ପଡ଼ି ଦେଖି ଦେଖି ମାଡ଼ିଯାଏ, ଅପ-
 ଶବ୍ଦର ପଛର ସ୍ଵେଦ ସେହିପରି ହୋଇ ସେହିପରିରେ ପ୍ରକାଶ ।”
 ଆଉ ଜଣେ କହିଲା, — “ଗୋସାଇଁ, ଏହାଠାରେ ଅପଣଙ୍କର
 ପରୁଣାବର ନାମ ଜଣାପଡ଼ିଲା; କଷ୍ଟ-କାଳରେ କାହା ଅନୁମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର
 ଦେଲେ ! କରବ-ବେଶ କସାର ଯାହା ଉଦ୍ଧାରହୁଏ କରେ ! କାହା-
 ଦେଶର ନାମ କାହିଁକି ଆପଣ ବୋଲୁଛନ୍ତି ? କାମିନୀ-ବଦନବାଣୀ ଗୋ-

କିଛି ବିଚାରମାନ ସୁଦ୍ଧା ମନେରାହେବାହିଁ; ଅଥଚ ଆପଣ ମନରେ କିଛି-
କିଛି ରଖି ଦେଖି ନାହାନ୍ତି ।” କେତେ ଗୋପୀ କୃଷ୍ଣ-ବେଦ-ବିଦ୍ୟାରେ
ଜଳିକାର ଦେଖି ଅନ୍ୟ ଗୋପୀ ଭଳି ଭଲ ବୋମଳ ପକ୍ଷୀପକ୍ଷୀ କରରେ
ଧରି ତାହାହାଣ୍ଡି ଧାରେ ଧାରେ ଚାଲିଲା । କେହି ଗୋପୀ ଶୁକପ୍ରାୟ
କୃଷ୍ଣନାମ ଧରି ଆଜି ଗ୍ରହଣନାହିଁ; ସେ ଭରତ-ବ୍ୟାଧ-ବାହୁରେ ପଡ଼ି
କରକର କାନ୍ଦୁ ଥିଲେ । କେତେ କହୁଛି, “ମନମୋହନକୁ ମନ ଦେବାକୁ
ଏପରି ଯାତନା ଦାଉ ଦେଲା; କେତେ କରକରେ କରକର ପରି
ହେଉଛି ।”

କେତେ କୋଇଲା,—“ହେ ଅଗ୍ରଭାବ କୋଇ ଚକ୍ରାନ୍ତ ଶୁକରେ
କାହାଣୀକର କରେ, ସେ କହୁଛି ସଂଜାତରେ କରକ କର ମଧ୍ୟ
ତାହାକୁ ଦୃଢ଼ହୃଦା କରୁଥିଲେ, ସେ ନିଜେ କହୁ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟର
ଅଜାଣତ କର କରୁଛି ପ୍ରାୟ ଅଜ୍ଞାନମାନଙ୍କୁ ଯୋଡ଼ି ପାରିବି, ସେ ସୁଗୁଣ-
ସାମ ଦେଖୁ କାହାରି ସୁଖ ସକ୍ତି କରାଉ ସମସ୍ତଙ୍କର ଚକ୍ରମଣ୍ଡଳ ଦେଖାଏ,
ସେ ଉନ୍ନାତ, ଦୁଃଖବାନ, କାହାଣୀ, ଶୋଷଣ, ଓ ଉଦ୍ଧାରଣ ଏହି ପକ୍ଷ
କାର୍ଯ୍ୟ ପାଞ୍ଚାଶି କୃଷ୍ଣମ ସାହାଯ୍ୟରେ ସାଧକକର ଭକ୍ତି, ବଦ୍ଧ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ବ୍ରହ୍ମା,
ଓ ଶଙ୍କରଙ୍କୁ ସୁଦ୍ଧା ନାମସ୍ତୁତ କରାଗଲା, ସେହି କରକର କରକରେ
କୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ ଭଲ ଅନ୍ୟ ମନରେ କରାଯି ହେଉନାହିଁ । କେ କୃଷ୍ଣ, ଆପଣ
ହେଉଛନ୍ତି ଶାନ୍ତି, ଆପଣଙ୍କ ଏହି ମରଣ ନଦୀର ବସାବସା ଓ
ମୁକାବିକା; ସେ କାମିକାମଦୁଃଖ, ଆଗଣି କାମଧେନୁ, ଆଉ ଅଧିକ
କାତ ତ କଳା କରକର କରୁଛି; କୁହା କରୁଛି ।”

୧୭୮

ଏହିପରି କେତୋକ୍ତି କରୁ କରୁ ଶ୍ରୀକାନ୍ତରେ କେତେକ ମଧ୍ୟର
ଧାର ନାହିଁ ଶୁଣି ତାହାକୁ କୃଷ୍ଣ-ମୁରଲୀ-ଧ୍ବଜ ମଣି ଗୋପ-ବନ୍ଧୁଣୀଏ
କୋକିଳରୁ କାନ୍ତ କାନ୍ତର ହେବ ପ୍ରାୟ ଉଦ୍ଧାରରେ ଧାଉଁ ଥିଲେ । ସେପରି
ଶୁଣି ଶୁଣି ପକ୍ଷୀବରେ କବଳ ହୁଏ, ସେହିପରି କେତେ କରକରକର
ଗୋପୀ ଧାଉଁ କରକର କରକର ହେଲା ।

୧୭୯

ଦ୍ଵାବିଂଶ ପରଲୋକ ।

ସମସ୍ତ ଗୋପୀ ଯାଇ ଅବଲୋକନ କଲେ । ଜଣେ କହିଲା, “ଏ ଗଗନ, ଏ ବଣାଗ୍ରାସ୍ତ୍ର ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସୁକ କଲ ।” ଏବଂ ବୋଲିଲା,—
 “ଠ ହେଉ କାହିଁକି; ଏହାର ସେହ ବନ୍ଧ, ସେହ ବନ୍ଧାନାହିଁ; କେବଳ
 ଗାନ୍ଧିକାସକ ଦ୍ଵାରା ସିନା ବନ୍ଧୀ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଭବରେ ଉତ୍ସାହିତ
 କରେ ।” ଏପରି ଅସ୍ତ୍ରତ୍ୟାଗିନି ଲୁଟରେ ପ୍ରବନ୍ଧିତ ହୋଇ ଦ୍ଵାସ୍ୟ ସମ୍ବଳଣ
 କରି ନିଆର କେତୁ ତାହାର କର ଦେଶରେ କରତାଳି ମାରି ଲରକର
 ଧରିଲା; କେତୁ ଶୋକାକୁଳ ହେଲା ବିରାଗମନରେ ଭସିଲା । ଏମନ୍ତ
 ସମୟରେ ଯେଉଁ ଦୁର୍ଗାମାନା କୃଷ୍ଣ ପଟରେ କୁହାନ୍ତରରେ ଶୁଭ, ସେ
 ଗଗନକାନ୍ଦ ଶୁଣି ସେଇ ହୋଇ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ତାହାକୁ
 ଅବଲୋକନ କରି ଜଣେ କହିଲା,—“ଗୋ ଲକ୍ଷ୍ୟତା ମୋହନ, ତଦ୍ଵତ
 କହ, ମୋହନକୁ କେଉଁଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ; ତ ଉପସ୍ଥା କରି ତ ମର
 ଶିଖିଥିଲ ଯେ ମୋହନକୁ ମୋହନେଇ ମହାପୁରରେ ଏ କଳାକର-
 ଲକ୍ଷ୍ୟ ବଢ଼ାଇଲା ।” ଏକଥା ଶୁଣି ଗୋପୀ ଅନୁବନ୍ଧ ଶବ୍ଦରେ ଲକ୍ଷ୍ୟର
 କେଲା,—“ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୋତେ କୁହରେ ଭଣି, କେଉଁ ଅନ୍ତେ ଉପେକ୍ଷି
 ଲୁହୁଥିଲେ ।” ଗୋପୀର ଦ୍ଵାସକାହାଣୀ ଶୁଣି ଜଣେ ଶବ୍ଦହାସ କରି
 କହିଲା, “ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଶୁଣି କେଶବ ପରଲୋକ ପଡ଼ି ସୁଖ ଲୋଭକାକୁ ଯାଇ
 ଉତ୍ସାହବାସ ଲୋଭରେ ହୁଡ଼ିଲା, ଶୋକାମାନଙ୍କୁ ଯେ ଶବ୍ଦକ କରି ତାହାର
 ପତି କହୁ ରୁମ୍ଭକୁ ନଦେଲେ କି ? ଉପେକ୍ଷା ଯା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ମେଳ
 ହୋଇଛି ! ଲକ୍ଷ୍ୟକରର ଉତ୍ସାହୀତ କହାରି ସ୍ଥିର ଲୁହେଁ: କହ ଅଶ୍ରୁ-
 ଶୋଷକର ଏସୁତ କେଶବ ପରମାଣ୍ଡରେ ଅସ୍ତ୍ର, କେଶବକ ଶାନ୍ତ-
 ହାତର-ଦୃଢ଼ହୃଦ ଲହରୀତା କଳି ହୁଏକାହିଁ, ତାହା ପୁଣି ସବଦା ତହିଁକି
 ଶି ପ୍ରସିଦ୍ଧ; ଯେପରି ଦ୍ଵାସକର କହାରି ସ୍ଥିର ନଥାଇ ଏକ ସମୟରେ
 କେଶବକର ଦୃଢ଼ ଓ କେଶବକର ଦେଶକ ବଢ଼ାଏ, ଲକ୍ଷ୍ୟକରର

ଅନୁକମ୍ପା ଦେହୁଦୟ ।” ଅନ୍ୟ ଲକ୍ଷଣ ଚାହାନ୍ତି କଥାକୁ ଅସଙ୍ଗତ ମଣି ରହିଲେ
 ଦେଇ,—“ଇସର ଜଙ୍ଗଲ ଅନୁଗ୍ରହ ବର୍ଣ୍ଣର କାରଣ ସଦୃଶ, ମଂଜ କଦାପି
 ଦିଶାଦର କାରଣ ନୁହେଁ; ସରାରେ ଶୁଭେ ଦୃଢ଼ତ୍ଵରେ ସରର ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ନୁହେଁ,
 ଏବଂ ସର ଆସିଲେ ଇନ୍ଦ୍ରଦାତ ଅସନ୍ନ, ସୁତରାଂ ସରର ଅବଦ ହିଁ ଦୃଢ଼ତ୍ଵ
 ଦେଇ। ତ୍ରାସରର ବିବେକତତ୍ତ୍ଵ ଦେଖୁନାହିଁ ? ସେ ବାହ୍ୟସ୍ଵରର ବିଶୁଦ୍ଧକୁ
 ହୁଏନାହିଁ, ମାତ୍ର ଅନ୍ତଃସ୍ଵରକୁ କୁଟିକରେ ଚପେ । କେବଳ କୁସୁମ ହୋଇଥିବ;
 କିନ୍ତୁ କିନ୍ତୁମଂଜ ସୁତାର ଚପ୍ପର, ସର ଦେଖିଲ ସେ କି ସୁଖ ଦେବ । ବାସ
 କଥାରେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଫୁଲ କି ଦେବ ? ସୁଖି, କାଳକ ମଣିକା କାଳକ ମଧ୍ୟରେ
 ଆସ, ସୁତାର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ସେ କି ସୁଖ ନଦୀ ? ଏ କଳକ-ସୁଦର ଧୂଳିକୁ
 ଯଦି ମୋହନ-ମନ୍ଦ ଲୁଚାଇ ଦେଇ, ତେବେ ଏହାର କି ପ୍ରୟୋଗନ ?
 ଚନ୍ଦ୍ର-ଦର-ଚରଣାଦି ଜନ ଜନ କର୍ମକର ଯଦି ଚାହାନ୍ତି ଅବର୍ଣ୍ଣ କର
 ନଥାରିଲେ, ତେବେ ସେମାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା କଣ ?”

ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷୀ କହୁଛି, “ତେବେ କହ, କର୍ମକ୍ଷି ସରର ମୁକ, କର୍ମ
 ଲବରେ ସମସ୍ତ କର୍ମକ୍ଷି; ମସ୍ତକରେ ମୟୁର-ସୁନ୍ଦ, କଲରେ କାର୍ଯ୍ୟ-
 ଦକ୍ଷିଣ, ଦୃଢ଼ରେ କାର୍ଯ୍ୟକମାଳା ଓ ଶିଳରେ ବିଶ୍ଵକର୍ମକ୍ଷି ମଣିକବର
 ଉଦଳାବଳ ଶ୍ରୀରାମ ଶୋଭାବଳ ବିଶ୍ଵକ୍ଷି; ଏମାନଙ୍କର ରୁମ୍ଭ କହୁବ ସର
 କେଉଁଠି ଅଛି ? ଏହା କଣ ଏମାନଙ୍କର ସୁଦ୍ଧ ସୁକର୍ମର ସୌଖିନ୍ୟ-ସତ
 ନୁହେଁ ?”

ଏହୁପରି କେତ୍ର ଲକ୍ଷଣାବଦ୍ଧ କରୁଣାର, କେତ୍ର ଜନ ସରର ଓ
 କେତ୍ର ସୁକର୍ମର ହୋଷ ଦେଇ କୃଷ୍ଣସଦୃଶ ପ୍ରକାଶ ସରରେ କଲେ;
 କହିଁ ସାହିତ୍ୟିକ ସର କାତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଦମନ କଲ । ଚାହାନ୍ତି
 କେତ୍ର କେତକ-ଦଳପତ୍ତି ପିକା ଯଶିଲ, କେତ୍ର କେତକ୍ଷୁ ଲୁହ ଯକାଲଲ,
 କେତ୍ର ପ୍ରମୁଦର ନିସ୍ଵାସ ହେଉ, ଚାହାନ୍ତି ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ, କେତ୍ର କଥା
 କହୁକା ଶୁଭିଲ, ଚାହାନ୍ତି ସ୍ଵେଦ-ପ୍ରକାଶ ପ୍ରଶର ହେଉ ଓ ଅଳ୍ପ କଦମ୍ବ-
 ଦେଶର ପ୍ରାୟ କବିତା ଦେଉ, ଏବଂ କେତ୍ର କା ଅନ୍ତର ଶ୍ଵିତକର

ଶୋକାନ୍ତର ହେଲା । କେତେ ଗୋପୀ ତପତ ଗୁଡ଼ ପାଇଁ କହୁଥିଲା, “ଏ ପ୍ରାଣ ଏବେ କେଉଁଠି ? ଗୋପୀ ପାଇଁ, କାହିଁକି କାହାରି ଦାୟିତ୍ବ ?” ଅନ୍ୟ କେତେ ପଚାରିଲା, — “କେବଳ ଓ କେବଳ କୁହାଯାଉଛି ଦେବାପାଇଁ ଅବଦେଶ ଦିଅଁ କିମ୍ଭୂତି କରୁଛନ୍ତି କା କି ?” ଅପର ସଖୀ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରି କହୁଥିଲା, — “ଏ କେବଳ କାହିଁକି ମୋର ଦେହ ଦେଖ କରୁଛନ୍ତି ? ମୁଁ କଣ ଏହାର ସମ୍ବନ୍ଧ ? ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ, ଏକଥା ଶୁଣିବ ପଚାରି କୁହୁଛି ।”

ଏ ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି କେତେ ଗୋପୀ ଲଜିତ ହେଲା, “ସେ ପରା ଗରଜର ଶବ୍ଦ, ନ ଦେଖି କାହିଁକି ? ମନେ କାଳରେ ଗରଜ ଶୁଣି ତତ୍ତ୍ୱ ଦୁର୍ବେଶର ସମୁଦ୍ରରୁ କାହାରି ହେଲେ; କୁହୁଛି କେତେ କିଏ କାହାରି କହୁଥିଲା ?; କହୁଛି କଣ କହୁଛି, ସେତେ ପ୍ରାଣ କେତେ ।” କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ କେତେ କହୁଥିଲା, — “ଏତେ କାହାରି ଦୟା ଲେଖି ଲବ ମାତ୍ର କାଣ କହୁଥିଲା, କେବଳ ଏହାର ନାମ ଓତ୍ୟାଶ ବୋଲି କେବେ କେତେ ଲକ୍ଷ୍ମୀରେ କୁହାଯାଉଛି କେତେ କେତେ, ସମସ୍ତ ଅପାରାଧ ଏବଂ ଲୋକ କଳହପୁରୁଷ ହେବ; କେତେ, କେତେ କେତେ ପ୍ରାଣ କେତେ କେତେ ଦୁଃଖଦାୟକ; କେତେ କ୍ରାନ୍ତର ନିଜର ପରିସ୍ଥିତିକୁ ଦେଖିବ ଓ କାହାଣୀଦାୟୀ ହୋଇ ଶୁଣା ଦ୍ୱିଜବଳ ବୋଲି ଅନ୍ୟଠାରେ ନିଜର ଲେଖାଯିବ, ସେତେବେଳେ କି ପ୍ରକ୍ରିୟାକୁ ଦେଖି କି କାହାଣୀ-ସାମା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନିଜର କେତେ ନିଜର ଦେଖି ପ୍ରାଣର ଦୁଃଖକୁ କହୁଛି ।” ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ପଚାରିଲା, — “ଦୟାବା ଅନ୍ୟ ଅନ୍ୟଙ୍କୁ ‘ଅନୁକରଣ’ର ‘ଅ’ କାହିଁ କାହାରି କହୁଥିଲେ; ଏ ଲକ୍ଷ୍ମୀରେ ହୋଇ କେତେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ଅନନ୍ତର ବର୍ଣ୍ଣ କରୁଥିଲା ? ମନରେ ସିଦ୍ଧ ଏହାକୁ ଦିନ-ଦିନ କହୁଛି; ଏ କେତେ ଶୁଭପତ୍ନୀ ଦୂରର ଦିନ କେତେ କେତେ ନାମ ଦିନ କହୁଥିଲା; କି ଲକ୍ଷ୍ମୀ କେତେ ଏହା ପ୍ରତି-କେତେ କାହାରି ହେବ ? ସେ କେତେ ହୋଇଥିଲେ ଏ କୁହୁ କାହାରି ବର୍ଣ୍ଣକେତେ କହୁ ସମସ୍ତଙ୍କେ ଗୋଟି

ମନ୍ତ୍ରା ।” ଏ ସମସ୍ତ ଶୁଣି ଶୁଣି ନିଶେ ଶମ୍ଭୁର ସ୍ଵରରେ କହୁଲା, “ଦେବେ
ସାଜିଲେ, ଦେବେ ଛଳକତର କହୁଲେ, ତହିଁର କଣ ହେବ ? କରୁଣ-
ସ୍ଵରରେ କହୁଣ-ବୋଲରେ ରହୁକାତାରେ ବାଜିବାଳରେ କହୁଣ
କର୍ମକଳୁ ସେ ଜଳିନାହିଁ, କରୁଣାଳୟରେ ଦେବେ ମହର-ବୁଦ୍ଧିସହ
ଜାହାଜ; କିନ୍ତୁ ଦେବେ ଜାହାଜ ପ୍ରାପକର ପାରିଲ କ ? ଅସମ୍ଭି ଯେତେ-
ବେଳେ ଶକ୍ତିସ୍ଵର କହୁଣ ତହିଁ କଲେ, ତହିଁ ପରି ଯୋଗବଳରେ ତହିଁରୁ
ଶୁଣରେ କର୍ମକଳ; ତୋଟି କୋଟି ଦେବତା ଜାହାଜ ଶୋକସଜ୍ଜାକୁ
ଛାଡ଼ିବ କଳାଏ କଳାଏ ପ୍ରାପ କରୁ ପୁଣି ତାକୁ ଶୟନର ପାରିଲେନାହିଁ;
ଶୋକସ ଯଦିପ୍ରୁ ସେ କଳାକରୁ ସେ କମଣ ଦୁର୍ବିପାଲ ପୁଣି ପୁଣିକଣ
କଳ କର ଏବେ ଅତୀତରେ କ ସୁତର ହୁଏରୁ ଦେଖ; କଳାକର
ଜାହାଜୁ ଶିରରେ ତଳ କରୁ ପରିଲ ତେଜ ଶାନ୍ତିର କରୁ ।” ଏକଥା
ଶୁଣି ନିଶେ କହୁଲା, “ମନ୍ତ୍ରାଦେବ ତ ଉତ୍ତମନାଃ କଲେନାହିଁ; ଜାହାଜ
ଶିର ମନ୍ତ୍ରାଦୁଶ ହେବ ।”

ଏହିବେଳେ ଶୋକାମାଳର କ୍ୟାକୁଳତା କମେ କମେ କହାଉ ଓ
ସେମାନଙ୍କର କଥୋପକଥନ-କଳରେ ଅପାରସ୍ପଷ୍ଟ ହେଲା ତହିଁ ପ୍ରାଚୀ-
ମୁକରୁ ପ୍ରାଚୀ - ତତସ୍ତୁ ମୁ-କବର ଦେଲେ । କୋକିଳିମୁକ-କଳ-
କମୋଦନ ପ୍ରାଚୀ ପ୍ରାଚୀ ଉପାଶିତ ହେଲା । ଶୋକାମାଳେ କହଣ ହୋଇ
କହୁଲେ, —“ଆମ୍ଭ ସୋହର ଆମ୍ଭଠାରେ ଛଳକଲେ, ସେହୁପାଇଁ ତାକୁ
କହିବ କହଣ; ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କର୍ମକଳ ।” ଏହାକହ ସେମାନେ ଉତ୍ତମ-
କଲରେ ମାଲ ପହୁଣଲେ । କେତେକ ସ୍ଵାହରାଲ କଲରେ ପରିବାକୁ
ଅସ୍ପଷ୍ଟ ହେଲେ । ଅନେକ କଳକୁ ଶୁଣି କହେବ କଲରେ କହୁଲେ,
“କୋ ପ୍ରାଚୀରେ, କୁମ୍ଭ ପ୍ରାଚୀରେ ଦେଖିଲେ ଅସମ୍ଭି କହୁବ କ ?
କୁମ୍ଭ ତାଙ୍କର ସୁକଳା, ଅନେମାନେ କେତେ କୁର୍ବଣା; ସେହୁପାଇଁ କ
କହ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅଲଗା କଲେ; ଓହ୍ଲା ! କୁମ୍ଭ ସେ ଶୋକାମାଳ-
କଳ ଏକାଦେବେ ସୁଦୟମ ହେବ ! ! କୁମ୍ଭ-ସୂଚିକର ସୁଦୟକହଣ
କହୁଣର କହୁଣାଦେବେ କେମିତି ହେଲା, ଓହ୍ଲା ଯାତକା ! ! !”

ବୃଷ୍ଟି-ବର୍ଷା-ପ୍ରଭୃତିର ଗୋପିକା-ସଦୃଶତ୍ବର ଶ୍ରୀମତେଶ-ଶ୍ରୀକାନ୍ତନ
 ଶ୍ରୀମତେଶ-ଶ୍ରୀକାନ୍ତନ ବିକ୍ରମାନ-ବିକ୍ରମାନ ସୁଧାର-ପତି-କାନ୍ତନ
 ବିକ୍ରମାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗୋପୀନାଥଙ୍କର କାହାଣୀ ନାହିଁ କହା-ପରବଶ ହେଲେ
 ଏହା ବିକ୍ରମାନଙ୍କର ମନେ ହୁଏ ଧୀରେ କାଳରେ କାହାରି ହେଲେ ।
 ଅନନ୍ତର ବୋଧୀ ନାମ ଦାଶରେ ଦେଖା ଦେଇ କହୁଲେ, —“ରୁମ୍
 ବଦଳରେ ଦାସର ହୋଇ ମୁଁ ବୃତ୍ତାନ୍ତରେ ବସି ହୋଇଲି, ମୋ
 ଅନ୍ତର୍ଗତରୁ ବୃଷ୍ଟିମାନେ କି ଚାହୁଁ କହୁଥିଲେ ?”

ବୃଷ୍ଟିବର୍ଷା ପ୍ରଭୃତି ।

ବୃଷ୍ଟିକୁ ଦେଖି ଗୋପୀନାଥେ ଯାହା ହେଲେ ତାହା କିଏ ଜଣାଲେ
 କହୁଥାନ୍ତେ ? କଳାକର ଦର୍ଶନ କଲେ କୁମୁଦନ, କୋଟିକଥା ଗାଉଲେ
 କବିବ୍ରଜ, ଭକ୍ତମଣ୍ଡଳ ଦେଖିଲେ କମଳନ, କପଳକାନ୍ତ ପାରିଲେ
 କୋଟିକାନ୍ତ, କା ବୃଷ୍ଟିମେଘ ଭବନରେ ମୟର ମନ ଯେଉଁଥି ହୁଏ,
 ବୃଷ୍ଟିକୁ ଗୁଡ଼ି ଗୋପୀନାଥେ ସେହି ପ୍ରକାର ହେଲେ । ଅନନ୍ତରେ କହ-
 ଶକ ହୋଇ ଗୋପୀନାଥମାନେ କହୁଲେ, —“ହେ ବୃଷ୍ଟିମେଘ କୋଟି
 କୁମୁଦନାଥ ! କୃପାକର ହୋଇ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଭବରେ ଏ ଦାସୀମାନଙ୍କୁ ଦେ
 ଏଡ଼େ ନିରାଶ କଲେ, ଯେଉଁରେ କି ପଥ ହେଲା ? କି କମୁଦନାଥ ଭବନ ?”
 ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜନାଥ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀ ପଦରେ କହୁଲେ, —“ମୁଁ କେଣ କହିବା-
 ଗାଁ କୁମୁଦ ଅଣାରେ କୁମୁ ନିମିତ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତଯାତ୍ର ଦେବେ ବୁଲିଲୁ;
 କୁମୁମାନେ ପୁଣି ରୋଷ କରୁଛ ! ମୋର କିଛି ଦୋଷ ନାହିଁ । କୁମୁର
 ସ୍ବଦେଶରେ ମୁଁ ଦୋଷ ମାନୁଛି । ଗୋଟିକଥା ମୋତେ ଦୋଷ
 ଦେଲା !” ଗୋପୀନାଥେ ଉତ୍ତରରେ କହୁଲେ, —“ଅପଣ ବାମ ହେବାକୁ
 ଭବନ ତାହାର କାଳ ଖାସ୍ କଲେ; ସେମିତି ସେମିତି ତାହାର ପ୍ରତିଷ୍ଠା
 ତାହା ଯାହା ସବୁକିଛି କଲୁ, ସେପରି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ଦେହ ବଦଳ କହୁ ।

ଏସବୁ କିଛି ଭଲ କିଏ ଚାହାନ୍ତି ?” କୁନ୍ତୀ ପ୍ରଶ୍ନକରି ଦେଲେ,—
 “ତାହା ପଞ୍ଚାବଳୀ ପଢ଼ିବ, ସେ ଚାହଁ !”

ଏହିପରି ପରସ୍ପର କଲେ କହିଁ । ଭଗବାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତତ୍ତ୍ୱବାଦୀ ହେଲେ ଏବଂ ଗୋପୀ-ଭକ୍ତ ଦ୍ୱାରା ଗୁଚିତ ହୋଇ ଗୋପୀଭକ୍ତବର ଭବ-ବିବିଧ, ପ୍ରେମନଳବୋଧୁନଦୁଦ୍ଧୟରେ ନଦିବ୍ୟାଞ୍ଜ ଉପରେ ସମ୍ଭାଷଣୀ ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତାକାଳେ ଆବଦ୍ଧିତ ହୋଇ ଅବଳମାତ ହେଲେ । ପ୍ରତତାତାମାତେ ପ୍ରତିକଲ୍ପନ ହେଲେ, କଳାମେଘରେ ତପନା ସ୍ଥିତି ହେଲା । କଳାଧ୍ୟାତ୍ମରେ ଗନ୍ଧେ, ଚ, ତମ୍ବୁରେ ଭ୍ରମର ଶ୍ରେୟସବିଶ୍ୱା-ମାତରେ କୋକିଳ ଶେଳିଲା । ଅନୁସ୍ଥିତି ଗୋପୀଭାଗବତର ଅନ୍ତ-ପ୍ରାୟ ପ୍ରାଣପୁର ଓ ନିଶ୍ଚଳ ହୋଇ ଲଜସ୍ପତି ପଦ୍ମବେଳେ ଶକ୍ତିଶାଳିନୀ କଳାଶାସ୍ତ୍ର କୁଳିତ ହେଲା । ଆତ୍ମା ପରମାତ୍ମାର ମିଳନ ତାତ୍ତ୍ୱ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ପ୍ରେମାମାତେ ଅବଦ୍ଧିପରି ଶୈଳିନୀ ପାଇଁ ଅବଦ୍ଧିପରି ଶୈଳିନୀ ହୋଇଲେ । ଆତ୍ମା ଶେଷେଶେଷେ ଶବ୍ଦଶେଷରେ ପଡ଼ି ପଡ଼ି ଭଗବାନ-କର ଚରଣ ପାଁ । କଲା: କେତେକେତେ ପ୍ରେମରେ ମାଲ ପରି ପରମା-ତ୍ମାକୁ ଜିତ ରିକ୍ତ ଧଲିଲା । କଳା-ବାସ ନିରାକାର ଭଗବାନ ସାମାନ୍ୟ ଶ୍ରଦ୍ଧାଦି ଦୂର ଆତ୍ମାର ସମସ୍ତକାଳୀ କରଣ ତଳେ ଏବଂ ଆତ୍ମାପଦ ସମା-ଭବ ଆତ୍ମରୂପ କରି ତାହାର ମୁକ୍ତିପଥ ଗୁଣିକ୍ରମ କଲେ । ପ୍ରକୃତି ଗୁଣକୁ ଆତ୍ମା ଏକାଦଶେନ୍ଦ୍ରିୟର ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ବିକାରରୂପ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଦିଲା, ମାତ୍ର ନିର୍ଗୁଣର ପରମାତ୍ମା ଅଜ୍ଞାନକୁ ଅସ୍ଥିତକୁ ଜାଣିବାକୁ କଳା-ବଦ୍ଧିପରି ଧୀରେ ଧୀରେ ମୋଚନ କଲେ । ଶାନ୍ତି-ଆତ୍ମବିଶ୍ରାନ୍ତ ଆତ୍ମା ଗୁଣେ ବେଳେ ଶବ୍ଦଶାନ୍ତକାଳୁ ଦୁଇଭୁବ ପାଲଟିଲା । କୃଷ୍ଣ ଓ ଗୋପୀ-ପଞ୍ଚନ ପ୍ରେମ-ଆତ୍ମା କୁଣ୍ଡଳ; କେହି କାହାକୁ ପ୍ରେମରେ ଅଭିଜ୍ଞ ନୁହେଁ । ସେ ଅଗନ୍ଧଦୁଷ୍ଟୀ ପରୀକାଳର ମନୋହର ଦୃଶ୍ୟବିଶେଷ ଗୋଲ ଗୋଧ ହେଲା: କୃଷ୍ଣ କଳା ଦମୟ, ଗୋପୀ ଗୁଡ଼ମାଳ, କେତେ-କଳାଗ ଲୁପ୍ତସୁନ୍ଦର, ଦଃ୍ଵିକଳିଣୀ ପର୍ବତଧୃତି ଏବଂ ଲୟଦ୍ୱାର ସୁଲକ୍ଷଣର; ଏହା ଦେଖି ଲଜ୍ଜ-ଭବର ସୁଖୀ

ହୋଇ ପ୍ରେମସଜ୍ଜନରେ ନାମଦାତା ଗୋଷ୍ଠି ଦୟାସ-ପରିବର୍ତ୍ତ ଶାନ୍ତା-
ନାରେ ଭକ୍ତ-ଦୁଃ-ହେତୁ ତପିବେଳ; ସୁଖଦୟା ମନେ କରି ଅନନ୍ତ
ପ୍ରେମ-ସିନ୍ଧୁରେ ଯାଇ ଦହଇ; ଭକ୍ତ ଭବଦାତାଙ୍କର ମିତ୍ର ହେବ ।

ଯେ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରେମର ମୂର୍ତ୍ତି ଏବଂ ଭକ୍ତର ଲକ୍ଷ, ତାଙ୍କୁ ଭକ୍ତର
ପ୍ରେମ ଓ ଭକ୍ତ ତ ମୋହନ ଓ ଅବଦ୍ଧ କରିଦେଇ ? କେବଳ ତପ
ଲଜ୍ଜାରେ ଓ ନିଜ କର୍ମରେ ଭକ୍ତଠାରେ ଧରି ତେଜ ସେ ଅନନ୍ତ-ପ୍ରେମ-
ପିଣ୍ଡ-ସୁଧା ପାତ କରିଇ ଭକ୍ତକୁ ଭଲଇ ଓ ଅନ୍ଧ କରି ଦେଉଇ ଦଳିତ
କରନ୍ତି ତାହା କିଏ ସମ୍ଭବ କରି ପାରୁ ? ଯେ ଭକ୍ତଠାରେ ପଦପଦ
ହୋଇ ଭକ୍ତକୁ ନିଜ ଭାବରେ ନିଜ ସ୍ଥାନ ଦେଇ, ଏବଂ ଭକ୍ତକୁ, ନା,
ଭକ୍ତର ପାଦକୁ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନରେ ଧରି ଓ ଅନ୍ଧକୁ ନିଜାରେ ମାତା କରି,
ଅଶେଷ ପୁଣି ନିଜ କରନ୍ତି ଓ ନିଜକୁ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ମନେ ଭାବନ୍ତି, ତାହାଙ୍କ-
ଠାରେ ମାତୃସ୍ୱପ୍ନ ପ୍ରେମ ଓ ଭକ୍ତ ନିଜର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କରି ଶେଷରେ
ଶକ୍ତିସ୍ୱପ୍ନ ହୁଏ । ଭକ୍ତ କଲେ, ଭବଦାତା ଭକ୍ତ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନରେ କେତେ ଭାବିତ
ହୋଇ । ଭକ୍ତର ନାମଦା ସମ୍ପଦେ ଦିନାଶ କରି । ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ଶ୍ରୀମା ଅତି
ପରିଶ୍ରମ ହେବୁ ଶ୍ରୀମ ସରା ପ୍ରାୟ ତାହାର ଭକ୍ତ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ଓ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ
ସ୍ୱପ୍ନରେ ହୁଏ । ପନ୍ଥାଗୁଡ଼ିରେ ଲଜ୍ଜାମୟ ଭବନାସନ ବୋଲରେ ଭକ୍ତ
ତ ସୁଖ ଭଲ କି ତପେ ? ଯେ ସମସ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡପିଣ୍ଡକୁ ବୁଝି ଦାବି ଅଜ୍ଞା-
ନତ କରିବାକୁ ଓ ସତତ ହୃଦୟଦେଶକୁ କୃଷ୍ଣମୟ ଦେଖିବାକୁ ସମର୍ଥ
ହୁଏ, କେବଳ ତାହାର ସମ୍ଭାର ଓ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ଶୁଦ୍ଧ ହେଲେହେଁ, ସେ
ହୃଦୟାବର୍ତ୍ତପିଣ୍ଡ-ସୁରୁଷ୍ଟି ଆହାତନ କରିପାରେ । ଭକ୍ତ ଏ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ
ଦେଶରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସରଜିତ ହୁଏ, ତାହାର ଦୟାସ ଓ ଭକ୍ତ ଦାବି-
ଶୀର ଦୂର ମାତେ, ତଥାପି ପରିମୟ-ଲୁଗା ନଦି କେବଳରେ ମାତା ପାଦର
ତଳେ ଶୟନେ ତା ନିଶ୍ଚିନ୍ତାତରେ ଯେତେବେଳେ ସେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିଜର
ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ଦୂର ଓଧାନ କରିବ ତେବେକେବେ କୃଷ୍ଣ ଭକ୍ତକୁ ସଦାକା ଦର୍ଶନ
ଦେଇ ସୁଖଦୟା-ହୃଦୟ ଏବଂ ନିଜ ଭାବପ୍ରକାଶିତା ଦାବି କରି ଶାନ୍ତା

ଶୁଣିବି ତବ ଶ୍ରବଣେ ଓ ଦେଖିବି ଦେଖଣେ କାହା ଦେଖିବି । କହୁ କ
ଆଜ୍ଞାତ ସେ ଗପିକାମଣିଙ୍କ ସ୍ୱରୂପ ସମ୍ବୋଧନ କରେ ! ଆଜି
ଲକ୍ଷ୍ମଣସେନା ଗୋପିକାମାନଙ୍କର ସେହି ନିକଟ, ସେହି ଅନ୍ତର ଓ
ସେହି ସ୍ୱର । ସୁମାର-ସୁଗ-ସମ୍ବୋଧନ ମୁଖ ସୁଗମ; ମାତ୍ର ଏ
ନିକଟସ୍ଥରେ ସୁଗମ ନାହିଁ କି ସୀମା ନାହିଁ ।

ଅନ୍ତର ଶ୍ରବଣ କରୁନାହିଁ ନିକଟ ସ୍ୱର ସେଇ କର ସୁର୍ତ୍ତ-
ମନୋରଥ ଦେଲେ ଏବଂ ମନକୋଷରେ ସୁରଙ୍ଗାଘର ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ
ଶ୍ରବଣେଣୀ ବାଦ କରେ । ତରୁଣରେ ନାନା ପ୍ରିୟ ସ୍ୱର କରେ କହୁ
ସେମାନଙ୍କର ସନ୍ତୋଷ ଅଭିବାଜ୍ଞ ସୁଗମ କରେ; ମାତ୍ର ସୁଗମର କର
ଶୁଣିଲେ କିମ୍ବା ଅଭିମାନ ଲକ୍ଷ୍ମଣୀ ପାଇଲେ କି କହୁରୁ ବୁଝିପାରିବ
କିଏ ? ଗୋପୀମାନେ ନିଜର କୋର ଧୀରଶ୍ରୀର ଲକ୍ଷଣେ ଦଣ୍ଡାଦ୍ୱାରା
ଦେଲେ । କେହି କେହି ଦେଖୁଛନ୍ତି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅନ୍ତର କହୁଲେ ।
ବାସିନୀମାନଙ୍କର ବାସନା, ମନୋମୋହନ ଆଉ ସେମାନଙ୍କୁ ବ୍ୟସ
କରନ୍ତେ ନାହିଁ । କେହି କେହି ଦେଖୁଛନ୍ତି ଦେଖିଲେ ସୁଖା ତାହାର ଅନ୍ତର ବାସ-
ନାର ଅନ୍ତ କୁଏ ନାହିଁ । ମୁଗୁନ୍ଧାର ପରଜାଧୀନ ଅଶ୍ରୁଦୀ କୁରୁଜକୁ
କଣ କରେ, କଥାଟି ସେ ପାହାନ୍ତିର ଦୃଢ଼ ଦେବ, ତାହାହୋଇ
ମନକା ଲକ୍ଷଣ । ଯଦି ପ୍ରାଣୀର ମିଥ୍ୟା-ମୁଗୁନ୍ଧାରେ ଏତେ ମନନ,
ନିକଟ ଲକ୍ଷ୍ମଣ-ପ୍ରାଣୀ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ମୁଗୁନ୍ଧତାରେ, ସଦିବାକର
ମର୍ଦ୍ଦମୋହନଙ୍କଦ୍ୱାରା ସୁଦ୍ଧାକୃଷ୍ଣ ମନକା ଦେବା ବଚନ କଣ ?

ଶ୍ରବଣ କହୁଲେ, "କୁମ୍ଭେନାତେ ମୋର ପ୍ରାଣଧନ; କୁମ୍ଭର
କୁମ୍ଭେରେ ମୋର ମନ ରହି ରହୁ; କୁଞ୍ଜସୁମନେ, କରୁନା କୁଞ୍ଜ
ଲକ୍ଷ୍ମଣ; ଏହିପରି ମୋର ଘର କରୁଥିବ ।" ଏହିପରି ଅବରଣୀ ଶୁଣି
ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନ-ପ୍ରବଣ ପ୍ରାଣରେ ପ୍ରାଣ ସୁଖି ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇ-
ଉପିସ୍ଥ ଯଦି ସୁଖି ମିଳାଇଥା ଯାଇଁ ଗୋପୀ କୁଷ୍ଠର ଅରଣ୍ୟରେ କଣି-
କାକୁ ଲକ୍ଷ୍ମଣ ଦେଖି, କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତ ଅସମ୍ଭବ ଓ ଦୂର ଯଦି କହା-

ଯୁଦ୍ଧ । ଯୋଗ ଓ ଧ୍ୟାନ ଯୋଗୀର ସାଧାରଣ ଓ ମାତୃସ୍ତବ ସୁସ୍ଥତା ଓ ଶ୍ରମଣତା ଉପରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭର କରେ; କାରଣ ଓ ଶେଷ ଯୋଗସାଧକର ଉପଯୋଗୀ ହେବା ଏକାନ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ, ତେଣୁ ମନ ହେଉଥିଲେହେଁ ଉଦାତ୍ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଚରଣ-ପଦ ଯୋଗୀ ଅସମ୍ଭବରେ ଯୋଗସାଧନାରେ ବସନ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ତେଣେ ଯେଉଁ ଅସମ୍ଭବ କର । କିନ୍ତୁ ବ୍ରହ୍ମକାମିନିମତ୍ତେ ପ୍ରବଳ-ଶୋଭା ଦେଖ ବ୍ରହ୍ମାତ୍ମକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମତ ଭାବରେ ଅସମ୍ଭବ ହେଲେ । କିମ୍ବଦନ୍ତୀରେ ଯେତେବେଳେ କଳାବର-ମୃଗ-କାନ୍ତି ପ୍ରବଳ-ପ୍ରବଳ-ପ୍ରବଳରେ ହୁଏ ବହୁଥିଲା ଏବଂ ତାହାକାଳ ସାମାନ୍ୟ ୨ ଦୃଷ୍ଟ ହେଉଥିଲା, ତେତେବେଳେ ବ୍ରହ୍ମାବଳୀମାନଙ୍କର ମୁଖେକିନ୍ତୁ କୁନ୍ତ ଓ ଜାଗରଣ ହେବୁ ମନେ ବହୁଥିଲା ଏବଂ ତହିଁ-ତାହାକା ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ଦେଖାଯାଉ ଥିଲା ।

ଚତୁର୍ଥାଂଶ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

ଉତ୍ତରରେ ସୁଖ-ଦୁଃଖ-ତରଳତାପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଗୋପାଳମୁଖ ଦ୍ୱାର ଓ ଅବଶ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତରାତ୍ମା କହିବାର କର-ମର୍ଦ୍ଦ-ସ୍ଥିତିରୁ ପଦ୍ମଲତା ସଦୃଶ ଶୁଦ୍ଧ ଓ ମଳିନ ଦିଶୁଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଦମ୍ଭରୁ ବେଶସମ୍ଭବରୁ ପଳାଇ ତରଳ-ଶୁଦ୍ଧତା ଗୁଡ଼େ, ଦେହ ଗୋଟି କିମ୍ବଦନ୍ତୀରେ ସବୁ ଶୁଦ୍ଧ ସେହୁପରି ବଢ଼ାନ୍ତି ଖେଳାଇ ଥିଲା । ବେହୁମୁଣ୍ଡ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୁଖାଗତ କାହାରି ମାତ୍ର ଦିଶିଲା ପ୍ରାୟ କାହାରି ଶ୍ରୀମୁଖ ପ୍ରସନ୍ନତା ହୋଇ ଥିଲା । ଶ୍ରୀ ସେମାନଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖରୁ ତଳା ଦୃଷ୍ଟ ଦେଇ ଚନ୍ଦ୍ରଚୁକ୍ର ମଥାରେ କାନ୍ତି ଖେଳାଇ ଥିଲା । କାହାରି ଦେହ ସିନ୍ଦୂରମଣ୍ଡିତ କୁବେରଦେବ ପରି ଦିଶୁଥିଲା; କାହାରି ପୁରୁଷ ଅଧର ଉଦ-ଚକ୍ଷୁରାବେଶିତ ବିଷ୍ଣୁବଳ ପରି ଦିଶୁଥିଲା ତାମ୍ବୁଳବୋଲ କଳକ ମନ୍ଦିରେ ଶିଳା ତାମ୍ରବର୍ଣ୍ଣ ପରି

ଦୁଃଖ ଦେଖୁଥିଲ । ବାହାର ପଥରେ ବନ୍ଧକମ୍ବଳ ବନ୍ଧି-କୁଣ୍ଡରେ ଅବଶ-
ତର ଲମ୍ବିରହୁଥିଲ । ବାହାର କଟିରେ ଅମ୍ବର ପତାକାମୟ ଓ ବିସ୍ମୟ
ଚଢ଼ାଇଥିଲ । ବୃଦ୍ଧିବାସ ଶିରରେ କପୁତଜଗର ସୁସ୍ଥଧାରରେ ତଳ
ଦେଇ ଗ୍ରାସ, ବାହାର ଦଶ ଦ୍ଵାର ସୁନ୍ଦର ବାହାରପଥ ଗୋଟି ଗୋଟି
ହୋଇ ଏକତ୍ଵେଣାରେ ଧରଣୀରେ ଖସିପଡ଼ୁଥିଲ । ଏହିପରି ଗୋପା-
ତଳହୁ-ପାଁ ଭଜାର-ପତିକାନ୍ତ-ହରି ଧାରଣକର ମନମାଗୁଡ଼ରେ କଳ-
କର ଚଳିଲ ଗ୍ରାସ ହୋଇ ଶୁଦ୍ଧ ବୋହଲର ଧୀରେ ଧୀରେ ଗୋପରେ
ଜ୍ଞେୟ କଲେ ।

ସେତେବେଳେ ଉଷାକାଳ ଅତିକାନ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରସନ୍ନର ଆଲିଙ୍ଗ
ହୋଇଥିଲ ॥ ବାସରେଣ କମଳହୃଦ୍ ରବିର-ମୂର୍ତ୍ତି ହୃଦ୍ରେ ମାତେ
ଲଗନରେ କଳକଳିଣ ସମ୍ପାଦିତ ହେଲ । ତତ୍ତ୍ଵ ପ୍ରାଣପ୍ରଦାନରେ ଶୁଦ୍ଧ-
ହୋଇ କି ହୃଦରେ ଗଗନରୁ ପ୍ରସ୍ଫାଟ କଲ ! ଶରଦର ଦେଖାଇଲ ରବି-
ସୁରେ ଶ୍ରବଣର ନ୍ୟାତ ଜଣକେ କେତେ କଲିନ ହୋଇଗଲ । ସୂର୍ଯ୍ୟ-
ତରୁ ଏ ସମସ୍ତାମୟିକ ଭବସ୍ଵାସ ଓ ବିଚିତ୍ରର ସମକାଳିନ ପୌରାଣି-
କୃଷ୍ଣାଦ ବାରିଣ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ? ତରୁଣରେ ବାବ-କୁକୁଟ-ଚନ୍ଦ୍ରବାତ-ବାତ
ଶୁଦ୍ଧ ଗୋଚର ହେଉଥିଲ । ଜଗତ ଉଦ୍ଘାତ୍ୟବଦ୍ଧ ସ୍ଵାଗତ ହେଲ ଏକ
ଅତିକମ ବୟ ବୋଲରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଲେ ।

• କମ୍ବଳକରେ ପାତାନ୍ତ ଶଙ୍ଖ ବାଜିପାଲିଥିଲ । ଗୋପାଳିନ-ସୁଖ
ସେବକର ପାର ବଦାୟ ନେଲ ମାତେ କମ୍ବଳକର ଦେବଦାନବର
ଜ୍ଞାତା ହୁଏ ସଜଲ । ସେ କଳକ-ପଲକ ବାଜି ପିତାମହରେ କମ୍ବ-
କଲେ । ସେବକ ଦ୍ଵିକମାରେ ରୁଦ୍ଧିତ ଯାଇ ବାଟ ପିତାମହ ପ୍ରଭୁଙ୍କ
ପାଦରେ ଖଟିଲେ; କୁସୁମମାଳ ତଳକୁ ପକାଇ ରତନବର୍ଣ୍ଣ ପରିଧାନ କର-
ଇଲେ । ବାଠିଲପିତାଙ୍କ ତପସ୍ଵରେ ଉଦୟ ବର ପ୍ରଭୁ ଶେଷ-କଳରେ
ମୁଖ ପଶାଇଲେ । ତତ୍ତ୍ଵପରେ ମହାପ୍ରବେଶର ବାଠିଲପି ସ୍ଵାନସ୍ଵାଦ
କମଳହୃଦେଣ ଗତିହୋଇ ସୁଦେଶ ହେଉଲ । ଲରରେ କଟା, ବାହୁଣୀ

ଓ ମଧ୍ୟ ଦେଶରେ ଯଦୁ ଓ ବୃଷଣି ଶୋଭା ପାଉଥିଲା । କଣ୍ଠରେ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ-
 ବସନମାନ ଦର୍ଶନମାନ ମୋଡ଼ାଦେଇ । କଣ୍ଠରେ କୁଣ୍ଡଳ, ଶିରରେ
 କୁନ୍ଦଳ ଓ ଦୁହରେ କୁସୁମମାଳ ଯେ ଦର୍ଶନ କଲ ତାହାର କନ୍ୟା
 ସଫଳ ହେଲା । କୋଟିବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ଏସବୁ ଠାକୁର କାର୍ତ୍ତିକଦାସ କେନ୍ଦ୍ର
 ଦେଖିଲେ କି ଶୁଣିଲେ ? ଇନ୍ଦ୍ର ଶେଷମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କୁ ଗୁହ୍ୟ ପରମପଦ ଲଭ-
 କରେ । କନ୍ୟା ଶେଷକୁ କନ୍ୟାପଦକୁ ଉଦ୍ଧାରଣ ପାଇଁ ବରୁଣାଦୁର୍ବଳ
 କୁଳାଧ୍ୟକ୍ଷ କଳାପଦରେ ବଳୟ ଲଗାଇଲେ । ସେ କଥା କହୁନାହିଁ,
 ଚିନ୍ତାପି ଜଗତ ମୋହନ୍ତ । ସେ ତଦାତୋଳା ସଫଳ ସମବର୍ତ୍ତକ ଓ ସେ
 ତତ୍ତ୍ୱଦାତା କାଳଦଣ୍ଡ ଯଦୁ ଶ୍ରୀୟ କରମାୟାର୍ କରନ୍ତର ଉଦ୍ଧାରକ । ସେ
 ଗଳତପଦଦାୟୀ ଯେଉଁ ଦୁର୍ଗା ମଣୋହ କରନ୍ତ ତାହାର ମନୋବିପ୍ଳବ;
 କାହିଁ ପାଦରେ ସେ ଉଚ୍ଛ୍ୱସ୍ତ ଶିବ ଏ ଶରୀରଦା ଦେଖିଲେ ଶେଷର
 କଥା ଦୁରେ ଅଛି କୁନ୍ୟା ମଧ୍ୟ ତାହା ନେଇ ଅନନ୍ତରେ କରଣ ଭରନ୍ତ ।
 ଉତ୍ତମାଦେ ସେ ମହାପ୍ରସାଦ ଦେଖିଲେ ଉଦ୍ଧାର ସେବାକରନ୍ତ । ସେ
 ମହାବେଦିର ଗାୟକରେ ଗାୟ ଅତୀତ ଉଚ୍ଚ ଗତ କରୁ ବାହୁ ବରୁର
 ନାହିଁ । ମହାପ୍ରଭୁ ପ୍ରତାପଦେଇ ଧବରଣୀ କର ନାହିଁ ଏବଂ ପିତାରି
 ସନ୍ତାନ ଦେଲେ ଶିଖାଉଛନ୍ତି । ତାଙ୍କରି ଶିକ୍ଷାରେ ତାଙ୍କର ଉଚ୍ଚାରେ
 ସେମାନେ ଶେଷରୁ ଶତ୍ରୁ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ସମ୍ବନ୍ଧର ଉଦ୍ଧାରକ ଦୁର୍ବଳରେ
 ଦୋଷର କର ବସୁଧାକୁ କୁଟୁମ୍ବେଲେ ମଣିବେ । ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ଏ ମହା-
 ଶକ୍ତିରେ ତତତ ସମସ୍ତ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହେଉଅଛି ଏବଂ ପ୍ରେମବଦନ-
 ଦୁର୍ବଳରେ ଦେବେବେଳେ ବାତ ଉଠୁଛି । ସଙ୍ଗୀତୀ ଓ ଶେଷକୁ
 ପୁଣିକୃତହୋଇ ଦେବେବେଳେ ଅତି ଶେଷର ମନ୍ତ୍ର ଉଦ୍ଧେବନକରେ,
 ସେବେବେଳେ ପଦପାଦନ କରନ୍ତାଏ ଯୋଗକନ୍ୟା ମହାତ୍ମା ପୁରୁଷରୂପେ
 ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଉଦ୍ଧେବ-ପ୍ରେମୋକ୍ତି ସ୍ୱାଦରେ ବା ଶାନ୍ତାଶନଶକାବା-
 ପାଦରେ ତାହା ଗୁଣିବେଳେ କର ଶୁଭ-ଭକ୍ତି-କର୍ମ-ସ୍ତବ ଦେବମାନଙ୍କୁ
 ମହାପ୍ରସାଦ ଦାତବରନ୍ତ; ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କର ମହାପ୍ରସାଦରେ ଏମନ୍ତ ମହା-
 ଶିକ୍ଷା ନିହତ ଅଛି । ପୁଣି ମନ୍ଦର ଦେବତା ଉଚ୍ଚରେ ଗତକରେ ପରମପଦ

ତଳ, କଳହକଲେ ପୁରର ଫଳ, ଶମିଷ ଲକ୍ଷଣ ନିଲେ ଦୃଶ୍ୟର ଫଳ
ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ଦଶପ୍ରମାଣର ଫଳ ଅଧ୍ୟୟନ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ, ଭୂତ୍ୟ-
ଶାଳେ ପ୍ରତିକଳ୍ପାଦିପଦ୍ମ ଖବରୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି; ସେ ପ୍ରଭୃତିର ମର୍ତ୍ତ୍ୟମା-
ନସକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।

ତଥାପି ଘନକୃଷ୍ଣତାମ୍ବଳ ଧରି କଣେ କଣେ ଇନ୍ଦ୍ର ସେ ଶ୍ରୀ
କୃଷ୍ଣକରେ ନିବାସ କରିବାପାଇଁ ବହୁ ଆଶା କଲେହେଁ, ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହ
ବାହୁକ ବେଢ଼ାଣି ସୁଧନାହିଁ; ଦୁର୍ଗନ୍ଧା ବଣଦୀ ସେଠାରେ ସେମାନେ
ଲୁହ ଡାଳୁଛନ୍ତି । କର୍ମକଣ୍ଠ ବଦଳିବାଦା ଯଦି ପ୍ରସନ୍ନ ନହୁଅନ୍ତି,
ତେଣୁ କର୍ମରେ ଯାହା ଥାଏ ତାହାର ଅବଶ୍ୟକତା ହୁଏ; ତାହା ଆଉ
କିଏ ଅନ୍ୟଥା କରିପାରେ ? ପ୍ରଭୁ ଅସମ୍ଭବ ହେଲେ କୋଲ କି ଇନ୍ଦ୍ର
ଅନ୍ୟର ଆଶ୍ରୟ ନେବ ? ତାଙ୍କଠାରୁ ବଳି କଡ଼ ଆଶ୍ରୟପ୍ରାଣୀ ବାହୁଁ ? ସେ
ଦେବେ ଦୁଃଖ ଦେବେ ହୁଅନ୍ତି, ଅନ୍ୟ ପାଖକୁ ଇନ୍ଦ୍ର କଥାପି ଯିବନାହିଁ ।
ତାଙ୍କ ନାମକର୍ତ୍ତୃକ ଶ୍ରବଣନାହିଁ; ଅତଏବ ତାଙ୍କର ଶ୍ରବଣ କଣ୍ଠକୁ କଣ୍ଠକୁଣ୍ଡଳ ଓ
କାମକୁ ଭଜନ ଗାୟନ କରି କୃପଣ ସ୍ୱର୍ଗର କୁକୁଟି ଶେଷକୁ ବାତ-
ମାରିବା ବା ତାହାଙ୍କ ଆଶ୍ରୟକରି ଓ ସୁବିଦ୍ୟା ଅବରଣ କରି ତାହାକୁ
ସୁର କରିବା ଅବେଶା ଶ୍ରୀରାଜାବତରୁ ତାଙ୍କ ଚରଣରେ ଯମପଣ କରି
ଦେବ ଇନ୍ଦ୍ରର କାଳକ୍ରମେ ପ୍ରାଣ ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଯିବ କାରଣ ଏହା କଲେ
ଦୁଃଖ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦେବେ ଶୀଘ୍ର ଦୁର୍ଲ୍ଲଭହୁଏ, ମୃତ୍ୟୁ ଓ ଶାନ୍ତି ଦେବେ
ତଥାକ ସମାପ୍ତକର୍ତ୍ତା ହୁଏ ।

ପଞ୍ଚଦଶ ପରଲୋକ ୧

ହେ ସାଧୁ ବିବେଚନାକରାଣେ, ମନକୁ ଏକ କରି 'କ'ସ-କମ-କ'ସ
କଥା'ରେ କାହାଣୀ ଚିତ୍ତି ଦିଅ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର ଶବ୍ଦ ଶାବ୍ଦ ଦେବେନ ବିଦ

ସୋପରେ ରହିଲେ । କେତେ କଂସ ଦୁଷ୍ଟର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦେବତାଙ୍କୁ
ସେ ଗଳ୍ପର ଦବସ ଶୁଣିବାକୁ ଲାଗିଲା । କେତେ କଂସ ଅଧୀନ ଗଳ୍ପର
ପରି ଶୁଣିବାରେ ହବସର ସେମାନଙ୍କୁ କହିଲା, “କଳ୍ପମୟ ମୋର
କାଳ । ସେ କିପରି ମୋ ହସ୍ତରେ ପଡ଼ିବ ଉଦାର ଭବ୍ତର ମୋତେ
କହ । କେହିଅତି ମୋର ଦେହେ ଗଲ ଥିଲେ, ଗାମବୁଦ୍ଧ ଦୁହେଁ ସେ
ସମସ୍ତଙ୍କୁ ମାରି ଗୋପରେ ନିହିତ ହୋଇ ରହିଲେ ; ସେମାନେ ମୋ
ଓଷ୍ଠକୁ ଆସିଲେ, ମୁଁ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣନାଶ କରିବି । କେଣିକି କିଏ
ସେମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବ ।” ସତେକ ସବଳ ଶବ୍ଦ କଲେ । କିଏ ସ୍ତବ୍ଧ-
ସ୍ବର ସେକାତାଲି ଯେତେବେଳେ କହୁଅ ‘ମଣିମା’ ‘ମଣିମା’ କହୁ ଉଠିଲା ।
କିଏ କହିଲା, “ଶୁଣିମୁଖଠାରୁ ଏ ଲୁମ୍ବିକରେ କିଏ ଚଳୁ ଅଛି ।” କିଏ
କହିଲା “କେତେ ଦେହେ ସେ ଗଲିପିଲା; ଆଜ୍ଞା କରନ୍ତି ଶୁଣୁଛୁ ଦୁଇ
ଦୁଇଟି ଗାଲ ଯିଲା ଦୁଇଟିକୁ ଚିତ୍ତେକେ ଘେନିଆଁ ।” ଯଦି ଦେଖିବ ସ୍ତବ୍ଧ
ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରି ସବ୍ଦରେ ପଞ୍ଚୟତ କଥା କହେ ଏବଂ ସ୍ତବ୍ଧ ସେ
କଥାକୁ ଚିତ୍ତରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ, କେତେ ସେ ସ୍ତବ୍ଧ ନିଶ୍ଚୟ ଅଭିବେଦ
ପୁଣ୍ୟ ସତେକ କାହିଁ; ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ଲକ୍ଷ୍ମୀ କାଳେ କାଳେ ଦୁଃଖ ପାନ୍ତି ଓ
କାଳ ଦୁଃଖରେ ଘୋର ନରକରେ ପଡ଼ିବ କୁଅଛି । ସେ ଲେକର କଥା-
ସ୍ତବ୍ଧ ନିଧୁରଚିତ୍ର ଦୁଃଖ ସମ ଆଦ୍ୟ-ପ୍ରାନ୍ତରେ ଶୁଣି ଓ ଅନ୍ତର ହୁଏ;
ଆପାତ-ମଧୁର କେଶର କଣ୍ଠିରସାୟନ ହୋଇ ଆଦ୍ୟରେ କେତେ ଦୁଃଖ-
କର କଥା ଜଣାଏ ! ମାତ୍ର କାହା ପରିଣାମରେ ପ୍ରାଣନାଶର ପଥ ପ୍ରସ୍ତୁତ
କଲେ ।

ସ୍ବସ୍ବଦେବ ଏବଂ ସ୍ବତ୍ବବାଣୀ ଶୁଣି ଶୋଧପର କଂସ ଅନ୍ୟ ଚଳୁ
ଦେହରକାହିଁ । ଶୋଧପିତା ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କୁ ପଲ୍ଲବ କାଣ ଚଳୁଛି । ସ୍ବତ୍ବ-
ବାଣୀ ସିଦ୍ଧା କେବଳ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଶେକମାନଙ୍କର ମରଣ ଆସନ୍ତୁ ତଳାର
କିଏ । କେଶରକୁ କେହି ଗ୍ରାମସିଦ୍ଧି ଫୁଲାର ଦେଲେ, ସେ କେତେ ବଡ଼
କୃଷି କି ? ଦମନି ଆଗରେ ଖଦ୍ୟୋକ ଲୋପେ କେଶର କେତେ ନିଶ୍ଚ

ତାଏ କି ? କ'ଣ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରଣା ଶୁଦ୍ଧିକରିଥିଲା, ତଥାପି ସେ ବେଶ୍
ଜଳ ଖରମା ଦେବା କହୁଥିଲା ? ତାଙ୍କ ଘୋଷଣାରେ ପ୍ରାଣୀ ବନ୍ଧୁତ ଦର୍ଶନ
କହେ; କ'ଣ ସହଜେଇ ଦୁଷ୍ଟପ୍ରୀମା, ଓତଦେ ସେ ସେପରି ଆତ୍ମପ୍ରାଣ
ତ ଭରଣା କାହିଁକି ? ପୁଣି ସେ କହୁଲା, — “ହେ ଉପସଂହାରୀ, ଶୁଣ;
ମୋତେ ବୁଦ୍ଧିଏ ହେଉଛି, ମୁଁ ଧନୁପାତ କର ଜନକଜନନ ସହୃଦ ବନ-
କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଏଠାକୁ ଆଣିବି । ଏଣେ ବନ୍ଧାସବୁ ତ ଭରଣା; ରାମକୃଷ୍ଣ ତାହା
ବେଶି ଲେଖ ଦେବେ; ତେଣେ କୃଷ୍ଣବୁଦ୍ଧି ଗୋରାମାନେ କରରେ ଆସୁଥାନ୍ତି;
ଧନୁ ଉପ ଦୋହସ୍ତରେ, କୃତକର୍ମାଭେଷ୍ଟ ମାତୃକା ସିଦ୍ଧିଦାୟକ ଆଶୁ କର
ରକ୍ତସ୍ନାନ, ଏବଂ ବୁଦ୍ଧିଶ-ହୃଦୟ ମାଲମାନେ ଘଟ ଓଷାକି ସୁଦେ; ସେମା-
ନେ କାହା ହସ୍ତରୁ ବଞ୍ଚିବେ ?” ଏହୁପରି ସଦୃଶ ବଚନ କହି ମଣ୍ଡଳେ
କର ପକାଇ ଜଣେଇ ପ୍ରହର ଏବଂ ମନ୍ତ୍ରାଞ୍ଜଳିକୁ ଅକାଇ ମୁଦତ
ମୁଦତ ହସିବ । ଅନୁଗାତ ସବୁ ମୌନତା ଅବଲମ୍ବନ କରି ପ୍ରସ୍ତାବ
ଦେବାକୁ ସଜାଜାକରିପରେ ସମର୍ଥନ କଲା ।

ଅନନ୍ତର କ'ଣ ଅନ୍ଧାରକୁ ଡାକ ‘ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଗୋପରୁ ବେଦାନ୍ତସ’
କୋଇ ଅଦେଶ ଦେଲା । ପରମରକ୍ତ ଅନ୍ଧାର ମଧ୍ୟ ଭିତ ଭିତରେ କର
ଗୋଡ଼ ଚିତ୍ତସନ୍ତାପ ରଥରେ ଚାରି ଗୋଲୁକ ଉଦେଶ୍ୟରେ ବାହାରିଲେ ।
ବେତେ ମଜଲ ସେ ଆସି ଏକମେଳ ଦେଲା ତାହା କିଏ ଗଣନକରେ
କହୁ ପାରିବ ? ଯାହାର ଶ୍ରବଣ-ମଜଲ ଜାନ ଧଇଲେ କୋଟିଅମଜଲ
କହିପାଏ, ତାହାକୁ ଦର୍ଶନ କରିବାପାଇଁ ସେ ଜମନ ବରେ ତାହାର କେଉଁ
ପଦ ଚିହ୍ନିବ ? ଅନ୍ଧାରର ବଞ୍ଚିଣ ଦେଶ ଓ ଦକ୍ଷିଣଗାନ୍ଧ ସୁଦେହଦେବାକୁ
ଲଗିବ । ମନ ଅନନ୍ତ-ସୁରତେ ହେଲା । “ଗୋବିନ୍ଦମାନେ ଗୋବସାଧନ
କରି କଲ୍ୟାଣରେ ଯାହାର ଭେଟ ପାଇନାହାନ୍ତି, କେଉଁ ମୁକୁତ-
ବଦନେ ଏ ଜର୍ମତୋତାରେ ମୁଁ ତାହାଙ୍କର ଦର୍ଶନ ପାଇବି । ମୁଁ
ତ ଚପକରିବୁ ମୁଁ ତ ଜାଣି ଗାବୁଦାଣ୍ଡି, ସବେତ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍
ଦେଖିପାରିବି ?” ଏହୁପରି ସବୁ ଅନ୍ଧାର ଆକଳରେ ଡାକ କରେ ।

ଯେ ଦେବ-ମନ୍ତ୍ର-ମୁକୁଟ-ମର୍ଦ୍ଦମଣି, ବସୁ-ପଦାତ ଯାହାର ପାଦ-
ପଦ୍ମରେ ମଧୁବର ପ୍ରାୟ ଶୋଭନ ଦିଶେ, ଦୈତ୍ୟ-ବିଚାରଦାସୀ ଶାବନ
ଯାହାର ପାଦପଦ୍ମରେ ସ୍ଥାନ କରିଛି, ଭବସାଗରରୁ ଯାହା ବହିତାକୁ ଯାହାର
ନାମ ନୌକାଯାନ, ସେହି ସୁଖଶୃଙ୍ଗାଦ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କଥାମାନ ଗୁଡ଼ିକ ଗୁଡ଼ିକ
ଅନୁରାଜ କଳେବର ଆହାତରେ ବେମାସ୍ତକ ହେଲା ଏବଂ ଦେବରୁ
ମିଳି ଶିଳା; କୃଷ୍ଣପଦ ଉପାରି ଦଣ୍ଡ ବାସୁ-ପଦ୍ମରେ ହେଲା । ଅନୁର
ଏହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକରେ ବୃନ୍ଦାବନରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ଏବଂ ଭବନାନଙ୍କ
ପାଦପଦ୍ମ-ପଦ୍ମ, ଅବଲୋକିତକର ପଦ୍ମରେ ବସୁ, ତପ, ପଦ୍ମ, ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ,
ଅସ୍ତ୍ରବୋଧ, ଉଦ୍ଧବଦେଶୀ, ଶିବୋଦ, ଧନୁ, ଧୃତ, ପୁଷ୍ପିତ, ମୀତ, ବରଣ,
ଯଦ, ଶତ୍ରୁ, ଅନୁଶ, ଅର୍ଦ୍ଧେନ୍ଦ୍ର, ରୋଷୁଦ ଓ ଅମର ଏହି ଅସ୍ତ୍ରାଦି ଲକ୍ଷଣ
ଉପାଦାନ କଲମାତେ, ସେ ମଧୁରେ ମଧୁମଣିତା ରୁଚି ସେ ପାଦପଦ୍ମ
ପଦ୍ମରେ ଶରୀର ପକାଇ ଉପରେ ଆଉ ତାହା ବ୍ୟାପ କରିପାରିଲେ
ନାହିଁ; କଳେବର ବେଶରେ ପ୍ରାୟ ହୋଇଗଲା । ଅନୁର ସେହିପରି ବସୁ-
କଳ୍ପରେ ଉଠି ଧୀରେ ଧୀରେ କିନ୍ତୁପରି ଯାଇ କବଳକଳକଳ
ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବସାମନ୍ତ ଦୁଇଜଣ ଦର୍ଶନକର ବୃକ୍ଷବୃକ୍ଷ ହେଲେ ।

ସେ ଦେଖିଲେ,—‘ବୈରବ-କର୍ପୁରର ଧନକବର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରୀରାମ-
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଗଦା ଦଶଅକ୍ଷ: କଟିରେ ମାଳପଦମାଳା ଦୈତ୍ୟରେ
ମଳମେଘରେ ଶୋଭା ଦାଉଅଛି; ଶିରରେ ଉଷ୍ମାତ ଓ ଦେହରେ
ସମାବୋଧିତ ବେଶ ଉଗ୍ରଭୂତ; ନୟନଦ୍ବେଷୀତ କୋକେଦକୁ ଗଣିଅଛି ।
ରଜା ପାଶରେ ଯନ୍ତ୍ରନାଦର ସମୟ ପାଶରେ ବେଶୁପାଶି ଦଣ୍ଡାଦ୍ବ୍ୟାମ
ରକ୍ତରକ୍ତ: ତାହାର ଶୀତଳତାରେ ଉପମା ଦେବାପାଇଁ ଗୋଟିଏ ସୁଦ୍ଧା
କଳାପଦାର୍ଥ ସହଜୁହେଁ; ଯେ ଗଙ୍ଗାଦଳ ପାଦପଦ୍ମରେ, ତାହାର ମନ
ବୋଲିଥା ବର୍ଣ୍ଣପାଶକୁ ଯିବ ତ ? ସୁଦ୍ଧା କଟିରେ ପାଦପଦ୍ମ ବାଟ
ଉପରେ ମୋହନବେଶୁ ଗୋଟି ହ୍ରାସାଦ-କୋମଳସ୍ବରରେ ଗୀତ ପଢ଼େ
ଏବେ ପାଇ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବାରିମାନଙ୍କୁ କାକୁଡ଼ି, ପୁଣି ଦେଉଁ ସଖର-

କରଣରେ ଉନ୍ନତ ଉପ ଚାନ୍ଦ୍ରାବଳୀରେ ଦୋହଣୀ ଶ୍ରୀଯୋଗେଶ୍ଵର
ଦାମିଦାମ-ଦୋହଣୀ ଶ୍ରୀହର କଳସରେ ଶ୍ରୀର ପୁରୀ ପୁରୀ ରଖି
ଶୋଭାପାତ୍ର କରୁଛନ୍ତି । କଳା ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗରେ ଶ୍ରୀରପୁରୀ ମଳୟଗଣରେ
ତପସ କରୁଥିବା ପୁରୀ ଦେଖାଯାଇଅଛି । କଳିତପାସ ଓ ପାଦପଦ୍ମରେ
ପଦ୍ମାବଳୀରପଦ୍ମାବଳୀ ମନ-ଦୟା-ପାଶ ଦେଖାଅଛି ।

ଏ ଗୋପାତ୍ମକ ରୂପ ଦେଖି ଅନ୍ତର ଅନ୍ତର ହୋଇ ଦେଖ-
କଲ୍ ଅନ୍ତରାତ୍ମକ କଲେ । ସବୁ ଶ୍ରୀହର କଂସ ଦୁରକୁ ଅନ୍ତର
ଦୃଷ୍ଟି କ ଦୋଲ ସ୍ଵପ୍ନ ହେଲେ ଏବଂ ଅନ୍ତର ଅନ୍ତରଗଣରେ ଅନ୍ତର
କଳସରେ ଅନ୍ତର କଲେ । ଅନ୍ତର ସ୍ଵପ୍ନ ସ୍ଵପ୍ନ କାଳ କୁଶଳ
ପ୍ରାପ୍ତ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ଓ 'ଏଠାକୁ ଓ କାଳୀରେ ଅନ୍ତର' ଲକ୍ଷ୍ୟର ପ୍ରକା-
ରରେ ଅନ୍ତର ସ୍ଵପ୍ନ ପ୍ରାପ୍ତ କଲେ । ଅନ୍ତର କହଲେ, "ମୁଁ ଶ୍ରୀ
ଅନ୍ତରୀକ୍ଷା କଣ କହୁଛି; ଆପଣଙ୍କୁ ନେବାପାଇଁ କଂସ ମୋତେ ଚେଷ୍ଟି-
ଅଛି; ମୋ ଧନୁରୁଧର କରୁଅଛି; ଯେତେ ବୃକ୍ଷ ମୋ କରୁଛି, ତାହାମୁଁ
କହୁଥାଉକିନ୍ତୁ, ଆପଣ ମୋମନେ ପ୍ରକଳ କୁହୁଥିବେ ।" ଦେଖକ
ସ୍ଵପ୍ନ କଳରେ ଦୃଷ୍ଟି ଦୃଷ୍ଟି କହଲେ, "ମାୟାକର ଧନୁରାଶି ଅରେ
ଦେଖିଯିବା; କୈତବ କଥାକୁ ଦେଖି ବା ମାୟାକ ମନୋବ୍ୟାଘ୍ରକାଳବାଳ
ଦେଖି ଆମ୍ଭେ ସବୁ ରୂପରେ ଯିବାକୁ ପ୍ରକଳ ଦେଖି; ରୂପେ ଯାଉ
ଲୋପରେ ଏ କାଣ୍ଡ କହ; କଳକଳକଳ କଣ କହୁଛନ୍ତି ଦେଖାଣି; ଅନ୍ତର
ରାଜା ଅନ୍ତର ଅନ୍ତର କହିବା ବା ରାଜାକୁ ରୂପ ମଣିବା କାହାର କହାଯି
ଛନ୍ତି କୁହୁ ।" ଦେଖାଣିକଳ-ଦୃଷ୍ଟିର ଆଜ୍ଞା ପାଇ ଅନ୍ତର ଲୋପକୁ
ଯାଇ ନବର କଳରେ କଂସ-କଲ୍ପ ଦେଇ ପ୍ରକଳ ପ୍ରକଳ କହଲେ ।
କାଳର କଥା ଶୁଣି ନବ ଯାହାବେଳେ ତାହା କିଏ କହିବା କହିପାରେ ?

କହୁଁ କହୁଁ ପ୍ରଜାତା ମନ୍ତ୍ରର ଯିବେ କୋର ଗୋପପାଦ ପୋତ
ଲୋପକର । ପଶାବା ମାତା ମହାଶୋକକର କହୁକରୁ କେତକକର
ଅନ୍ତର ମହାଶୋକକୁ କହିଲେ ଏବଂ କାହୁଁ କାହୁଁ କାହୁଁ କାହୁଁ, "କାହୁଁ

ବହୁଦେ, କଳାବର ଦେଖି ବୁଲୁ ଦିବାର ହୋଇବ; କୋଇଲ ଡାକ
 କଣ୍ଠରେ ଚାଲି ଡାକିବ; କର୍ପୁର-ଚନ୍ଦନ ଦେଇଁ କାମରେ ଲାଗିବ; ସମୁଦ୍ର
 ଲୋକେ ମୋର ଆଶୀ-ଦତ୍ତ ହେବ; ତା ଶ୍ରୀଚାମରର ମୋର ଦାସ ପାରି-
 ଶିବ; ମୋର ସୁଲଭରେ ଶାନ୍ତି ଶବ ପଡ଼ୁଥିବ ।” ଏହୁପରି କାନ୍ଦିବା
 ଧବେଇବେଲେ ଏକ ଅବଶେଷରେ ଦେଉଳରୁ ଯିବପ୍ରାୟ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ସଜ୍ଜ
 ପ୍ରତିଷ୍ଠାପା ପ୍ରକ୍ରିୟା । ତୋପୀ ଗୋରାକମାରେ କହିଲେ, “ସୁର ସମସ୍ତେ
 ବୃଷ୍ଟ ଧନରେ ଯିବା; ଗୋପସୁଖ ଅନ୍ତର ହେଲେ କଣ ହେବ, ଶ୍ରୀମୁଖ କ
 ସୂର୍ଯ୍ୟକା; କୃପଣ ଲୋକର ଧନକ୍ଷୟ କହେଲେ ତାହାର କି ମନରେ କଷ୍ଟ-
 ହୁଏ ? କିନ୍ତୁ ଅପାଧାରଣ ପ୍ରକ୍ରିୟା ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଯଦି ବୃଷ୍ଟିର ସାମରେ
 ବାସକରୁଥାଏ, ତାହାର କି ଦେବେ ସେସବୁର ମନରେ ଦୁଃଖ ହୁଏ ?
 ସେହୁପରି ଆମେ ମାନେ କୃପଣପରି କେବଳ ଶ୍ରୀମୁଖ ଦର୍ଶନ କରୁ ଅସ୍ଥା-
 ଦରେ ତାସ ଭଜନ; ଏଠାରେ ଆଉ କାହାକୁ ଦେଖି କର୍ତ୍ତା ରହୁନା ।”

ଏହୁପରି ନାନାବିଧା ‘କହୁଁ କହୁଁ’ ବିକଳାଶ୍ରମ ପ୍ରସାଦରେ ଅନ୍ତ-
 ହେଲେ । ଶ୍ରୀମଦ୍ବୃଷ୍ଟ ସୁରାଭିଷେକ ଶେଷକୁ ଆଗମନ କଲେ । ତତ୍ପରେ
 ନାନାବିଧା ଚ୍ୟୁ ପ୍ରମାଦନାଦେ ମଣୋହ ସେବ କରୁ ଶ୍ରୀହର ଅନ୍ତର ସଜ୍ଜରେ
 ନାନାସୁଦାର କଥାକାହିଁରେ ଯାମିନ-ସୁଅମୟୀମ ପାଦନକଲେ । ତଦ-
 ପରେ କମଳା ପରାକରେ ଶ୍ରୀମୁଖ-ରୂପର ଅନ୍ତ-ଦେଶରେ ପଡ଼ିଲେ ।
 ସମେ ଭଜନ ସେବେଲେ । ଅନ୍ତରାଳରେ ତଦଶାମୁଷ ରହିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।
 କେବେ-କେବେ ଶ୍ରୀମୁଖରେ ଚୋର ଶୁଣିଲେ । କ’ଣ ହୁଏ ରଥ ସଜା-
 ଶୁଣେ । ଦେଖି ଦେଖି ଶ୍ରୀମୁଖର ଡାୟ ବହୁତ ଶେଷ ମାଡ଼ିପଡ଼ିଲେ ।
 ତାମସାକ ଓ ନରକାଳ ପ୍ରାୟ ମଣୋହ ସାରି ରଥରେ ବସିଲେ ।
 ପରବ୍ରାତା ପତିମନୋନେ ଲବସୁରରେ ଶୁକହୁଲି ବେଲେ । କିନ୍ତୁ ଅନେକ
 ସମ୍ଭାର ଉଦ୍ଧାର କଲେ । ଗୋପସେ ନାନାସୁଦାର ଦେଶରେ ସଜ ହେଲେ ।
 କମଳାପୁରର ବହୁତ ସମ୍ଭାରରେ କରୁପ୍ରମ ହେଲା । କେଣେ କ’ଣ
 ସ୍ବପ୍ନ-ବିକାର ଓ ଏଣେ ବୁଝିବିନା ଚଳିବାଲୋକରେ ଅନ୍ତଃସୁଦାର

ତଥା ଶକ୍ତିଶାଳୀ-ବର୍ଣ୍ଣ-ଭକ୍ତର ମତ ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ଦର୍ଶ-ବିଶାଦରେ ପୁଣିବେଳେ ।
 ପ୍ରଭୁନାଥଙ୍କର ଦୁବସ୍ତ୍ର ଓ ଚର୍ଚ୍ଚା ! ସେମାନଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରେ ମହାଜାତ
 ମିଳିଥାଏ ସତ୍ୟ ମାଣ୍ଡ ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଶିଖିଲେବଳ ଦେଖିଲେ ହୋଇଥାଏ । ଯେ
 ତୋଷା-ଗୋପାଳଙ୍କୁ ଜାଣିପାରିବାରେ ଅର୍ଥେ ଦେଇଥିଲେ, ସେ ଏବେ
 ସମସ୍ତ ସ୍ୱେଦ, ଶକ୍ତି ଓ ପ୍ରୀତି ଭଲ ମଧୁସୂରକୁ ସିବାଦାର୍ ଗୋଟି କାଟି
 କରିଲେ ।

ଶଶିବଂଶ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

କୃଷ୍ଣଙ୍କର ବଂସଦଳରକୁ ସିବାବିଧା ଶୁଣି ବଳବତ୍ତମୁଖୀ ଗୋଷ-
 କାଳାମାନେ କାନ୍ଦଇ ଓ କାକୁଡ଼ ହୋଇ ସଜନୀମାନଙ୍କରେ ଖଲିବ
 ଶ୍ୟାମଳ ଏହୁପରି ଚିନ୍ତା କରଇ କହିବାକୁ ଯାଉଲେ,—

“ହେ ଦୟାଳୟ, ଆମ୍ଭମାନେ କପରି ଆପଣଙ୍କୁ ମୁଁନିବୁଁ । ତ ମରି
 ତଳରେ ଆପଣ ମୁକଦମଳରେ ଏପରି ଦମ୍ଭ ଧାରଣକଲେ । ଗୁପ୍ତ-ଗଜପତି
 ଦାହାନ୍ତାରୁ ଏସବୁକି ଶରୀର ଓ ପ୍ରାଣ କଣ ବେକାଶି; ଦୁର୍ଗି ଆପଣ ମଧୁ-
 ଲବ୍ଧ ପଲେ ବେ ଦୁର୍ଗେ ରହିବେ ? ଆପଣ ଯେତେ ସ୍ୱେଦ ଦେଖାଇ-
 ଥିଲେ ଆଜି ତେଜସ ଅମଳ କରୁଛନ୍ତି । କରୁଣା-ବୋମଳ ପ୍ରତିକୃ କମ-
 ପୁଷ୍ପ ପ୍ରାୟ କାହିଁକି କଠୋର କଲେ । ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଦେବତା ଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ
 ହୋଇ କେଉଁ ସେବକ-କଳ୍ପ କୃଷ୍ଣତା ଜରିତେ ? ପତିତ୍ରା ପତି-
 ମୁଖରେ ଅସତ୍ୟ କବ-ପରିଣାୟ ମୁକ୍ତ ଦାୟାଦାର୍ ପ୍ରବଳ ପଦ୍ମା
 ଅନଳରେ କଳେବର ଦହନକଲେ । ଆପଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଅନୁମୋଦନର
 ସେପରି ବୁଝେ ଓ ଯାହା ନହେବ ତ ? କାହାକୁ କହିବୁଁ, କିଏ ଅନୁ-
 ମୋଦନୀ ଶକ୍ତି କରବ ? କୁପାଳି ହୋଇ କୁପା ଅବସରେ ଆପଣ ତ
 କଲେ ମୁଖ ପୋତିଲେଣି । ଆପଣଙ୍କଠାରେ ମନଦେଇ କୁତ, ଶାନ୍ତି ଓ

ବ୍ୟବହାରକୁ ଦୃଢ଼ୀକରଣ କରୁ; ଏବେ ଦେଶନାଗରେ ଚରଣତେଜା
 ଭୋକ ପ୍ରାୟ ହେଉଛି । ଆପଣଙ୍କ ଦୃଢ଼ତା ଯେପରି କୁଳିଙ୍ଗ-କଠିନ,
 ଅନ୍ୟମାନଙ୍କର ଦୃଢ଼ତା ସେହିପରି କର୍ମଣ୍ୟ ତାରଣ ଆପଣ ଗରିବ ବରୁଣକୁ
 ତଥାପି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏ ପ୍ରତି ଯେପରି ସେହିପରି ରହିଛି । କା-
 ଘୋରିନ ପିବ ପ୍ରାୟ ତଥା କେବଳେ ଜଣାଯାଉଛି । କ'ଣ ତ ଅନ୍ୟମାନ-
 ଙ୍କର ଚୈତ୍ସ, ଆଉ ତାହା ଆମରେ ଖୁଦ୍ଧାର କରୁଛି ? ବୃଷଭୀର ଦୃଢ଼
 ଯଦି ବୃଷି ତରଣାଏ, ତା ଗଜାମାଳା ଯଦି ଗଜା ବାନ୍ଧିଦେଏ, ତେବେ ସେ
 ଅସମ୍ଭବ ଅନ୍ତତଃତଥା ବାହାରିବ କହିବାକୁ ଯାଏ । କେତେ ଦେବତା
 ରଖି ଏବେ ସମସ୍ତ ଲାପେଶାକର ଯିବାକୁ ସତ ହେଉଛି । କଲରେ
 ବସନ୍ତ ଲଗାଇ ତାହାକୁ ପୁଣି ନବେ ବାନ୍ଧିବା ଉଚିତକୁହେଁ; କେଉଁ
 ମାତ୍ର ଆପଣ ଜାଣନ୍ତିନାହିଁ ଯେ ଆପଣ ଏପରି ଦୃଢ଼ତାକୁ ବୃଷଣ କରୁ-
 ଣି । କହ କଣ କରୁଥିବ, ଏବେ ସେହି କଣ କରୁଛି । ଆପଣ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ
 କଣ ନକରୁଛନ୍ତି ! କର୍ମ ବାମ ହେଲେ, କ୍ଷମାତା କମ୍ପଣ ହେଲେ,
 ସୁଧା-ବୃକ୍ଷରେ ବସ ଉପରେ । ଆପଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଖି ପିଛୁଡ଼ିବା-ଶୁଣି
 କରୁଣା ଭଲେକେ କରନ୍ତି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ କରଯୋଗ ଏବେ
 କଥା କହୁଛି; ଆପଣ ତ ଘର ମୁଆଁ ଚାହିଁଲେ, ତାହାର କୌଣସି
 ଉତ୍ତର ଯେ ଦେଉ ନାହାନ୍ତି । ପ୍ରଭୁମାନେ ନାହା କରପାଉଛନ୍ତି
 ଅନ୍ୟମାନେ ନାହା କରପାଉଛନ୍ତି ବାହାଁ, ସେମାନେ ସେବକ-
 ମାନଙ୍କୁ କେତେବୃତ୍ତରେ ମଣ୍ଡିତ କରୁ କୋଣ କଲେ କହୁନାହା
 କଣ୍ଡି କାରଣ ସେମାନଙ୍କପାଇଁ କହିବାକୁ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟ
 କେହି ନାହା ନାହିଁ, ଆମ୍ଭ ସକଳ ଗୋପାଳକା ତାମନା କରୁଛୁ
 ଯେ ଆପଣ ଘୋରରେ ଶୁଭରେ ନିବୃତ୍ତ ହେବ ଏବଂ ଆମୋଦ
 ପ୍ରମୋଦରେ ଆପଣଙ୍କ ତାବେଶତାରେ ଆମ୍ଭର ଚଳ ଯିବ । କହୁ ତଥା
 ସେ ତଥା ଅନ୍ୟଥା କଲ । ଆପଣ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି । ତଦାନ୍ତକୁ
 କରଲେ ଧରାବାସୀ ମତରେ ତରୁର କଲେ ତାହା କି ସିବ ହୁଏ ?
 କେତେପ୍ରକାର ଚପଟିରୁ ଲାଭାଉକର ଯେଉଁ ଯଶ-କଳ୍ପରୁ ବହ-

ଛନ୍ତି, ତାହାକୁ ଆପଣ କହିବ ନିଶ୍ଚୟ-ଅଗ୍ନିରେ ଯେ ଅସ୍ତ୍ର ନିଶ୍ଚୟ-ଆପଣ
 ଶୁଣିବ କହୁଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭବିଷ୍ୟ-ପରାଜା ଶେଷରେ ପଡ଼ିବ
 ଅନ୍ତର ସ୍ତରରେ କେଉଁ ଶୁଣିବାର ଅପଣ କାହାରିଛନ୍ତି ? କହୁ ଶୁଣିବ
 କହିବୁ ପରି ଆପଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆକାଶମାତ୍ର ଭବିଷ୍ୟେ ପିତା; କମଳ
 ନିଜକୋଷ ଗ୍ରାସ କର ସ୍ବ ସ୍ବ ପରିଶେଷସ୍ବରରେ ଆପଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦିନାକ
 କାଦଣ ହେବେ ପିତା; ବେଦନ ଆପଣ ଏ ସମସ୍ତ ଆଖିରେ ଚେଷ୍ଟିବେ-
 ନାହିଁ ! ଓହୋ ! କର୍ମରେ ଏବେ ଯୋଗଛନ୍ତି ! ଆହୁରି କେତେ ଦଣ୍ଡ
 ଦେଖ କରିବୁଁ । ଆପଣଙ୍କର ଅସ୍ତ୍ରୋପ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କୁହୁରୁ ପକ୍ଷୀପକ୍ଷ
 ଦେଖିବ । କଷ୍ଟରୁ ତରଳ-ପାଣି କିନ୍ତୁ-ପ୍ରାଣ-ତରଳ ଦେଇ ଆପଣଙ୍କ
 ସ୍ବଳ-ପିତ୍ତରେ ମେରୁକୁ ଏବଂ କୁଳଶୀଳ ଲୋକତରୁ ତରଳରେ ଅସ୍ବଳ-
 କରି କିନ୍ତୁକାଳ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଗଣିତ୍ୟ କରି, କେତେ ଶୁଣିବେ ତତ କେନ୍ଦ୍ର;
 ମାତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣମାନ କହ-ଦୁଇ-ପରାଣ ଚେଷ୍ଟା; ସମସ୍ତ ଦାଣ୍ଡକର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ
 ଦୁଃଖ-ସାଗରରେ ଭସାଇଲ । ଏବେ କାହାପାତରେ ଆଶ୍ରୟ ନେବୁଁ,
 କାହାକୁ କଣ କହିବୁଁ, କିଏ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମତ ଜାଣିବ; ଦୁଃଖ ସ୍ବମାତ
 ପଡ଼ିଗଲେ ବା ଶିଖାବ ନିଜିଗଲେ, କେ ଦୁଇ, କିଏ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମତ
 ଲକ୍ଷା କରିବ ? ଅଧିକ କହିଲେ କିଅଣ ହେବ ? କାହାର ଆପଣ ସହାୟ
 ଦେବାଇଛନ୍ତି ? ଆପଣ ଚନ୍ଦ୍ରସେନ୍ଦ୍ର; ଅଧିକ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କେ ହେବୁଁ
 ସହାୟତା । ଏ ସମସ୍ତ ଆପଣଙ୍କର ଭିକାର, କର୍ମ ଦାଣ୍ଡକବେଳେ ତଳ-
 ତଳୁ ମଧ୍ୟ ଦାଣ୍ଡକନାହିଁ । କର୍ବରପକ୍ଷୀ, ବଣ ଓ ଦେବାଦୁଷ୍ଟ ଦଳ ବାଦ
 କରି ଶୁଦ୍ଧ ଜ୍ୟାମ କରନ୍ତି ଏବଂ ଅଧ୍ୟାଧ୍ୟାତ୍ମ ତନ୍ତ୍ରିତ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତସମ-
 ସ୍ବରେ ତତ୍ତ୍ବେକପକ୍ଷ ପରିହାର କରେ; ଶୁଦ୍ଧ କୁଟିଳ ହେଲେ ଏପରି ସେତେ ।
 ଯେତେବେଳେ କାଳ ଗୋଟିଏ, ତେତେବେଳେ ଦିଏ କଣ କରିବ ?
 ସେତେବେଳେ ଅସ୍ବଳ ଆକାଶମଣ୍ଡଳରେ ସନ୍ଧ୍ୟା କେଳିରେ ମହାବଳ
 ଆଶରେ ପଡ଼ିଯିବ । ଯେତେ ଉଦାସ କରୁ ପଛେ, ପ୍ରାଣୀ ମୟାରେ ପଡ଼ି
 ଲଜ୍ଜିତ ଏବଂ ମାୟାମୁକ୍ତ ହେବାର ଚେଷ୍ଟାରେ ତାହାର ଶ୍ରମମାତ୍ର ସ୍ବାର୍ଥ
 ହେବ; ଆପଣଙ୍କ ଦୟାବ୍ୟଗତି ସମସ୍ତ ଶୁଦ୍ଧ ହେବ । ଶୁଣି କାଳ ଯାହା

କରେ ଗୁଡ଼ା କରାନ୍ତି ଅନ୍ୟଥା ଦୁଃଖୀ; ସମସ୍ତ ବ୍ୟତୀତକ ତାହାର ଆଶ୍ୱାସ । ଅପଣ ନିର୍ଭୟମଣ୍ଡଳରେ ଦେହ ଧାରଣ କଲ ମାତ୍ରେ ତାହାର ଅଧୀନ ହେଲେ । କ'ଣ ସଙ୍ଗରେ ଭେଟାଇବାପାଇଁ କାଳକୁ ଅପଣକୁ ଉଚ୍ଚାଟ କରନ୍ତି । ତାହାର ବଡ଼ ଦେହ, ତ-ଏ ବଡ଼ କରୁନ ତାହା ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେବ । ଉତ୍ତରୀଣୀ, ଧର୍ମଦ୍ରୋଣ ଦଣ୍ଡଧାରୀ, ସୁନୀ ଓ ଶତ ଏମାନଙ୍କୁ ଚକ୍ରବାଳେ ଚାଲୁଥିବାହିଁ; ତେବେ କି ସୁଖରୁ କାଳସର୍ପ ମୁଣ୍ଡକୁ ଯିବାପାଇଁ ଆପଣ ସାହସ କରୁଛନ୍ତି । ଅନୁମାନଙ୍କର ବୋଲ କରନ୍ତୁ; ଆନୁମାନେ କିନ୍ତୁ ଅପଣଙ୍କର ଭଲ କହୁଛି । କୋକିଳ କଳା ହେଲେହେଁ ତାହାର ସ୍ୱରକୁ ସମସ୍ତେ ଆକର କରନ୍ତି; ଆନୁମାନେ ସ୍ୱାଲୋକ ହେଲେହେଁ ଆନୁମାନଙ୍କ କଥା ସତ୍ୟ; ସୁତରାଂ ତାହା ଅପଣଙ୍କର ଶୁଣିତା ଉଚିତ । ଅପଣଙ୍କୁ ଏ ଅଗ୍ନିକୁ ମନ୍ତ୍ର ଶେଷକ ହେଉଥିବ ।”

ବୁଦ୍ଧ ହସି ଉଠିବ କଲେ,—“ଗୋପୀକଣ୍ଠ, ବୁଦ୍ଧେମାନଙ୍କ ଯେତେ ଯେତେ ମନ୍ତ୍ର କଥା କହିଲ, ସବୁଥିରେ ମୁଁ ସମ୍ମୁଖରେ ବୁଦ୍ଧମାନଙ୍କ ସହ ଏକ ମନ୍ତ୍ର; ଯେପରି କହୁଲ ବୁଦ୍ଧ ଆମ୍ଭ ଗର୍ବ ଠିକ ସେହିମନ୍ତ୍ର । ବୁଦ୍ଧେମାନେ କୌଣସି ଗର୍ବନା କରନ୍ତାହିଁ । ମୁଁ ବଧୂ-ବରରେ ଗ୍ରାହୀ କରୁଛି; କୌତୁକ ଦେଖିବ, ସୁନା ଆଶ୍ରମ ରହିବ, ସୁଖି ବୁଦ୍ଧ ପାଶକୁ ଫେରି ଆସିବ । କଳାକର ଓ କଳାମେଶ କଳା ତବୋର ଓ ଶୁଭକ ଜୀବନ ଧରି ଗାରିବେକ ? କଳ ନଗାଲରେ ମୀନ କି ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ବଞ୍ଚିପାରେ ? ମୋତେ ଗର୍ବରେ କିଛିଅଛି, ମୁଁ କି ବୁଦ୍ଧଙ୍କୁ ଅନ୍ତର କରିପାରେ ? ମୁଖ ପ୍ରସନ୍ନ କର ମୁଁ କେଶବ; ହସି କଥା କହଲେ ଯିବା ମୁଁ ଯିବି । ମୁଁ ତ କଦଳରେ ଚିତାକୁ ଉଡେରେ ଏହି ରଥରେ ଏହୁପରି ଚାଲିଥିବି ।”

କଣେଗୋପୀ କହୁଲା, “ହରିହେ, କେତେହେତୁ ଅପଣ ନାଶକ୍ତି ! ମନାବସ୍ୟରେ କି ତବୋର ବଞ୍ଚେନାହିଁ ? ମେଘ ଶୁଭକରେ ସୁଦଳ କି

କିଏ ଜାଣି ! କେତେକ ମାନବର ଜନ୍ମ ବାହାରି ପ୍ରକରେ ମୁହଁରେ
କଣ ଦେଖି ଦୂର ଦିନ ରହି ପାରିବ; ଆପଣ କାହିଁକି ଅନ୍ଧାର ଦେଖିବେ,
ଜିନେ କିନ୍ତୁ ଅନ୍ଧାର ହୋଇ ଯିବେ; ତଦନ୍ତ ନଦେଲେ ଯେତେ ଏହା
ପରି ଦୃଷ୍ଟିରେ, ମାତ୍ର ଅନ୍ଧାର ରଥ ଚଳାଇବେ । ସବୁ କଥା ସତ, ହରି
ସବୁ କଥା ସତ ।”

ଅନ୍ତଃ ଜଣେ କହୁଛି, “କୁହୁକାର ଉଦା ଗାଳି ଗାଳି ଶୀତଳ
କରିବାପାଇଁ ଯେତେବେଳେ ଚାହାଁଇ ଉପରେ ପକେ ଲଦେ, ଆପଣ ସେହିପରି
ଅନୁମାନକୁ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାତ୍ମ ଦେଇ ପୁଣି ପ୍ରସନ୍ନ କରିବାପାଇଁ କେତେ ପ୍ରକୋଷ
କରନ୍ତି ନିଜେ, କେତେ ପଦ ଦୁଃଖ ଦର୍ଶନ କରି କେତେ ଜବାବଦାର
ଶୁଣି କହି କେତେ ନବ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ କେତେ ପୁଣ୍ୟରେ ଆପଣ
ରହିବେ; ଆଉ ଆନୁମାନଙ୍କ କଥା କାହିଁକି କହୁଛନ୍ତି; ପ୍ରସନ୍ନମୁଖ ହେବା-
ପାଇଁ ଆନୁମାନକୁ ଯେ ଦେଖୁଛନ୍ତି, ଆପଣ କିନ୍ତୁ ଆନୁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି
ପ୍ରସନ୍ନ ହେଉଛନ୍ତି ନା ? ଦୂରତ ପଦାର୍ଥରେ ଯେଉଁ ପ୍ରଥମ ଆଗ୍ରହ ଥାଏ,
ତାହା ପ୍ରସନ୍ନତା ପଦାର୍ଥରେ ଥାଏ ତାହା ହୋଇ ନା କଣ ? ଆନୁମାନଙ୍କ
ଉଚ୍ଚ-ପ୍ରୀତିରେ ଆଉ ଦୂରତର କାହିଁକି କି ବିଶେଷତା ନାହିଁ; ସେଥିପାଇଁ କି
ଏ ପ୍ରସନ୍ନତା ନଦେଇ ପୁଣି ଆପଣଙ୍କର ଅଗ୍ରୀତତାର ହେଲା ? ଏ ଉପ
କ୍ରମ ତତ୍ତ୍ୱ ଗୁଣମୟ ନେତ୍ର; ଏମାନଙ୍କର ଏ ପ୍ରାକୃତିକ ହୃଦୟରେ ନିଜ ନିଜ
କର୍ମ କମିଶିଲା ହୋଇ ତ ଶୁଣି ପାରିଛନ୍ତି ?”

ବୁଝି ଉଠିବ କଲେ, “ପ୍ରସନ୍ନତା ହୋଇ ପଦାର୍ଥକୁ ପରିଚାଳିବାର
କେବଳ ଦୂରତତ୍ତ୍ୱରେ ମୁଁ ହୋଇ ଦୂରତ ପଦାର୍ଥକୁ ଆପଣ କରିବା
କୁମାରୀମାନଙ୍କର ଶେଷିଏ ପ୍ରଧାନ ଦୋଷ, କାହିଁକି ସେମାନେ ଗୁଣ
ନିହତକାରୀ, କେବଳ ଗୁଣ ଦେଖନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ଅନ୍ଧାର
ଗୁଣରେ ମୋଡ଼ିତ ହୋଇ ପ୍ରାଣ ହୁଏ, ଯେତେବେଳେ କୁହୁକାର
ମୁଣ୍ଡ ଧରିବେ, ମାତ୍ର ମାନବ ପ୍ରାଣରେ, ଭିନ୍ନ ମନର ପଦରେ କା
ମାନବ ପ୍ରାଣର ପାରେ ଦୂରତ ପ୍ରାଣ ହୁଏ, ବୁଝିପାରୁ ଅନୁଷ୍ଠାନ କେବଳ

ଇନ୍ଦ୍ରସ୍ଥମର ହୋଇ ଚାନ୍ଦ୍ରା ବସୁକୁ ଆଦର କରି ଓ ଶେଷରେ ବୈଦଗନ୍ଧୀ ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ି ପଡ଼ି । ଦୁଇଟି ପଦାର୍ଥ ବ୍ୟାପକତ୍ବରୁ ଦେଖି ମୂଳର ସ୍ବରୂପ କେତେ ମଧୁର, ଅସ୍ଥର କେତେ ଅବସ୍ଥା କରେ; କିନ୍ତୁ ଯେତେ ସର୍ବଦା ତଳିବାହର ହେଉଥାଏ, ତାହା ଯେତେ ଗୁଣବାନ ହେଉଥାଏ । ପୁଣି ଦ୍ରବ୍ୟର ଅବସ୍ଥା ଥିଲେ ମୁକ୍ତା, ତାହାର ଅବସ୍ଥାକୁ ଗୁଣ ସ୍ବରୂପ ଗ୍ରହଣୀୟ । ସକଳ ଶାନ୍ତିର ଚନ୍ଦ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କର ଆନନ୍ଦବର୍ଦ୍ଧକ ଓ ଶିତ-ଶିରୋରୁଷ୍ୟ; ଦୃଷ୍ଟି କେବଳର ତାଣୀ ମହାନାୟକ; ପ୍ରାଣହର-ଲୁଣ୍ଠନୀ ମଣି ନରପତିରେ ଅତିମୁଲ୍ୟବାନ, ନିମ୍ନତାପ ଦେହ ଦୃଢ଼ରେ ଓ ଗୁଣରେ କିଲେପିତି, ଏକ ଶୁକ୍ଳ-ସମୁଦ୍ର ମୁକ୍ତା କଣ୍ଠରେ ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ହେଉଅଛି । ଆଉ କେତେ କହିବ; କେବଳ ଗୁଣଥିଲେ ସମସ୍ତେ ରାସ୍ତା, ଅଗ୍ରା-ଭେଦରେ ନୁହେଁ କି ପାଶ ଦେଖିଲେ କୁହେଁ । ତଥାପି ଜଣେ ଜଣେ କୁସୁରୁଷ ଶ୍ରେୟସୀ ଛଡ଼ି ଶ୍ରେୟସୀ ଅନୁସରଣ କରନ୍ତି, ଏକ ଇନ୍ଦ୍ରବାହ ହୋଇ ଲବଣର ନିର୍ମଳ ଗୁଣଦ୍ରବ୍ୟରେ ଅଭିଜାଣ କରନ୍ତି । ଏବେ ମନ ଆନନ୍ଦରେ ସଜ୍ଜା ନୟନରେ ଚିତାୟିତ; କରୁଥାଏ ଜହ୍ନର ମୋଡ଼େ ମନେ ପଡ଼ିଥାଏ । ମେରୁପର୍ବତରେ ମନ ମାଡ଼ି ସତରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଦୈବତ ସେଠାରୁ ନିଜ ଗାଲ ସେଠାକୁ ନିଜ ପେଶିଆସେ, ସେହିପରି ମୁଁ ତୁମ୍ଭ-ମାନଙ୍କୁ ମୋ ମନ ବେଦସତାରୁ ଦୂରୀ ଚେରି ଆସିବାପାଇଁ କେବଳ ଶୁଣିବି ନେଇ ଗମନ କର । ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଗିଠିକରି ମନ କରୁଛି; ଏବେ ଯେ ତାହା କର୍ମ ଗାଲ କର ।”

ଏହିପରି ସାବୁନାଗଣୀ କହି ଶୁଭ୍ର ଯେତେବେଳେ ଅନ୍ତର ହେଲେ, ଗୋପୀମାନେ ନିମ୍ନେ ନପକାର ଅନାଇଦେଖିଲେ । ରଥ ଅସୁବ୍ୟ ହେଲା ମାତ୍ରକେ ଗୋପୀମାନେ କପାଳରେ ଘାତ ମାରି, “ହା ହରି, ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନାଥା ହେଲୁଁ, ସକଳ ବାହନା ହରି ନେଲେ ।” ଏହିପରି ମହା ସଜ୍ଜାପ କର ଯେ ମାତ୍ରା ମନରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । କେହି ବକଳ ହେଲା; କେହି ଅଶୁଭାବ ଡାଳିଲା, କେହି ଶରଣାର୍ଥୀ ପ୍ରଦାନ; କେହି

ତତ୍ପରେ ତା ଚିତ୍ତରେ କୃଷ୍ଣକୁ ଅତି କପିଳ ଏବଂ ତେଜ ପ୍ରଣା
ସଙ୍ଗରେ କୃଷ୍ଣବସନ୍ତକ ଇତ୍ୟାଦିକଥା କଲ; ମାତ୍ର ସମସ୍ତଙ୍କ ମତ ରାଜ
ପରେ ଗଲେ ଗୋଡ଼ାଉଣ୍ଡ ।

ମଥୁରାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଅମିତଭବମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କଣ ନକଲେ ।
ସେ ରାଜକ ମତ୍ରକ ହାଣ୍ଡି ଦୟାକ ନୁହେଁ କଲେ; କୁରୁଜା କୁଟ ସ୍ୱର କୁଟ-
କପା ହସ୍ତୀକୁ ମାରି ମସ-ମାତୃତ୍ୱକୁ ବିନାଶ କଲେ; ତତ୍ପରେ କଂସ
ନାଶକର ମାୟାମତକୁ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷାନ୍ତେ ଜଳକ ଜନମଳ କାଳମରରୁ
ମେଳିତ କଲେ । ତତ୍ପରେ ଅଜାକୁ ଗଜା କରି କାଳଦମନକୁ କାଳସଦ-
ନକୁ ପଠାଇଲେ । ଉଦୟର ସମୁଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱାରଦା ନାମକ କଳ-
ମସ୍ତ ପୁଣ୍ୟ ରଜନୀ କରି କୁଣ୍ଡୀ-ଦୁର୍ଗ-ସୁଭାଦ ଅସ୍ତତଃମସ୍ତକାଦ ପକ୍ଷରେ
ପଡ଼ାଇ କଲେ । ପୁଣି କୁରୁ-କୁଜ ଧୂମ କରି ଗାଣ୍ଡୀନୀଙ୍କୁ ଦୁଃଖପାତ-
ନରୁ ଉଦ୍ଧାର କଲେ ଓ ଶଶସକୃତ ଚର୍ମରୁ କରି ଶଶସଂମାନଙ୍କୁ କର-
କଳଶଂକଳା କଲେ । ତତ୍ପରେ ଲଜ୍ଜାମୟ ବୈଶକରେ ଯଦୁକୁଳକୁ
ଶୁଭଂଶୁ କରି ଧରପୁଷ୍ପରେ ଶାନ୍ତି ଗର୍ବରୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲେ ଏବଂ ତତ୍ପରେ
ଅବଶେଷରେ ଶବର-ଶରଧାତ ଛକରେ ନରରୁପରୁ ଅନ୍ତର ହୋଇ କୃଷ୍ଣ-
ରୂପରେ ଦେଖି କଲେ ।

ରାଜାଙ୍କର ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଳ୍ପତ କର୍ମ ସାଧନର ଚିତ୍ର ଥିଲା,
ତେ-ପୁଣି ଅନ୍ତର କଥା ମାନ ଚିତ୍ରରେ କପିଳେ ଏବଂ ମଥୁରା ତୋଟରେ
ଅସି ରହିଲେ । ଅନ୍ତର ପେଟରୁ ମେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଚିତ୍ରପ୍ରକାଶ କଂସଦୁର୍ଗ
ଆଗରେ ଜଣାଇଲେ । ଉକ୍ତମାନେ ଏହି ଅବସରରେ ଗୁପ୍ତାବସରରେ
ଉପବାଦଙ୍କର ମାନସସ୍ତ୍ର ମୁଖି ଦର୍ଶନ କରି ଅଶେଷ ଦୁଃଖ ଶୁଦ୍ଧ କଲେ ।

ସପ୍ତମ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

ସମସ୍ତେ ଏହି କଥାରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ମଧୁସୂଦନ ମଧୁସୂଦନ
ମୋହନଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରି କହୁଥିବା କହିଲେ,—“ଏ ବେଳେକାଳେ
ଅପୁରୁଷ ଗୁଣଗାନ୍ଧୀ ତଥା ବେଳେକାଳ ନାହିଁ କହିଥିଲେ । ଅତୀତ ଚନ୍ଦ୍ର-
ବିଲୁପ୍ତ କାମିନୀମୟ ପୁରୁଷ କହିବାପାଇଁ ତ ସ୍ବର୍ଗରୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟକୁ ଓହ୍ଲାଇ
ଆସିଲେ ? ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ମହାବୀର ହୋଇ ଶ୍ରୀମତୀ-ମୋହନ ପାଖରେ ଶୋଭା
ପାଉଅଛି କି ? ଅବା ତଳା-ଘନୁ-ଘନୁକାଶ ମଧୁସୂଦନଙ୍କୁ କୃତାର୍ଥ
କରିବାପାଇଁ କାହିଁକି-କାହିଁକିରେ ଗତ କରୁଅଛନ୍ତି ? ତଥା କୌଣସି
କୌଣସିକି ସତ ହୁଏନି ବୁଝାମଣା ପ୍ରତିମା ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ନାହିଁ କହିବାଅଛି ।”
ଏ ଲୋକ ଉପାଦାନ ମଣ୍ଡିର ଦର୍ଶନପାଇଁ ଲୋକମାନେ ଅସମ୍ଭବ ଦେଶ-
କୁଣ୍ଡଳରେ ଗୁଣାଅଛନ୍ତି ମାତ୍ର ପଡ଼ିଲେ । ତାର ହୋଇ ଧାର୍ଯ୍ୟ ଦେଶେ
କାହାର ଦେଶ ପିଠିପାଣି, କାହାର ନାସ ଖସିଗଲା, ଏକ କରରେ
ଦେଶଗୁଡ଼ିକ ଖୋସି ଖୋସି ଏକ ଅନ୍ୟ କରରେ କାସ ସମ୍ଭାଳି ସମ୍ଭାଳି ଦେଶ
ଧାର୍ଯ୍ୟ, ଧାର୍ଯ୍ୟ ଧାର୍ଯ୍ୟ ‘ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କାହିଁ’, ‘ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କାହିଁ’ କହିଲା । ପରସ୍ପର
କହିଲା ଦେଶଦେଶେ ଦେଶ ଚାହା ପୁଣି ପୁଣି ଅନ୍ଧରେ ଆହ୍ୱାନ କର
ଧାନ୍ୟମାନ ଦେଶସ୍ଥଳ ମାତ୍ର ଲୋକମାନେ ଦେଶ ଦେଶରେ ପଶି ଅନୁର
ହୋଇଥିବାର କହି ଚାହା ମନକୁ ଭୁଲି ନଥିଲା । କାହାର ମୋହନ
ତଥାପି ଗୁଣିତ ଦେଶସ୍ଥଳ ଏବଂ କାହାର କାହାଣୀଧାର ପରି ଅନୁର
ଭୁଲି ପଡ଼ିଥିଲା । ଏପରି ରୂପକୁ ଯାହାର ଦେଶ ଦର୍ଶନ କଲା, କାହାର
ଦେଶର ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଲୋକା; ଯେ ଦେଶ କାଳରେ ବସନ୍ତ ଦେଶସ୍ଥଳ,
ସେ ସେ ଶୋଭାସୁନ୍ଦରକୁ ଦେଶରେ ଦର୍ଶନ କଲା । ତାହାର ଅନୁରୋଧ
ଭୁକ୍ତରେ ଅନ୍ୟ ଶୋଭା ମହାସ୍ଥଳ ମନେ ଦେଖିଲା ।

ସେ କି କୁହୁଥାଏ ? କୋହଲେ, ତାହାର ଇଚ୍ଛା ଓ ଆଦର୍ଶର କୁହୁତ ଗ୍ରାସ୍ତ ସଦୃଶ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ କିପରି ? ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସବୁକ୍ଷୁଦ୍ର ଆରମ୍ଭ କରି ଶିଳ୍ପକୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଦୃଶଣୀୟ ଭରଣ-ଦେବପୁନର୍ଜନ୍ମାଦିର ମତକୁ ଅବଲୋକନେ ଆଦର୍ଶର ଭରଣ ନିମନ୍ତେ ସେମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଦର୍ଶନ କଲେ । ସେମାନେ ନିଜନିଜର କୁହୁତବୃତ୍ତିର ମନେଦର ଭରଣାସ୍ଥଳ ଖୋଜିଲେ । ମୁଗଦୁଗ୍ଧାକୁ ଆଶା କରି ମରୁଥୁବାକୁ ଭରଣ କଳାକର ଅବସର ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଦାୟକ; କେତେ ଏମାନେ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରର ଭରଣା-ସ୍ଥଳ ମନେକଲେ । ଯେ କୁହୁତାରେ ମନଦେବ, ସେ କି ନିରାଶକୁ ହୋଇପାରେ ? ନିରାଶକୁ ସ୍ଥଳ ଅବଶ୍ୟାସମ୍ପନ୍ନକ । ବଶାସର ଦୃଢ଼ତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭରଣାସ୍ଥଳର ଲୋପ ପାଏ । ପଳଟା ପରଶେଷରେ ମସୃକାସିଲର ଦୟାହ-ଦୃଢ଼ତା ନିମନ୍ତେ ଦୃଢ଼ିପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ କୁହୁତ ପରଦର୍ଶରେ ନିତ୍ୟତନ୍ତ୍ର ହିଁ ଦର୍ଶନ କଲେ । ଦର୍ଶନ ଭରଣା ପୁରୁଷ ଦେହ ପାତକାସରୁ ନୃପକ୍ଷରେ କରଣ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କରଣେଇଥିଲା । ଏବେ ସେ ଦର୍ଶନ କରି ସେ ଶୋକମାଧୁର୍ୟ୍ୟକୁ ନୟନରେ ପହଞ୍ଚିବାର ପାଦକଲେ ।

କୁଳକଥୁମାନେ ଚଳୁଥିବାରେ ଆଉ ନିଜନିଜରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । କଳକଥାନ୍ତି ଚଳୁଥିବାରେ ଲୁହକେଶ ଲୋକ କେତେ-କେତେ ଦୃଶ୍ୟ କେତେକେତେ ଅଦୃଶ୍ୟ ଚଳୁଥିଲା; କଥୁରୁପ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରର ଆକାଶପଥ ପରି ଭାବରେ ଶୋଭିତ ହୋଇଥିଲା । ଶ୍ରେଣିମେଧରୁ କଳାକଥୁ କାହାରିର ପ୍ରାୟ କାନ୍ଦିନୀ-କାନ୍ଦମୁଖ ମେଲ ପକାନ୍ତିରୁ କାହାରିଥିଲା; ପୁରୁଷ କଳା ନୟନ କଳକଥାନ୍ତିରେ କଳାକଥୁ କିଛି କିଛି ଦେଖିବୁଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଉପମା ନ ପାଇ ସମ୍ବଳିତ ହୋଇ ଶୁଣିଲେ, “କେହି ଦୁଇଟି ଖଣ୍ଡିତ ଦେଇ ପିଛାସରେ ପୁରୁଷ କଳା-କରୁଛି କି ?”

ଏହିପ୍ରକାର ସବୁକେ ଯେ ଯାହାମଧ୍ୟରେ ଦେଖୁଥିଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଶୁଣୁଥିଲା,—“ଏ କଳାକଥାମଧ୍ୟ ଧନ୍ୟ, ମନେକରେ ଶିଳ୍ପକୁ ମଣ୍ଡୁ ଶୁଣୁ ।

କୋଷ୍ଠିକୃତ୍ତାଣ୍ଡରେ ଏମାନଙ୍କର ଉପମା କାହିଁ; ଏହୁମାନଙ୍କହିଁ ଏମାନଙ୍କର ଉପମାସ୍ଥଳ; ଦେଖି ରୁଦ୍ର, ଇନ୍ଦ୍ର ବା ତନ୍ତ୍ର ଏହାଙ୍କୁ ସଜ୍ଜେସଜ୍ଜେ ? ସେମାନେ ଏବେ ଏବେ କହୁ, ସବୁସ୍ଥରେକେ, ଓ କଳଙ୍କକୁ କୁଣ୍ଡଳକରସ୍ଥଳା କୋଷ୍ଠରେ ଦୁର୍ଦ୍ଦିତ; କଳଙ୍କରୁ ଓ କଳ୍ପାମଣି କାହୁଁପକ୍ଷରୁ ଭଲ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ; କର୍ମର ଉଦ୍ଧୃତ-ପ୍ରାୟ ଅନନ୍ତ; ସୁନ୍ଦର କବିମାନେ ତେ ଭ୍ରାତୃ ହେଲେ ଏମାନଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳ କରନ୍ତି, ତାହା ମିଛକଥା କୋଣ ଆଜି କଥାକହ; କଳଙ୍କୁ ବିଶଦ୍ଧକରି କହିବସିଲେ, ଏମାନେ କେତେ ଶକ୍ତି ପାଇବେ; ଏ ମୁଣ୍ଡିଲକ୍ଷ୍ମୀମନ୍ତ୍ର ଦର୍ଶନ କରି ଦେଖି ଇନ୍ଦ୍ରଦେବ-କୁଣ୍ଡଳରୁ କଳଙ୍କ କହେବ ? ତେଣୁକହିମାନେ ତ ତପସ୍ୟା କରିଥିଲେ ସେ ଏ ରୁଦ୍ରକୁ ନିଜ ଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ; ସେମାନେ କେତେ କାଶ କୋଳକର ମେକୃଷ୍ଣଙ୍କର କାଳକାଳ କଟାଇଲେ; କିନ୍ତୁ କିଶୋର ଦେବରେ ବିଧାତା ଏମାନଙ୍କୁ ଛଡ଼ାଇ ଆଣିଲା; ଆହା ! ସେମାନେ କପର ଖୁଦି ଧରିଥିବେ ! ଏମାନଙ୍କର ଗୁଣ ଓ ଦୌରାତ କଥାମାତ୍ର ଅଗ୍ରତପରି ସେମାନଙ୍କର କଷ୍ଟ ବିଦାୟଣ କରୁଥିବ; ସେମାନେ କର୍ମୁର-କଳଙ୍କକୁ ବିଷ ସମ ମଗୁଥିବେ; କୋଳକରରେ ଦଳ୍ପପାତ ପରି ପ୍ରମାଦ କରୁଥିବେ; ସେମାନଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏପରି ହେବା ଅତି ଦୁଃସ୍ଥ କଥା, କାଲଣ କୁଣ୍ଡଳୁ ତାହା କବିଙ୍କ ପରି କୁର୍ବିପାକ ସଂଜ୍ଞାରେ କଣ ହୋଇପାରେ ? ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଦେବରୁ ମୋ ମନ ତ କଣ ହୋଇ-ପାରେ ! ସେମାନଙ୍କର କଣ ଦେଇ କହୁ ! ସେ ଦୁଃଖୀ ସେହୁ ସିନା ଦୁଃଖୀର ଦୁଃଖ ବୁଝେ; ଅନ୍ୟ କାହିଁ ବୁଝିବ ?”

ମଧୁସୂଦନବାସିନୀଦେ କୃଷ୍ଣଦର୍ଶନ କରୁଁ କରୁଁ ଏହିପରି କାହା କଥାବାହା କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଓ ଦୁଇଦେଇ ନାନା କଥା ଶୁଣା କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତେଣେ ପ୍ରକ୍ତ କବିପାଣି ଶ୍ରୀମଦନକରୁ ଦେଖି କହିଲେ, “ସର, କିଛି କହନ ଦେବୁ କି ? ତୁ ଆମ୍ଭର ହୋଇ ଏବେ କଲେ, ଅବେଶମାନେ କହନ ପିନ୍ଧି କ’ଣକଲ ଉଦ୍ଧୃତ ଦେଖିବାକୁ ପାଆନ୍ତୁ ।”

ତତ୍ତ୍ୱ ମାନବ ଶରୀର ଓ ବସ୍ତିର ସ୍ୱରୂପେ ଉଦ୍ଭବ ହୁଏ,—“କାହାଣୀର
 ଉଦ୍ଭବ; କହିଲେ ପୁଣି ‘ଅପାଟଣ’ ଦେଶରେ ବଢ଼ିଲା; କ’ଣ
 କହନକୁ ମନ ନ ଚଳିବ କାହିଁକି ? କରେ ମେଳିଆଏ, କିନ୍ତୁ ଧନ ଅଛି
 କି ? ନା, କୋଠରେ ଯେପରି ଚଳା କର, ମଥୁରାପୁରରେ ସେହିପରି
 ଚଳା କରାଯାଇଁ ମନ କରନ୍ତି ? କ’ଣ ମଥୁରାପୁରରେ କହନକୁ ମନ ?
 ହୁଏଁ ଶ୍ରୀ ଗୁରୁରେ କୁରୁତର ନାହିଁ ! କାହାର ବଳପାଇଁ ଏକେ ଶରୀର
 କରନ୍ତି ? ମୁଁ କହୁଛି ଶୁଣ, କେଳାବେଳେ ଲେଉଟି ପଳାଅ; କୋଠରେ
 ଲାଜଦେବତା ସଙ୍ଗରେ ଲେଟ ହୋଇ ଯିବୁ । ସରସିଆ ହୋଇ
 ଲାଜପାତ କଥାକୁ ଛାଡ଼ି ଗାଲି କୋର କଣ କଟକରେ ଶୁଣି
 ସେହି ପଡ଼ାଇ କହୁଛି ।” ରଜବର ରଜତ କଥାଶୁଣି ଶୁଣି ଧୀର-
 ମନ୍ଦିର ସ୍ୱରରେ କହଲେ,—“କୋର ଶ୍ରୀର ସେତେ ଦୁର, ରୁ ଚାପାକୁ
 ଅଧିକ ଦୁରର ବନ୍ଦର କାହିଁ ଜାଣିବୁ; ହାୟ, ଯେତେ ବସନ-ମଳ
 ଛଡ଼ାଇଲୁଣି, ଯଦି କାହାର କୋଣ ମନମଳ ଛଡ଼ାଇଥାନ୍ତୁ ! ରୁ କାହା
 ପ୍ରତାପରେ ଏକେ ପ୍ରତାପୀ ? ଶାନ୍ତେ ସଜାଜର ଲେଖା; ରୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ
 ଏପରି ଚାହିଁଲୁ କଥା କହୁଛୁ ?” ଏହିପରି କହୁଁ କହୁଁ ଦୈଶିକସୁଦନ
 ହରି କୋଟି କୋଟି ଦୁଷ୍ଟଙ୍କର ସୁଶିକ୍ଷା ନିମିତ୍ତ ଗୋଟିଏ ଦୁଷ୍ଟରୁ ହଜାଣ
 କରାଯାଇଁ ବିରୁଦ୍ଧ କଲେ ଏବଂ କପଟ କୋପରେ ଶୁଭ୍ରେ ମାରି
 ରଜବର ପ୍ରାଣ ଦେଇଲେ । ସେ କଳ୍ପିତ ପତାଇ ନିଦାଣ ପାଇଲା ।
 କୁଞ୍ଜକଥାଙ୍କର କୋପ ଓ କୃପା ଏହି ପ୍ରକାର । ମୁକ୍ତ-ହାର କିନ୍ତୁ
 ସକଳର ଘର୍ଷ ସତତା ଉଦ୍ଭବ ଧ୍ୟାନ ରଜବାଦ, ଅପଣଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ
 ସମ୍ପର୍କ କଲେ ବି ସୁର୍ବମିଳେ ।

କେତୁ ଦେଖାଯାଉଛି ତତ୍ତ୍ୱ ହୋଇ କହୁଛନ୍ତି,—“ସୁଅଟି
 ତଥା କି ! ପଟାସ୍ କି ଶୁଭ୍ରେ ମାରି ରଜବର ମୁଣ୍ଡ ଗଣ୍ଡିରୁ ଛୁଣ୍ଡାଇ-
 ଦେଲା ! ଆଉକେତେ କହୁଲା,—‘ରୁନ୍ଦେ ଏମାନଙ୍କର ଗୁଣ ଶୁଣିବାହିଁ କି ?
 ଏ ପରି ସୁଦତା ପ୍ରାଣ ଏକା ଶେଷକେ ଶେଷିହୁଲେ, କୁମାର ବହୁସ-

ଜାତରୁ ଏହାଙ୍କର ଏତେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଯେ, କଂସ ଯେତେ ଯେତେ ଡର
ଏହାଙ୍କୁ ଦମାଣ କରିବାପାଇଁ ଚିନ୍ତାକଲ, ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏ ଘୋଷି ଘୋଷି
ସୁଦ୍ଧାକ କଲେ; ଏହାଙ୍କର କର୍ମମାନ ବଡ଼ ଅଜ୍ଞତ; ଏ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନ
ଧାରଣ କରିଲେ, ଦାବାନଳ ନିକ୍ଷେପ କଲେ, ଫଳକୁ ସେତେବେଳେ,
ଠାକୁରଙ୍କୁ ତଳେ ଡକାଇ ନରେ ଖଟୁଥିଲେ ବସି ମାଙ୍କୁ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ୍ୟ-ବୃତ୍ତ
ଦେଖାଇଲେ, ଏବଂ କୋଳ ଗୋଟି ଡେଇଁ ଘାଣ୍ଟିଆଦି ଦନ୍ୟ କୋଳକୁ
ଦାସନ ଶୁଣିଲେ ଗହଣତ କଲେ; ଦୁଃଖି ତନେ ମା ଦାମ୍ଭକାକୁ ଗହଣ
ସେମାଦ୍ୱାକରି କାନ୍ଦା ଏବେ କହାଇଲେ ଯେ, ମାତା ଯେତେ ବରଦ
ଶୁଣିଲେ, ତାହା ତାଙ୍କୁ ଦାମ୍ଭକାକୁ ପାଇଲକାହିଁ । ଏହୁପରି ତାଙ୍କର
ବିଚିତ୍ର ଚରଣ ସବୁ କିଏ କହୁପାରିବ ? ତାହାଙ୍କୁ କି କର୍ମକାୟର କର
ଆଇବ ? ଧରଣୀରେ ଯାହାଙ୍କର ଏପରି କରଣୀ, ତାଙ୍କୁ ଦୁଃଖି ନିଶ-
କରିବାପାଇଁ କଂସ ଦୁଃ କରୁଅଛି ! ଇନ୍ଦ୍ରମ ସେବମାନେ କାହିଁକି କିଛି
କହୁନାହାନ୍ତି ? ଓଁ, ଯେଉଁଠାରେ ବିବେକ ନାହିଁ, ସେଠାରେ ସାଧୁତାଦି
କଲେ କଣ ହେବ ? ସତ୍ୟବାଦର ଅମଙ୍ଗଳ ଶରଣ୍ଡ ସାରୁହୁବ ।
ବେବକ ସତ୍ୟବାଦୀ କହୁନାହେଲେ ତି ନିହତତକୁ ଉଦ୍ଧାରେ ବାସ
ମିଳିଲକାହିଁ । କାଳ ଘୋଷିଲେ ପ୍ରାଣୀକୁ ବୁଦ୍ଧି ତଣ୍ଡେକାହିଁ, ଏହା ବ୍ୟ-
ତିତ ଓ ପୁର-ପୁଷିକ ।”

ରଜତ ଜାଣି ଦର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବସନ୍ତକୁର କଲେ । ରମକୃଷ୍ଣ ଗନ୍ଧର୍ବାଦ
ଅମର ସନ୍ତତକଲେ । କଂସ ଗନ୍ଧାଘତ ସୁଖୀ ହେଲବୋଲି ଦେଖାଇ ସକଳ
ଅନ୍ତରରେ ଘର ଦୁଇଙ୍କୁ ଉତ୍ତମରୁପେ ବସ୍ତି ପିନ୍ଧାଇ ଦେଲା । ମାଳବାର
କୁସୁମ ମାଳା ପ୍ରଦାନ କଲା । ଦୈତ୍ୟଦ୍ୟ ଶୋଭାଧାର ରମ-ଗୋବିନ୍ଦ
ବେଶବେଶ ଦର ଅନଳରେ ବିତସ୍ତ କରୁଁ କରୁଁ କୁକୁଳ-ନାପସ
ଆସୁଥିବାର ଦେଖିଲେ । ତାହାର କାଟରେ ରଜପେଟୀ ଓ ପିଠିରେ
କୁର । ପୁର-ପୁଷିକ ଗାୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଧର ଆଦରରେ ପରୁରଲେ,—
“କୁକୁଳା, ତୁ କାହା ଶ୍ରୀଣୀ କହ; ଯୋଗେ ଜାନର-ଧୁନା କରବା ?”

କୁକୁଡ଼ା କହିଲା, — “ମହାପ୍ରଭୁ, ମୁଁ ଶତାବ୍ଦୀର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷିଣ; କର୍ମର ଚକ୍ରରେ
 ବେଳ ମୁଁ ଶତାବ୍ଦୀ ନିତି ସେବା କରେ; କୁଳ-କଳସ ଦେବୁ ଅସୁଧାକୁ
 ଦେବାକୁ ମୋତେ କେବଳ ଦିଅ କରେ ନାହିଁ; ଆଗଣାକୁ ଦେଖି କୁଡ଼ାଆ
 ଦେଖ; ମନରେ ଏତିକି ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦେଉଛୁ, ଏ କଳା ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର କଳ୍ପ
 ଚକ୍ରରେ ମଣ୍ଡିତ ।” କୁଷ୍ଠ କହିଲେ, “ତୋର ଏ ସଂସାରସ୍ତବ ଲକ୍ଷ୍ମୀ
 ତୋହର ଶରଣକୁ ରୁଣ୍ଡ କରୁଛୁ ।” କୁଳସେବକ ଏ ସେନ୍ଦ୍ରଦଳାଣୀ
 ଶ୍ରୀ କୁକୁଡ଼ା ଅଧିକାର ଲକ୍ଷ୍ମୀ-ପ୍ରସାଦରେ ଦେବା ଦାସତା
 ସୁରକ୍ଷା କରାକୁ ମାତ୍ର କଲ । ଅନୁରାଗ ପ୍ରଦଳ-ଦେଖିବା କାହାରିକର
 କିଏ କହ କିଏ ପାଇ ଦୃଢ଼ରେ ଦେଖ ଆଜେ କାମଦାୟକ ବଳରେ
 ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଚଳେ ଦେଲା ଏବଂ ପରେ ଦେଖିବେ କଥାରେ ଶୁଭପତ୍ର
 ଶ୍ରୀ ଲଗାଇଲା । ତତ୍ତା କଳାପ୍ରସାଦ କଳ୍ପଦେବତା କାହାରି ଅଧିକାରୀ
 କୁଣ୍ଡ ଲଗାଇ ଦେଲା ଶ୍ରୀ ଲଗାଇଲା । ପୁଣି କର୍ମର, କଳର ଓ ଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ
 ଏତିକି ଶୋକି ଲମ୍ବ କୁଷ୍ଠଙ୍କ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଧୀରେ ଧୀରେ କୋଳ ଦେଲା ।
 କୁଳସିଂହ ଲକ୍ଷ୍ମୀ କୁକୁଡ଼ାର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦେଖି କୁଣ୍ଡା ଦେଇ ତାହାର
 ଦୃଷ୍ଟରେ କଲେ ଦେଲେ ଏବଂ କୁଳ ଧରି କଲରେ ତାହାକୁ ଟେକିଲେ;
 ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ କଥା, କୁଳ କୁଆଡ଼େ ନା ! କୁକୁଡ଼ା କାମିନୀକୁଳମଣିନୀ ଦେବା
 ଶାନ୍ତିମୁଖର ଶାନ୍ତିମୁଖ ଧରି ଶାନ୍ତି ଲକ୍ଷ୍ମୀରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲା, “ପ୍ରଭୁ,
 ମୋ ପୁରୁଷ ବିଳମ୍ବକରି ମୋର ଏ ଶୁଦ୍ର ମନୋକାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରନ୍ତୁ ଏବଂ
 ଲକ୍ଷ୍ମୀ-କଳ୍ପରୁ ମୋତେ ଶାନ୍ତି କରନ୍ତୁ ।” କୁଳସିଂହ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଦୃଷ୍ଟି
 ଦେଖି କହିଲେ, “ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଦେବା ପୋ ପୁରୁଷ ଗମନ
 କରନ୍ତୁ ।”

ଏତିକି କୁକୁଡ଼ାକୁ ଲୋକମାନେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସମ୍ପଦ ଶୁଦ୍ର ପାଇ
 କାଳ୍ପକ-ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରଦେଶ କଲେ । ସେଠାରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ-
 କର ଧନୁମାତ୍ରରେ ଦେଖେ କିଏ ଅଳ୍ପ ଜାଣିବାପାଇଁ ସେମାନେ ସେମାନେ
 କଲେ ଧରି କରକରରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର

କ୍ଷୁଦ୍ର ବର୍ଣ୍ଣ କଲେ । ବୃକ୍ଷର ସେ ଶବ୍ଦ ଏତେକ ଶ୍ରେୟାଂସର
ରୋଗୀମାନଙ୍କୁ ବିଶ୍ରାମ କଲେ । ଗୋଘନମାନେ ଗଛତଳାଟି ଘାଟି
କେଣ୍ଡି, ଶୁଣି ଓ ବଞ୍ଚି ବଞ୍ଚାଇ କେମିତି କଲେ ସୁସ୍ଥରେ ଗାଈ
ଗାଈକୁ ଶୁଣିଲେ । ଶୁଣି ଶାନ୍ତ ମନେ ହେଉ ସାରା ପୃଥ୍ବୀରେ
ହସିଲେ ।

କେମିତି ଶାନ୍ତ ହେଲା; କୁହୁଟି ଡାକଲେ; ଫୁଲର ଚୁଲୁକ-
ରାଗରେ ଚାଲିଲେ; ଶୁଣିଲେ ସ୍ଥାନକୁ ବାହାରିଲେ, ଦେବତାଙ୍କୁ
ଶ୍ରଦ୍ଧା ଦେଲା; କଳାକରଣି ସ୍ମୃତିମାନେ ମୌନ ହେଲେ; ମନା-
ହୁଲେ ସେତକମାନେ କଳାଟି ଉଠିଗଲେ; ଲଗ୍ନମାନେ ଅବସ୍ଥା
ହେଲେ; ଚନ୍ଦ୍ରରେ ଗୋପବନ୍ଧୁ ନିଜ ପାଦାବୃତ୍ତୀ ସାରା ଆଦରରେ
ଗୋପାଳକରଣ ସାରିଲେ; ଶତକରଣ ସୁବଳ-ସୁଦାନ-ସୁଶାସନରେ
ଜଗନ୍ନାଥରେ ନାଚାଶିତା ରଚନା କଲେ; ଗୋପ ବାଳକମାନେ
ରାମକୃଷ୍ଣପ୍ରାୟ କଥନ ଡାକିଲା କୁଶମାନଙ୍କରେ ନାଚାଉଛନ୍ତି ଚିତ୍ତି
ଆନନ୍ଦପଥରେ କଲେ; ଦେବତାଙ୍କୁ ଦେଖି, ସମସ୍ତେ ପ୍ରସନ୍ନମୁଖ ।
ଏହିପରି କିଛିକାଳ ଅତିବାହିତ ହେଲାରେ ସମସ୍ତେ ରାଜସ୍ବ-
କର୍ତ୍ତବ୍ୟମାନଙ୍କୁ କାହାରିଲେ, ଦେଶାଧିକାରୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ କାଳକ୍ରମେ
କେହି ଆଗରେ କେହି ପଛରେ ଶୁଣିଲେ; ତହିଁ ଦେଶାଧିକାରୀ
କିଛି ପ୍ରାୟ କୁଷ୍ଠ ମଧ୍ୟରେ ହେଲା କଲେ । ଦେବତା ବାମଦାକ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଙ୍କ
ପାଦରେ ଶୁଣିଲେ । ସେ ଦେବ ଓ ସେ ସ୍ବର୍ଗ ଶେଷ ଏବଂ
କଟକରେ କୁଷ୍ଠଙ୍କର ସେ ଛଟକ-ଠାଣି ଉକ୍ରମେ ଲେଖେ ହେଲା । ଗୋପ-
ମାନେ ମନକୁ ଶୁଣି ଆସନରେ ଶୁଣି ଗୋପପୁତ୍ର ଗୋପପୁତ୍ର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ
କର୍ତ୍ତବ୍ୟରୂପେ, ସେମାନଙ୍କର କୁଳକୁ ଆଶାକରେ ଦୁଃଖକୁ ହେଲା
ଏବଂ କୁଷ୍ଠଙ୍କୁ ହୋଇ ଦେଖି ଆଶାକରେ ଦେଲା ।

ଅଷ୍ଟାବିଂଶ ପରଲୋକ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମଥୁରାବାଣ୍ଡରେ ବସନ୍ତ କଲେ । କାନ୍ତି-ବୋଟିଦାମ-ମୁକ୍ତ
 ଖଣି ମନୋହର ଦେଲ; ମୁଣ୍ଡରେ, ମଧୁରସୁନ୍ଦର ଲୁଗାବୋତଣିପାତ୍ର
 ଶୋଭା ପାଇଲ; ବସାବରେ ଗୋରୁଚମାତିତା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳେତା ଯାତିକୁ
 ହୃଦୟେତା କରୁଥିଲା; ଦାସୀରେ ମୋତିକର କଳାକର ବୋକରେ
 ସେହୁଣୀ ପ୍ରାୟ ଶୋଭା ଦିବାଉଥିଲା; କର୍ଣ୍ଣରେ ମକରକୁଣ୍ଡଳ ତେଜରେ
 ରଜମଣ୍ଡଳକୁ ନିର୍ବାଚନୁଥିଲା; ଉଷରେ ଦକ୍ଷିଣମାତା ଓ ଦକ୍ଷରେ ମାତା-
 ମଧ୍ୟମଣି କୌସୁଲ ମାନମାୟ ଶରଦରେ ଶାଶୁ-ସୁଶ୍ରବେଷ୍ଟିତ-
 ଶରୀରରେ ସୁଦୃଶ୍ୟ ଶାଢ଼ୀ କରୁଥିଲା । ତଳେତଳେ ଗତିମାପାମର ଗତି;
 ମଞ୍ଚରେ ଲେଖିପାଉଥିଲା; ସୁଖସମାୟ ସୁଖି କରବାପାଲି ଅଭିଜ୍ଞ
 ଶରମେଷ୍ଟି ଏ ଦୃଶ୍ୟ-ସମାୟକୁ ଆଗମନ କରିଥିଲେ କି ? ଦକ୍ଷରେ
 ସୁଧାବୃଷ୍ଟି କର ସେ ସୁଖିକୁ କୃତାର୍ଥ କରୁଥିଲେ; ଦେଶର ବାସୁଦେବ-
 ଚରଣେତା ଦର୍ଶନକୁ ଗୁମୁତ ଓ ମୋହନକର ଦଶକରୁଥିଲା । ଏହି କ-
 ରଦଶ୍ୟାମୟ ଦର୍ଶନକରେ ଉକ୍ତ ସାକ୍ଷତ ଆଶ୍ରୟ-ପଦ ପାଇପାରିଲେ ।

ମଧୁର କରବାସ ନିବିଷ୍ଟମନରେ ଦର୍ଶନ କରୁ କରୁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ
 ଦୃଷ୍ଟିକ୍ରମରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ସେଠାରେ କୃତକର୍ମା ଦକ୍ଷାଦତ୍ତ
 ଲେଖି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉପହେଲ କୋମଳ ଉଦରେ କହିଲେ,—“ହେ
 ଯକ୍ଷା, ଦକ୍ଷାଦତ୍ତ ବଡ଼ ବଳବନ୍ତ; ତାହାକୁ ଥରେ ଆଦର ଆମର
 ଉପହାର କର; ଆମ୍ଭେମାନେ ଉଦରକୁ ଯିବୁଁ ।” ମାତୃତ କର୍ଣ୍ଣ-
 ସ୍ୱରରେ କହିଲା,—“ସମସ୍ତେ ରୁମୁକୁ ବଳବନ୍ତ, କହୁଥାନ୍ତି, ଦୁର୍ଗି ଏକା
 ପରା ହେଣୀ, ଅଭାବକା ଆଦି ନାଶକର; କର୍ଣ୍ଣମାନ ଏତର ଦକ୍ଷର ସେ ?”
 କୃଷ୍ଣ କହିଲେ,—“ହେ ଦୁର୍ଗିସୁଦତ୍ତ, ବଡ଼ କରୁଦଶରେ କଥାବହୁଣ;
 ଆମ୍ଭେମାନେ ଉଦ୍‌ଯୁକ୍ତ କ୍ରୋଧକର; ସଦାକାଳ ଦେଶରେ ଆଶି; ଏବେ

ତଦେକକୁ ଆସିବୁଁ; କହିବନ୍ତିରେ ଚଢ଼ିତ ବୋଲି ଏବେ କହାଇ
 କହୁଛନ୍ତି କା କଥା ?” ମାତ୍ରନ୍ତ ମଞ୍ଜିଉପିଲା, ‘କେଶୁଣ୍ଡ ଶ୍ରୀପଦ ରାଜା’
 ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବସନ୍ତରେ ଯେଉଁଠି ବର୍ତ୍ତମାନ ଦଶପ୍ରାୟଦ୍ଵାରା ବନମୁଖିରେ
 ଚର୍ଚ୍ଚିତ କରି ଉଠିବ ବୋଲେ,—“ତୁ ମା କେଶୁକୃଷ୍ଣରେ କଳାସେତୁ
 ଗଜ-ମୁଖ-ପଦ, ଶରୀରର ରୂପକାରେ ଆସି ଯେ ଅଭିଶେଷ, ନାହିଁ
 କହୁଥିଲେ କଲେ; ପ୍ରାଚୀ ଗାୟତ୍ରୀ ଲମ୍ବପ୍ରାୟରେ ଏତେବେଳକୁ
 ଏହାଦି ବୋଲି ଉଡ଼ୁଛାଣି ।” ଏକଥାଶୁଣି ମାତ୍ରନ୍ତ କୋପରେ କଳିମାନ
 ହୋଇ ଅଧର କାମୁଡ଼ି ଓ କରକତାକ୍ତ ରୁଣ୍ଡର ପଦ ଆଗରୁର କଳ;
 ମାତ୍ରନ୍ତ ଶୋଧରେ ବନ୍ତ ମାରିଲା, କିନ୍ତୁ ବୃଣ୍ଡ-ପ୍ରବଳପାତ-କାଳରେ
 ନିରୁତ ନେତ୍ରର କଲେ, ଅନନ୍ତ ସେତୁପର ପଦେ ପଦ କରି ନିରୁତ
 ବୋଲିଲେ । ନିରୁତେ ଶିବପ୍ରାୟ ପାଦ ସେଇ ବହି ହସ୍ତାର ପଦାବଳିକୁ
 ଗମନ କଲେ ଏବଂ ବହିବଳର ଲକ୍ଷ୍ୟର ପଦକୁ ଓଟାଇ ନେଲେ;
 ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-ହସ୍ତରେ ହସ୍ତୀ ଗରୁଡ଼-ଚକ୍ର-ଧୃତ ବସନ୍ତର ପର୍ଯ୍ୟପ୍ରାୟ ମନେ-
 ହେଲା । ତାଳମାନଙ୍କ କରରେ ବଳନ ସୁନ୍ଦର ଶୁଭର ନେତ୍ରର ଗୁମେ,
 କିନ୍ତୁକର କୁମାର-ହସ୍ତରେ ସେତୁପର କୁମୁଦାର-ଚକ୍ର ପ୍ରାୟ ରୁଣ୍ଡର ।
 ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରୁଣ୍ଡର ରୁଣ୍ଡର ଏପରି ବେଗରେ ଗୁମେବଳେ ଯେ କୁମୁଦପ୍ରାୟ
 ମୁର୍ଦ୍ଧମାଣ୍ଡ କରୁଛି ପଦର ଏବଂ କଳାବଳ-କଳ ଉପରୁଗଲା । ଅନନ୍ତର
 ଗର୍ବରେ କୁଳଶାସନକର ପ୍ରାୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ହସ୍ତୀ ଓ ହସ୍ତି-ପାଦକର
 ଶିରରେ ବହିବଳର କରୁଛି ସେମାନଙ୍କୁ ଶାସେତ କଲେ ଓ ମଥୁରା
 ବାଣ୍ଟିବ ବସୁସୁତ ବୋଲି କରୁ ପଦାତା ଉଡ଼ାଇଲେ ।

ତତ୍ପରେ ଶିବବ୍ରଜ ଗୋବିନ୍ଦ ହସ୍ତରେ ଦଶନଧର ଓ ଅଧରରେ
 ମନର୍ତ୍ତାସ ଶୋକାର ରଜସେବରେ ପ୍ରବେଶକଲେ । ସେ ବୋଟିଲବନ୍ଧ୍ୟମୟ
 ମୁଣି କୁଟିର, ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଓ ସରଳ-ହସ୍ତର ଲୋକମାନଙ୍କ ଶ୍ରେଣୀରେ
 ମନହୁକୁରେ ଭିଲୁକୁପ ଧାରଣ କଲେ । କରବେତା ଗୋପାତ-
 ମାନବ ଦେହରେ ନିରକର, ଦାମିନୀବଳ ତନ୍ତ୍ରରେ କାମ-କଲ୍ପରୁ,

କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତରେ ଶ୍ରବଣାନ୍ତର, ଯୋଗି-ଦୟାଳୁରେ ଯୋଗେଶ୍ଵର, ଚନ୍ଦ୍ରାଳ ସମୀପରେ ଗଣେଶ, ଗଣ୍ଡିନି -ଦୁର୍ଗାରେ କୃତ୍ୟଶିଳ ଓ ଧନବାନ୍ ଦୟାଳୁରେ କୃତ୍ୟର ଚୋର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଦେବେ; ଗୁଣି ଚାନ୍ଦାବଳୀରେ କାଞ୍ଚ ବାଳ-ବେଦାନ୍ତ ଓ ମହାମାନେ କାଳିକାବଳୀ କଳ୍ପମୁଖି ମହାମଣି ପରମେଷ୍ଠରେ । ସମ୍ପଦକାଳ କ୍ରମେ ଦେବ ।

ଦେବ ସାଧାରଣ ଜାଗରଣ ପରିମାତ୍ରକୁ କହୁଅ, “ଏଠାରୁ ଶୁଣିଯିବା ଶୁଭ; କାଳକ୍ରମେ କାହିଁକି ଦେଖିବା; ଯେଉଁଠାରେ ଦେବ ଧର୍ମର ଅପେକ୍ଷା ଉପେକ୍ଷା, ଯେଉଁଠାରେ ଅଧର୍ମ ସମ୍ପଦ ଦେଖି ଶୁଣିଯିବା ଏକାନ୍ତ ଦାକ୍ଷିଣ୍ୟ; ନିଜଜନମାନଙ୍କ ଦକ୍ଷତା ଶେଷରେ ନିଜଜନରେ ଯେ ଏମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟରୁ ସ୍ଵାଧୀନ କରାଯିବାକୁ ଅବକାଶ ନାହିଁ । କରୁଅଛନ୍ତି ତାହାର ତାହା ଏକାନ୍ତ ଦେବ ?”

ଏହିକାଳରେ ତେଣୁ ମଧ୍ୟ କାଳିକାଙ୍କ କହି କହୁଅ, —“ଦେ ଦେବ, କୁହ, ଆଜି କାହିଁଯିବ; କାହାକୁ ମାରିବ ତୋର କିଛି ଦେବ ତୋ ଦେବତା; ଆସ ଯେ ସମୟେ ଦେବ ସମୟ କର; ଆଜି ତାହା ହେବେ ଦେବମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଦେବ କହ ।” କୁହ କହ କହରେ କହରେ, “ଆରେ ମୁଖର, ସମୟରୁ ତାହା ପଠାଯିବାକୁ ତୋହେଉଁ ଶୁଭ କହ ।” ଶୁଣିବେ ଶୋଧିବେ ଦୋର କୁହୁକୁ ମୁଖେ ପ୍ରହାର କର, ମାତ୍ର ଦୁର୍ଗାଦେବୀ ତାହା ଦର୍ଶନେ ତାହାର ସଦାକାଳ ଦେବେ । ଦେବେ କାଳକାଳେ ସମୟରେ ଅନ୍ୟ ତେଣୁ ମଧ୍ୟରୁ କାଳକାଳେ ଆସୁ ଦେବ । ମୁଖିକର ହସ୍ତରେ କୁଣ୍ଡଳ ତୋମର ଉଦ୍ୟାତ ଶ୍ୟାମଳ ଶ୍ରବ ମାତ୍ର ଦେବ କହରେ ନିଜ ଆତ୍ମା ଶୁଣି ଅନ୍ୟ ତେଣୁ କହ । ଶ୍ରୀମ-ଦେବେ ଦିବ୍ୟେ ସଂସାରରେ ଆଜି କିଏ ଅଛି ? ସେମାନେ ମାତ୍ର ଦେବେ ଦେବେ ମାତ୍ର ମାନଙ୍କୁ ନିଜେ କହି ନିଜେ ଦେବେ

କାଞ୍ଚ ଏ ସମୟ ଦେଖି ମୁଖି ଶୁଣିବେ ଦିବ୍ୟେ ଦେବେ କାଳକାଳେ ଦେବେ ଦେବେ ଦେବେ ଏବଂ ଶ୍ରୀକାଳ ତେଣୁ ମହାକାଳେ ଦେବେ

ଯାଇନିଆର ଚେରରେ ପଶିବ କୁଏ ଏବଂ ଚନ୍ଦ୍ରର ଅଳ୍ପର ବୃତ୍ତରେ ମୁଦୁ
 ଚନ୍ଦ୍ରର କୁଏ । ଅନ୍ଧାର ଅଳ୍ପର ପାତଳ ପାତଳରେ କଳିବ କୁଏ, କୃଷ୍ଣ-
 ଲାଙ୍ଗୁରେ ଅନ୍ଧାର ଓ ଚନ୍ଦ୍ରର ମରାଣୀ; କିନ୍ତୁ ଲୋକେ ଏବଂ ଯେଉଁ
 କିଛି ନ ମାନ ସମସ୍ତ ଯାତନାରେ କୁହୁଥିବ କୃଷ୍ଣର ଆକାର ଧାରଣ
 କରେ । ସ୍ୱର୍ଗର ମୁକ୍ତିପ୍ରାପ୍ତି ହେଲା ପରେ ଯେଉଁ ଏହାର ଶ୍ରଦ୍ଧାରେ
 ପ୍ରମୁଖିତରେ ଶୁଣ କୁଏ । କଂସମୁଖି ସେହି ଭାବରେ ସେ ନିଜେକର ମୁକ୍ତି
 କେଉଁଠାରେ ନ ବୁଲି ନିଜେକରେ କୁଠାବଦ୍ଧ କର । ଯେଉଁ କୃଷ୍ଣ-
 ଶାଖାରେ କପିଳ, ତାହାର ମୁଳରେ ମୁଖି ଆସାର କର । ସୁଦର୍ଶନ ଚନ୍ଦ୍ର-
 ଶକ୍ତି କର କେଳେକେ, କର ଓ ନିର୍ଦ୍ଦୀନକଦ୍ୱାରା ପ୍ରସିଦ୍ଧ କର
 ଅନେକକରେ ଶକ୍ତି କଂସାର-କୃଷ୍ଣର ମୁଖି ଧାରଣ କର; ଅନ୍ଧାରରୁ
 ତରୁ ଅଳ୍ପରୁ ନାଶ କରିବା ପାଇଁ ସବୁଦିନ ଚେଷ୍ଟା କର କେଳେ
 ପୁରା ନିଜେକର ଅଳ୍ପର ଅନିର୍ଦ୍ଦୀନ; ସୁଦର୍ଶନ ସମସ୍ତ ଚାହାନ୍ତି ଅନିର୍ଦ୍ଦୀନ କର
 ଦୁଷ୍ଟିକରନକରେ କେଳେ ଓ ଆଦିକାନ୍ତ କଂସର ପ୍ରହାର ନିର୍ଦ୍ଦୀନ କର-
 ପ୍ରହାର ସମ୍ପର୍କରେ ନିଜେକ ପ୍ରହାରମଣ ହୋଇ ଦଶାବସାନ କେଳେ;
 କଂସ ନିଜର କଳିକା ଶ୍ରେଣୀରୁ ଅଳ୍ପସଦ୍ୱ ସଂକଳନରେ ସ୍ଥାନକର
 ହୋଇ ଅନ୍ଧାର / ଅଧିକାର୍ଯ୍ୟକର । ପ୍ରଜାଶକ୍ତିର ଚେଷ୍ଟାକର ଓ ନିର୍ଦ୍ଦୀନ
 କରକେଳେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କର କେଳେ; ନିଜେକ କର କେଳେ; ଯଥେଷ୍ଟ
 ରୁ ନିଜେକ କେଳେ ପାଇଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କଂସର ଶକ୍ତି ନିଜେକ, ସେ
 ତାହାର ଅନ୍ଧ ସେହି ଓ ଶକ୍ତିର ପାଣି; ଏଣୁ ସେ ତାହାର ଶକ୍ତି ଓ ଦୃଢ଼ାକ୍ତିର
 ଅଧିକରେ ଦଶାବସାନ (କେଳେକେ ସେ କୁହୁକର ଦେଖକେକେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ
 ମାତୁଳକୁ ବଞ୍ଚାଇପାଆନ୍ତି ତାହା ସମୀପକୁ ଦେଖକେଳେ; କେ ସେହି
 ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକର ! କେ କେଳେକେକା କରକେକେ ।

ଅନ୍ଧାର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ରାଜପଦକୁ ପୁରା କର ମହାଶୟନର ଅନ୍ଧ
 କର କେଳେ ଏବଂ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣକୁ ନିର୍ଦ୍ଦୀନ କର ଅନ୍ଧାରରୁ କର-
 ଶକ୍ତିର ମହାଶୟନ କରକେ କେଳେ ସାବନ କେଳେ ।

ଉପସ୍ଥାନ ପଦ୍ୟମାଳା ।

ବହୁଶାନ୍ତି ଯେତେବେଳେ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀର ମାର୍ଗକୁ ଏହିପରି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି:—“ମାର୍ଗ, କଷ୍ଟ କରୁଛି; ମୋର ଦୁର୍ଗତି; ମୋର କର୍ମ ମନ୍ଦ, ମମୁକ ସଙ୍ଗରେ ରେଟ ବୁଲୁଛି ଯୋଗ କରୁଛି; ମାମୁ ମୋତେ ଚକଟେ ସ୍ପେଷ କରୁଛି। ସେ କଥା ସ୍ବଳ ଦୃଢ଼ ହେଉଛି, ମୋ ଗୋ ଗୋ ଆଉ କାହାର କି ଗଲ; ମାମୁକୁ ଏ ପଦାବତରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ହୁଏ, ଏତେବେଳେ ସୁମର ବୁଲୁଛି ହେଉଛି; ମନ୍ଦରେ କେତେକଥା ପାଣି-ହୁଏ, ସବୁ ବ୍ୟର୍ଥ ହେଲା; ମୋତେ କି ଅସୁବିଧା ଅବରଣରେ ସେ ମୋତାକୁ ବୁଲ ପରେ ଲୁଚି ଗୋଟିଏରେ ହେଉଥିଲେ; ସେ କାଳହାକ ମୋର ଅସୁବିଧା ଶୁଣ କରୁଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ମୋ ଠାରୁ ସେ କୌଣସି ଲାଭ ଗଲେ କାର୍ଯ୍ୟ ସେ କଥା ତାଙ୍କ କର୍ମରେ କାର୍ଯ୍ୟ କି ମୋର ଯେ ଗଲ ହେବାକୁ କାର୍ଯ୍ୟ କୌଣସି ଶୁଣ ମାର୍ଗକୁ ଏହିପରି ସାବଧାନ ଦେଇ ସେତାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ ଏକ କଟକଟକର ଗାୟତ୍ରୀ ମୋତେ କଲେ ।”

ଉପରେ ଅନେକ ଗୋଟିଏ କଥାକୁ ବୋଧକରି କହଲେ “ମାର୍ଗକୁ ମୋର ଉତ୍ତମ ଗୋଟିଏ; ମୋର ଜାମ ଏକା ସଦାସଦା ତମ୍ବା କରୁଥିବେ; ମୁଁ ଏଠାରେ କରୁଥିବି ରହୁ ପଛ ହୋଇ ଯିବି।” ଅନେକ ସୁଖୀ ସୁବିଧା ସୁଖୀମାନଙ୍କୁ ଦୋଷକରି ଦୋଷକରରେ କହଲେ,—“ବୁଝିମାନେ ଗୋଟିଏ ଯାଅ, ମୋର କଦମ୍ବମୂଳ ଓ ଶାଢ଼ୀ-କୁଣ୍ଡ ପଛରେ ରଖିଥିବ; କମଳା, ଧନା, ହଂସୀ, ବ୍ୟାଘ୍ରୀ ପ୍ରଭୃତି ଶାଢ଼ୀମାନଙ୍କୁ କାନ୍ଦି ଅନେକ ଦୂର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ।” ସୁଖୀମାନେ ସତେକ ଉପରେ କହଲେ, “କଦମ୍ବକୋଳ, ସବୁର ଗୋ ଏଠାରେକେ କାଟି ଦେଲେ ପିତା; ଧନା କି ହଟି କରୁଛି ଯେ ଅସୁମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଗୋଲୁ ରହୁଛି ।” ଦେଶର କହଲେ “କିଛି ଗୋ କର କାର୍ଯ୍ୟ, ବୁଝିମାନଙ୍କୁ କାନ୍ଦି

ତତ୍ତ୍ୱର ବରଦ ନାହିଁ, ଶତାଧିକ ସ୍ତ୍ରୀରୁ କରଦେଇ ଅବଶ୍ୟ ସିଦ୍ଧ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ
ଧରି ସଦା ପ୍ରସନ୍ନହସ୍ୟ ହୋଇ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ କରନ୍ତି ।” କୃଷ୍ଣ ଗୋଲରେ
ଦୁଇଟି ପ୍ରକୋପିତ ହୋଇ ଗୋସକୁ ପକେଇ କଲେ । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଦାନପାତ୍ର
ସନ୍ତତ ମଧୁପୁରରେ ରହନ୍ତେ । ପ୍ରତ୍ୟାକ୍ତ ଓ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତର ସାହାଯ୍ୟ
ଲବେଶ୍ୟ, ଧର୍ମସ୍ଥାପନ ସାହାଯ୍ୟ ଅବିଚାର, ଭକ୍ତ ଓ ପ୍ରେମର ପଥ
ଦର୍ଶାଇବା ସାହାଯ୍ୟ ଲବେଶ୍ୟ, ଏବଂ କର୍ମ-ଶୁଦ୍ଧିରୁ ବିକାଶ ଦେବାପାଇଁ
ସାହାଯ୍ୟ ଅବିଚାର, ସେହି କରଦେବତା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ,
ଦଶଭୁଜ ଓ କମଳ ଭକ୍ତ ଦ୍ୱାରା ଲବିଷାଳର କୁଟିଳ ଶତମାଳ ସେଥିରେ
କରର ଚରଣ-ପଦ ସେପରି କରିବାପାଇଁ ମଧୁରରେ କରଦେବ
ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ।

ଉଦୟର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କିନ୍ତୁ ପୁଣି ଅଜ୍ଞାନର ପ୍ରବଳର ବାସନା-
ପ୍ରକାଶ କରୁନାହିଁ ପୁରକୁ ଚଳେ କରଦେବ ଲବେଶ୍ୟ ପ୍ରସନ୍ନ କଲେ ।
ପୁରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଦେଖିଲେ, ‘ପୁର କୁବେର-ଦେବ କମଳ ଅବିଚାରକୁ
ଗୋଲରେ କରିଅଛନ୍ତି । ମନ୍ଦିର ନାମାପ୍ରକାରରେ ମନ୍ଦିର ହୋଇଅଛି;
ଉଦୟ, ପାଟପତଳ ଓ ପୁରସୁମନ୍ତର ଦେବ ବାସ କମଳରୁ ହୋଇଅଛି ।
ନାମାପ୍ରକାରରେ ନାମା ପିତୃପିତା ଜଗନ୍ନାଥ ସମ କଥା କ କରୁ
ହୁଅନ୍ତିବି ବୋଧ ହେଉଅଛି । କିନ୍ତୁ ବାଟମାନ ଲବିଷାଳରେ ବାଟର
କର ହୋଇ ନାହିଁ ଉପରେ କରୁ ଲବିଷାଳର ଲବ ପକା ହୋଇଅଛି ।
କରଦେବ ପଲଙ୍କରେ ହୁଅନ୍ତି-କରୀ ପାତ୍ର ହୋଇ ଚତୁର୍ପଦି ଚେଷ୍ଟାରୁ
ମହୋଦେବ ମୁକୁନ୍ଦ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଅଛି । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଉପରେ କୁସୁମାଗୁଡ଼ା
କିଛି ହୋଇ ପାରିବ । କିନ୍ତୁ ଏହି ପଥ ହୋଇଅଛି । ଦାହାକର
ଅବିଚାର ହୋଇ କୁବେର-ଦେବ ଲବ ପାରିଅଛି, ସେ କରଦେବ
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣର ଶ୍ରୀପଦରେ ବୋଲିବାପାଇଁ କୁବୁଦା ପ୍ରମୋଦରୁ ଦୃଢ଼ରେ
ଉଦୟ-ଲବେଶ୍ୟ-ଦୃଢ଼ ସୁଦୃଶରେ ପକାତ ରଖିଅଛି । କୁବୁଦା କ କର
କରିଅଛି, ସେ ପୁଣି ବୋଟି କୁବୁଦା-ଅବିଚାର କର ପୁରକୁ କଲେ । ଲବ-
ବାସନାର ପ୍ରବେଶ ମତେ କୁବୁଦା ଲବିଷାଳରେ ଓ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣମତେ

କଣ୍ଠପୁଣ୍ୟ କର; କଣ୍ଠ ଦାସପଦ୍ମକ ଦେବୀକୁ ମୁଖକୁ ନଥା। ବାହାରିଲା
ଦାହ; ଦୁଇ ନନ୍ଦନରୁ ପୁରୁଷର ଅଶ୍ରୁ ଅନର୍ଥକ ଗଳିତାକୁ ଶୁଷ୍କିଲା;
ଭ୍ରମରାଦଙ୍କର ଦର୍ଶନରେ ପାଣ୍ଡିକ ପ୍ରେମ ଧୃତିପଥ ଗଲି ଦୃଢ଼ବୁଦ୍ଧି
ଦୁଃସ୍ବରୁତ କରି କୁରୁତାକୁ ଅଟକି ଢଳି। କୁରୁତା ଜଳ ପ୍ରାଣରେ ଭରମ
କରମ ସୁଖର ଅସ୍ବାଦ ପାଇଲା। କୁରୁତା ଯେଉଁ ଦାଦ-ପଦକୁ ଖୋଇ
କୃତକୁ ଧନ ମନେ କରିଥିଲେ; ଶିବ ଯେଉଁ ଦାଦପୋତି ଜଳକୁ
ଶିରରେ ଗଣି ଅପଣାକୁ କୁଦାର୍ଥ ମନେ କରନ୍ତି, ଯେଉଁ ଜଳ ଶୈବେଦ୍ୟ-
ଭାବେ ଶୁଣରେ ସୁଖର-ସୁଖକୁ ପଦ୍ୟ କଲା, କୁରୁତା ସେହି ଦାଦ ପଦକୁ
ସୁଖସ୍ବରେ ପଢ଼ାଳି ଅତି ଆଶ୍ରୟରେ ସେ ଜଳକୁ ସେବା କଲା। ଗହ୍ବରରେ
କୋମଳ ସୁଷ୍ପ ଚକ୍ରରେ ପାଦ ଦୋହୁ ବଦଳ ଶ୍ରୀହରିଙ୍କୁ ଶରଣରେ
କରନ୍ତୁ କରାଇଲା। କେତେ ଜନ୍ମର କେତେ ସୁଦୃଢ଼ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପ୍ରସନ୍ନ
ହେଲେ। ଉତ୍ତମ ମେଘିଣି ମାଗି ପ୍ରସାଦ କଲେ। କାମି-କଲ୍ଲପରୁ ମହାମା-
ମେରୁ ଶନିବନ୍ଧୁ ଶରଣାଶ୍ରୟ କୁରୁତା ଶବ୍ଦରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ତାହାର
ଶ୍ରୀ ପ୍ରମୋଦକାର୍ଥ ତାହା ପୁରରେ ଚକ୍ରିପଦ ଅବସ୍ଥାନ କଲେ।

କିନ୍ତୁ ଗୋପୀନାଥ ଗୋପୀଙ୍କ ନଥା, କୁହୁତାମନର ବିକୋଦ ଶ୍ରୀତା,
ଭାବନାକ୍ରମ ଓ କବମୁମୁକର ଦହାର, ଏବଂ ଶୁଦ୍ଧ କେଶି ଇତ୍ୟାଦି ସୁରକ୍ଷ
କରି ଦିନୁ ପଦ ସନ୍ତପ୍ତ ହେଲେ। "ପ୍ରେମରସାବୁଳୀ ଶ୍ରୀରାଧା ତାରୁଳୀ"
ଜଣେ ପୁଣି ତାହା ମନରେ ପଡ଼ି ମାଧବଙ୍କୁ ବ୍ୟସ୍ତ ଓ ବ୍ୟାକୁଳ କଲା।

ଯେ ଦୁଃଖୀ ସେହି ଯିବା ତାହାର ଦୁଃଖ ଜାଣେ; ଅନ୍ୟ କେହି
ତାହା ଅନୁଭବ କରିପାରେ କି ? କିନ୍ତୁ ତାହା କଲ୍ଲକା ବଳରେ ବଳନା
କରପାରେ କି ? ତଥାପି ପ୍ରତିକାର ନଥିଲେ, ସମସ୍ତ ପ୍ରକାର ଦୁଃଖ, ଯେତେ
କ୍ଷୁଦ୍ର ହେଲେହେଁ, ସହଜୁଏ, ମାତ୍ର କରଦୁଃଖେନା ଅସହ୍ୟ ଦୁଃଖ।
ଅମିତ ସହଜୁତା ବ୍ୟାପିତ ତାହା ମହ୍ୟ କରନା ଅସହ୍ୟ ଶିଅରବଦ
ହେଉ ରହିପାରନା ! ଯେଣୁ ଏ ସଂସାରରେ ଆପଣକପର ସହଜୁ 'କୋଟି-
କରେ ଗୋଟିଏ ଦାହ', ତେଣୁ ପ୍ରାଣ ପରେ ତାହା କରଦୁ ଦେବତା
ତାହାରିକୁ ଶ ହେଉ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ମୋ ସର କମ୍ପା କମ୍ପା ହୋଇ କପର କହୁଥିବ; କିନ୍ତୁ ମୋତେ
 ଓ ତାକୁ କି କର ! ତପାଳରେ କଣ ଏହୁ ଦଶାଶ୍ରୟ ! କହନ-ବୋଲ
 କହୋଇ କେବେ ନନ୍ଦ ଅନୁରୋଧ କରିନାହିଁ, ତାକୁ ଶୁଣି ଯା ମୁଁ ପ୍ରମାଦ
 କରି ଅଛୁ ! ମୋର ପ୍ରାଣକୁ ଧରି; ନୀଳ କଣ ନ କରେ ! ବେହୁ କ'ଣ
 ନ ହେଉଛି ! କୃଷ୍ଣକେଶୀ ପଶ୍ୟମଣ୍ଡଳରେ କରକମଳ ଦେଇ ବସି
 କଣ କରୁଛୁ ? ଓହ୍ଲା କରିହାଜଳରେ ବାସିହେବାପାଇଁ କର୍ମରେ
 ଥିବ ! ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଆସୁଛି, ସେ ମୋର କର ଧରି କହିଲା,
 'ହେ ଅନୁରୋଧ, ମୋତେ କହରୁ ଇଲ୍ଲ କରୁଛୁ ?' ସୁମୁଖୀଗୁଣ
 କଠିନ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନରେ ପୁଣି ପାଦିତ୍ର ପ୍ରାଣ କାହିଁକି କାହାର ପାଇନାହିଁ ?
 କୃଷ୍ଣକେଶୀର ସେ କରକେଶୀଧରରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣରାଜା ହୋଇଥିବ;
 ଯେଉଁ ବଦନ କଳାକ୍ଷକୁ ହସେ, ସେ ଏବେ କେତେକଳରେ ମଳନ
 ହୋଇଥିବ । କର୍ମକ କମ୍ପା କେବେ ଅନୁକାମ୍ପିତ ହୋଇ କରମ
 କେଶରେ ପଡ଼ିଥିବ; ସେଥିରେ କି ଆଉ କୁହୁମ ବାସ୍ୟୁତ; କେତେ-
 ବେଳେ ତାକୁ ଚିତ୍ତହରଣ କରୁନ ଥିବ ।"

କୃଷ୍ଣ-କେଶରୀ ଯଦି ଇଲ୍ଲ କୁହୁଛନ୍ତି ତେବେ କୃଷ୍ଣ କାହିଁକି
 ହେଉଛନ୍ତି କରକେଶୀ ଯୁକ୍ତା, କଠିନ ହୋଇଥିବରେ କହୁଛି,
 ଅନଳ, ଅନଳ ଓ ତଳ ମଧ୍ୟରେ ପଶ୍ୟୁ ଏବଂ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନରେ
 ଶୁଣୁଛି; କର୍ମକ-କର୍ମକ-କର୍ମକ ଇଲ୍ଲ ସୁମାଳଙ୍କର ପରମା କେଶିକାରେ
 ଥାନ୍ତି ଯେ ସେମାନଙ୍କର କରକେଶୀର କୁହୁଛି ! କୃଷ୍ଣ କରକେଶୀ
 କେଶରେ ଯଦି ସବୁଦିନ ଆଶ୍ରୟ ଥାଆନ୍ତି, ତେବେ କେଶିକାରେ
 ତାହାର କେଶକେଶୀର ଥୁଆନ୍ତି; ପରମ୍ପରା କେଶକେଶୀର ଇଲ୍ଲ
 ଇଲ୍ଲରେ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ପାଲଟି ଯାଆନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କେଶକେଶୀ
 କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକାଠି କରି ଦେବାକୁ ଏକାକୀ ଅନୁରୋଧ ।
 ଯେତେବେଳେ କୃଷ୍ଣ ନିଜର କୃଷ୍ଣ-କେଶରେ କରକେଶୀର ପଶ୍ୟୁ ଶ୍ରୀ-
 କୃଷ୍ଣ, କେଶକେଶୀର ଶ୍ରୀ, କେଶ, କେଶ, କେଶ, ଧୀ, ପ୍ରାଣ ଓ

ପ୍ରତ୍ୟେକଦିନ ପୃଷ୍ଠାପୃଷ୍ଠା ଭାବେ ପଢ଼ିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଉପାଦେଇ ଦେ-
ଖାଯାଉ ଅନୁଚିନ୍ତା ଦୃଷ୍ଟି; ସେ କାଳରେ ତ ସେହି ଗଳ୍ପର ବର୍ଣ୍ଣନା
ଦେଖାଇ ଦୁଇଜଣ କୁ ଏହାକୁ ।

ଭାବର ଦର୍ଶନରେ ଭାବନାଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ୟେକଦିନ ଗୋଟିଏଦିନ
ପଢ଼ି । ସେ କାଳରେ ଭାବର ଗୋଟିଏଦିନ, କଥାକଥା, ମନମୁଖ୍ୟତା
ଓ କିଛି ବଚନ ଭାବନାଦ୍ୱାରା ଅବଶ୍ୟକ ସୁଖ ପ୍ରାପ୍ତି କରେ । ସେ
ବେଳେ ବୋଲି କଥାରେ ପ୍ରସ୍ତୁତସୁଖ ପ୍ରାପ୍ତିରେ ପ୍ରାପ୍ତି ହୋଇ
ହୁଏ । ଭାବନା କୃତ୍ୟତାହୋଇ ପ୍ରତ୍ୟେକଦିନ ଭାବକୁ କୋଳରେ ରଖି
ଆଶ୍ୱାସନ କରନ୍ତି, ସେବେବେଳେ ଭାବ ଅସ୍ଥିତା ଭାବନା ପ୍ରମୁଖ ବଳ
ହୋଇ ଲୋକମାନଙ୍କର ଲୋକରେ ଅନୁରୋଧ ଓ ଲୋକ-ଲୋକରେ; ଆଶ୍ୱାସରେ
ସେବେବେଳେ ଅନୁରୋଧ ବଳରେ, ଏବଂ ସେମାନେ ଭାବନାହୋଇ
ଭାବନାକୁ ଗାଢ଼ ଭାବରେ ପ୍ରମୁଖ ପ୍ରମୁଖ ଆଶ୍ୱାସନ କରେ । ସେବେବେଳେ
ପ୍ରାପ୍ତି ଲୋକରେ, ପ୍ରମୁଖ ଶୁଭରେ, ନିଜମାନଙ୍କରେ, ସମସ୍ତ ସ୍ୱପ୍ନପ୍ରାପ୍ତିରେ,
ମାନୁଷ୍ୟଗଣରେ ଲୋକ-ଲୋକରେ, ସମସ୍ତ ଶେଷରେ ଓ ଆଶ୍ୱାସ-ଆଶ୍ୱାସରେ
ସମସ୍ତ ସମସ୍ତ ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରମୁଖତା ପ୍ରତ୍ୟେକଦିନ ପଢ଼ିବା ଲୋକ
ଦେଖାଯାଉ ପ୍ରମୋଦକୁ ଆଶ୍ୱାସନ କରନ୍ତି ଓ ଶେଷ ଭାବନାରେ ଶେଷରେ
ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାବ ଆଶ୍ୱାସନହୁଏ । ସେବେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଭାବ କରନ୍ତେ
ଶେଷ ବୋଲିଲେ ମଣ୍ଡି; ଭାବ-ସମ୍ପର୍କରେ ହୋଇ ସମସ୍ତ ଆଶ୍ୱାସ ଓ
ବୋଲିବ ଶୁଭ ମନେକରନ୍ତି; ଭାବର ଦର୍ଶନ ଶୁଭି କଥାକୁ ଶୁଭ ମନେକ
ହୁଏ । ସେ ବୋଲିଲେ ନିଜର ଗୋପାଳ ଗୋପରେ ଶ୍ରୀମାନ ଶ୍ରୀମାନେ
ଓ ବର୍ଣ୍ଣର ବର୍ଣ୍ଣରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ବୋଧ ନବେକ ଦେଖିବୁ ଭାବ
ପ୍ରାପ୍ତିରେ ଶେଷ ପ୍ରାପ୍ତିମାନ ଆଶ୍ୱାସ, ସେ ଭାବପ୍ରାପ୍ତି ଭାବନା ଭାବ
ନିଜକୁ ଶୁଭପ୍ରାପ୍ତି ଦେଖନ୍ତି ।

ସାଧାରଣ ମାନବ ଶୁଭବାକୁ ଭାବିଲେ; ଭାବ ପ୍ରମୁଖ ଭାବନା ସମ-
ସ୍ତେ ଦେଖିଲେ । ଶ୍ରୀଆଶ୍ୱାସ ଭାବନାପାଣି, ବୋଧନାଶ୍ୱାସ ଭାବନା-

ସାଳବୃକ୍ଷ, କୃଷ୍ଣମୟୂର, କୃଷ୍ଣପ୍ରାୟରେ ଚର୍ମ, କୃଷ୍ଣ ସେବାରେ ଧର୍ମ, କୃଷ୍ଣ
 ପଥାରେ ଲେଖ, ଓ ଶତ୍ରୁମ ଲାଗିଥିବାରେ କୃଷ୍ଣମନ୍ତ୍ରଣ ଗୁଣମାନ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ-
 ଲଙ୍କା ମନ୍ତ୍ରକୁ ଓଡ଼ି-ପ୍ରୋତ ଆଲୋଚନା କଲ । ଗୁଣ-ସୁନ୍ଦର ନମେ ଅସତ୍ୟ
 ଦେବାକୁ ଦେଶରୁ ଶେଷର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣ ଶେଷ । ସ୍ୱାଧୀନତାବଦରେ ଶାନ୍ତି-
 ନାଥର ପରି ଶାନ୍ତି ତିଳରେ ଶାନ୍ତିନାଥ ଯେଉଁ ଦେବତା ଅନ୍ତରେ
 ଅନ୍ତର କଲେ, ତାହା ଏବଂ କହୁଥାନ୍ତେ, ତା ସେତେ ଦେବତା କିଏ
 ସନ୍ତୋଷରେ ? ଧର୍ମର ସେମାନଙ୍କର ଚର୍ମ ପୁଣ୍ୟର ନ ହୋଇ ନିର୍ଦ୍ଦୟତା
 ଶତ୍ରୁମ ଆଦର୍ଶରୂପେ ମନ୍ତ୍ରଣ ପ୍ରାଣରେ ଏତଦ୍ୱୀକ୍ଷ ସମସ୍ତବଦେ କାର୍ଯ୍ୟକର
 ଅନୁଷ୍ଠାନ ଓ ଚଳାଚଳ କରୁଥିବ ।

ଏକତ୍ରୀଂଶ ପଞ୍ଚଲେଖ ।

ସ୍ୱାଧୀନତାବଦରେ ଅନ୍ତରାଳ କଥାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଶିଖର କୃଷ୍ଣପଥର
 ତଳାତଳତଳା ପ୍ରାୟ ଦିନକୁଦିନ କୃଷ୍ଣତା କଲେ । ସେ ଶୁକପଥର ଶାନ୍ତି-
 ନାଥ ଶାନ୍ତିରୂପେ ଶାନ୍ତିରୂପେ କହୁଥାନ୍ତେ କହୁଥାନ୍ତେ; ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କାବ୍ୟମ ମଣିଲେ;
 ଦେଲେ-କୌରବ-କଥାମାନ ଏକାକେକେକେ ତ୍ୟାଗ କଲେ; ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର
 ପରମାନଙ୍କରେ ମଳୟାଳମ ଶାନ୍ତିରୂପେ କହୁଥାନ୍ତେ, ଶ୍ରୀମୁଖକୁ ଦୋଷ
 ସେଥିରେ ନିଜଦେଲେ ଯେପରିକିଏ, ସେଥିରେ ଅଧିକତର ଶ୍ରୀମୁଖ ନାଥ
 ଦେଲ । ଶ୍ରୀମୁଖ 'ସ୍ୱାଧୀନତାବଦ କର' 'ସ୍ୱାଧୀନତାବଦ କର' କହୁ ସେ
 ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନ ଦୁଃସ୍ୱପ୍ନରେ । ପ୍ରାଣିମଣି ବୋଲି ମାନସରେ ମଣି ସେ କମଳାକୁ
 କୁସୁମମାନ ଅଛି ଗଳାରେ ଦେଲେ ନାହିଁ; କଳବଣ-କଣକୁ କୁଳଶିଖର
 କବି କଣ୍ଠରେ ଦୃଷ୍ଟ ଦେଖୁଥିଲେ, କୋଳକଳୁଥିବା ଆବାପଥାସରେ ଶ୍ରୀ
 ଶ୍ରୀମୁଖୀ ମଣି ତମକ ଦେଖୁଥିଲେ । କିଛିଦେଶ ଦେଶେକେକେ ଶ୍ରୀମୁଖ

ପର; କିନ୍ତୁ ଏ ରହସ୍ୟ କହାଣି କେବଳ ନିଜର ବଚନ ଗୁରୁତ୍ବ ଦେଖାଇ ଦେଖାଯାଏ । କୁଣ୍ଡଳାଦି ଶକ୍ତିରୁ କୁଣ୍ଡଳର କମଳପତ୍ରବଦ୍ୟାଦେ ଶୋଭାପୁର; ଅସ୍ତ୍ରକାନ୍ଦକରାମାଳୀ ପରି ଭିନ୍ନପ୍ରଭ ଓ ଶୁକ୍ଳ ଦ୍ବିଗନ୍ଧା ଚନ୍ଦ୍ରପରି ଶାଞ୍ଜକାୟ ଓ ଶୁଭଦ୍ୟୋତା ଦ୍ୟୋତୟତ; ସଖୀମାନେ ଗୁରୁପାଦଦେ ଚେତି ଚେତେହଠାରେ ବାୟୁଣୀ କରୁଥିବେ; ପ୍ରିୟ ପ୍ରଣାମଦେ ପାଦଦେ ବସି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ-ବନ୍ଦନାକୁ ଅଙ୍ଗରେ ପକାଇ ଅପଲବ୍ଧନେଶରେ ଅନ୍ତର୍-ଅନ୍ତର ଅନ୍ତରରେ ଭଜି ଭଜି ତାଳି କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥିତେ; କେନ୍ଦ୍ର ଉପାଦି-କୋଟିସ୍ଥିତ, କେନ୍ଦ୍ର ପରିବେଶ କୋଟିସ୍ଥିତ, କେନ୍ଦ୍ର କରତ କୋଟିସ୍ଥିତ, କେନ୍ଦ୍ର ଆକାଶ କିଶୁସ୍ଥିତ, କେନ୍ଦ୍ର ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରିୟସ୍ଥିତ; ପୁଣି ମୁକୁତମୁକ୍ତା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶାଞ୍ଜାସ ଗୁଡ଼ିକାର ଚେତି କେନ୍ଦ୍ର 'ଶିବରାମା କର' 'ବିବରାମାକର' ଖାଲୁଥିବ । ଗୁରୁ କୋଟାହତରେ ଗୁରୁସ୍ଥିତ; ତତ୍ତ୍ବ କଣ୍ଠକଳ ! କେନ୍ଦ୍ରରେ ଏକତରଳ ବର୍ଣ୍ଣରେ ଲହୁଥିଲା ! ନିର୍ଗୁଣ ନିର୍ମଳ ଆସରେ ଗୁଣଦଳ ଅନୁସରରେ ନିଜର ଗୁଣ ଦେଖାଇ ଦେଉଥିବା ଦୃଢ଼ ହୁଏ, ତନ୍ତ୍ରମୁଖୀ ମୋକ୍ଷେ ନାନାକ୍ରମରେ ଗୁଣା କର ଏବେ ଯେହୁପରି ପୁଣିନ ହେଲା । ସୁଧାକୁ କଷ୍ଟ ଦେଇ ମୁଁ ପୁଣି ଗୁରୁତୋଷଣ କୋଲାଏ, କିନ୍ତୁ-କିସବନ୍ତ ହୋଇ ଭକ୍ତକୁ ଦୁଃଖଦେଇ ମୁଁ ପୁଣି ଭକ୍ତବିକଳବାନା କହୁଥାଏ, ଏ ଜାଗମାତ କହୁକାକୁ ମୋକ୍ଷେ ଲଜମାଡ଼ିମୁଣି । ଏହିପରି ଗୁଡ଼ି-ଗୁଡ଼ି ମେହୋତ୍ତଳ ନିଜରେ ଭସିଲା । ଶ୍ରୀହରି ଭବେକୁ ସମୀପକୁ ଡାକି କହିଲେ,—“ହେ ଭକ୍ତ, ଗୋପରୁ ଯାଅ, ମାତାପିତାଙ୍କୁ ଆନୁରୋଧ ପ୍ରଣାମ ଓ ଶୁଭ ସନ୍ଦେଶ ଦିଅ, ଥିଲୁ କଳାବତୀ କୋପାମାତଙ୍କୁ ପ୍ରବୋଧ କହ, ସେମାନଙ୍କ ଅବର୍ଣ୍ଣନ ଓ ଅସ୍ବକରେ ଆମ୍ଭର ଦେ ପରୁକାଣ୍ଡି ।”

କୃଷ୍ଣବାଣୀ ଶୁଣି ଭକ୍ତ ଶକ୍ତିକାଳ ତଳେ ନିଜର ଶୋଭା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାରେ ଚରଚର ହେଇ ରଥାଗେହୁଣ କଲେ ଏବଂ ମତେ ? ଗୁଡ଼ିଲେ “ମୋର ଅଜ୍ଞ କି ସତ୍ୟ ! ଏଣେ ତୁରୁଷ କାଣିଏ ବରଦ; କେଣେ ପାତ୍ର-ଲଜମାତଙ୍କର ଦର୍ଶନ-ସ୍ବର ହେବ । ଯିଏ ପ୍ରସନ୍ନ ନ ହେଲେ ଏବେ-

ସ୍ବତନ୍ତ୍ର ମଙ୍ଗଳ ଏକ ସମୟରେ ପୁର ହୁଏ କାହିଁ; ସବୁ କଥାରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଚର୍ଚ୍ଚା । ଏହିପରି ସବୁ କାହାଣୀର କଳେବର କଦମ୍ବସ୍ତ୍ର ପ୍ରାୟ ସୋମୟୁକ୍ତ ଓ ପୁଲକିତ ହେଲା; ନୟନରୁ ଅଶ୍ରୁ ଲଳିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଉଦ୍ଭିଦ ପଥସାରା କୃଷ୍ଣଜାମିନୀରେ ଶ୍ରେଣୀ ଶ୍ରେଣୀରେ ଏକ ସାଙ୍ଗ-କାଳରେ ଗେ ପରେ ପ୍ରବେଶ କରି ନୟନର ଆଗରେ ରଥ ଛୁଡ଼ାକଲିଲେ ।

କହିବ କୋଟିଏ ପୁରୁଷମୁଖା ପାଇଲେ ଯେପରି ହୁଏ, ନୟନଶ୍ରୀ ସେହିମନ୍ତ ହୋଇ ଉଦୟକୁ ଆସିବ ବେଳେ ଏକ କାଳାପ୍ରକାରରେ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଦେଖାଇ କୃଷ୍ଣସମାନ ଆଦର କଲେ । କୃଷ୍ଣଦୂତ ସନ୍ଦେଶ ଦେଇ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜଣି ଅବସାନ କଲେ । ସ୍ବାତନ୍ତ୍ରକାଳରେ ବେଶବଳାମୟର ସ୍ବେଦରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ଚ୍ୟାବ କର ଚ୍ୟାବର୍ମମାନ ସହର ସମାପନ କଲେ । ଚକ୍ରଦଳର କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉଦୟ ଦେଖାଇ ଶ୍ରେଣୀ କର ଲବର ଗୋଦାମାନଙ୍କ ଡାକରେ ଉଦ୍ଭିଦ ହେଉନାଚେ ଗୋମାନେ ତାଙ୍କ ଆସନରେ ବସାଇ ଉଷ୍ମର ମନରେ ତାହାଙ୍କୁ ବେଢ଼ି କରିଲେ । କୁକୁରୁ ପୁଣ୍ୟାଦ୍ୟ ଖାଇଲେ କା ପିସାସୁ ପୁଣ୍ୟପୁ ପିଇଲେ ଯେପରି ପ୍ରସ୍ତୁତି ହୁଏ, ଭକ୍ତ ଭକ୍ତ-ଦର୍ଶନରେ ସେହିପରି ହୁଏ । ଏହି ‘ଭକ୍ତ-ବେଢ଼-ମନ୍ତ୍ର’ ଦୁଃଖିନ ଗୋପିକାମାନଙ୍କର ସନ୍ତାନ ବାଣ-ବନ୍ଧ । ଶୋଭା ଓ ନନ୍ଦା ସମସ୍ତେ କୃଷ୍ଣ-ପ୍ରସନ୍ନ-ସୁତନାରେ ଅଖର ଅନ୍ଧାର ଅନ୍ତରାକଳେ । ଗୁରୁକାମାନଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟିରୁ କୃଷ୍ଣଦୟା ପିଇବ ଦୋଳ ଅଧୀର ହେଲା ।

ବାବୁଂଶ ଗଉଡ଼େଇ ।

କୃଷ୍ଣଦୂତରୁ ପାଞ୍ଚରେ ବସାଇ ଗୁରୁମନ୍ତ୍ରମାନେ ମନତୋଷରେ ଯେଉଁଲେ, “ଦେ ଉଦୟ, କୃଷ୍ଣ କେଉଁମନ୍ତର ଦୃଷ୍ଟିରୁ ଚନ୍ଦ୍ର; ସେ

କେତେ ଅନ୍ଧା ଦେଲେ, ଆମ୍ଭେମାନେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଵପ୍ନମୟ ଭାବରେ ବୁଲୁ, ଏବେ କିଛିମାତ୍ର ହେଉ ନାହିଁ, ଦେଲେ କେବଳ ଆମର ଶରୀରରେ ସ୍ଵପ୍ନର ସ୍ଵପ୍ନ। ତାଙ୍କର କଥା ଅନୁରୂପ ପରି ମଧ୍ୟରୂପ ଓ କର୍ମର ପରି ଶାବଳ; ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ସେ କପଟ-କରୁଣାପୂର୍ଣ୍ଣ କୃତକରଣ ଦୃଢ଼ତାକୁ ନମସ୍କାର। ଯେଉଁ ଚର୍ଚ୍ଚା ସେ କୁରୁକା କୁଳ ହରିଲେଟି, ସେ ତରୁ ଆତ୍ମ-ମାନବ ଅଟେ ତେଣୁ ହେଉଛି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭୁମାନେ କିନ୍ତୁ କି କରୁଛନ୍ତି ନିଜ ଲଜ୍ଜାରେ କି ମି କରନ୍ତି; ସୁତରାଂ ସେମାନେ ପର ଅବସ୍ଥାରେ କରନ୍ତି, ଦେବେ ମାନବର ପ୍ରତିରୋଧ ଲେଖନୀରେ ତଳେ କି କରୁଛନ୍ତି ? ଅନ୍ଧାରରେ ମାନବ କଣ କି କରୁଛନ୍ତି ? କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ ନିଜର କିଛି ପ୍ରାୟ ସେ ଏବେ ଲାଭ ହେଉ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ଯେଉଁ ଲୋକ ଶୁଣିବ ସେ କଥାକଥାରେ କହୁଁ ହୋଇ ଆନନ୍ଦରେ ତାଙ୍କର ପତାକାପତାକୁ ଚଳାଇ ନିରାକ । ସେ ଗଲା ପରେ ଗଲା, ଆଉ ଲୋକେଟିଏ ନାହିଁ । ଶୁଆକୁ କିନ୍ତୁ ଧରଣୀରେ ଯେତେ ଯତ୍ନେ ପଡ଼ିବାକୁ ଚିତ୍ତରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଅବେ ଦେଲେ ଆଉ ଦେବେ ନାହିଁ । ମୁଁ କହୁଛି ସେ ପରି କଲେ । କୁରୁକାକୁଳର ଶରୀରରେ ଗୋପନୀୟ ଏକତା ରହି କଲେ । କୁରୁ ଆତ୍ମମାନଙ୍କୁ କଣ କହୁଛନ୍ତି, କୁଳପିଠି ହିଁଥା ଶୁଦ୍ଧାଳ ସବୁ କହୁଛି । ଯେତେବେଳେ କୁରୁକାକୁଳ ଦେହ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କହିବା ତାଙ୍କର କେତେମାନ । ଉତ୍ତର ଗୁରୁ-ମିତ୍ର କେତେ କେତେ ବିକାଏ ନାହିଁ ସତ, ମାତ୍ର ଗୁରୁକୁ କଣ ଦେଖି ନାହିଁ, ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଶୁଭେ ସବୁ ସୁଖର । କୁରୁକାକୁଳ କେତେବେଳେ ସୁଖା କେତେ ତାଙ୍କୁ ଲାଭ ହେଉଛି କିନ୍ତୁ କାହିଁ; ତାଙ୍କୁ କି ପାଦ ମିଳେନାହିଁ ? ତାଙ୍କୁ କି କୁରୁକାକୁଳର ? ପଥାତି ସେ ଅସ୍ଥିମାନ ପକାଇ ଦୃଷ୍ଟର ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କରି ଦେଖି ହୋଇ ଶୁଣାକରେ ଦୁରୁଷ୍ଟି । ଶୁଣୁ ପଣି ଉପରେ ପ୍ରାୟ କଲେଟିଏ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କର ଲାଭ । କୁରୁକା କୁରୁକା, ଆତ୍ମ-କୁରୁକା, ଆତ୍ମ-ମାନଙ୍କୁ ସେ ଏବେ କିଛି କହିଦେଲେ, କେବେ କି ଆତ୍ମମାନେ ଏପରି କହୁଛନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ଉତ୍ତର ଶୁଣ, ତାଙ୍କର କୋଳରେ ସବୁ କାମସେବା କରି ଆତ୍ମମାନେ ପର ତାଙ୍କର କି ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଅଛି ।

କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଏତେ କହିଲୁଁ; ସେ ଯାହା ଲଜା ଡାହାଁ କରନ୍ତୁ; ବୃଷଭ-
 ଙ୍କୁ ଯୋଗୁଁ ବୃଷଭଙ୍କ ଉଦ୍ଧାପନ ଆମ୍ଭେମାନେ ତେବେ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମି ଘାତଲୁଁ ।
 କୁଳଶୀଳ ଲଜା ଗୁଡ଼ିକ କରକ୍ଷମାରେ ପଡ଼ି ଅଶା ଅନଳରେ ଘୋଡ଼ମରୁଡ଼ି ।
 କପିଳ-କୋପରେ ସମର-ସୁମନାଙ୍କ ପରି ବିରହ-କୋପରେ ଆମ୍ଭେ-
 ମାନେ ଜଳିଗଲୁଣି । ହେ ଉଦୟ, ଆତ୍ମନାଶର ବିନୋଦାଶୀ ଶୁଣି ଶ୍ରବଣ
 ହୋଇ ବୁଝେ ଲଜାର ଅସୁଖ ବୃଷଭଙ୍କା ବେଗେ ଅଶିଦ୍ରବ । ସମସ୍ତ
 ଲୋକରେ ବୁଝାଇ ଦିଅ । ବିବେକ ଲୋକକୁ ଅଧିକ ବହୁକାର
 କୁହେ । ପରୋପକାରୀ ପ୍ରମାଦରେ କହ ଲୋକ । ବୃଷଭାରେ ଲଜ
 କରି ବୁଝାଇ ଦେଉ ନିଜର କହୋଇଛୁ । ଶୁଣ ପରା କହେ 'ଧର୍ମ
 କର୍ମ କଲେ ସ୍ୱର୍ଗଧାମ ନିଜେ' । ବୁଝୁ ଏତେ କାବୁଡ଼ିମିଳିତ କରି
 କହିଲୁଁ, 'ଆତ୍ମନାଶକୁ ଦୟା କର' । ବୃଷ ସତ୍ୟବାଦ କାବୁଡ଼ି ସତ୍ୟ-
 ବାଦ ହୋଇ ସୁଖ ଆତ୍ମନାଶର ଦୟା କୁଣ୍ଡି କଲେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ବୃଷ
 ଘାତେ ଶୁଭୁଅଛୁ । ବୁଝୁ ଆଶା କରି ରହିଲୁଁ; ହେ ଉଦୟ, ପଶାଦେଇ
 ଧର୍ମ ଅଛି ବୋଲି ଜାଣି, କଦାପି ଏ ଆଶାକୁ ନିଜକୁ ନିଶ୍ଚୟ କରିବ
 ନାହିଁ ।"

ଅତିଶୟ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହେତୁରୁ ରୋପିମାନେ ଏତେ କହି ମାରତ
 ହେଲେ; ମାତ୍ର ସେ ମାରଦତା ବିଷମୁଖ ହୋଇ ଉଦୟବଞ୍ଚିରେ ଯେଉଁ
 କହୁବାକୁ ଯାଆନ୍ତି,—

“ବୃଷ-ମରା ବେଗେ ଅଶିଦ୍ରବ
 କହି ସମସ୍ତ ଲୋକରେ ଘାତ ।”

ପ୍ରସ୍ତୁତ ଶତ ପଦ୍ମଲେଖ ।

ଭବର ବଳବାଳା ମାତଙ୍ଗର ପାରିମାଣ ବାରିର ଦାଣ୍ଡୀ ଶବ୍ଦବଦନ
ପ୍ରବୋଧ କଳରେ ଭବର କଲେ;—“ହେ ଗୋପିକା ରକ୍ତମାତେ,
ମାଧବ ତାହାକୁ କେବେ ମରଣ ଭୟକୁ ନାହିଁ, ସେ ସବୁର ଲଭପାତ୍ରକ,
ପାଳନାୟ ଏପରି ଯେ, ତେହୁ ଶୟନେ ଜଳେମଧ୍ୟ ତାରୁ ସେ କଦାଃ
ହସନ୍ତି । ସେ ରୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କାହିଁକି ଅନ୍ୟସ୍ଥଳର କରନ୍ତେ; ରୁମ୍ଭେମାନେ
ମାନ କରନାହିଁ । କଂପଦେଶିଆଦି ଅମରବିବାଦ-ମାନଙ୍କର କାହାକୁ
କି ଭକ୍ତ ଥିଲ ? କୃପାକୁ ପୁଣି ଏକ ଏକକର ସେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପଦମ କି
ଦେଲେ । ଯେ ସେବା କଲେ, ତାହାକୁ ସେ ଯାହା କରନ୍ତି ତାହା କି
କରତରେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତେ ? କୁରୁଜା ବନଜବିକାଶକ ବନର କର
କେତେ ପୁଣ୍ୟ ପାଇଲ; ମନ-କଳନ-କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଦେଲେ ଲେଖକ କଥା କଣ
କହେ ? ପ୍ରଭାତକୁ ସେ କେତେ ହାସିରୁ କଣି କେହି ଏକ କେତେଲେ ?
ଧ୍ରୁବ ବା କଣ ଶିଖିଲେ, ତନ୍ତୁ ଭକ୍ତବଳେ ତାକୁ ଯଦି ବନପଣ ?
କେତେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ପର ତାକୁ ଧ୍ରୁବ-ଧାମ ଦାନ କରନ୍ତି; କୃଷ୍ଣ ମହିମା
ଅତି ଅପାର, କଥାରେ ଚଣ୍ଡିକା କର କିଏ ତାହାର ଚାରି ପାଲକ ?
ଯୋଗିମାନେ ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତର କଠିନ ଯୋଗ ପାଧନ କର ଯାହାକୁ ଦେଖି
କାହୁଁକାହାନ୍ତି, ଦେଖି ସ୍ବର୍ଗଦଳରେ ତାହାକୁ କୋକିରେ ସେକ
ଏକେକାଳ ରୁମ୍ଭେମାନେ ଲାଜା ଖେଳା କଲ ? ତାଙ୍କର ପୁଣି ଏକକ
ଦୟା ! କହୁର କଲ, ତାହାପ୍ରତି ସେ ଚର୍ଯ୍ୟସ୍ତ; ରୁମ୍ଭପ୍ରତି ନା ଯୋଗାପ୍ରତି ?
ଲଜ୍ଜ, କହ, ଅମର, କଲେହୁ କେହି ତାଙ୍କର ସମନ ନୁହେଁ । ରୁମ୍ଭେ-
ମାନେ ମୋର କଥା ଶୁଣ; କଥାମ ଗବରେ କର୍ମ କଲେ ତହୁ ଶୁଭହୃଦ;
ପୁଣି ତହୁ ପ୍ରସନ୍ନ ଓ ଚର୍ମିତ ହେଲେ ଉତ୍ସାହଜନ ହୃଦୟକୁ ଅଧିକାର
କଲେ ଏବଂ ସେହି ପ୍ରଣେ ସଙ୍ଗେ ଦେବତାଙ୍କ ଶତସ୍ତୁତ୍ୟ । ଏହି ଜ୍ଞାନର
ପୁଣି କଥାସରେ ଶ୍ରୀକା, କହ ଓ ପ୍ରସନ୍ନ ଭକ୍ତର ହୃଦୟରେ ତରଳ
କେତାଏ ଏବଂ ଭକ୍ତ ସହଚାର କର ତାହାଙ୍କ କରଣର ମନ ପ୍ରାଣ

ସ୍ଥିର ରଖେ । ସ୍ଥିରତା ନିତ୍ୟ ଥି ଅର୍ଥେ କେବେ ହିଁ ଲକ୍ଷ ମୁକ୍ତହୋଇ
 ଜନ୍ମମରଣଚକ୍ରରୁ ମୁକ୍ତକରି କୃଷ୍ଣ ପାଦପଦ୍ମରେ ଲାଜ ହୁଏ । ତେବେ ତ
 ସ୍ଵାସାସ୍ପତ୍ତି ଜଳର ହୋଇଥାଏ; ମାତ୍ର ଯାହାର ଏକମାତ୍ର ଭବିଷ୍ୟ କୃଷ୍ଣ,
 ତାହାର କେଉଁ ଚିନ୍ତାକୁ ଅନ୍ତର ହେବେ କେବେ ଦୃଷ୍ଟ ହେବ କେବେ ।
 କୃଷ୍ଣ କି କେବେ ଏ ଜଗତରେ ଜାହାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଛନ୍ତି ? ତେବେ,
 କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅବଶନରେ କିନ୍ତୁ ଯେ ପରମହାତ୍ମା ହୁଏ, ତାହା ଦୃଷ୍ଟ କୁହେଁ,
 ତାହା ତାହାର ଅନ୍ତର ଔଷଧୀ; ଯଦ୍ୟଦ୍ୟା ଅନ୍ତର ଅନ୍ତରୁ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର
 ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟରେ ସମ ଗତରେ ଅନୁଭବ କରିବାର ଏହି ମହାତ୍ୟାଗୁଚିତା
 ତେବେ ତେବେ ଶୈବ୍ୟାଶାଳୀ ଭକ୍ତ ଭକ୍ତ ଅନ୍ୟ କାହାର ହୁଏ ନାହିଁ ।
 କୃଷ୍ଣମାତେ ମହା ସୁଖୀ, କୃଷ୍ଣମାନଙ୍କର ସେହି ବ୍ୟବହାର ଉପସ୍ଥିତି
 ହୋଇଅଛି । କୃଷ୍ଣଙ୍କର କୃପା ଅନୁମତି କଲେନାହିଁ । କର୍ମ କରି ସଂସାର
 ଧର୍ମ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଏବଂ ମନ କୃଷ୍ଣପାରେ ଭାବି ଶୈବ୍ୟାଶାଳୀ ସାଜ
 ଭର ।

ଏହାପରେ କେବେ କେବେ ଶୈବ୍ୟାଶାଳୀ କହାରେ କହୁଛି,—

“ଆମ୍ଭର କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନ୍ତର ନାହିଁ; କେବେ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପରି କହୁଛି; କୃଷ୍ଣ
 ଜଗତର କେବେ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ନାହିଁ । କେବେ ଏହାପରି କେବେ କହୁଛି; ଏହି
 ଦେଖ, କେବେ, କାହିଁ ଓ ‘କହିଦାଣି’ କେବେ ଆମ୍ଭଙ୍କ; ଏପରି ଅନ୍ତର କିଏ
 କରିବ ? କୃଷ୍ଣପାରେ ପ୍ରାନ୍ତର ଏହାହିଁ ତାହାକୁ । ଏହାହିଁ କେବେ
 ଶୈବ୍ୟାଶାଳୀ ଯେ ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟାଶାଳୀ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ପାଇଁ ସାର ହେବ । କେବେ
 କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଅନ୍ତର ପଥୀ କିନ୍ତୁ, କାହାର କୃଷ୍ଣାଶ୍ରମେ ଅନ୍ତର କେବେ
 ନାହିଁ । ଅନୁମାନଙ୍କର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କେବେ ହୋଇଅଛି; କୃଷ୍ଣଙ୍କର ପରିଷଦ
 କିଏ ଅନ୍ତର ହୋଇନାହିଁ; ମାତ୍ରାନ୍ତର ଅନ୍ତର ପଥୀ ନାହିଁ । ଏହାପରି
 ପୁଣି, କେବେକାଳ କେବେକାଳେ ମନରୁ ବ୍ୟାଧି କେବେ କେବେ କେବେ
 କାହିଁ କହିଦାଣି କେବେ କହିଅଛି; ମନ ସମ୍ପର୍କ କୃଷ୍ଣଙ୍କ ପରି ହେବ
 କେବେ କେବେକାଳ କହିଅଛି; କୃଷ୍ଣଙ୍କର କେବେ କେବେକାଳେ କହିଅଛି; କୃଷ୍ଣ

[illegible]

ହେଲୁ ନାହିଁ; କୃଷି ଧ୍ୟାନରେ ଯେତେଇ ଭୂତିକାରଣ ଶ୍ରମମାତ୍ର ସାର ହୁଏ, ସେହିପରି ଆତ୍ମମାନବର ଶ୍ରମମାତ୍ର ଗର୍ଭ ହେବ; କଳକ୍ରମ-ସେବରେ ଦେଇଥିବା ମୁକ ଦୃଢ଼ପୁରୁଷବଳର ବୃଦ୍ଧି । ରୁଷିମାନେ ଦହଇନ୍ତି, 'ଦେଇଥିବି ଧୃତ୍ୟ ପାଇଁ'; ଆତ୍ମେମାନେ ତାଙ୍କୁ ମତ ଦେଇଥିଲୁଁ, ତେବେ ସେ ଦାହିକ ଆତ୍ମମାନଙ୍କୁ ମନ ନ ଦେଇ ଦୁଃଖ ଦେଲେ; ଉଷିଙ୍କ ବୋଇ ଦେଖିଠାରେ ପଡ଼ିଲୁ ? ପୁଣି କୁହୁଁ ଦନ୍ତୁର, 'ସେ ଭଲ; ସେ କାହାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ !' ମଧୁମକ୍ଷିକା କେତେ ଝମ ପାଇ କେତେଦୂର ପଡ଼ି କେତେ ଦୃଷ୍ଟରେ ମଧୁ ପଶୁଥାଏ, ଅନ୍ୟଦେହ ଉଦୟରେ ଲୁହାଣର ଦେଇ ମଧୁପାନ କରି ଚାଲିଯାଏ; ଏ ଘୋଡ଼ା-ମୁଣାମାନଙ୍କର କର୍ମସେବ ସେହିପରି । କ୍ରମର କୁସୁମକୁ ମନରତ ହରି ମଧୁକର ନାମ ଗ୍ରହଣ କରିଥୁ କିନ୍ତୁ ଘୋଡ଼ାଟିକରକୁ ଅନାଥା କରି କୃଷ୍ଣ କପର ଘୋଡ଼ାମାତ୍ର ନାମ ବୋଲଇଛନ୍ତି ? ଏପରି ଭିତରାତ କଥା କେତେ ଶୁଣିବ ? ତାମ ଘୋଡ଼ା-ବନ୍ଧିକ ବନ୍ଧୁ, କାନ୍ତ ଅଟନ୍ତିକୁକୁଜାର, କି ଅସୁବୁ ପ୍ରୀତି ! ହେଉ, ଭଲ ଅଛିରେ ସବୁବେଳେ ଦେଖୁଥାନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ । କୁମୁଦନ ବାନ୍ଧବକୁ ଭାବଦ-ହସରେ ଦେଖି କୁମୁଦନ ଧନା ତଥାବଦା ହେଉଥିବ ସତ, ମାତ୍ର ଆତ୍ମେମାନେ କୃଷ୍ଣକର୍ମକୁ ନଦେଖି କୁମୁଦନଠାରୁ ଅଧିକତର ଦୁଃଖିନୀ । ଏତେବେଳେ କୋକମିଥୁନ ବିହେତଠାରୁ ଗୁରୁତର; ହେ ଉଦବ, ଏପରି ଦାହିକ ହେବ ? ପୁଣି କାହାରି ସଙ୍ଗ-ଭଙ୍ଗ କରି ଶାପ ପାଇବୁଁ ? ହତ ଏମାନଙ୍କପରି ଭଲ କରିଥାନ୍ତା; କାହାଙ୍କୁ ଚାହିଁ କାଳ ନଥୁ । କାର୍ଯ୍ୟରୁ-ସାରଣୀ ପ୍ରୀତି, ସନ୍ତୁ ଓ ସନ୍ଧି କଦାପି ସଦାକାଳେ ଗହେ ନାହିଁ; ଏସବୁକି ମତ ଦେବନ ଦାର୍ଯ୍ୟତ୍ବରେ ନିର୍ଭର କରେ, ତେବେ ଦାର୍ଯ୍ୟର ଅବସାଦ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଏମାନେ ଚକ୍ରୁ ହୁଅନ୍ତି; ପ୍ରୀତି ଧର୍ମସିନା ପ୍ରୀତି କବରାଏ, ସନ୍ତୁପାର୍ଯ୍ୟ ସିନା ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଏ ଏବଂ ମହତର ଦର୍ଶିପାଇଁ ଦିନା ଶୈବ ଅଶ୍ରୁ ନିଆଯାଏ । ଆହା, ଆଉତାଙ୍କର ବଚନ କି ଶୁଣିବୁଁ ନାହିଁ ? ଦହସତ ଘର ତାଳନକୁ ଉଡ଼ିଗଲେ କାହାର କୋମଳ ଦୟନ ଅଛି ତାହୁଁ ଶୁଣିବାକୁ ନିକଟ ? ଆଉକେତେ କହୁବୁଁ; କୁହୁଁ ଶାଲ ଦର୍ଶିଲେ

ଶୁଣୁଥିବ ଯିବା, କହି ତ ଯାଉଛ କାହିଁ କହୁ; କୁଣ୍ଡା କିଏ ବୋଲି କହୁ
ଆପଣା ବୋଲିକାରେ ବିବେଚନା କହୁଏ, ତେବେ ଅନ୍ୟକୁ କହୁଲେ କା
ଅନ୍ୟକୁ କୁଣ୍ଡାକଲେ କି କାର୍ଯ୍ୟ ହିଁକ ହେବ ? କୁଣ୍ଡାକୁ କହୁଲେ କଥାରେ
କିଏ ହେବ ? କଥା କହାକଲେ ଲେଖା କୁହେଁ; ସେପରି କଲେ କହୁ
ପ୍ରଥମ ହୁଏ । କୁଣ୍ଡମ ଯେତେବେଳେ କୁଣ୍ଡାଲ କୁହୁଥିଲେ ବେଳେ କାସ ପ୍ରବେଶ
କରିବ ବୋଲିପାରେ କି ? କହୁଁ ସମସ୍ତ ବେଳେ ତାହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବା
କରି କୋଟିକୋଟି ଉପାୟ ନାହିଁ । କହି ଓଷାରେ ଯେଉଁ କଥା, ତାହା ହବ
କିବଦ୍ୟାସର ମତ, ବେଳେକେ ସେପରି ପ୍ରାଚୀନ କବିକଣ୍ଠ ଶିଖରେ
ଆସି ନାହିଁ । କୁଣ୍ଡାକୁ ଅନୁମାନକର କୋଟି କୋଟି ଦଣ୍ଡକତ କହୁ ।
ଆଜି ଦେଖ କୁଣ୍ଡାକାଶରେ ଥିବାବେଳେ ଆମ ଦୃଷ୍ଟିକାନ୍ତାଣି ତାକୁ କହୁ
ନାହିଁ, ତାଳେ ତାହାର ପୁରାଣରେ ଦୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ତାକୁ ଆମ ମତେ
ସବୁ କହି କଥା କହାଏ, ତେବେ କହୁ ତାହାର କୁଣ୍ଡା-ପ୍ରାଚୀ ଆମ୍ଭ-
ମାନଙ୍କ ଶୁଣି ପଡ଼ି ଡାକାଉଅଛି ।”

ଅନ୍ତରାତ୍ମାକୁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ କରିବାକୁ ମନରେ ଲାଗି ଓ ତରଫାତର
ମାତଙ୍ଗର କାଳିକାଙ୍କୁ ପୂଜା କରି ଲାଗି ଯୁକ୍ତବିଧିରେ ପୂଜାପାଠ
କରିବାକୁ ଯାଆନ୍ତୁ । ଏହି ସମସ୍ତ ଗୁଣ ଓ ଶକ୍ତିର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି
ଶାନ୍ତିପ୍ରାପ୍ତି ପାଇଁ ଲାଗି ଯାଆନ୍ତୁ ।

ବିଷୟ : ଶବ୍ଦ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

‘କଂସ-ବନ୍ଧ-କଣ୍ଠାଭବ କେଶବ’ ଭବନକୁ ଡେଇଁ ଅଗର ପ୍ରସନ୍ନ
 ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ହୋଇ କହୁଲେ, “ହେ ରାଜବ, ଗୋପସୁର ସମେଶ କହ
 କହ, ଗୋପ-ପେଶ କହର ଅଛନ୍ତି ?” ଭବନ ରହିଲେ କହେ,
 “ହେ ପ୍ରଭୁ ମହେ, ଅବଧାନ କରନ୍ତୁ, ଗୋପାମାନଙ୍କ କଥା

କଥା କହିବ ? ସେମାନଙ୍କର ଅଗ୍ରା ଅତି ଶୋଚନୀୟ । କେଶ-ଦାଶ-
 କେଶ ମନେ ହୋଇ ଥିବାରୁ ସେମାନେ କୁରୁଣାକାନ୍ଦର କଳ୍ପେ ପ୍ରାୟ
 ତହିଁ ଅନ୍ତର । କହାବ ଶରୀର କୁମ୍ଭ ଓ ମନ ତତ୍ତ୍ୱଦର୍ଶୀ; କାହାଙ୍କ ଆତ୍ମ
 କଥା କହିବାର କ୍ଷେତ୍ର କହି ଏବଂ କେହି ଆହାର ପଦାର୍ଥ ଏକାକେକେ
 ଚ୍ୟାବ କରୁଅଛନ୍ତି । କୌଣସି ଶେଫୀ ପ୍ରସନ୍ନଚେତନା କୁହେଁ ତ କାହାର
 କଷ୍ଟସ୍ୱପ୍ନା ନାହିଁ । ସମସ୍ତଙ୍କ ଦୃଢ଼ତାରେ କେତେକ କାସ କରୁଅଛନ୍ତି ।
 ଉଦାହରଣ ଓ ଚୈତନ୍ୟ ଯୋଗୁଁ କାହାର ଚ୍ୟାବୁଅଛି ଦେଖୁଅଛନ୍ତି; ସେ
 ତାକୁ ନିପତ୍ତ କରୁଛନ୍ତି କେହିରୁ ବୁଝେ ଓ କୁଲେ ଗୋଦାର ଗୁପ୍ତେ
 ପିନ୍ଧିଅଛନ୍ତି; ଅପରିଚିତ ନାମକୁ ନିଜର କଣ୍ଠରେ ଲଗାଇବାର ବିନୟଦେଖାରେ
 ଶୋଇଅଛନ୍ତି; ଏବଂ କେତେକେକେ ଆପଣଙ୍କୁ କେହିକାକୁ କହିବ କହିବ
 ଫେଡ଼ ଅକାଉଅଛନ୍ତି । କେହି ଶେଫୀ ଅଟେବେ ଏକେକେକାକେ ପ୍ରତିଷ୍ଠ-
 କରୁନରେ ଅକାଉ ଦେଖୁଅଛନ୍ତି । କେହି ଅପରିଚିତ ମନେ ମନେ ଶତ୍ରୁ କରୁଅଛନ୍ତି ।
 ଆଉ କେତେ ଅପରିଚିତ ପାଉନା ପାଇଁ ସଜ୍ଜା ଦେଇ ଉପାୟ କଲେ
 କରୁଅଛନ୍ତି । ଜଣେ ଗୋପାଳୀନୀ ନିଜ ଚ୍ୟାବକର ପ୍ରଭୁର ଗୁଣ କର୍ଷଣ କରୁଅଛନ୍ତି ।
 ଅନ୍ୟତମେ ମନର ଅପରିଚିତ ଉଲ୍ଲେଖ ହେବୁରୁ କୁମ୍ଭ ଓ ଶାଶି ହୋଇ
 ତଳକୁ ଶେଫୀନା ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଅପରିଚିତ ଶାଶିକେ ପ୍ରେମମୁଖି ଅପରିଚିତ
 ତ ହେବାରୁ ପ୍ରେମରେ କଲୋର ହୋଇ ଦିନାକିନି ନିଜାସ କରୁଅଛନ୍ତି ।
 ଜଣେ ଗୋପାଳ ଠାକୁରଙ୍କ ପାଇଁ ଉଲ୍ଲେଖ ହୋଇ ଉପାଦେୟ ଏକା
 କେକେ ଗୁଣାଉ ଅଛନ୍ତି । ପୁଣି କେହିକି ଜଣେ ଗୋପାଳ ଆପଣଙ୍କ
 ଅଗ୍ରରେ ପ୍ରମୁଖ ଉଲ୍ଲେଖ-ଶେଫୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି, ଏବଂ ଅପରିଚିତ
 ହୋଇ ହୋଇ କୁଳକୋଳରେ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଶାଶିକାନ୍ଦେ ଶାଶି
 ରଜନୀରେ ଶରୀର ଯେପରି ହୁଏ, ସାତୁର ଶରୀର କାହାରୁ କାହାର
 କାହାର ଶରୀର ସେହିପରି ପ୍ରେମ-ପୁଲକରେ କର୍ମିତ ହେଉଅଛନ୍ତି ଏବଂ
 କାଳକା-କାଳର କେହି କୁସୁମଚନ୍ଦ୍ର କାହାର ଶେଷୋଦ୍ଗମ ହେଉଅଛନ୍ତି ।
 କାହିଁକିକାଳର କୋକେଳ ପରି କାହାର ସ୍ୱର ପ୍ରହର ହୋଇଅଛନ୍ତି ।
 ଶାରଦୀୟ କେତେକେକେ କାହାର ବର୍ଣ୍ଣ ପିତା ପଡ଼ିଅଛନ୍ତି । ନିଜାସ ମନ ଦୁଃଖ

ଅନ୍ଧାରୁ ଚନ୍ଦ୍ର ଶିମଳବନ୍ଧନ କେଉଁ ଶେଢ଼ୀର ଶୁଭ୍ରରୁ ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ସ୍ବେଦ
ଅନ୍ଧାରୁ ଚନ୍ଦ୍ରରୁ ଶୁଭ୍ରରୁ । ଚନ୍ଦ୍ରାକାଶର ଧାରକପୋଷଣ ଚାନ୍ଦ୍ରାର
କମଳ ନେତ୍ରରୁ ଅନ୍ଧାରୁ ଶାରୀର କରୁଅଛି । କାନ୍ଦାର ଚନ୍ଦ୍ରଚର୍ଚ୍ଚଣ
କୋଳେ-କୋଳେ-କୋଳେ ଚନ୍ଦ୍ରାର କଳେବର-ନାଟ୍ୟଶାଳାରେ ଶୁଭ୍ର
ଶରୀରୋତ୍ତମ କରୁଅଛି । କିଏ ଅନ୍ଧାରୁ ଅନ୍ଧ ମୋଡ଼ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଅଛି ।
ସୁଖୀମାନେ ଆରୁଦ ହୋଇ ଶିବଙ୍କୁ ଡାକୁ ଡାକୁ କୋଳାହଳ କରି
କରୁଛନ୍ତି, ‘ହେ ହେ ମୋ ପିତା; ଧୀରେ ଧୀରେ କରଣା ଗେ’; କିଏ
କରୁଛି, ‘କର୍ମର ଚକ୍ରର ଗୋଡ଼, ଚକ୍ରରେ ଘାଇ ଲୁଣ୍ଠିର ଗୋଡ଼ାଣୀ’ ।
କିଏ ପଚାରୁଛି, ‘ତଦ୍ବଦନ ଅସିଲ ?’ କିଏ କରୁଛି, ‘କୁମୁଦକାଳ ଅସିଛି’ ।
କର୍ମ ଆଉ କେତେ କରୁ ଉଠୁଛି, ‘ଦେବେ ତାର ଦୃଢ଼ହୃଦରେ ଦେଇ
ଦିଅ’ । ଏହୁପରି ମୁହଁ ଗାମ ଗଲୁ ଶତେଡ଼ନ କରାଗାଲୁ’ ପୁରେ ପୁରେ
କୋଳାହଳ ଶୁଭ୍ରରୁ । କେତେ କରୁଛି, ‘କୁଷ୍ଠଚକ୍ରର ସ୍ବେଦ କରାଗଲୁ
ଦିବା ଏତେ ଶିଶୁ ଅସିଲୁ’, ଶେଷ-ମାନବର କରଣ ହେଲୁ’ । ଏହା
ଶୁଣି କେତେ ପ୍ରଭାତର ଦେଉଛି, ‘କର୍ମରେ ଘାତା ଲେଖାଶୁଣ, ତାହା
ହେଲା; ଏତେ ଅଳ୍ପ କରଣ କଣ ? ଦେଇଥିବା ମନ ତ ଆଉ ଦେଇର
ହେବ ନାହିଁ; ଘାତା ହେବ ହେଉ’ । ଏହୁପରି ଗୋକୁଳରେ ଗୋ
କେତେ ପ୍ରକାର ଗୋଳ ଲାଗିଛି, ତାହା ଆଉ କେତେ କରୁଛି ? ଦେଖ
କି ପୁଣି ଦେହରେ ଏତେ ଦୁଃଖ ସହେ ! ପ୍ରଭାତ, ଶୁଣି ଅନ୍ଧାର ଡାଠ
ହୋଇଥିବେ, ଗୋକୁଳରେ ଏବେ କମଳପତ୍ର କରୁଛି ହୋଇଅଛି; କେତେ
କେତେ ଗୋଡ଼ାହୁଛି; ପୃଷ୍ଠାଶିଖାକଣ୍ଠରେ ଏତେ ଦମ କାହିଁ ? କର୍ମର
ଚକ୍ରର ଘାତ ଆଉ ହୋଇ କରୁଛି ପଡ଼ୁଛି; କିନ୍ତୁ ବେଶ୍ୟମୂଳ ଲୁଣ୍ଠିର ଦୁଃଖ;
ସେ ପୁଣି ଆଜିକାଲି ଗୋଡ଼ରେ ପୁମୁଲୁ; କିଏ ତା ତାକୁ ଦରୁରୁଥିଲା, ସେ
ପୁଣି ଏବେ କରୁଛି ଦେଲେ ତ ମିଳୁ ନାହିଁ ! ଲୁଣ୍ଠିଚକ୍ରର କୁଷ୍ଠମାନରେ
କେତେ କେତେ ପଶୁ ପ୍ରଜାତିର ହୋଇ ଉଠୁଅଛି; ସେମାନେ କୁଳାହଳ
ଦୁଇର କଥା, ଅସିରେ ଦେଖିବାକୁ ମଧ୍ୟ କେତେ ମନ ଗୋଡ଼ ନାହିଁ ।
ଏହୁପରି ସମସ୍ତ କଥା; ମୁଁ ଅନ୍ଧାରୁ କର କରୁଛି । କେବଳ ଅପଣକର

ଚିନ୍ତକ ବୋଲି ମଧ୍ୟସ୍ଥ ସ୍ଥିତିରେ ସେମାନେ ସମ୍ଭବେ ଯେତେ ଯେତେ
କଥା କହିଲେ ତହିଁରୁ ଅଧେ ମୋ କାନରେ ପଡ଼ିଲା, ତାହା ଅଧେ ସେମାନଙ୍କ
ଅଧରରେ ଘୁରି ଘୁରିଲା । ଗୋପବାଳାମାନେ ଆସନ୍ତେଲେ ସମସ୍ତ
ଆଶା-କିଶାମ ଓ ଆପଣଙ୍କୁ କୋଟି କୋଟି ଦଣ୍ଡ ପ୍ରଶାମ କରି ସାଗରତଟ
ଇଶାବାଣୀରେ ଦହିଛନ୍ତି । କେଉଁ ଉଦ୍ୟାନୁ ଅନୁମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଦ ଶୁଦ୍ଧ
ରହିଥିଲା, ତାହା ହେ କରୁଣାସିନ୍ଧୁ ଆପଣ କେବଳ ଜାଣନ୍ତି ।”

ଭବତତ୍ତ୍ୱବାଦୀ ଶୁଣି ଗୋପୀନାଥଙ୍କ ତରୁରୁ ଶବ୍ଦତତ୍ତ୍ୱ ସଜ୍ଜିତାକୁ
ଭବିଷ୍ୟ । ଘର୍ଷଣଶ୍ରେଣୀ ସଂକଳ ମଧ୍ୟକ କହିଲେ, “ହେ ଭବତ, ପ୍ରାଣ
କହଲ, ସମସ୍ତ ସତ୍ୟ । କହିତ ବିଚ୍ଛେଦ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଯୁଗପରି ଲାଗେ,
ସେମାନଙ୍କ ପହଞ୍ଚିତ ଲେଖକ ହେଉ ସତ୍ୟ ସତ୍ୟ ସତ୍ୟ ଦୁଃଖ ଓ ପରିତାପର
କଷ୍ଟ । ମୋର ପ୍ରାଣ-ଆଶା-କରତରେ କରତ ହେଲେ ଜନର କେତେ
କଷ୍ଟ ନ ହୁଏ ! କରମାଳିକରଣ ଯେପରି କରାଯି ମେରୁ-ଶିଖର ତ୍ୟାଗ
କଲେ ନାହିଁ, ସେହିପରି ମେ ମନ ଗୋପୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ କେବେକେହି
ତ୍ୟାଗ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ; ସେମାନଙ୍କ ଭକ୍ତରେ ମୁଁ ସର୍ବଦା ଅବହତ ।”

ଏହାପରି କଥୋପକଥନ କରୁ କରୁ ସନ୍ଧି ସମ୍ଭବ ହେଲା ।
ଭକ୍ତ ଚିନ୍ତାମଣି ଭବତଙ୍କୁ ସ୍ବପ୍ନରୁ ନିତାପାଇଁ ମେଲଣି ଦେଇ ମଣେଡ଼
ସାରି ପହଞ୍ଚି କଲେ । କଳାକରମୁଖୀ ଗୋପୀଙ୍କ ସହସ୍ତ ଚିନ୍ତା କରୁ କରୁ ସନ୍ଧି
ଶେଷ ହେଲା ଏବଂ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସିଦ୍ଧିଦ୍ୱାରରେ କମ୍ବୁଧର ବାଜିଉଠିଲା ।
ତହିଁ କଳାପ୍ର-ନାଥ ଅପହଞ୍ଚି ଦେଲେ ଭବତ ଧର୍ମ କର୍ମ ବିଧାନରେ କହାଇ
ଦତ୍ତ ଅବବାଣରେ ଦଳସ୍ତ କଲେ ଏବଂ ଲେଖନୀରେ କୋଟିକହ୍ନାଶ୍ର-ସ୍ବରୁ
ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରି ଜଳ ଜଳ ମହୋଦଧି ସ୍ବର୍ଣ୍ଣ କଲେ ।

କବିତନୁକୃଷ୍ଟ କହନ୍ତି, “ସେହି ଜଗନ୍ନାଥଟି ଭସନ୍ତଶୋଭିତବଦ୍ଧା;
ମୁଁ ଲେଖକ ମାଣ; କାବ୍ୟଗୁଣ ଓ କାବ୍ୟସାଧାରଣ ବିଧି ଏ ସମ୍ପର୍କ
ବୈରବ୍ୟ ଓ ବିଶେଷରୁ ନୁହେଁ; ଏବଂ ଏହାର ଗୁଣା ମଧ୍ୟ ଅସଂସ୍କୃତ

[illegible]

ଦାସୀ କୁଟିରପ୍ରାଚୀନରେ ଲିଖିତ ହେଲେଣି ତାହା କବିର
ହୃଦୟକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରି ତାହା ଲେଖିଥାଏ । ତେଣୁ ତୋତେ-ହୃଦୟ-
ଜଗତ ବାଟରେକେ ଦାସୀ-ଲୁପ୍ତନୁର ଶବ୍ଦ-ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ପ୍ରସଙ୍ଗକରି ଓ
ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ, ଏବଂ ପଣ୍ଡିତର ଚର୍ଚ୍ଚା—ମାତୃସାଧାର
ଦାସୀର କବିତ୍ବର ସୁଦ୍ଧା-ଶାନ୍ତିରୂପକ ଅତୀତର ଶବ୍ଦରେ ଗଠିତ ହୋଇ-
ପାରେନାହିଁ । କବି କବିତ୍ବ-ବିଶୟର ମାତା, ଏବଂ କବିତା ଲେଖକ ତାହାର
ଇତିମାତା । କବିତ୍ବ-ସୁସୂତା ଯଦି ତାହାକୁ ସମୀକ୍ଷା ଆଦର କରେ, ତେବେ
ତାହାର ସମ୍ପାଦି ଓ ଗୋପନୀ ଅବେଦ ପରମରେ ସୁରକ୍ଷିତ ହୁଏ,
ନୋଡ଼ରେ, କୁମତି ଓ ମୁର୍ଖ ବାହାର ବିମୋଚନସ୍ଥ ଭାଷା ରକ୍ଷା ହୁଏ ।
ସେ ଲିଖିତାକୁ ପଦେ ପଦେ ଅନାଦୃତ ଓ ଚିନ୍ତା ହୁଏ । କବିତ୍ବ-ମନକୁ
ପଦେ କବିତ୍ବ-ରସାଦିତରୁ ପରିଚିତ କରେ, ମାତ୍ର ମୁର୍ଖ ଶୁଣିବୁ
କହିଲେ କେତେକେହି ପକ୍ଷ ଧାରଣ କଲେନାହିଁ । ସ୍ତ୍ରୀ ସୁରକ୍ଷାମାନଙ୍କର
ସକ୍ଷମତା ଯେଉଁ କବିତ୍ବର ମନରେ ଶ୍ରୀକ ଥାଏ ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ
ସକ୍ଷମ କବିତ୍ବ-ଶବ୍ଦ କୁଟିର ଓ ଲବଣ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଏନାହିଁ । କବିତ୍ବ
କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ମୁଖ୍ୟତଃ, କେଉଁ କବି କହିଲେ ସ୍ତେଷ-ସାଦର ମିଶ୍ରା
ଲିଖିତ କବିତ୍ବ-ରସରେ ଲାଭ କରେ, ସେ ତାହାର ଚିନ୍ତା ଯଦି ଅନୁରୁପ

